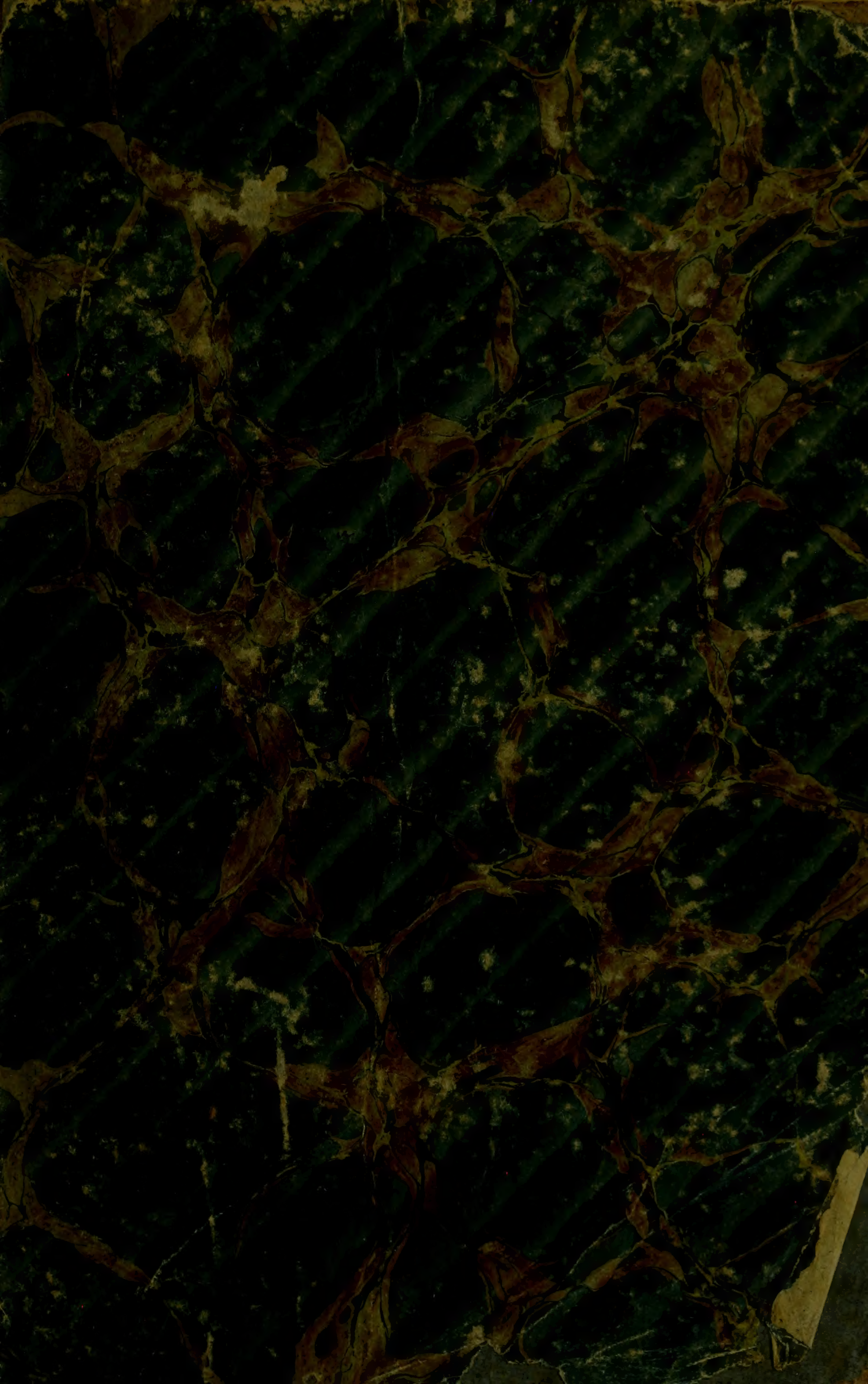
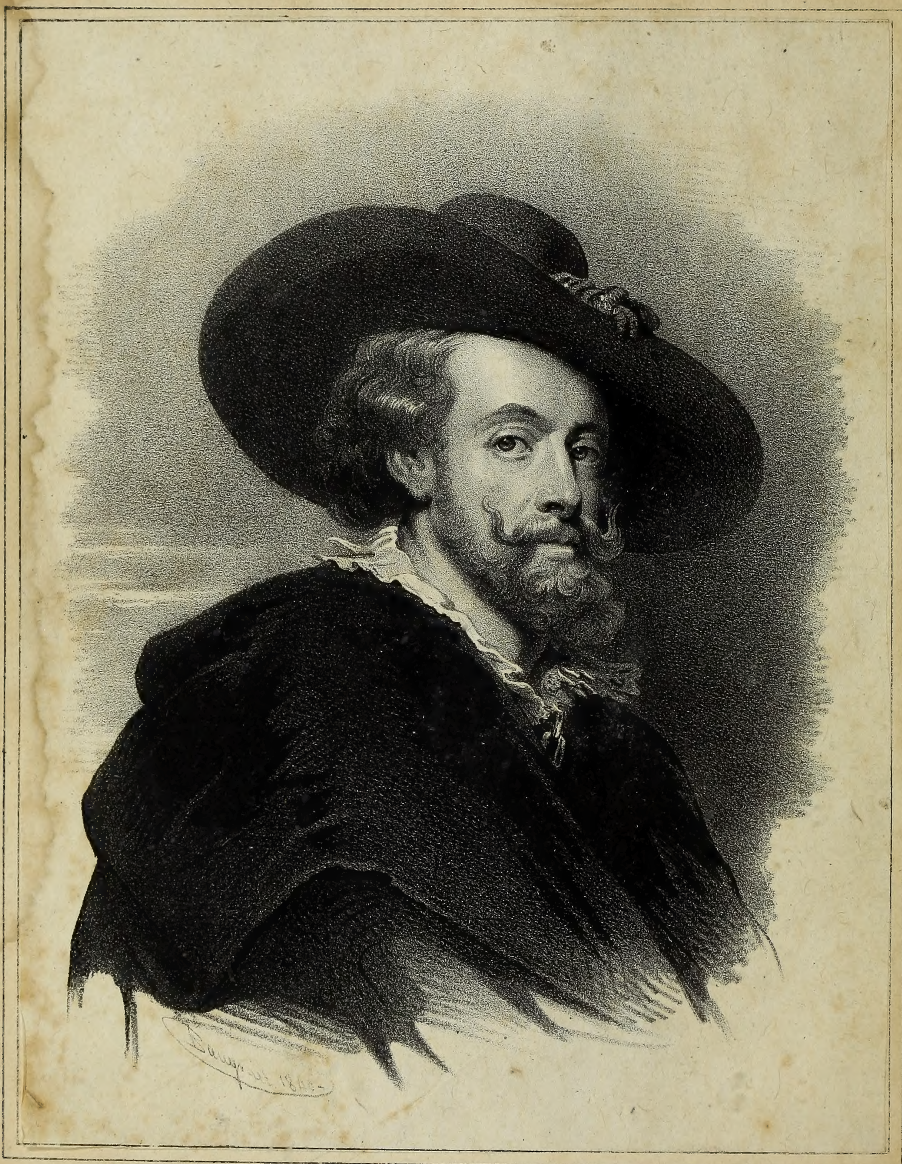

HISTORISCHE LEVENSBESCHRYVING

VAN

P. P. RUBENS.

Lith. Degobert & Spelle

Lith. Degobert & Spelle.

HISTORISCHE LEVENSBESCHRYVING

VAN

P. P. RUBENS.

RIDDER, HEER VAN STEEN ENZ.

Benevens eene naeuwkeurige opgave zyner

SCHILDERYEN,

BERUSTENDE IN HOVEN, KERKEN, EN VERDERE OPENBAERE GEBOUWEN VAN EUROPA, MET AENWYZING WELKE VAN DE ZELVE IN HET KOPER ZYN GEBRACHT.

NIEUWE VERMEERDERDE EN VERBETERDE UITGAVE

DOOR

Victor C. Van Grimbergen.

TE ROTTERDAM,

BY W. MESSCHERT, BOEKHANDELAER.

1840.

Om den eygendom van dit werk te behouden, is er voldaen aen de wet.

Geene exemplaren zullen voor echt erkend worden, dan dewelke door my onderteekend.

L. J. De Cort

Gedrukt te Antwerpen, by L. J. DE CORT.

OPDRACHT DER EERSTE UITGAEF.

AEN DEN

WEL EDEL GEBOREN HEERE

JOHANN GOLL,

VAN

FRANKENSTEIN,

NIET MINDER BEKEND DOOR DESZELFS UITMUNTEND

Kabinet van Teekeningen,

VAN DE VOORNAEMSTE MEESTERS,

EN DEN VRYEN TOEGANG DIE ZYN WEL ED. GEBOREN DAER TOE

AEN ALLE KUNSTMINNAREN

EDELMOEDIGLYK VERLEEND, DAN BEROEMD

DOOR HET KUNSTVERMOGEN HETWELK

IN ZYN WEL ED. GEBOREN EIGENHANDIGE

TEEKENINGEN,

UITBLINKT, WORD DEZE

LEVENSBESCHRYVING

VAN DEN GROOTEN

PETRUS PAULUS RUBENS

Eerbiedig toegewyd en opgedragen

DOOR

ZYN WEL EDEL GEBOREN

Zeer Ootmoedigen Dienaer

Johannes Smit.

VOORBERICHT.

Wy zullen in dit Werkje de Historische Levensbeschryving van den Ridder Petrus Paulus Rubens voorstellen, verrykt met een bericht wegens zyne Voorouderen, zyn Nakomelingschap, en een menigte van nieuwe ontdekte aentekeningen, zoo wel uit de Familie Kabinetten, als uit die der Nederlandsche Liefhebberen.

Dit Schildervernuft, welks verhevenheid wy zullen ten toon stellen, word ons hier verbeeldt als een getrouwe Leidsman voor die jeugd welkers harten in begeerte tot de edele Schilderkunst ontvlammen; zullende zy hier de verlichte loopbaen vinden om

op te klimmen tot het toppunt der Rubeniaensche volmaektheid, indien hunne liefde voor de Studie, en de vereischte vlyt tot voortzetting hunner kunst, evenredig beantwoorden aen den onvermoeiden geest van den Ridder Rubens, die door zyne arbeidzame pogingen in zyn jeugd, zich eindelyk de grootheid der Schilderkunst met zoo veel gemak heeft verworven, dat zy hem by zyn ryper ouderdom en het overige zyner dagen geheel en al natuerlyk eigen was geworden, het geen de gemakkelyke behandeling, en de onnavolgelykheid zyner voortbrengselen aentoonen.

Men zal hier ook alle de werken van dezen Schilder aengehaeld vinden, zoo wel die in de Kerken en openbare plaetsen der Nederlanden, als in de Paleizen der Koningen en Prinsen van Europa geplaetst zyn: de Prenten betrekkelyk tot deze stukken, derzelver kenmerken en Graveerders, zal men mede aengewezen vinden, alles in zoo verre de navorsching van die in wezen zyn heeft willen veroorloven, tot voldoening der Prentliefhebberen die de werken van dezen Schilder verzamelen.

By dit breedvoerig bericht hebben wy ook getracht eenige byzonderheden te voegen die nooit het licht hebben gezien, ten bewyze dat dit verslag in zich behelst de ontzwagtelde trekken van een wonder der nateur, welkers voortbrengselen alleenlyk door de vereeniging aen een menigte verhevene eigenschappen wierden gevrocht, en waer van de geschiedenissen nergens eenig ander diergelyk voorbeeld opleveren, zoo wel door zyne reizen in Italië gedurende acht jaren met betrekking tot zyne Studien in de Schilderkunst; als in zyne drie reizen, vooreerst naer Madrid, in de waerdigheid van afgezant met geheime Staets-Zaken belast van de zyde des Hertogs van Muntua; in de tweede plaets van die der Infante Isabelle en die des

Konings van Spanje Philips de Vierde, naer het Groot Brittannische Hof; en ten derden naer de Heeren Staeten der Vereenigde Provintien, buiten en behalven veele anderen bezigheden, waervan hy zich altoos met eer en roem gekweten heeft, zoo wel tot voldoening zyner Souvereinen, als tot voordeel hunner onderdanen.

Men geeft hier ook de uitlegging der 21 Zinnebeeldige Schilderyen waer mede deze Schilder het Paleis der Koninginne, het Luxemburgsche genaemd, te Parys, heeft versierd; als mede de beschryving van die der Eere Poorten, opgerecht na het Plan van zyn vinding, op het verzoek der Regering van Antwerpen in 't jaer 1635, by gelegenheid der intrede van Prins Ferdinand, Infant van Spanje, als Gouverneur Generael der Nederlanden, in de gemelde Stad.

Eindelyk hebben wy ook den grooten luister zyner begraefenis beschreven; en er by gevoegd een Catalogus van 314 stuks Schilderyen, die men in zyn Sterfhuis heeft gevonden, als mede een lyst zyner voornaemste Leerlingen, en geeindigd met een vergelyking van de Schilderverdiensten der grootste Schilders van Italië, met die van den Ridder Rubens.

VOORREDE OP DEZE NIEUWE UITGAVE.

De merkwaerdige styging der beeldende kunsten die geheel Europa door onze dagen onderscheidt, lokken den geest van alle standen uit om met dit uitmuntende sieraed der zamenleving eenige kennis te maken. Hy die van natuer of stand wel niet begaefd is om kunstenaer te zyn, gevoelt toch voor de mannen die hun naem met penseel of bytel beroemd hebben gemaekt een zekeren eerbied, en schept vermaek in het lezen van derzelver lotgevallen en omgang. De daden van een Alexander, van een Cesar, van een Napoleon, kunnen ons voor een oogenblik met eene donkere bewondering aendoen, maer konden wy na

dit lezen de vruchten derzelve gaen bezichtigen, wat tooneel zou zich voor onze oogen opdoen? slachtvelden met lyken overdekt, verwoesting en tranen. Vergelykt met die aendoening het aengename tydverdryf dat gy u zult geven in bet lezen der levens van mannen die de bloemen geraept hebben door den vrede op hunne levensbaen gestrooyd; stelt by dit tydverdryf het aengename uer dat gy zult doorgebragt hebben by het beschouwen der betooverende kunststukken van den man die gy hebt leeren kennen, en zegt my welke dezer aendoeningen de zoetste en de meest stichtende is, welke van de twee gy zoudt verlangen dat u het langst byblyve.

Deze geneigdheid tot de vredelievende oefeningen kenmerkt byzonder den Belg. Al vroeg in de middeleeuwen was dit zyn karakter onder de Europeaensche volkeren. Zou hy met zulke inborst niet trotsch zyn op den man wiens luister zich over den ganschen aerdbol verspreidt? Zou deze hoogmoed niet aenwassen als alle vreemde natien zich bezig houden met den roem van dien man te vergrooten, met alle hoeken te doorzoeken om al wat den grooten meester en zyne werken aengaet te boek te zetten? Met een woord zou alle Antwerpenaer, hoe gering hy ook zy, niet genegen zyn om Rubens levensbeschryving te kennen?

Onder den indruk van deze algemeene geestdrift kan het anders niet of eene nieuwe uitgaef van Rubens levensbeschryving moest onzen medeburgeren aengenaem zyn, en wy hebben ons in onze verwachting niet bedrogen; ja zelfs is het getal onzer inschryvers onze berekening verre te boven gegaen. Dat ons niet weinig moed heeft bygezet om het werk met eene menichte nieuwe bylagen te verryken.

Wy hebben noch moeiten noch kosten gespaerd om alle de

echte bewysstukken, daer het mogelyk was, met de oorspronkelyke oorkonden te vergelyken; waer ons dit overzicht volstrekt onmogelyk was, hebben wy de beste uitgaven van andere schryvers tot hulp geroepen, en men heeft slechts het oog op de volgende lyst te slaen om zich te overtuigen hoe verre onze uitgaef degene overtreft die wy tot grondslag genomen hebben. De talryke herstellingen van grove misslagen in de eerste uitgaef begaen zoo wel als de menigvuldige byvoegingen van nieuwe stukken maken van dit boek een gansch nieuw werk.

Onder andere geven wy:

Het letterlyk diploma van Jan Rubens, P. P. vader (aent. 1.).

Den stamboom der familie van den grooten schilder (aent. 2.), opgemaekt volgens de oorspronkelyke bewyzen, waerin men meer dan een verschil zal aentreffen met alle de tot hiertoe bestaende familie boomen; doch geen stelsel, geen datum is in den onzen aengenomen zonder volkomen overtuiging.

Eene belangryke lyst der verdachten van kettery te Antwerpen uit de: *Archives et correspondances de la maison d'Orange Nassau, van den heer Groen van Prinsterer,* overgenomen, op de welke Jan Rubens benevens de aenzienlykste familien der stad staen aengeteekend (aent. 5). Dit stuk geeft ons te meer eene oprechte kennis der geestgesteltenis by de inwooners van Antwerpen. De twee brieven van Jan Rubens aen Charles de Croy (aent. 7), dienen mede tot bewysstukken om ons oordeel over zyne gevoelens omtrent staet en godsdienst te staven.

Eene beknopte levensbeschryving van Otho van Veen, Rubens meester; in de welke wy verscheiden misslagen door vroegere biografen begaen, op goede bescheeden hersteld hebben.

Het kontrakt tusschen Rubens en de P. P. Jesuiten te Antwerpen, tot het schilderen van twee autaer stukken en de zolder-

stukken, niet zonder belang in de geschiedenis der beeldende kunsten (aent. 27).

Het diploma van koning Philips IV. tot opheldering van s'meesters benoeming tot Ridder (aent. 43).

Eenen merkwaerdigen brief van Rubens aen Duquesnoy, waerin hy den grootsten lof aen dezen vermaerden beeldhouwer spreekt (aent. 63).

Eenen anderen brief aen Geldorp, rakende namelyk het geschil tusschen Antwerpen en Ceulen (aent. 64).

Eenen brief van Rubens vervattende eene zeer uitgebreide beschryving van een landschap waer het Escuriael en deszelfs omstreken in verbeeld waren.

Twee engelsche brieven met derzelver vertaling van den heer Gerbier, zaekgelastigde van het hof van Engeland te Brussel, aen den heer Murray te Londen, beide uit Brussel gedagteekend, de eerste van 31 Mei 1640, en de tweede van 2 Juny daerop volgende, waerin hy den dood van Rubens vermeldt; en Jordaens na Rubens dood als den eersten schilder der Nederlanden aenpryst.

De vermeerderde en thans volledige lysten van Rubens schilderyen die zich hedendaegs bevinden in de beroemde kabinetten van 't belveder te Weenen, van Lichtenstein te Weenen, van St-Petersburg, Munich, Florentië, Londen, Madrid, van het paleis Pitti, de galerie du Louvre, en van Dusseldorf.

Eenen brief van Rubens in het Italiaensch aen Justus Sutterman, waer hy eene schilderachtige beschryving geeft van zyne schildery verbeeldende den tempel van Janus; getrokken uit Bellori, met onze vertaling. Alsmede twee andere brieven aen Gevartius.

Eene korte levenschets van de voornaemste zyner leerlingen,

waerin wy verscheiden onware verhalen verbeterd hebben, en voornamentlyk wegens Ant. Van Dyck.

Wy verwyzen den lezer tot onze talryke geschiedkundige aenteekeningen en namelyk tot de verbeteringen van meest al de latynsche opschriften die in de oorspronkelyke uitgaef zoo onbarmhartig verminkt waren.

Aen oorkonden en echte bescheeden heeft het ons niet ontbroken. Behalven de handschriften en eigenhandige brieven hebben wy doopregisters, huwelyks- en sterfboeken geraedpleegd en vergeleken eer wy een datum of ander punt der geschiedenis vaststelden. In het opstellen van onze naemrollen en besschryving der schilderyen hebben Smith, Bellori enz. de notitien van Munich, en Dusseldorf, de H. S. lyst der vervoerde schilderyen door het fransche bewind, ons tot grondslag gediend. Wy danken hier byzonder den heere Dawson Turner, voor de vriendelyke bevlytiging en toegenegenheid die hy tot onze onderneming getoond heeft in het zenden van een werk dat ons van groot nut is geweest en in den handel niet te verkrygen is.

Antwerpen, 15 October 1839.

VICTOR C. VAN GRIMBERGEN.

INLEIDING.

Nimmer heeft eenig sterveling zich een eeuwigduerenden naem verkregen door vadsigheid en luiheid: deze haetelyke gebreken wierden by de oude Romeinen met de uiterste verachting verfoeid; dit verlicht volk wydde de naemen van zyn Cezars en bevelhebberen aen de onsterflykheid, naer mate hunne heldendaeden en aenmerkelyke overwinningen uitblonken. Even ook wierden de verhevene gaven der roomsche burgeren, het zy redenaers, dichters of historie-schryvers

met den lauwer bekroond, wegens de verdienste hunner werken, door het gemeenebest met greetigheid ontfangen en toegejuigd.

Zedert dien tyd hebben alle beschaefde volken denzelven streek gehouden, en aen de verdiensten der geenen, die uitgemunt hebben door hunne roemruchtige bedryven, en verhevene letterkennis, hulde gedaen.

Waerom dan zouden wy in onze dagen verzuimen de naemen onzer beroemde mannen te vereeuwigen, en toestaen dat hunne gedachtenis in de afgrond eener duistere onweetenheid smoorde? zonder aen den dag te brengen het geen wy wel byzonderlyk aen de gelukkige gedachtenis verschuldigt zyn, van den ridder Petrus Paulus Rubens, in zyn leven staets-raed van hunne koninklyke hoogheden de aerts-hertogen Albertus en Isabella, gouverneurs der 17 vereenigde Nederlandsche provintien, en hun gezant aen verscheidene Hoven der machtigste koningen, prinsen en republyken van Europa, in welke bediening hy door zyne grondige kennis en uitmuntende natuergaven zynen geheimen last, tot het grootste genoegen zyner meesters, ter uitvoer bracht.

Neen, de gewigtigheid des voorwerps, welkers verhandeling alhier wonderen ontknoopt, duld niet langer eene te strenge stilzwygenheid, waer mede ons een afgunstige ongevoeligheid zedert meer dan een eeuw geduerig heeft aengedaen; het is tyd de faem op te wekken, op dat deze niet aflaete van over de wereld altoos uit te galmen het geen zy aen de gedachtenis van den grooten Rubens verschuldigt is, om dit wonder der natuer onophoudelyk voor het sterven te bevryden, als den Apelles zyner eeuw, het orakel van den Spaenschen koning Philips IV. en de aerts hertogen Albertus en Isabella; op dat de nieuwsgie-

rige wereld niet langer onbewust blyve van zyne lofwaerdige bedryven, zoo wel als van zyne onvergelyke kunst, grondige wetenschap, gebeurtenissen van zyn doorluchtig leven, als van dat zyner voorzaeten.

HISTORISCHE LEVENSBESCHRYVING

VAN

P. P. RUBENS.

Het edel geslacht van Rubens nam zynen oorsprong in de provintie van Stiermark, onder de heerschappy van het doorluchtig huis van Oostenryk. Bartholomeus Rubens, grootvader van Petrus Paulus, was de eerste van dit geslacht die zich in de Nederlanden kennen deed, hebbende hy alhier zyne intrede gedaen onder het hofgevolg van Keizer Karel den vyfden, toen deze prins, gekroond zynde te Aken in 't jaer 1520, en onmiddelyk hierop den Ryksdag te Worms bygewoond hebbende, zyn verblyf te Brussel houden kwam.

Niettegenstaende de jonge Bartholomeus Rubens, door de tedere zorgen zyner ouders eene treffelyke opvoeding genoot, verzuimde hy uit zich zelven nooit, de gunstige oogenblikken waer te nemen, om zich in de wetenschappen, schoone kunsten, en hovelyke zeden

meer en meer te volmaken, tot al hetwelk hy zich te meer verbonden achtte in eenen tyd, dat het Hof van Karel den vyfden als het beschaefste, en luisterrykste van geheel Europa uitblonk.

En dus besloot deze jonge hoveling, bekoord door zoo vele aengename uitspanningen welke hy smaekte in zyn verblyf te Brussel, zich alhier te vestigen, en alle zyne neigingen te volgen, waerom hy zich in de echt verbond met jongvrouwe Barbara Arens, gezegd Spirincks, afstammeling van een edel geslacht, toen te Antwerpen woonachtig.

Maer dewyl, gedurende de regering van Karel den vyfden, de stad Antwerpen, door haer' magtigen koophandel met Europa en beiden de Indiën, bloeide, 't geen in deze stad even zoo veel bekoorlykheden en vermakelyke uitspanningen uitleverde als in Brussel, door den toevloed van allerlei natiën der wereld, zoo wel die zich hier nederzetteden, als slechts doortrokken: dewyl de dagelyksche aenkomst en het vertrek der schepen van en naer alle gewesten en landen, waermede de Schelde overdekt was, de schoonste vertooningen uitleverde, noodigde dit alles de jonggehuwde echtgenoten van woonplaets te veranderen, en zich in Antwerpen nedertezetten, om onder anderen de dagelyksche vriendschap en ommegang met hunne nabestaenden en oude bekenden weder te vernieuwen.

Gedurende hun verblyf alhier, zegende de Hemel hun huwelyk met een' mannelyken spruit, op den 18 Maert des jaers 1530, die by den doop den naem van Jan Rubens verkreeg.

Deze jonge telg wierd opgebracht in gevoelens van godsdienst, deugd en eerlyke zeden, en hy beantwoordde volkomen aen de wenschen zyner waerdige ouderen, zich geheel en al aen de studie, aen 't beoefenen der letteren en kunsten, overgevende.

Hebbende aldus in zyne jongheid zich onvermoeid toegelegd op de wetenschappen en alles wat daer toe betrekkelyk was, vertrok hy met goedkeuring zyner ouderen, naer Italië, in den ouderdom van vier en twintig jaren; alwaer hy zich, gedurende den tyd van zes jaren, eene volkomene verlustiging verschafte, bezoekende verscheidene staten en hooge Scholen, op eenigen van welken hy zich onthield om aldaer zyne studiën te volbrengen, waerna hy, voor den tabbaerd geschikt zynde, de doctorale muts bekwam, en zich tot meester in het burgerlyk en canonikael recht in het collegie de la Sapienza te Roome deed wyden, waervan de geloofsbrieven nog berustende zyn in het kabinet van een persoon der familie te Antwerpen. (1)

De romeinsche rechtsgeleerde, te Antwerpen wedergekeerd zynde, verbond zich aldaer in den echt met de jonkvrouwe Maria Pypeling, dochter van Hendrik Pypeling en Clara de Tolion. Deze twee echgenoten leefden in eene volmaekte eendracht: godsdienst, liefdadigheid en wellevenheid, waren beider deel: de vroomheid, achtbaerheid, en geleerdheid van Jan Rubens, deden hem ten eerste eene plaets verkrygen in den Raed van State te Antwerpen, den 7 Mei des jaers 1562. (2)

Omtrent dezen tyd, wanneer de Nederlanden daverden door oproeren, ketteryen, plonderingen en beeld-

stormeryen, nam Jan Rubens, om alle rampen voor te komen, en gedrongen door liefde tot zyn kroost, en beminnelyke echtgenoote, het besluit om zyn Vaderland, vrienden en ambt, (van welk laetste hy zich gedurende zes achter een volgende jaren, by uitstekenheid, en met roem, gekweten had,) te verlaten en zich in de stad Keulen nedertezetten, verkiezende de zoetigheden der vrede en een gerust leven te smaken, en zich af te zonderen van eene scheuring, die de eendracht en rust der Antwerpsche burgery dreigde te vernielen.

Te Keulen gekomen zynde nam hy zyne woonplaets in een groot aenzienlyk huis, staende in de Sterrestraet, in den omtrek der parochie van St.-Pieter, tegenwoordig nog bewoond wordende door den heer Jabach, en voor dezen door Maria de Medicis, koningin van Vrankryk, gedurende haer ballingschap, in hetwelke zy overleed op den 3 July 1643, in den ouderdom van acht en zestig jaren. Deze twee aengehaelde tydmerken worden bewaerheid gevonden in het werk van Egidius Gallenius: *de admiranda Civitatis Coloniensis magnitudine*, te Keulen gedrukt, in 't jaer 1745. bladz. 407.

Na dat Jan Rubens uit Antwerpen was vertrokken, lagen verscheiden staetsleden onder vermoeden van kettery, en ongetrouwheid tegens hunnen koning, onder welk getal men voorgaf Jan Rubens mede te behooren, zonder dat hy ondertusschen ooit stof tot achterdenken dien aengaende gegeven had, hebbende deze gissing alleenlyk eene ieverende onbescheidenheid, en

afgunst tot grondslag, zonder verdere bewyzen by te brengen.

Men heeft zedert vier jaren gezien, dat een hedendaegsch schryver, woonachtig te Antwerpen, deze wond wederom wil opkrabben, halende in zyn werk een oud boek aen, dat hy in een bondel als by geval gevonden had, door hetwelke hy van de wezentlykheid der bezwarenis, aengaende Jan Rubens, niets bewyst, als eene losse en kwalyk gegronde gissing, gelyk het klaer blykt uit zyne eigene aenhaling, door dewelke hy weinig eer doet aen zyn werk, en aen de nakomelingschap van Jan Rubens. Het werk van voornoemden hedendaegschen schryver voert tot titel: *Antverpia Christo nascens et crescens*, in hetwelke hy zyn grondslag bouwt, op een boek in 't jaer 1602 te Poitiers gedrukt, en tot titel voerende: *Parasceve generale de l'exact examen de l'institution de l'Eucharistie, contre la particuliere interpretation des Religionaires de notre temps.*

Dit laetstgenoemde werk is om zoo te spreken, uit de mouw geschud van zekeren Jean Porthaise, een fransch Recollect, en eertyds een ieverig navolger van Calvinus, hebbende hy zich by geval te Antwerpen bevonden, in 't jaer 1566, toen de prins Willem van Oranje aldaer eene vergadering belegd had over een opentlyk geschil tusschen de roomschkatholyken, ondersteund door eenige doctoren in de theologie van Leuven, en andere groote godgeleerden der Nederlanden, tegen zeven der bekwaemste Calvinistische en Luthersche predikanten, uit Duitschland, in tegenwoordigheid van al den Nederlandschen adel, aldaer ten diën einde genoodigd.

Genoemde vader Porthaise beroemt zich in zyn werk, mede deel gehad te hebben in dit geschil, zelfs verbeelt hy zich door een trek van eigenliefde, deze zeven predikanten zoodanig in de war geholpen te hebben, dat zy zich zedert dien tyd niet onderstonden wederom met bezwaernissen op te komen, hetwelk ook alle verdere geschillen op deed houden, even als of de Leuvensche geleerden en de andere theologanten daer niets gedaen hadden dan gapen.

Zie alhier de uitdrukking, waerdoor hy zyne stelling wereldkundig maekt, en twee der waerdigste staetsmannen van Antwerpen onrechtveerdig beschuldigt, ter neêrgesteld.

J'ai experimenté à Anvers en publicque dispute, vue Maitre Guaretius et moi, en besoigne aupres ces Ministres Allemands, qui y pratiquèrent si peu, qu'ils demanderent à repondre par ecrit, ce qu'ils obtiendrent: à quoi je repliquai, en Latin pour le Sacrifice de la Messe, et en François pour la cheute de l'Eglise Romaine et de l'Eucharistie. Oncques puis, je n'en ouis parler. . . . . . . Ils ne peuvent nier que cette dispute ne leur ostat Mr. de Roucouques, ancien, riche et habile Lutherien, qui avait été trois fois Bourguemaitre d'Anvers, ainsi M. Rubens, premier Conseillier d'Anvers, et le plus docte Calviniste qui fut alors aux Pays-Bas, qui fut une plaie mortelle à la Cene nocture selon leur language, et une instruction de ne plus revoquer, ni contraindre les docteurs Catholiques à la publique dispute et verification pour l'ouverture dudit livre des passages proposés. (3).

Waervan de zin in 't Nederduitsch hierop uitkomt:

« Ik heb my een openbaer geschil te Antwerpen onderstaen, zynde met meester Guaretius in gesprek geweest met deze hoogduitsche predikanten, die aldaer zoo weinig uitvoerden dat zy verzochten in geschrift te mogen antwoorden hetgeen zy wilden te berde brengen: waerop ik in 't Latyn geantwoord heb tot verdediging onzer misse, en voorkoming van den val onzer roomsche kerke. Zedert dien tyd heb ik daer niet meer van hooren spreken......... Zy kunnen niet ontkennen, dat dit geschil hun M. Rockox ontrukte, die een oud, ryk, en verstandig lutheraen, en reeds drie mael burgemeester van Antwerpen geweest was; als ook M. Rubens, eerste Raed van Antwerpen en de geleerdste calvinist die toen in de Nederlanden was, het welk eene doodelyke wond aen hun nachtmael was, volgens hunne tael, en eene les, om de katholyke geleerden niet weder te roepen of te noodzaken tot een openbaer geschil, nevens eene bekrachtiging en opheldering der voorgestelde teksten, van genoemd boek.»

Gemelde hedendaegsche schryver, dit bovenstaende in 't 8ste boek van zyn werk, bladz. 559 aengehaeld hebbende, zegt wel onmiddelyk daerop dat hy deze beschuldigingen nooit by andere schryvers gevonden heeft, maer is in 't vervolg vermetel genoeg om dezelve in twyffel te trekken, door het aengetoonde van P. Porthaise, hetwelk eerst gedrukt wierd acht en dertig jaren na dat deze geestelyke in Antwerpen geweest was, die waerschynlyk reeds ten grave was gedaeld eer dit

genoemde boek het licht zag, en hy stelt door zyn eigen betooging den godsdienst van Jan Rubens door het woord (*si*) zeer dubbelzinnig, dewyl hy zich van deze uitdrukking bedient: *quantum ad infectionem duorum illorum virorum Rochox et Rubens, de quibus in relatis sit mentio, nihil alibi invenitur, si aliquando infecti fuerint, gloriosa fuit ipsis seria conversio, quæ dein omnem notam abstersit.* (4)

Hetwelk zoo veel als het volgende te kennen geeft:

« Wat de kettery dier twee mannen Rockox en Rubens betreft, van welken in de berichten melding gemaakt wordt, nergens is eenig bewys voor handen, zoo zy daermede t'eeniger tyd besmet zyn geweest, dat hun de roem van eene ware bekeering toekomt, die hen van allen vlek gezuiverd zou hebben. »

Men kan met recht vragen aen genoemden hedendaegschen schryver, uit welk inzicht hy zich aenmatigt zich te bedienen van de beschuldiging van Porthaise ten nadeele van de heeren Rockox en Rubens, dewyl hy bekent niet te weten dat eenig ander schryver melding van hunne wangevoelens maekt? (5)

Het blykt dan dat dit uittreksel tot geen ander einde diende als om zyn schrift te vullen, en zyn vernuft en wyduitgestrekte belezenheid te vertoonen.

Ten anderen, volgens de billykheid en 't geen hy verschuldigt is aen de christelyke liefde tot zyn' evenmensch, en voor den goeden naem des geslachts, had hy zich behooren te onthouden van een gezag te voeren zoo dubbelzinnig, vreemd, en van even zoo veel waerdy als een almanak van het vorige jaer, want hy drukt

zich in deze bewoording uit, *nihil alibi invenitur* en geeft verder in 't minst geen bewyzen uit eenigerly aenhalingen, 't zy uit de geschiedenissen der Nederlanden, of uit de jaerboeken des raeds van Antwerpen. Maer zoo hy zich de tederste navorschingen hadt willen verschaffen, hadt hy zich moeten vervoegen tot de registers van genoemden raed, onder welks gebied hy zyne woonplaets had.

Door dit middel zou hy zich uit zyn voorgewende twyfeling getrokken hebben, *si aliquando infecti fuerint:* het is juist by dezen raed dat men hem eene plechtige verklaring zou vertoond hebben door derzelver voorgangers aen Jan Rubens gegeven, ten blyke van zyne goede hoedanigheden, en vroomheid, gedurende zyne onbevlekte regering zes achtereenvolgende jaren, en deze voornoemde verklaring was hem in de volle raedsvergadering ter hand gesteld, den 31 october 1568.

Uit hoofde dezer verklaring, vindt men zich verplicht, de rechtvaerdiging van Jan Rubens door de drukpers te vereeuwigen, en de wereld te doen zien, dat het zamenraepzel van meergemelden hedendaegschen schryver opgesteld is zonder eenige christelyke bescheidenheid te gebruiken, zoo wel ten opzichte der gedachtenis van Jan Rubens zelve, als van zyn geslacht; daerenboven is zyne aenhaling, tegenstrydig, kwalyk gepast, en van alle waerheid ontbloot.

Tot staving van dit billyk verwyt, brengen wy te voorschyn de getuigenis, welke de raed van Antwerpen goedgunstiglyk heeft willen verleenen, ten bewyze van

de onberispelykheid des gedrags van Jan Rubens, door de volgende copye:

Allen den ghenen, die dese brieven sullen sien, of hooren lesen, borghemeesteren, schepenen, ende raedt der stadt van Antwerpen salut. Doen te weten, ende certificeren mits desen, voor de gerechte waerheit, dat op heden, datum van desen, ten versoeke meesteren Janne Rubens, doctoir in rechten, voor ons gecompareert syn in propere persoonen, d'heer Jan van Schoonhoven, ridder, der stadt buiten borghemeester, heer Lanschot van Ursele, heer Jan van de Werve, en heer Jacob van der Heyden, ook alle ridders, Merten van Ranst, meester Gelyn van Leveyny, ende meester Anthoin van Mansdaele, alle onse mede schepenen, meester Jan van Asseliers, ende Hendrik de Moy, beyde des stads secretarissen, ende hebben by den eede, die sy respective tot heur lieders officien gedaen hebben, vercleert ende geaffirmeert, vercleerende ende affirmeerende mits desen, waerachtig, ende hun kennelyck te syn, dat de voorschreeven Jan Rubbens binnen der stad van Antwerpen, sekere jaeren heeft gedient als schepene, ende een van de wet geweest, en dat hy hem in 't bedienen van dien, eerlyck gedraeghen heeft, emmers dat sy anders niet en weten, ende gelyck hier de costume van doen is, dat de gedeputeerde van de Koninckiycke Majesteyts weghen gestelt, ende geordonneert tot het vernieuwen van de wet, jaerlyks achthiene schepenen, d'een hellicht wort, ende blyft verlaeten van den eede ende schependom, ende andere neghen nieuwe persoonen, gevueght tot

de andere neghene, genomen en gekosen van de voorschrevene achtienen, soo is de voorschreve Rubens, in Mayo lestleden onder die neghene, die ten selven tyde syn verlaeten geweest, mede van synen dienst van schependom ontslaeghen geweest sonder arghlist: ende des 't oirkonden hebben wy den seghel der saeken, der voorschreven stad van Antwerpen, desen brieven doen aenhanghen, op ten lesten dagh Octobris in 't jaer ons heeren als men schreeft 1568. Was onderteekent *A. Grapheus.*

Dit getuigschrift is geenszins dubbelzinnig maer wel degelyk tot stuiting dezer gruwelyke laster, zonder eenige zweem van waerheid uitgedacht ten laste van een voorwerp, zoo waerdig en deugdzaem als Jan Rubens, want zoo hy eenigzints verdacht; of van eenig schandelyk bedryf overtuigd was geweest, zouden immers de magistraets persoonen van Antwerpen tot handhaving hunner eed, zulk eene duidelyke verklaring van zyn goed gedrag niet hebben kunnen geven, die tevens de tegenstrydigheid van kettery met het ampt van schepen, in de stad van een staet, alwaer de roomsche godsdienst de heerschende is, duidelyk aentoont.

Ten anderen zoo hy eenige teekenen had gegeven, 't zy openlyk of bedekt, van zyn voorgewende wangevoelens, zou hy immers om deze wettelyke verklaring nooit hebben durven verzoeken, bewust zynde dat men dezelve hem zou geweigerd hebben.

Daerenboven is het onbetwistbaer, dat hy in 't vervolg bewyzen gegeven heeft, die in geenen deele aen zyne gegronde standvastigheid in de zuivere leerstellin-

gen der roomsche kerk, en getrouwheid aen zynen koning deden twyfelen, want zoo hy den stroom der ketteren en oproeringen had willen volgen, hadt hy zich lichtelyk naer Holland of Zeeland kunnen begeven hebben, naer het voorbeeld van eene menigte Antwerpsche en andere Nederlandsche huisgezinnen. En alsdan zou men, met eenigen grond, geloof aen dit vermoeden hebben kunnen slaen. (6)

Men ziet alleenlyk dat hy zich naer Keulen heeft begeven, om aen de gevaren, wreedheden, plonderingen, en andere hatelykheden, welken de kettery en het oproer deden ontstaen, zich te onttrekken, en waeraen hy zich nevens zyn geheele gezin in de stad Antwerpen zag bloot gesteld, alwaer de geest der dweepery en vervolging met de meeste verwoedheid heerschte, zedert het begin des opstands tot aen deszelfs einde, en meerder als in eenige andere stad der Nederlanden; hetgeen ons de geschiedenissen aentoonen.

Zoo Jan Rubens wezentlyk den aenhang des prinsen van Oranje was toegedaen geweest, zou hy dien voorzeker gevolgd zyn, te meer daer hy van denzelven byzonderlyk gekend en geacht was om zyn geleerdheid en uitmuntende gaven: ook hadt hem deze prins luisterryker posten kunnen bezorgen als een schepensambt te Antwerpen.

Maer niets meer begeerende als zich zelven en zyn gezin in gerustheid te mogen zien, onttrok hy zich aen alle bedieningen die men hem zou hebben kunnen opdragen, gevende hy zich geheel en al over aen de aengenaemheden van een stil en afgezonderd leven, in het

welk hy tot zyn levenseinde volherdde, en waerdoor hy over den laster zyner vyanden zegenpraelde, in welke gelukkige en duerzame onafhankelykheid, hy zich alleenlyk met de edele zorg der opvoeding zyner kinderen en de oefening der studien bezig hield : de aengenaemste stand die den mensch zich op de wereld uitkiezen kan.

Het is waer dat de prins van Oranje uit al zyn vermogen heeft gearbeid, zoo wel in persoon, als onder de hand door den prins van Chimay, om hem in zyn getrouwheid voor den koning van Spanje te doen wankelen, maer het is tevens niet minder waer, dat deze beide prinsen in hunne pogingen nimmermeer geslagen hebben.

Dit gezegde wordt bekrachtigd door een eigenhandige brief van den prins van Chimay, toen hy zich te Aken bevond om aldaer de plechtigheden van zyn huwelyk met de dochter des graven van Mechen te doen voltrekken. Jan Rubens was reeds woonachtig te Keulen, wanneer hem genoemde Graef deed uitnoodigen om op dit bruiloftsfeest tegenwoordig te zyn, daerenboven om met hem te raedplegen over de tydsomstandigheden, en tevens hunne oude vriendschap weder aen te kweeken: deze brief werd in de verzameling van P. P. Rubens, na zyn overlyden, door de nageblevenen, gevonden, en is nog oorsprongkelyk in de boekverzameling van iemand van zyn geslacht, te Antwerpen woonachtig, berustende. (7)

De stappen, door beide deze prinsen gedaen, zyn blykbare kenmerken van de hoogachting, die zy Jan

Rubens toedroegen, als een waerdig voorwerp hunner byzondere aendacht, ten opzichte van zyne geleerdheid, vroomheid en ervarenheid in staetszaken, welke verdiensten deze vorsten bewogen hem tot hunnen aenhang te trekken; maer ondanks alle deze poogingen bleef Jan Rubens, door zyne vastgehechtheid aen de roomsche kerk, en zynen koning, voor hunne voorstellingen onbeweeglyk.

Na een tienjarig en gerust verblyf van Jan Rubens in de stad Keulen, alwaer hy, verre van alle beroertens der binnenlandsche oorlogen, woede der beeldstormeren, bloedbaden, en andere yslykheden van oproer en vervolging, leefde, zegende hem de hemel met een zevende kind, waervan zyne echtgenoote op den 29 juny des jaers 1577, in het kraembedde beviel.(8)

De jonggeboorne werd plechtiglyk gedoopt in de St. Pieters kerk, onder de parochie van den vader, die hem tot schutsheiligen aen de twee prinsen der apostelen St. Petrus en St. Paulus opdroeg, uit hoofde dat de jonggeboorne juist op den dag geboren wierd, op denwelken de roomsche kerk hun beider feest viert.

Met recht zy een dag geteekend, op welken Europa begunstigd werd, met een voortbrengsel, dat tot verwondering van koningen en van de geheele wereld verstrekt heeft! een dag, waerdig van alle beminnaren der schoone kunsten, met luister gevierd te worden!

De jonge Petrus Paulus Rubens deed van zyn kindsheid aen, door zyn buigzamen aert, voorteekenen bespeuren van alle zedelyke deugden en verhevene eigenschappen, op zulk eene wyze dat men reeds grond

had te hopen dat deze jonge telg ten eenigen dage verwonderende takken, en vruchten naer den smaek der grootste monarchen zou voortbrengen.

Ook verzuimden deze waerdige ouderen niet onophoudelyk alles by te brengen om hem eene verhevene en beschaefde opvoeding te geven, daerenboven beloofde het tedere knaepje, door zyne natuerlyke zachtgeaertheid, de luisterrykste gaven in de rypheid zyner jaren : om deze redenen oordeelden zy hem 't best voor den tabbaerd geschikt te zyn, waerop zy hem de studie der wysbegeerte aenbevolen, voor dewelke hy veel smaek betoonde, en waerin hy ook zulke schielyke vorderingen maekte, dat hy in weinig tyds alle zyne medeleerlingen voorby streefde. (6)

Terwyl nu deze goede vader zich met de opvoeding zyner kinderen vermaekte, en zich tevens verlustigde in zyne letteroefeningen, vond hy zich onverwacht overvallen door eene heftige ziekte die hem het einde zyner dagen aenkondde; en inderdaed het gevaer dezer krankheid werd zoo ernstig dat hy, na 't gebruik der kerkgerechten op den eersten maert 1587, in den ouderdom van 57 jaeren, min achtien dagen, overleed, algemeen betreurd wordende, door de schole der geleerdheid, den adel en alle de ingezetenen der stad Keulen, om zyn geleerdheid, vroomheid, wellevenheid, en andere zedelyke deugden, latende zyne huisvrouwe in de smartelykste droefheid gedompeld, verlaten van hetgeen zy 't meest ter wereld beminde, zich moeder van zeven kinderen ziende, te weten Philip, (naderhand sekretaris te Antwerpen : Jan Baptist,

Hendrik, Bartholomeus, Blandina, Clara, en Petrus Paulus Rubens.

Na dat deze onvertroostelyke weduwe de begraving en lykdiensten van haren geliefden man, met al de plechtigheden, aen zynen rang verschuldigd, in hare parochiale kerk van St. Pieter, bezorgd had, wilde zy de laetste blyken van hare tederheid voor den overledenen doen uitschitteren, door hem een grafteeken te doen oprechten met het volgende opschrift.

DEO OPTIMO MAXIMO SACRUM

JOANNI RUBENIO,

Clarissimo Jurisconsulto, qui Italiam
per Septennium, maximamque,
sequanorum partem, ad Capiendum
ingenii cultum judiciumque confirmandum
peragravit, seduloque lustravit;
Deinde in Belgium reversus, Antverpiæ
Scabinorum Senatus Collegio adlectus,
id munus per annos sex integros,
magno cum laude gessit.
Ac demum civilibus bellis exortis,
que procul abeis, nimirum quietis
amans ageret, Patriam, cui propter
administratæ Reipublicæ, Justitiæque
merita charus erat, ultro reliquit.
Seque coloniam Agrippinam, omni
cum familia recepit,
in eaque 19. *annos transegit.*
Viro itaque antiquæ, nostrique temporis
Historiæ cognitione longe prestanti.

Universis ab humanitate, morum suavitate
beneficientiæque promptitudine
pergrato.
Maria Pypelinga Uxor,
Septem ex eo liberorum mater,
cum qua annis 26 concorditer sine
ulla querula vixit,
Morite dulcissimo bene merenti
posuit.
Natus Antverpiæ XIX. Calend.
Aprilis Anno 1530.
Denatus Coloniæ Calend. Martii.
Anno 1587.

DAT IS :

AEN DEN GROOTEN GOD

VOOR

JOANNES RUBENS.

Den zeer beroemden Rechtsgeleerden,
welke zeven jaren
door Italië, en het grootste gedeelte van Bourgonje,
ter beschavinge van verstand en oordeel,
met zeer veel oplettenheid gereisd heeft :
vervolgens in Nederland wedergekeerd zynde;
is hy te Antwerpen
tot Raed in de Vroedschap verkoren,
en heeft die bedieninge, gedurende zes volle jaren,
met veel roem waergenomen :
Doch naderhand heeft hy,
door het ontstaen der binnenlandsche beroertens,
op dat hy, verre daer van afgescheiden,
gerust leven zoude,

zyn Vaderland,
dat aen hem, wegens zynen yver voor 't gemeene best,
en handhaving van het recht,
veel verplichting had,
vrywillig verlaten;
En heeft zich met zyn geheel huisgezin
naer Keulen begeven,
alwaer hy,
Negentien jaren met hen
geleefd heeft.
Een Man derhalven,
in de kennis
der oude en hedendaegsche geschiedenissen
zeer ervaren,
En by ieder, wegens zyne
Zachtzinnigheid, Menschlievenheid,
en andere uitstekende deugden
ten hoogste geacht.
Maria Pypeling,
zyne Huisvrouwe,
Moeder van zeven kinderen,
by hem verwekt,
met dewelke hy zevenentwintig jaren
in liefde en eensgezindheid heeft
doorgebracht
heeft dit gedenkteeken
voor haren
zeer geliefden echtgenoot,
als zulks dubbel waerdig,
alhier ter neder gesteld.
Hy is geboren te Antwerpen, den 13 meert 1530, en gestorven
te Keulen den 1 meert 1587.

Het jaer na de dood van Jan Rubens besloot der zelver weduwe de stad Keulen, na twintig jaren aldaer ge-

woond te hebben, te verlaten, en zich met haer huisgezin wederom naer Antwerpen te begeven, zoo om het genoegen van hare naestbestaenden daer weder te konnen zien, als uit hoofde der vrede, die nu sedert twee jaren in deze stad wederom heerschte, door hare onderwerping aen den koning van Spanje. Na een belegering van twaelf maenden, onder het bevel van den hertog van Parma, waren de belegerde door hongersnood, en gebrek aen hulp genoodzaekt zich den 20 augusty des jaers 1585 over te geven.

De tweede reden van haere wederkomst te Antwerpen was noodzakelyk genoeg, doordien, sedert het afzyn van haer man, het grootste deel harer goederen verbeurd verklaerd waren, en nu eens door de party des konings, en dan wederom door die der oproerigen, beslagen waren, zynde het voorgeven dat een vertrek, zonder voorafbekomen verlof, alle afwezenden onder een kwaed vermoeden bracht. De terugkomst van de weduwe Rubens was echter zeer gelukkig, want zy wist uit de groote bescherming die zy had, zoodanig voordeel te trekken, dat zy, na een klaerblykende verdediging haers mans gedrag, en door het zelve te bewyzen, de bezitting van het grootste gedeelte harer goederen terug verkreeg.

In deze omstandigheden, hervatte Petrus Paulus Rubens, toen elf jaren oud zynde, wederom den loop zyner studiën, in dewelke hy reeds zoo byzonderlyk uitmuntte, dat alvorens zyne rhetorische lessen voleindigd te hebben, hy zich even zoo volmaekt in het latyn, als in zyne moedertael wist uit te drukken, en deze

vruchtbaerheid van geest voorspeelde reeds zyne welsprekendheid, die de grootste prinsen van Europa, naderhand tot verwondering strekte.

Zyne studiën met veel roem ten einde gebracht hebbende, plaetste hem zyne moeder, by Marguerita de Ligne, weduwe van Philippus Graef de Lalaing, in bediening van page, alwaer hy zich, door zyn goed gedrag, zachte inborst, en beschaefde opvoeding zeer wel na de levenswyze van dit huis wist te schikken, zich voegende na de hoffelyke zeden, door dewelken dit hof zich uitmuntte, op eene wyze dat hy in 't vervolg van tyd hier door in staet was zich voor de grootste monarchen van Europa te vertoonen.

Maer niettegenstaende de Gravin de Lalaing zeer voldaen was over den dienst, wellevendheid en het loffelyk gedrag van haren page, vatte de jongeling ongevoeliglyk een tegenzin op, en kon de levenswys der genen, die met hem in den zelven dienst, en aen andere bedieningen van dit huis verknocht waren, niet langer verdragen, derhalven nam hy het kloekmoedig besluit, zich volstrekt aen geene verdere verdrietelykheden willende blootstellen, dit hof te verlaten, en zyne natuerlyke neiging te volgen, die tot eene onafhangelyke levenswyze overhelde, met oogmerk om zich alleenlyk op de teeken- en schilderkunst en de letteroefeningen, toeteleggen.

By zyn voornemen dan blyvende, maekte hy het zelve aen zyne moeder bekend, en nam een gunstig oogenblik waer om haer zyn tegenzin voor het huis van de gravinne te betuigen, maer de moeder nam echter

geen genoegen in zyne voorstelling, ten opzichte van een keuze die veel te laeg voor zyne geboorte was, hem tevens te kennen gevende, dat zy hem voor den tabbert of nog verhevener rang geschikt en opgebracht had, en dat de uitslag der schilderkunst veel te onzeker was, om haer toestemming daer toe te geven.

Niettegenstaende deze volstrekte weigering, kon de jongeling, aengespoord door den prikkel zyner begeerte, zoo wel voor de schilderkunst als voor de onafhangelykheid, zich niet onthouden eenige dagen daer na, zyn verzoek weder te herhalen, zyn hart op eene zeer innemende wyze voor zyne moeder openleggende, en haer met nadruk verklarende dat de bediening van page nooit met zyn inborst overeen zou komen, dat hy geen hooger staet in de wereld begeerde dan dien van schilder, dat een leven zonder dwang alle zyne verlustiging zou uitmaeken, en hoopte dat zyn nederig verzoek niet zou afgeslagen worden.

Mevrouw Rubens zag wel ten eerste, aen zoo veele voorstellingen, en het vaste besluit van haren zoon, dat hare raedgeving vruchteloos was, en, niet onkundig zynde dat zyne neiging van zyn eerste jeugd af, als zyne heerschende hartstocht, tot de teeken- en schilderkunst overhelde, besloot zy met zyne nabestaenden en voogden te raedplegen, en na eenige overwegingen, werd zyn verzoek toegestemd, waer op hy geplaetst werd by den schilder Adam Van Noordt, woonachtig te Antwerpen, in zyn tyd beroemd door het maeken van groote en kleine ordonnantiën, en wel in het bezonder door portretten, volgens het geen Karel Van

Mander ons verhaelt, in het leven van dezen schilder.

Of schoon de jonge P. P. Rubens met het grootste genoegen by Adam Van Noordt aen het werk ging, zag hy ondertusschen weinig tyd daer na, dat hy alhier die aengenaemheden niet vond waermede hy zich gevleid had, dewyl hy zyn meester leerde kennen voor een man van droefgeestigen, barschen en neteligen aerd; en dewyl deze eigenschappen rechtstreeks strydig waren met de zachtgeaerdheid en goede opvoeding van Rubens, die nooit te voren dan met lieden van beschaefdheid had omgang gehad, onderstond zich de jonge leerling onder de hand te vernemen of hy den toegang tot een ander school zou konnen vinden, welke beschaefder was dan de gene van Adam Van Noordt, die midderwyl in dien zelven tyd Hendrik Van Balen en Sebastiaen Franks, mede tot leerlingen had. Welke twee, niettegenstaende dit alles, alhier hunne oefeningen wilden voltooien; mogelyk dat hun opvoeding meer met de ruwe zeden van hunnen meester overeenstemden, of dat zy ongevoeliger voor zyn buitensporigheden waren.

Midderwyl deed zich een vriend van Rubens op, die, onderricht zynde van deszelfs afkeer voor zyn meester, en daerenboven de gegrondheid van zyn tegenzin verstaende, hem tot meester voorsloeg Octavio Van Veen (doorgaens Otto Venius genaemd) wien hy als ten uiterste beschafd, en een man van goeden huize, daer by van een zagtzinnig karakter kende, zynde boven dien een beroemd schilder aen 't hof der aertshertogen Albertus en Isabella; en zoo wel om zyn treffelyke levenswyze, als om de uitmuntendheid van zyn penseel,

by deze hooge persoonen zeer gezien, dat ook dezelve zich in zyn reizen door Italië, Frankryk en Duitschland, zeer naerstiglyk in zyne kunst geoefend, en zich reeds eenen grooten naem had verworven door zyne aenzienlyke werken, die in het paleis des hertogen van Parma berustten, in welkers dienst hy sedert verscheidene jaren als hof-schilder reeds was aengenomen geweest. (9)

De jonge schilder was zoodanig ingenomen door alle de wonderbare eigenschappen, die men zynen aenstaenden meester toeschreef, dat hy het eerste oogenblik waernam om zyn moeder van dit alles te verwittigen, en haer zyn brandende begeerte, om zich van zulke voordeelige gelegenheid te bedienen, te kennen gaf, brengende de gegrondste redenen by, om van leermeester te mogen veranderen.

De goedhartige moeder, van de billykheid der klachten, die haer zoon haer gedaen had, en tevens van de kunde en goede hoedanigheden van Otto Van Veen overtuigd, stond geen oogenblik in beraed hem zyn verzoek toe te staen: en weinige dagen daer na was onze Rubens reeds als leerling by zynen nieuwen meester aengenomen: dit geschiedde in het jaer 1596, toen hy negentien jaren oud was.

Otto Van Veen ontfing zynen leerling op eene allerminzaemste wyze, en was zoodanig, door zyne innemende hoedanigheden, groote vatbaerheid voor de schilderkunst, en letterkennisse bekoord, dat hy voor hem de geringste zyner kunstgeheimen niet verborgen hield; maer het zich een eer rekende hem over alle de deelen der

kunst te onderhouden, oordeelende hem zyn byzondere oplettendheden waerdig.

Alle deze beleefdheden en vriendelyke onderrichtingen van wege Otto Van Veen, brachten den jongen aenkomeling ten top zyner begeerten, en bezielden hem met zoo veel yver en gestadige vlyt, dat hy na vier jaren in een ouderdom van dry en twintig jaren reeds zulk een goed schilder was, dat zyn penseel beloofde zyne beide meesters welhaest voorby te zullen streven.

De leerling, die nu meester geworden was, en dagelyks de werken der beroemdste meesters van Europa nateekende, en in staet was de grootste ordonnantien uit eigen vernuft te kunnen ontwerpen, en ten uitvoer te brengen, bad zyn moeder dat zy hem zyn begeerte, van eenige jaren in Italië te mogen doorbrengen, wilde toestaen, op dat hy zich aldaer zoo wel in beschaefdheid als in zyne kunst volmaeken mocht, naer 't voorbeeld van zynen vader en laetsten meester.

De goede moeder oordeelde deze bede niet te kunnen inwilligen zonder met zynen naestbestaenden en voogden deswegens vooraf geraedpleegd te hebben, welke van zyne bekwaemheid en goed gedrag overtuigd, geen zwarigheid vonden hem zyn verzoek toe te staen.

Otto Van Veen van het oogmerk zyns leerlings onderricht zynde, en alles willende bybrengen, om hem zyne reize gemakkelyk en voordeelig te maken; bood hy Rubens hunne koninglyke hoogheden de aertshertogen Albertus en Isabella aen, hunne bescherming en brieven van aenbeveling aen alle hoven en

staten, alwaer hy zich dacht te vertoonen, te verzoeken.

In 't gehoor, dat de aertshertog aen Otto Van Veen verleende, werden meester en leerling beide zonder onderscheid op de allervriendelykste wyze door dezen prins ontfangen, welke tot het vervaerdigen der verzochte brieven, uit eene byzondere agting voor de bekwaemheid en loffelyk gedrag van Rubens, waer van Venius de vleiendste getuigen had gegeven, ten eersten bevel gaf; waer op Rubens zyne begaefdheid en welsprekendheid, deed uitblinken in eene nadrukkelyke dankbetuiging wegens de bescherming, waer mede de hertog hem geliefde te vereeren.

Rubens, nu voor zyn vertrek naer Italië gereed, nam afscheid van Otto Van Veen: in deze byeenkomst zag men in den meester en zynen leerling eene oprechtte wederzydsche droefheid uitscheynen; de laetste gaf de levendigste blyken eener volmaekte dankbaerheid voor de byzondere oplettendheid met dewelke zyn meester hem vereerd had, ook kon Venius van zynen kant niet nalaten, zynen leerling te betuigen, dat zyn gezelschap hem een wezenlyk vermaek had verschaft, en het tevens hem de grootste voldoening was, een voorwerp van zulk een verhevenen smaek, en met hoedaenigheden begaefde, die de geheele wereld bekoorden, te hebben mogen onderwyzen.

Niet min aendoenlyk was het vaerwel aen zyne moeder. Eindelyk, na afscheid van zyne verdere nabestaenden en vrienden genomen te hebben, vertrok hy van

Antwerpen, op den 9 mei des jaers 1600, en nam zynen weg door Frankryk naer Italië.

Zoodra hy in Italië aengekomen was verkoos hy Venetië tot zyn eerste verblyfplaets, alwaer hy zich eenige dagen bezig hield met het beschouwen der kunststukken van Titiaen, Paul Veronese, en andere groote schilders van deze scholen, welke aldaer te vinden zyn, en zich een gevoegelyke intrek bezorgd hebbende, zette hy zich aen het teekenen en 't naervolgen van de beste werken dezer groote meesters.

Gedurende den tyd, dat hy zich in de kracht zyner studiën vond, kwam een edelman van het hof des hertogs van Mantua in het zelve huis daer hy woonde, zynen intrek nemen.

Deze, vernemende dat Rubens een vreemdeling en een schilder was, begeerde van zyn werk te zien, en trad ten dien einde in zyne schilderkamer. Rubens ontfing hem met zyn gewoonlyke beleefdheid, en bood hem zyne werken aen, welke deze edelman zoo schoon en treffende vond, dat hy zich niet onthouden kon by zyn terugkomst te Mantua aen den hertog zyn meester met den grootsten roem van Rubens te spreken, 't geen dezen prins deed besluiten den jongen schilder te doen vragen, of hy zich op voordeelige voorwaerden aen zyn hof wilde verbinden.

De aenbieding van dezen prins lachtte Rubens al te heusch en vleiend toe om in twyfel te staen van dezelve te aenvaerden, te meer daer hy verheugd was, gelegenheid gevonden te hebben aen het hof te komen, van eenen prins bezitter van eene zael, opgepropt met

de werken van Julio Romano, de eenigste verzameling in de geheele wereld, en verders met schilderyen van de beste Italiaensche meesters, uit dewelke hy nieuwe studiën en grooter voordeelen voor zyne kunst oordeelde te kunnen trekken, 't geen hem dan besluiten deed, de heusche uitnoodiging van genoemden prins te aenvaerden, en naer het hof van Mantua te vertrekken.

By zyne aenkomst ontfing hem de hertog met veel bewys van achting, en in den tyd dat deze prins het vermaek nam hem wegens zyn vaderland, afkomst en beroep te ondervragen, stelde hem Rubens zyne brieven van aenbeveling, die hy van den aertshertog Albertus bekomen had, ter hand, van welken inhoud de hertog zoo verwonderd en voldaen was, dat hy hem op dit oogenblik, tot edelman en schilder van zyn hof aenstelde.

Schoon Rubens dit hof recht geschikt vond, om hem duizenderlei uitspanningen te verschaffen, en deszelfs hovelingen hem als met beleefdheden overlaedden, uit aenmerking zyner verdiensten, verzuimde hy echter nooit zyne studiën, maer verdeelde zyne uren in het bywoonen van het hof, in zyn teekenoefeningen, de boeken en het schilderen.

Intusschen hield de hertog een gedurige aendacht, zoo op het gedrag van dezen jongen schilder als zyne werken geslagen, en vond byzonder vermaek in hem van tyd tot tyd over de Nederlanden, het hof van Brussel, de geschiedenissen, en het schilderen te onderhouden, willende door dit middel zyn karakter en bekwaemheden doorgronden; maer hoe meer werk deze prins zich gaf de diepte zyner kennis te peilen, hoe

meer hy verwondert was over de uitgebreidheid van zyn levendigen en doordringenden geest, behalven zyne bekwaemheid om zich op eene gemakkelyke en tevens welsprekende wyze in zevenerlei talen uittedrukken, zoo wel in 't latyn, spaensch, italiaensch, hoogduitsch, engelsch, en fransch, als in 't nederduitsch.

De hertog, verrukt door al de hoedanigheden, dewelke zich in dezen jongeling als vereenigd hadden, vatte voor hem zulk eene genegendheid op, dat hy hem dagelyks in zyn schilderkamer kwam bezoeken, zelfs op een dag, wanneer de hertog voorby de kamer van zynen schilder ging, vond hy de deur van dezelve half open staen, 't geen hem bewoog om 'er in te treden, en hem te verrasschen, juist in den tyd wanneer hy met een luide stem het volgende vers van Virgilius opzong:

Ille etiam patriis, agmen ciet Ocnus ab oris
Fatidicœ Mantus, et Tusci filius Amnis.
Qui muros, matrisque dedit tibi Mantua nomen,
Mantua dives eris, etc.

VOLGENS DE VERTALING VAN VONDEL.

Prins Oknus voert een' troep van 's vaders luchtige oorden;
Prins Oknus, zoon des vliets, die met zyne groene boorden
Tuskaenen afpaelt, zoon van een waerzeggerin,
Die Mantus hiet, en u, ô Mantua, uit min
Zyn moeders naem gaf, en stévesten zwaer te rammen;

By welke laetste woorden de hertog, die zich achter hem verborgen had gehouden, hem toeriep: *zoo lustig, Rubens, de stof is schoon.*

Eenigen tyd daerna geviel het den hertog, willende

de vriendschap van Philips den derden, koning van Spanje, aenkweeken, aen dezen monarch een kostbaer rytuig met een gespan van zeven Napelsche peerden, en aen den hertog van Lerma, deszelfs staetsdienaer, eenige fraeie geschenken van groote waerde, te zenden; ten dien einde de bekwaemheden van Rubens wel overwogen hebbende, viel deszelfs keuze op zyn persoon, overtuigd zynde dat hy dezen last met roem zou ter uitvoer brengen, en gebood hem naer het hof van Madrid te vertrekken.

Rubens, ter gehoor des konings van Spanje ingeleid zynde, werd zeer vriendelyk van zyne majesteit ontfangen, die in het vervolg dikwils vermaek nam zich met den jongen afgezant te onderhouden, over het onderwerp van zyne zending, zyne reis naer Italië, en over de tydingen der Nederlanden, door oproeren nog in onrust; ondertusschen ontdekte de koning by ieder antwoord dat de gaven van Rubens meer en meer uitblonken door zyn welsprekendheid, zyn onbedwongen manieren en gegronde kennisse, na de menigvuldigheid der verhandelde stoffen, na al 't welke hem zyn katholyke majesteit blyken van zyn genegenheid en byzonder genoegen betuigde, over de verkiezing die de hertog zyn meester had gedaen van zynen persoon aen zyn hof te zenden.

Rubens, zyn last volbracht, en afscheidsgehoor van den koning en deszelfs staetsdienaers verzocht hebbende, verzekerde hem zyne majesteit van deszelfs gunst, en tot een blyk van zyn volkomen genoegen over het gedrag des gezants, deed hy hem, door zynen eersten

staetsdienaer, den hertog van Lerma, verscheidene aenzienlyke geschenken ter hand stellen.

By zyne terugkomst, aen het hof van Mantua, werd hy door den hertog met een uitstekende blyk van achting ontfangen, en, om het slagen van zyn geheimen last toegejuichd, zelfs kon zich deze prins niet onthouden van hem, met andere geschenken van groote waerde optehoopen.

Middelerwyl kwamen alle deze eerbewyzen en geschenken, waermede hy zich aen het hof van Mantua als overladen zag, niet overeen met zyn neiging. Dikwyls overwoog hy, dat hy reeds verscheidene jaren aen dit hof had door gebracht, zonder andere Italiaensche steden gezien te hebben, en het doelwit niet willende uit het oog verliezen, waerom hy den Italiaenschen bodem betreden had, verklaerde hy, zich op zekeren dag in 't kabinet des hertogs bevindende, op het allernadrukkelykst aen zyne hoogheid, dat hy een brandend verlangen had om de schilder akademien van Italië te bezoeken, en wel voornamentlyk de stad Roome, die ryke schatbewaerster van de kunstwerken der aloude Grieken en Romeinen, zoo wel van beeldhouw- als van schilder- en bouw kunst; dat hy zich had voorgesteld, by zyn vertrek uit de Nederlanden, in dit paradys der kunsten zich een verblyf van eenigen tyd te verschaffen, en zynen geest aldaer te voeden met het kunstmerg der werken van de grootste geesten der vorige en tegenwoordige eeuwen.

De hertog van Mantua, deze welgegronde inzichten niet gevoegelyk weerstaen konnende, bewilligde, hoewel met leedwezen, in zyn vertrek, en beval hem wel

degelyk aen, aldaer eenige stukken van groote meesters uit die schole voor hem nateschilderen, om de sieraden van zyn hofgallery te vermenigvuldigen, hem ter zelver tyd eene gouden keten om den hals hangende, en met andere schoone geschenken begiftigende.

In de eerste dagen dat Rubens zich te Roome bevond, verbeelde hy zich in het middelpunt van een paradys der wellust te zyn, alwaer hy zynen geest kon verzadigen door de ontelbare voorwerpen, die de kunst aldaer gevormd had; zelf ging zyne verrukking zoo ver, dat hy volstrekt niet wist waer aen zich het eerst overtegeven, 't zy aen het teekenen of 't schilderen, maer hebbende in deze vaste bespiegeling en de verkiezing van stukken die voor hem 't meest verlokkende waren, eenigen tyd doorgebracht, zette hy zich eindelyk aen het teekenen en het naschilderen van verscheidene stukken. Hier door werd zyn penseel zoodanig te Roome vermaerd, dat hy gebeden wierd zyne bekwaemheden aldaer ten toon te willen stellen, zoo wel voor byzondere luiden, als op openbare plaetsen.

De aertshertog Albertus vernomen hebbende dat Rubens zich met veel roem te Roome ophield, verzocht van hem dry stukken voor de kerk van het Jeruzalemsche kruis in de stad Roome, wyl de aertshertog het verbeteren der kapel van St. Helena, aldaer bekostigde, uit hoofde dat deze prins, door zyn huwelyk met de Infante van Spanje, den titel van kardinael dezer kerk verloren had. Het voornaemste stuk verbeeldde, St. Helena het heilige kruis in haere hand houdende, aen de

eene zyde Christus met doornen gekroond, en aen de andere, Christus gekruist.

Rubens, na een aenmerkelyken tyd in Roome doorgebracht te hebben, kreeg smaek om het hof van Florense te bezichtigen : naeuwlyks was hy aldaer aengekomen, of de groothertog deed hem aen zyn hof verzoeken, en betuigde zyn genoegen van hem in zyne staeten te mogen zien, dewyl de faem zyn verhevene gaven en de uitmuntenheid van zyn penseel reeds alom door Italiën gebazuint had.

By 't gehoor, het welk de groothertog hem verleende, nam deze prins het vermaek hem naer zyn vaderland, na de hoven van Mantua, Madrid, Brussel en Roome te ondervraegen, vernemende daerenboven nu zyn kunst, en werken; in deze byeenkomst vond de groothertog de gaven van dezen schilder zoo verheven, dat hy over hem als in verwondering bleef opgetogen, en alvorens hy hem deed vertrekken, verzocht hy zyn afbeedsel te mogen hebben door zyn eigen penseel geschildert, om het zelve in eene zael van zyn hof te plaetsen onder de portretten van de grootste schilders der wereld.

Men merke aen dat dit verzoek een aenzienlyk bewys van eer verstrekte, door dien het zelve niet dan aen schilders en schilderessen van den eersten rang werd gedaen, en welkers werken daerenboven op 't rykelykst betaeld werden; deze wyze is hedendaegs nog in gebruik, wegens de zeldzaemheid van diergelyke verzameling, reeds sedert vier eeuwen aldus byeen vergaderd, en welke met regt een der merkwaerdigste in Italiën is,

zynde ieder afbeeldsel door de eigen hand van den schilder of schilderes vervaerdigd.

Gedurende het verblyf van Rubens, te Florence, nam hy het vermaek van dagelyks met naeuwkeurigheid de antieke beelden te beschouwen, die zich aen het hof des groothertogs in groote menigte bevinden, en onder welke de grieksche Venus van wit marmer, uitmunt. Dit stuk wordt, door de schoone evenredigheid der vrouwelyke ledematen, voor het best gevormde van de geheele wereld geacht. De werken van Michel Angelo die hy op openbare plaetsen en ook in de kerken van deze stad vond ten toon gesteld, ontsnapten tevens de naeuwkeurige oplettendheid van onzen Rubens niet, aldaer deszelfs kunst zoo wel in het beeldhouwen als in het schilderen, de verwondering der kundige liefhebbers opwekt, en zyne teekening en coloriet de Florentynsche school doet uitmunten. Alvorens Rubens het hof van den groothertog ging verlaten, verzocht hem deze vorst nog eenige andere stukken voor zyne galery, van welken men in het einde van dit werk spreken zal. Na het voleindigen dier stukken, omhing deze prins, hem met een gouden keten, met zyn afbeeldsel verrykt, om hem zyn genoegen te betuigen, zoo wel over zyne werken als zyne andere bekwaemheden, en voegde hier nog meer kostbare geschenken by. Rubens over zyn verblyf te Florence volkomen vergenoegd, besloot de schole van Lombardye te gaen bezoeken, en na zyn afscheid by den groothertog genomen te hebben, vertrok hy naer de stad Bologne.

De penseelvruchten der dry mannen, die de school van

Bologne tot grondleggers hebben verstrekt, te weten de dry gebroeders Annibale, Ludovico, en Agostino Caracci, hadden Rubens sinds langen tyd uitgenoodigd, dus moest hy dezelve in hunne geboortestad ook beschouwen, hoewel zyn verblyf aldaer niet zeer lang was, door dien hy van hunne werken reeds verscheidene te Roomen had gezien: ondertusschen liet zyne aengeborene neiging tot de algemeene studien van zyne kunst, de minste gelegenheid niet ontslippen om zich te voldoen, zoo wel in eene verwonderende beschouwing over de verscheidenheden van coloriet, rekening, en ordonnantie, als over de schoonheid der aloude beeldhouwkunst en hedendaegsche bouwkunde.

Vervolgens trok hy voor de tweede mael naer Venetie, alwaer hy zyne studien met ernst voortzette, doordien hy in de stukken van Titiaen, en andere groote meesters van deze school meer bekoorlykheden vond, om de uitmuntendheid van coloriet, en andere voor hem verkiezelyke verdiensten, als van eenige andere Italiaensche schilder-akademien.

Dit tweede verblyf te Venetie was van langer duer dan het eerste, ook werkte hy'er met meer vlyt en smaek als in de andere akademien waer hy reeds was geweest, zoo dat hy door deze zyne tweede beoefening in deze school zyne werken als onnavolglyk wrocht, zoo wel door coloriet als andere schilderverdiensten.

Venetie was zyn geliefd voorwerp voor het coloriet, en Roome voor naeuwkeurigheid van teekening, en het roemruchtige denkbeeld, van deze twee volmaektheden in zyne kunst te willen samenvoegen, gevormd hebbende,

besloot hy zyne terugreize door de laetsgenoemde stad te doen, alwaer zyn penseel zoodanig de verwonderende goedkeuring der kenners opwekte, dat zyn roem zelfs tot in het paleis van zyne Heiligheid doordrong, die hem verzocht een stuk te schilderen om hetzelve in zyn Oratorium van Monte Cavello te plaetsen; dit stuk verbeeldt de heilige maegd, het kindeken Jesus aenbiddende, verzeld van de heilige Anna, de beelden zyn ter halverlyve geschilderd.

De kardinalen, de prinsen, en de roomsche adel, het penseel van Rubens ten uiterste geroemd hebbende, voelden zich alsgedrongen hem van zyne werken tot versiering hunner galleryen en kabinetten te verzoeken zoo ziet men dan ook in 't paleis van Ghigi een stuk, verbeeldende aen de eene zyde den Tiber-stroom onder de gedaente van een oud man, rustende op eene uitstroomende kruik, aen de anderezyde is eene staende vrouw, houdende eenen overvloeds-hoorn in hare armen, aen hare voeten bevinden zich eenige tritons en kindertjes.

In het paleis Rospigliosa, twaelf stukken, welke de twaelf apostelen verbeelden.

In het paleis der prinsesse van Scalamare twee uitmuntende kabinetstukken, zynde het eerste Archelaus en Protheus; benevens verscheidene zeegoden aen eene tafel gezeten, die in eene grot is toebereid; dry Nereïden aen welkers voeten eene menigte schelp-en zeegewassen liggen bedienen dezelve met vruchten en visschen.

Het tweede verbeeld Vertumnus en Pomena, van deze twee zyn de beelden door Rubens, en het grot, de

visschen, vruchten, kruiden, dieren en landschappen, door den fluweelen Breughel geschilderd.

In het paleis van den Konstabel Colonna, ziet men er een, met eenige drinkende soldaten.

In de ChiesaNova, of kerk der vaders van het Oratorium, vind men dry altaerstukken van Rubens penseel; dat van het groote koor verbeeldt de heilige maegd met het kindeken Jesus makende verscheidene engelen in verschillende biddende houdingen, eenen ovalen kring om haer heen.

Boven het tweede altaer eene martelares, verzeld van twee andere heiligen, en eenige engelen.

Boven het derde, de HH. Gregorius, Mauritius, Joannes den dooper, en andere heiligen, benevens eenige engelen; deze stukken en beelden zyn met grootsch coloriet en edelheid geschilderd, in den trant van Pauolo Veronese.

Dit laetste stuk is voor een ander in de plaets gesteld, om reden dat Rubens van de juiste maet tot deszelfs plaetsing geen gebruik had gemaekt; want het eerste stuk voltooid zynde, werd het te hoog en te breed bevonden waerom hy zich verplicht vond een ander daer voor in plaets te stellen, hetwelk men er tegenwoordig met veranderingen nog ziet. Het eerste bewaerde Rubens tot zyne terugreize naer de Nederlanden, wanneer hy hetzelve in de kerk der St. Michiels abdy te Antwerpen plaetste boven 't altaer der kapel, waer in hy zyne moeder ter aerde besteld vond, om aldaer ten gedenkteeken van zyn gantsch geslacht te kunnen dienen.

Na het tweede verblyf, het welk Rubens te Roome

gehouden had, besloot hy de andere steden van Italië insgelyks te gaen zien, welke hy geduerende zyn zevenjaerig verblyf nog niet bezichtigd had, en voornamentlyk Milane en Genua.

Door de eerstgenoemde trekkende, bevlytigde hy zich met even zoo veel yver als in de andere Italiaensche scholen, zoo wel voor openbare als byzondere plaetsen gelyk men ziet in de vermaerde ambrosiaensche boekery dezer stad, alwaer men een van zyne werken vind, verbeeldende de heilige Maegd met het kind Jesus, geplaetst in eenen bloemenkrans door Jan Breughel geschilderd. Het grootste en uitmuntenste stuk van Leonard da Vinci, welk boven den ingang van de eetzael der dominicanen geplaetst is, en het heilig avond mael verbeeldt, werd mede aldaer door hem nageteekend, deze groote teekening door Rubens, in de Nederlanden overgebracht, werd ten eerste op twee platen door den graveerder Witdoeck, op het koper gebracht, makende deze prent mede een gedeelte der prentverzameling uit van Rubens, schoon Hecquet in zyn catalogus der prenten van dezen schilder, van dezelve geene melding maekt.

Na dat onze onvermoeide schilder eenigen tyd te Milanen vertoefd had, nam hy den weg naer Genua, in welke plaets de liefde voor zyn schilderbezigheden niets minder als elders was; zyn roem, dien de faem aldaer reeds had overgebracht, verschafte hem de grootste aengenaemheden voor het vermaek van het leven; en om zyn persoonelyke verdiensten rykhalsden zelfs de raedsheeren, de adel en de voornaemste kooplieden van

deze stad naer zyn gezelschap, hem uit al hun vermogen treffelyk onthielden, en met vriendschap bejegenden, niettegenstaende dit alles verzuimde hy echter nooit de uren, die hy voor zyn werk geschikt had.

Zyn penseel was aldaer zoodanig geëerd dat de vaders jesuiten hem twee groote altaerstukken verzochten waer van het eene de belydenis Christi, en het andere Ignatius, kreupele en kranken genezende, verbeeldden: de Genuezen geven zoo vele loftuitingen aen het penseel van Rubens, dat zy zich inbeelden in deze twee stukken de pronkjuweelen van alle zyne werken te bezitten.

Hy vervaerdigde aldaer nog verscheidene andere stukken voor kloosters, openbare gestichten, en byzondere liefhebberen, benevens een menigte portretten voor den adel en de aenzienlykste kooplieden, zoo dat hy zich langer te Genua als in eenige andere stad van Italië ophield, uitgezonderd te Mantua, alwaer hy verscheidene jaren vertoefd had, daerenboven de beschaefdheid, die in de stad Genua het meeste heerschte en de matige luchtstreek, aldaer verschafte hem meer bekoorlykheden in dit verblyf, dan te Roome, Venetië en geheel Italië.

Ondertusschen de onverwinnelyke drift van alle de wetenschappen die tot de schilderkonst behooren, en van dezelve onafscheidelyk zyn, werkte in Rubens zulk eene hooge achting voor de verdiensten van eenen volmaekten bouwmeester, dat hy ondernam van de fraeiste paleizen dezer stad, van marmer gebouwd, de grondteekeningen te ontwerpen, van de welke hy eene uitge-

breide verzameling maekte, die hy by zyn terugreize naer de Nederlanden overbracht, zelfs deed graveren, en te Antwerpen drukken, onder dezen tytel: Palazzi di Genua, da Pietro Pauolo Rubens, behoorende dit boek mede tot de verzameling zyner werken.

Middelerwyle Rubens zich te Genua bevond en zich in de drukste navorschingen en verscheidenheden zyner studiën verlustigde, kwam hem de tyding van de gevaerlyke ziekte, zyner moeder te Antwerpen overvallen. Op het zelfde oogenblik deed hy zyn reis-noodwendigheden by een pakken, en nam op 't spoedigst zynen terugtogt naer Antwerpen, in het begin van de maend November 1608, maer op weg zynde verstond hy dat de draed van hare levensdagen reeds op den 14 van genoemde maend was afgesneden.

Deze treurige gebeurtenis voorgevallen gedurende zyn afwezen, welk niet minder dan acht jaren en vyf maenden duerde, zonder in dien tusschentyd ooit gezien te hebben, degene van welke hy zoo vele blyken van tederheid en een volmaekte opvoeding ontfangen had, trof zoodanig zyn hart, dat hy onvertroostbaer was. Zelfs was zyne droefheid zoo verre dat hy, te Antwerpen komende, zyn verblyf in de St. Michiels abdy nam, en niet dan eenen geruimen tyd daer na verliet, hebbende hy deze afgezonderde plaets verkozen, om in stilte het verlies te beweenen, van degene waer van hem de bezitting het kostelykste van de geheele wereld was.

Rubens, zyne geliefde moeder ter aerde besteld vindende, in de kerk der gemelde abdy, wilde haer nog een laetste blyk van zyne liefde en dankbaerheid geven,

door te zamen met zynen broeder, zuster en neef, een gedenksteen te vervaerdigen, met het volgende opschrift door hem ontworpen.

D. O. M. S.

Mariæ Pypelingæ
prudentissimæ
lectissimæ fœminæ
quæ matrimonio juncta fuit
Joanni Rubenio J. C. Antverpiensi
Eoque orbata, viduitatem ad diem fati,
per annos XXII religiose coluit.
Philippus et Petrus Paulus
Rubenii,
Cum nepotibus et filia Blandina
piæ Matri
et
B. M. F.
Vixit annos LXX; menses VI. dies XXIX.
obiit XIV. Calend. Novemb.
Anno MDCVIII.

Dat is:

VOOR

MARIA PYPELINGE,

een zeer verstandige
en deugdzame vrouwe,
dewelke
in den echt is vereenigd geweest
met
Joannes Rubens,
rechtsgeleerden te Antwerpen,
deze, haer door den dood

ontrukt zynde,
heeft zy den overigen tyd haers levens,
Gedurende twee en twintig jaren,
als eene eerbare weduwe,
doorgebracht.
Philippus en Petrus Paulus Rubens,
hare zonen,
met hare dochter Blandina,
en hunne neven,
hebben dit gedenkteeken
voor hunne brave moeder
alhier doen stellen.
Zy is gestorven in den ouderdom van 70 jaren,
6 maenden en 29 dagen,
den 19 october des jaers 1608.

De tyd, door den godsdienst en reden ondersteund, heeft van langzamerhand een doorgriefd harte, wanneer het berust in den wille en onnaspeurlyke beschikkingen van den Almachtigen, en vindt eene heimelyke vertroosting in den godsdienst, zoo dat het eindelyk de kracht verkrygt van niet meer aen het voorledene te gedenken, en haer in staet stelt den draed van haer gewoonlyke bezigheden weder te hernemen.

'T was ook tot zulk een einde dat Rubens zich in die afgezonderde plaets begeven had; waer door hy dan ook, na verloop van eenigen tyd, zich in staet bevond, weder te Antwerpen voor zyne bloedverwanten en vrienden, met gelatenheid te kunnen verschynen.

By zyne komst te Antwerpen bevlytigde zich ieder hem dadelyk te begroeten, en deed hulde aen zyn uitstekende gaven, waer van hy reeds zoo veele bewyzen zoo aen de Italiaensche hoven als aen dat van Madrid ge-

geven had: want voor zyne aenkomst in de Nederlanden had de faem zyne groote vorderingen reeds uitgebazuind, zoo wel aen het hof van den aertshertog Albertus, te Antwerpen, als in de naburige landen.

Dus verscheen hy in Nederland als een opgaende zon, die de schoonheid van den dag, welke zy aenkondigt, voorspelt: ieder was verblyd dezen man weder te zien, die door zyne natuerlyke en verkregene kundigheden, de harten van Pauzen, koningen en prinsen had weten te winnen; die door zyn doordringend vernuft en onvermoeiden yver met recht den naem van den tweeden Apelles verkregen had, en hier door aen de stad Antwerpen en aen alle de Nederlanden de oprechting van een luisterryke duitsche schilder akademie beloofde. Ondanks dit gunstig onthael en betuigingen van blydschap, waer mede zyne naestbestaenden en vrienden, als ook de aenzienlyksten der stad, hem ontfingen, vond hy het verblyf te Antwerpen niet naer zyn genoegen, zelfs verveelde het hem aldaer zoodanig, dat hy 'er zich openlyk over beklaegde, uit hoofde dat hy 'er geen Raphaël, Titiaen, Paulo Veronese of Caraccio vond, dienende hem deze stukken tot zoo veel heerlyke gerechten om zyn geest te voeden, als die van een 's prinsen tafel, welke alleenlyk strekken om het verhemelte te streelen.

Daerenboven kwam de zachtheid der Italiaensche luchtstreek, aen dewelke hy nu reeds gewend was, meer met zyne gesteldheid overeen als die van Antwerpen, welke veel ruwer is; hierom besloot hy weder van daer te vertrekken, zich met reden voorstellende, dat hy noch met meerder onderscheiding door de Italiaensche vorsten

en adel, op zyne wederkomst in Italie ontvangen zou worden, als by zyne eerste aenkomst aldaer voor negen jaren.

De aertshertogen Albertus en Isabella, van dit besluit kennis gekregen hebbende, stelden eenen machtigen hinderpael hier tegen, bewust zynde van zyne bekwaemheden in staetszaken, benevens zyne gelukkige gaven voor de schilderkonst, behalven dat hunne koninglyke hoogheden niet onkundig waren van de keuze, die de hertog van Mantua gedaen had, in den persoon van Rubens om hem, met eenen byzonderen last voorzien, aen hunnen broeder Philippus den derden, koning van Spanje, aftevaerdigen, in welk gezantschap hy zich met zoo veel roem gekweten had, dat zyne katholyke majesteit openlyk aen zyne staetsdienaers en hovelingen deszelfs byzonder genoegen had betuigd over de komst van Rubens aen zyn hof, en dat deze man door deszelfs zeldzame vermogens hem aengenamer en verkieslyker geweest was als eenig ander ridder, welken hem den hertog van Mantua had kunnen toezenden.

Hierom was het dat hunne koninglyke hoogheden besloten dezen schat zelfs te bewaren, om hun hof benevens de Nederlanden daer mede te verryken, ten eerste bevel aen Rubens doende toekomen van zich zonder uitstel naer het hof van Brussel te begeven, alwaer hy ongemeen gunstig ontfangen werd. Verders verzochten hem de aertshertogen een verslag te doen van zyne reizen en ontmoetingen aen de vorsten hoven alwaer hy geweest was, en wel voornamentlyk naer dat van Madrid.

Na deze vriendelyke onderhouding vroegen hem hunne

hoogheden hunne eigene afbeeldsels, door zyn hand te vervaerdigen, en in dien tusschentyd trachteden zy hem zyn besluit, van weder naer Italie te keeren, te doen vergeten, en hem door eene aenzienlyke jaerwedde aen hunnen dienst te verbinden, en beschonken hem terzelver tyd met den gouden sleutel.

De aertshertogen waren de eenigsten niet die vreesden dat Rubens op zyn vertrek zou blyven staen, maer zelfs de staetsdienaren en andere heeren van 't hof namen 'er mede van ganscher harte deel in, doende te gelyk van hunnen kant alle mogelyke poogingen om hem van besluit te doen veranderen, dewyl zy een uitnemend genoegen in zynen edelen omgang, welsprekenheid en andere uitmuntende gaven vonden.

Rubens had ondertusschen veel moeite om aen 't gunstig onthael van een hof, zoo innemende en vriendelyk, tegenstand te bieden; en ten anderen volkomen overtuigd zynde, dat hy tegen zoo vele gunstbewyzen, zonder zich aen eenige lompheid schuldig te maken, zich slechts langer kon verzetten, onderwierp hy zich aen der aertshertogen begeerte; maer verzocht teffens die gunst te mogen erlangen van zich in Antwerpen nedertezetten, op dat de verkeering met het hof geen verhindering aen zyne studiën en het beoefenen der schilderkonst moch veroorzaken, als zynde dit het eenigste ware genoegen, 't welk zyne ziel op de wereld genieten kon, en niets meer begerende als een stil en gerust leven te leiden, verwyderd van het Hof, ter verkryging van eene vol maekte kunstkennis; zich echter aen de bevelen hunner koninglyke hoogheden onderwerpende, ten allen

tyden en plaetsen, waer toe hunne diensten hem zouden mogen vorderen.

De aertshertogen, bekoord door deze onderwerping aen hunne begeerte, stemden ter zelver tyd mede in Rubens nederige bede, die, na vervolgens van hunne hoogheden, en het geheele hof afscheid genomen te hebben, den weg naer Antwerpen nam, brengende aldaer het aengename nieuws aen zyne nabestaenden en vrienden, dat het hof van Brussel zyn oogmerk, om wederom naer Italiën te keeren, verandert had in een voornemen van zich in de stad Antwerpen te vestigen.

Dit besluit van Rubens was zoo welmeenende, dat hy ingevolge het zelve een zeer ruim huis kocht, en het zelve gedeeltelyk in een romeinschen smaek liet herbouwen, volgens het plan, welke hy zelve daer voor ontworpen had, het zelve met verscheidene vertrekken en gemakken vermeerderende tot, gebruik van eenen grooten schilder en beminnaer der voortbrengselen van alles wat de schoone konsten het best opleveren, van dewelke hy door zyn spaerzaemheid reeds een groote verzameling by een had verkregen in verscheidene plaetsen alwaer hy doorgereisd was, bestaende zoo wel in antieke beelden, borstbeelden, bas-relieven, penningen, onixen en agaten, als schilderyen van groote Italiaensche meesters.

Hy liet, tot plaetsing van alle deze kostbare gedenkstukken, tusschen den tuin en het plein een rond gebouw oprichten, voorzien met groote boogwyze vensters, en met eenen koepel overdekt, welke eenigzins naer dien

van het vermaerde pantheon, (of allergoden tempel te Roome geleek. (10)

De zucht voor deze zeldzame overblyfselen der aloudheid, is nimmer zelfs tot aen het einde zyner dagen, in zyn hart verflaeuwd geworden, want hy liet er zich gedurigIyk meerder van dezelve toezenden, door een kenner en vriend van hem, welke in Italië woonachtig was, en met wien hy eene gedurige briefwisseling onderhield, om, wanneer zich eene gunstige gelegenheid daer toe aenbood, hem dergelyke kunststukken te bezorgen; daerenboven verzuimde hy in Nederland geenerlei gelegenheid telkens nieuwen aenkoop van kunst stukken te doen.

De versierselen van zyn huis maekten het eenigste voorwerp zyner begeerte niet uit, hy deed mede eene ruime schilderzael vervaerdigen, met eenen breeden trap voorzien, tot eene gemakkelyke op- en afvoering zyner groote stukken, als het meest bezocht wordende, en het noodzakelykste verblyf van zyn huis.

Wanneer Rubens nu zyn gebouw koninglyk voltooid, en zyn schilderwerk in orde gebracht zag, oordeelde hy, om hetzelve nog meerder luister bytebrengen, zich een gezellin des levens te moeten verkiezen, en vroeg hiertoe ten huwelyk jongvrouwe Isabella Brandt dochter van Jan Brandt, licentiaet in de rechten en sekretaris der stad Antwerpen, en vrouwe Klara de Moy, zuster der echtgenote van Philip Rubens zynen oudsten broeder die mede sekretaris van genoemde stad was; dit huwelyk werd in het begin van 1610 voltrokken.

De hemel deze echt met een' mannelyken spruit ge-

zegend hebbende, begeerde de aertshertog den jong geboornen zelve ten doop te heffen, wegens byzondere genegendheid, welke deze prins den vader toedroeg, doende dit kind den naem van Albertus geven.

In den tusschentyd dat Rubens zyn huis voltooid, zyn schildevertrek in orde gebracht, en het penseel wederom had beginnen op te vatten, verlangden de voornaemste schilders te Antwerpen, die insgelyks door Italie gereisd hadden, zeer zyne werken te zien; zelfs verzochten zy hem het vermaek te mogen hebben zyne verzameling Italiaensche studien te zien; waer op Rubens hen toevoegde: *myne goede vrienden, alle myne studien zyn in myn hersenen opgesloten; en met den stempel van myn geheugen verzegeld.*

Onder de gene die hier het meeste op aendrongen, waren Abraham Janssens, en Wenceslas Coeberger, voor de komst van Rubens zeer beroemde schilders; de eerste jaloersch van aerd, stelde hem een kunstuitdaging voor, dewelke men aen de beslissing en het oordeel der Nederlandsche kenneren zou overlaten; maer de vredelievende gevoelens van Rubens blonken uit door zyn volgende antwoord: *dat zyne werken reeds sinds langen tyd de inquisitiën van Italien en Spanje hadden ondergaen, alwaer zy ook ten toon waren gesteld gebleven zonder tot nog toe eenige tyding van afkeuring ontfangen te hebben, maer dat Abraham Janssens meester was van zyne stukken aen dezelve berisping, op zulke plaetsen en tyden als hy zou kunnen goedvinden, te onderwerpen.*

Hunne koninglyke hoogheden Albertus en Isabella, zeer vergenoegd dat Rubens zich zoo vrywillig aen hunnen dienst had overgegeven, en te Antwerpen nedergezet, lieten hem ten hove ontbieden over zaken, den staet betreffende: by de eerste onderhandeling met hunne ministers, alwaer Rubens werd ingeleid, konden zich hunne hoogheden niet genoeg verwonderen over de doordringenheid van oordeel, geleerdheid, en welsprekendheid van haren nieuwen staetsdienaer, zelfs konden zy zich niet onthouden hun genoegen te betuigen over zyne verstandige raden, en ter zelver tyd verzochten zy hem een stuk te schilderen voor haer Oratorium, moetende eene heilige familie verbeelden.

Het oogmerk van dit tweede verzoek was de begeerte dezer prinsen, om de uitwerking der roem, door de uitmuntenheid van zyn penseel verkregen, te mogen aenschouwen, die alreeds met zoo veel luister uitblonk, en weinige dagen leverden het bewys uit der gegrondheid hunner gedachten, ten opzigte zyner bekwaemheden, dewyl, wanneer dit stuk in een der hofvertrekken geplaetst was, hunne hoogheden derzelver verwondering en byzondere goedkeuring hem deswegens betuigden, zelfs waren alle de heeren van het hof onvermoeid in hetzelve te pryzen, en den roem van den schilder uit te galmen: dit eerste werk van eigen ordonnantie, na dat Rubens uit Italië gekeerd was, was 5 voet hoog en 3 en half voeten breed, en is heden nog te zien aen het hof van zyne koninglyke hoogheid prins Karel van Loreinen, gouverneur generael der Nederlanden; de prent naer hetzelve is door Tassaert geëtst. (11)

De heeren van het hof, benevens de andere hovelingen, welken zeer tot de aenzienlyke broederschap van St. Ildephonsus, behoorden over de schoonheid van dit stuk verwonderd zynde, verzochten Rubens een altaerstuk voor de kapel van hetzelve te schilderen in de parochiale kerk, van St. Jacob van Koudenberg, van het welke het onderwerp eenige gebeurtenissen uit het leven van St. Ildephonsus, de beschermer hunner broederschap zou verbeelden: maer dewyl deze doorluchtige broederschap, en dit stuk schildery, een aerdige geschiedenis met zich voeren, die weinig in de Nederlanden, zelfs in de stad Brussel, bekend is, en daerenboven waerdig is deszelfs wezentlyke oorsprong, en omstandigheden, aentetoonen, zullen wy hier derzelver byzonderheden mededeelen.

Ten tyde dat de aertshertog Albertus, kardinael en aertsbisschop van Toledo, van wegens den koning van Spanje, onderkoning van Portugal was, stelde hy door een pausselyke bulle, in de stad Lisbon, voor de heeren van zyn hof in, onder de bescherming van St. Ildephonsus: maer na dat hy vier jaren onderkoning geweest was, vond de koning van Spanje goed hem aentestellen tot gouverneur generael der vereenigde Nederlanden, om de oude onlusten, die aldaer nog waren overgebleven, te doen bedaren, de oproeren te dempen, en de oproerige onderdanen tot de gehoorzaemheid van hunnen wettigen heer te doen wederkeeren.

De aertshertog kwam op den 11 february 1596 te Brussel: onmiddelyk na zyn aenkomst verzocht hy aen het hof van Roome een tweede bulle om ge-

noemde Portugalsche broederschap met dezelve voorrechten in de stad Brussel te mogen vestigen, en wel in zyne parochiale kerk van Koudenberg, in dewelke hy een kapel daertoe uitkoos.

De bulle aengekomen zynde, noodigde de prins de ridders van zyn hof en den adel van het land, om hunne namen in het boek dezer broederschap te teekenen, waer van zich de aertshertog kardinael verklaerde hoofd en insteller te zyn; bevelende zyn naem en wapens aen het hoofd van genoemde boek te plaetsen, het welk naeuwlyks ter inteekening was opengelegd, of men vond 'er wel dra de namen en wapens van negentien ridders van het Gulden Vlies ingesteld; de andere heeren van het hof, benevens den adel van het land deden zich vervolgens mede inschryven.

Na dat Rubens eenigen tyd in dienst van hunne koninglyke hoogheden geweest was, en hy om deszelfs verdiensten met den goude sleutel begiftigd was geworden, berichtte men hem dat hy mede onder het hofgevolg behoorende, zich niet gevoegelyk zou kunnen ontslaen van zich als lid in dit doorluchtig genoodschap te begeven, waer op hy antwoordde dat hy deze heilzame instelling ten uitterste roemde, en niet zou vertoeven zich van deze heerlyke vooorrechten te bedienen, dat hy daerenboven het spreekwoord wilde volgen, dat zegt: *Regis ad exemplum totus componitur orbis.*

Rubens in dit genoodschap getreden, verzochten hem de heeren broederen, een altaerstuk voor hun kapel te schilderen, welk verzoek hy aenstonds inwilligde, bekoord van in een hofstad, en voor de oogen van

hunne koninglyke hoogheden zynen geest en kunst te kunnen vertoonen: maer dewyl hy in de stad Brussel geenerlei bekwame plaets had om te werken, en zyne groote paneelen, waer van hy zich moest bedienen, te kunnen plaetsen, onderhield hy hier den aertshertog over, die hem een zael in het hof deed aenwyzen.

Eer hy zich aen 't werk van het groote stuk zette, deed hy het onderwerp daer van, het welk hy schetswyze vervaerdigd had, door de voornaemste der broederschap beoordeelen, hen ter zelver tyd voorstellende, dat het niet ongevoegelyk zyn zou, om zyn werk meer luister by te zetten, de afbeedsels hunner koninglyke hoogheden, levensgroote op de binnenzyden te plaetsen, op een gebedenbank geknield, en in hunne hertoglyke kleederen uitgedoscht; met de aenzichten naer het groote stuk ziende, met hunne beschermheiligen overeindstaende aen hunne zyden, dat hy tevens op de buiten zyde der deuren, de heilige familie zou kunnen verbeelden, welke ordonnantie zoodanig geschikt zou zyn, dat dezelve gedeeltelyk zou kunnen vertoond worden, en ook geheel, wanneer de deuren gesloten zouden zyn; op dit voorgesteld ontwerp en vertoonde schets had Rubens het genoegen, van een volle lofspraek en goedkeuring weg te dragen.

Wanneer deze pronkstukken voltooid, en door hunne koninglyke hoogheden goedgekeurd waren, werden dezelve op de daertoe beschikte plaets gesteld; den volgenden dag waren het geheele hof, de stad ja alle nieuwsgierigen des lands aldaer ter bezichtiging byeen gevloeid, maer allen roemden eenpariglyk de schoon-

heid van deze stukken. Immers dezelve werden veel schooner bevonden, als al die men reeds in de Nederlanden gezien had, door de verhevenheid der ordonnantie, schoonheid van koloriet, en verstandige houding ten opzichte van 't licht en bruin.

Het groote stuk verbeeldt de heilige Maegd, op eenen gouden troon gezeten, gevende de kasuifel aen St. Ildephonsus, die op zyne kniën zit; vier heilige Matroonen zyn aen de zyden; en in de hoogte eenige vliegende engelen, die elkanderen by de hand houden; de prent van dit stuk wordt by de liefhebbers, voor zeer zeldzaem en schoon gehouden; zy is op de verkooping des prinsen van Rubenpré te Brussel in het jaer 1765 verkogt voor 17 guldens wisselgeld, en is door Witdouck gegraveerd, voerende tot titel: *S. Ildephonsus, Archiepiscopus Toletanus*, deszelfs hoogte is 18 duim, en de breedte 13 duim (12).

De verhevene schoonheid, en volmaekte schilderverdienste, die in alle deze stukken heerscht, (volgens het algemeene gevoelen der kenners) overtreft nog heden al het geen Rubens ooit aen de Nederlanden geschonken heeft; ondertusschen eigenen zich de Antwerpenaers de eer der bezitting toe van het grootste meesterstuk zyner penseelwerken, het welk men vindt in hunne kathedrale kerk, in de kapel van het geweermakersgild, verbeeldende de aflating van het kruis.

Het is kennelyk dat zy zich bedriegen, dewyl men bewyzen kan, (door de oplettenheid der beste kenneren) dat haer groote stuk niet anders als een geestige navolging is van eene schoone schildery, door eenen Italiaenschen

meestergeschilderd: de proeve is voor de hand, door de prent, door Hieroniemus Wirix gegraveerd na Pieter Passer den Romein, en is 11 duim hoog, en 7 duim breed, met het onderschrift: *Petrus Passer invenit, Hieronimus Wirix sculpsit.*

Hier uit kan men afmeten dat Rubens zich slaefachtig van deze prent bediend heeft, aengaende de groote groep, eenige weinige veranderingen uitgezonderd in den zwier der hoofden, en wel voornaementlyk in de houding van de Magdalena die geheel en al gedraeid en veranderd is; het Christusbeeld, de lichamen en houdingen der genen die het zelve van het kruis aflaten, zyn echter alle volkomen overeenstemmende met genoemde prent, van dewelke een afdruk door een liefhebber te Antwerpen zorgvuldig bewaerd wordt.

In tegendeel de ordonnantie van de St. Ildephonsus, is zonder eenig behulp zyner Italiaensche studiën vervaerdigd, alles is in het zelve nieuw en eenig; zelfs ziet men 'er een allerlevendigs koloriet, en de natuer is op het schoonste in het gelaet der koppen uitgedrukt, de verschillendheid van koloriet in het naekt, en de grootscheid der kleedplooiingen, zyn op zulke wyze waergenomen, dat men zich niet onthouden kan te zeggen met Mr. Descamps, sprekende van dit stuk in zyne *Voyage pittoresque de Brabant, et de la Flandre,* of *schilderkundige reize door Brabant en Vlaenderen, pag.* 44.

Ik durf met recht deze schildery, als eene der beste pronkstukken van dezen meester aenhalen, ik heb nergens zoo veel kunst byelkander aengetroffen! het be-

valligeheerscht hier tot in de minste voorwerpen; de ryke ordonnantie toont den man van verstand; het vleesch is aen de natuer gelykvormig; de koppen zyn schoon en uitvoerig; de stoffen zyn grootsch geploeid, en naer waerheid, de fiksheid der toetsen, en dunheid van verwe, zyn alhier tot in den hoogsten top van volmaektheid gebracht.

Ten opzichte der deuren, van dewelke men hier te voren gesproken heeft, verbeeldende de aertshertogen Albertus en Isabella herhael ik met Descamps : *deze twee schilderyen van Rubens, die de grootste schoonheid bezitten, doen ons de nagebootste natuer met zoo veel waerheid en kunst beschouwen, dat ik dezelven als de uitmuntendste voorbeelden van die soort durf aenpryzen :* de prenten, die van deze twee stukken uitgaen, zyn door Herrewyn gegraveerd

Ten tyde dat Maximiliaen Emmanuel, keurvorst van Beyeren, gouverneur generael der Nederlanden, en hoofd der broederschap van St. Ildephonsus was, is men gewaer geworden dat de paneelen dezer deuren van een genoegzaem dikte waren om in tweeen te kunnen worden gezaegd; een bekwaem timmerman bood zich aen tot de uitvoering daer van, het geen hem zyn hoogheid toevertrouwde, om reden dat op de buitenste zyde der beide deuren eene heilige familie door Rubens geschildert was, van dezelve hoogte en breede als het groote stuk, welke beide ordonnantien zich tot een geheel samenvoegen, wanneer de deuren gesloten waren; dezen timmerman slaegde hierin zoo volkomen in twee dagen tyds, dat zyne keurvorstelyke hoogheid hem met 20

spaensche pistolen, of 210 guldens brabants beloonde. Deze twee stukken werden vervolgens volmaektelyk te samen gevoegd, makende dus niet anders als eene schildery op zich zelve uit, hetwelk toen geplaetst werd in dezelve kapel, tegen over het eerste stuk.

Men vindt dat Descamps zich bedriegd, als hy zegt dat deze heilige familie een van Rubens laetste werken is; dit gevoelen strookt niet met dat der grootste kenners van ons land, en nog minder met de registers van genoemde broederschap, die het tegendeel bewyzen; het is waer dat deze heilige familie die groote luister als andere stukken niet heeft, maer deszelfs ryke ordonnantie, teekening, krachtig koloriet, en edelheid der hoofden is byna zoo volkomen, als in die der andere stukken; men dient daer by in aenmerking te nemen, dat het in eenen onaengenamen en onvoordeeligen dag geplaetst is, die deszelfs volmaektheden veel verkleint.

Na dat de keurvorst van Beyeren dit uitmuntende stuk had goedgekeurd, welk, zoo behendiglyk gescheiden, toen aen malkanderen gevoegd, in lystwerk ingesloten was geworden, deed hy alle schilders van het geheele land uitnoodigen, om, zoo iemand onder hen zou durven ondernemen, twee deuren, voor hetzelve reeds vervaerdigd, te schilderen, deze eene belooning van twee duizend guldens brabands geld, zou genieten, maer tot heden toe is niemand zyn penseel nog komen aenbieden, om het tot een weêrgade te stellen met dat van Rubens.

De aertshertogen Albertus en Isabella, benevens de doorluchtige medebroeders van het meergemelde ge-

nootschap, voldaen over het werk van Rubens, deden hem eene beurs opgevuld met spaensche pistolen overhandigen, om deszelfs heerlyke verdiensten te beloonen maer Rubens weigerde beleefdelyk een geschenk, welke zyne edelmoedigheid hem niet toeliet, in een geval als het tegenwoordige, volgens zyne begrippen, te aenvaerden; en bedankte hun deswegens in deze woorden: *Ik ben zeer aengedaen over de oplettenheid der Heeren, die u by my gezonden hebben, en reeds meer dan te veel beloond door de eer van derzelver doorluchtige broederschap deel te maken; ik zal nooit eenige andere belooning begeeren, als om verder mynen dienst te besteden, tot luister en voordeel van dezelve, en myne werken zullen altyd tot gedenkteekenen dienen, van deze oprechte bekentenis.*

Dit geval, zoo edelmoedig en teffens waerachtig, moet den genen, die zich inbeeldden dat dit stuk aen de geestelykheid of aen de kerk van Coudenbergh toebehoort, voorzeker beter onderrichten, doordien de prins van Rubenpré, roemruchtiger gedachtenis, opperstalmeester aen het hof der aertshertoginne Maria Elisabeth, gouvernante generael der vereenigde Nederlanden, het tegendeel deed blyken, omtrent het jaer 1734 toen deze kerk dreigde in te storten, wanneer zyn yver en byzondere liefde voor de schoone kunsten dit stuk deed redden, en hetzelve overbrengen in het paleis van hare doorluchtigheid.

De abt, nevens de kerkmeesters van deze kerk, betwisten deze overvoering, willende dit stuk in de abdy plaetsen, maer de prins van Rubenpré, aen wien de

bewyzen van eigendom van dit stuk niet onbekend waren, nam de moeite van den abt daer van te onderrichten, die, niettegenstaende deze onderrichting, by zyn tegenwerping bleef volherden, maer geenerlei bewys van eigendom kunnende bybrengen, moest hy dulden dat dit stuk aen het hof geplaetst werd, alwaer men het zelve van zulke eene uitnemende schoonheid bevond te zyn, dat de graef van Harrach, toen grootmeester en eerste staetsdienaer van zyne hoogheid zynde, hetzelve weerdig oordeelde in het kabinet van zyne majesteit, keizer Karel den zesden, geplaetst te worden, en zelfs nadrukkelyk verzocht het naer Weenen te mogen zenden.

De prins van Rubenpré, door de gouvernante van het aenzoek des hertogen van Harrach onderricht, beweerde dat dit stuk het land toebehoorde door het broederschap van St. Ildephonsus, aen het hof van het gouvernement generael der Nederlanden verknocht, zoo wel voor het tegenwoordige als toekomende, als altoosdurende hoofden zynde, ingevolge de instelling dezer broederschap, door den aertshertog Albertus, en gestaefd door de twee pausselyke bullen, alle welke bewyzen in de boeken der rekenkamer voor handen waren. Men dient aen temerken, dat, doordien de prins van Rubenpré lid van deze doorluchtige broederschap was, en de laetste der 's lands ridderen die zich in dezelve bevond ingeschreven te zyn, het aldus niet te verwonderen is, dat hy het recht van het broederschap met zoo veel voorzichtigheid en vastigheid staende hield, in hope dat het vroeg of laet onder de bescherming van zyne koninglyke hoogheid den prins Karel van Lotharingen of eenig an-

der gouverneur generael der Nederlanden, deszelfs oorsprongelyke kracht zou kunnen hernemen.

Ten anderen zyn de gouverneurs als opperhoofden bevoorrecht, dit broederschap in eene andere kerk, dien zy 't best bekwaem oordeelen, te mogen overbrengen, en dezelve uit haer verval, waer in zy tot heden toe ligt, te mogen opheffen, en dat wel door de kracht van die twee pausselyke bullen aen den aertshertog Albertus toegestaen, waermede zyne heiligheid dit broederschap voor altoos bevestigd, ondanks alle tusschenkomst van oorlog, oproer en andere verandering, aen welke zy zou kunnen onderworpen zyn.

Dit doorluchtige broederschap heeft deszelfs kracht behouden tot het einde des gouvernements van Maximiliaen, keurvorst van Beyeren, toen bevelvoerende over de fransche troepen die van wege den hertog van Anjou, de Nederlanden bezet hielden, en wederom verlieten door den veldslag van Ramillies, voorgevallen in 't jaer 1706, toen de zegepralende troepen der bondgenoten onder het opperbevel van den prins Eugenius van Savoye, en den hertog van Marlborourgh, in den naem van zyne keizerlyke majesteit Karel den derden, daer van bezitting namen.

Wyl deze oorlog in de Nederlanden niet gestild werd dan in den loop van het jaer 1713, nam in dien tusschentyd de raed der rekenkamer de voorzorg van een inventaris of lyst te maken, van alle de rykdommen der sacristie, (ten koste van den aertshertog Albertus achter het altaer dezer broederschap gebouwd), de boeken en privilegien: alle dewelke in den voornoemden

raed wierden overgebracht, alwaerzy alsnogin bewaring en aengeteekend zyn tot nader bevel.

Door den omzwaei, die deze geschiedenis neemt, ziet men duidelyk dat dit stuk niet geschilderd was, als alleenlyk op het verzoek des hoofds en der leden van dit doorluchtig broederschap, en dat zyne heusche gift alleen tot derzelver voorrecht en luister gericht was, maer in geene deelen, tot die der kerk of abdy van Coudenbergh.

Het penseel van Rubens, de herten der ingezetenen van Brussel, door de voornoemde werken bekoord hebbende, besloten de erfgenaemen van den heer d'Amant, kanselier van den raed van Brabant, hem een stuk van zyn hand te verzoeken, om het zelve boven een klein altaer te plaetsen aen de rechterzyde des ingangs van de H. Sacraments mirakel kapel, in de collegiale kerk van St. Gudula, moetende dit stuk, met het altaer te samengevoegd, tot een graf-gedenkteeken dienen, ter eere en nagedachtenis van genoemden kanselier, deszels gemalinne, en haer nakomelingschap (13).

Het is in dit stuk, welk den Zaligmaker verbeeldt, terwyl hy de sleutelen aen Petrus, verzeld van andere apostelen schenk, waer in men de uitgebreide kennis, de konst der samenstelling, verdeeling der lichten, en de krachtige wyze van licht en bruin uit te drukken, gaven, waermede de Hemel den geest en het penseel van Rubens begiftigd had, op het duydelykst ontwaer word.

Dit stuk verdient de allerbyzonderste oplettenheid door alles wat het uitdrukt; men wordt er schoonheden

in gewaer, die geene der grootste schilders ooit heeft voortgebracht; eerstelyk roemen wy de edelheid en schoone zwier van het Christus-hoofd : de ontdekte borst, de kragt van het naekt, de kleederen grootsch geplooid, ja het geheele lichaem stelt een volmaekte overeenkomst voor van een schoon jongeling van drieendertig jaeren.

Rubens heeft hier volgens de Heilige Schrift wel in geslaegd, verbeeldende de schoonste onder de menschen kinderen, in een houding die aenbidding en liefde voor den Zaligmaker der wereld, dien hy verbeeld heeft, inboezemt : de bermhertige aenblik is zoo krachtdaedig in zyn aenbiddelyk aenzicht uitgedrukt, dat deszelfs beschouwing het hart als in verrukking voerd.

Wanneer men ten anderen een weynig aendacht verleent ter beschouwing van den rechter arm, verkortende en rondende in een heldere schaduw, welkers hand zyn vermogen overgeeft, vertrouwende de sleutelen van hemel en hel, in de handen van den prins der Apostelen, zal men in dezelve zulk een verwonderlyke vereeniging van schoonheden ontdekken, dat deze byeenvoeging en de aengenaemheid die door het geheele stuk heerscht, zyn beschouwer uitnoodigt het nogmaels te beschouwen, vestigen wy nogmaels onze aendacht op het hoofd van Petrus in zyn licht en bruin, en onderwerpelyke houding aen den wille van zyn heer en meester, aennemende, ter halverlyve nedergebogen, de gift der Godheid van alles in zynen name op de aerde te kunnen binden en ontbinden om het in den hemel bevestigd te doen zyn.

De ondervinding heeft doen zien, dat alle rechte kenners ingenomen en als opgetogen vinden, op het eerste gezicht van alle de schoonheden die in deze schildery heerschen; zy beschouwen, eerst met verwondering, vervolgens met verrukking, en kunnen het niet verlaten zonder het oogenblik te beklagen dat hen deszelfs verdere beschouwing ontrooft, en wanneer zy het stuk reeds uit het gezicht verloren hebben, kunnen zy niet nalaten tegen elkanderen te zeggen, dat het na de engelen, maer alleen Rubens toekomt de Godheid door menschelyke trekken met zoo veel bevalligheid en waerheid af te schilderen.

Daer zyn twee printen naer deze schildery gegraveerd, byna van dezelve grootte, zynde de eerste van Krafft, en de tweede van F. Eisen, die de beste, en zelfs schoon en zeldzaem is, hoog 8 duim, breed 6 duim, voerende tot tytel. *Dixit Jesus Simoni Petro, pasce oves meas.*

Om de verrukkende schoonheid van dit laetste stuk, zyn de liefhebbers als wanhopende, dat men zoo menigwerf toelaet, dat stoute handen ondernemen de kostbaerste schilderyen der openbaere plaetsen en kerken af te wasschen, of zoogenaemt schoon te maken: niettegenstaende het gevaer, waer aen men ze bloot stelt om voor altoos bedorven te worden, heeft dit heerlyk stuk nog weinig tyds geleden door een onbezonnen hand deze wreede mishandeling ondergaen, dewelke een taek ondernam, waertoe zy niet bekwaem of waer van zy niet verzekerd, was zich met roem te zullen kwyten, in plaets van te beven, om een diergelyke onderneming te beginnen.

Ten anderen heeft zich nooit eenige noodzaeklykheid om dit stuk schoon te maken geopenbaerd ; alle kenners zyn 'er getuigen van , die eenparig oordeelen , dat deze heerlyke schildery niets als een hoog noodzaekelyke zorg vereischt, om het zelve voor de zon, stof en aenval van vliegen te beveiligen , en wel door middel van deuren of gordynen die men opent, en sluit na het de gelegenheid of kerkplechtigheden vereischen, zullende door dit middel dit schoone stuk zich beschud vinden voor alle aenvallen en roekelooze ondernemingen van deze zoogenaemde afwasschers.

Een yverig beminnaer van schoone kunsten ergert zich ten uiterste, wanneer hy op openbaere plaetsen en elders stukken van groote schoonheid zoodanig mishandelt ziet, en zegt by zich zelve, dat het toevertrouwen van schoone stukken aen de geene die voorgeven de kunst te bezitten, van dezelve schoon te kunnen maken, juist strookende is met het vertrouwen van een fyne porceleine schotel tusschen de pooten van een aep, dewyl het niet dan een buitengemeen geluk is dat hy dezelve niet vallen laet, alzoo gaet het ook met deze zoogenaemde afwasschers, die zaken ondernemen, waerin zy niet vastelyk verzekerd zyn wel in te zullen slagen ; zelfs gaet hunne stoutheid zoo verre, wanneer zy het allerfynste, en de laetste toetsen en kleuren van den meester hebben weggenomen , deze wonden met haer onbekwaem penseel te bedekken, verbergende dus hunne zottigheden door glinsterende oliën , of bytende vernissen , om de oogen van die gene te bedriegen , die hen deze stukken hebben toevertrouwd : de voorbeelden

hier van zyn al te menigvuldig, om 'er niet in klachten over uit te wyden, wy zullen hier na nog eenige staeltjes bybrengen van deze ongelukkige handelwyzen; het zou te wenschen zyn dat de regeering der Nederlandsche steden, zich verwaerdigde hier in te voorzien.

De kerk der Capucynen te Brussel, pronkt met een menigte schilderyen, door de grootste meesters der Brabandsche schole geschilderd; onder anderen dat van het groote altaer verdient aldaer met recht den eersten rang; men is dit heerlyk tafereel aen de mildheid der hertogin van Arenberg verschuldigd, dewelken, een groote somme gelds gespild hebbende om deze kerk voor zich te doen bouwen, aldaer in het jaer 1616 die schildery dede plaetsen; het zelve verbeeldt Christus, afgelaten van het kruis, op de knien van Maria rustende; St. Franciscus van Assise schynt haer te vertroosten; eenige oude Vrouwen zyn achter dezelve; eenige Engelen, de teekenen van het lyden dragende, verzellen dezelve(14).

Dit stuk is ryk van schikking, het koloriet helder en krachtig, de hoofden zyn van eene ongemeene uitdrukking, en de lichten verstandig geschikt: twee printen zyn naer hetzelve gemaekt, waer van de eerste door P. Pontius gegraveerd is, dezelve prent is schoon en getyteld: *Christi fanus,* hoog 17 duim, breed 13 duim; die van Bolswert heeft zes vaerzen, met een opdracht: *Admodum Rev. P. Georgia etc.*, hoog 16 duim, breed 11 duim.

Dit uitmuntende stuk van Rubens is nog erger als het voorgaende mishandeld, dewyl men heeft gezien dat in

minder dan tien jaeren tyds, het zelve het geweld van twee onbarmhartige handen heeft moeten verduren, die, met eene buitensporige verwaendheid om 't genot van voordeel, dorsten verbrodden het gene zy veel eer hadden moeten aenbidden, om deszelfs uitmuntendheid; of zich ten minste wegens dit werk moesten verontschuldigd hebben, in plaetse, van door hunne onkunde stukken van zulk een waerde te bederven; maer mogelyk zyn dezen vreemdelingen geweest, dewyl hunne namen te Brussel onbekend zyn.

De eerste had niet geslaegd, volgens het zeggen van den tweeden, die, het broddelwerk van den eersten willende verbeteren, nog ellendiger kladdery daer op smeerde; dit is ten duidelykste zichtbaer, zoo wel voor den genen die 'er thans zyne aendacht op wil vestigen, als voor die gene die voor dezen het stuk gezien hebben, en die gemakkelyk de plaetsen kunnen onderscheiden, alwaer de tweede zoo vermeteld geweest is, van 'er trekken en kleuren bytevoegen, die nooit uit het penseel van den schilder waren voortgekomen.

Zoo de handelwyze, waer van zich deze zoogenaemde schoonmakers bediend hebben, in onze dagen verder wortel schiet, en dat dit ongedierte als nog onderneemt stukken van groote mannen te bederven, zal ons de nakomeling met recht mogen beschuldigen van achteloosheid en gebrek aen eerbied voor de schoone voortbrengselen van de Brabandsche schole; daerenboven zullen zy ons verwyten dat wy voor hunne eeuwen niets als loodverwige, en uitgeteerde stukken hebben overgelaten.

De geestelyke dochters der orde van Maria Boodschap te Brussel bezitten een schoon stuk van Rubens, boven het groot altaer van hare kerk geplaetst, welk de aenbidding der koningen verbeeldt; de heerlyke schikking van licht en bruin geeft eene verrukkende houding aen dit stuk: alles is breed getoest, verstandig gegroept, en de beelden zyn grootsch naer hun eigenschap uitgedrukt; de aertshertoginne Isabella deed in 't jaer 1606 haer klooster en kerk bouwen, en dezelve eenigen tyd daerna met dit schoone stuk versieren, de print, door het yzer van S. A. Bolswert gesneden, is zeer schoon, en voert tot titel: *Et providentes adoraverunt eum.* Hoog 15 duim, breed 11 duim (15).

In 't jaer 1610, wanneer de aertshertogen Albertus en Isabella, eenige geestelyken der nieuwe orde (in Spanje ingesteld onder den naem van hervormde of ontschoeide karmelieten), verzocht hadden deze H. orde in de Nederlanden uittebreiden; bevolen hoogst dezelver voor deze vaders te Brussel een klooster en kerk te bouwen. Beide werden op den grond gesticht waer voorheen het huis van den graef van Culembourg was, wordende dit huis, ten tyde der Nederlandsche beroertens, door bevel van den hertog van Alva, tot den grond toe geslecht.

Deze kerk voltooid en gewyd zynde, werd aldaer de eerste misse in het byzyn van hare koninglyke hoogheden op den 15 october des jaers 1614 gehouden, op den feestdag van de H. Theresia. Deze godvruchtige prinsen, ziende dat deze nieuwe tempel benevens deszelfs altaer zonder vercierselen was verzochten

Rubens een groot schildery te vervaerdigen om aldaer geplaetst te worden. De ordonnantie en het onderwerp van dezelve is Maria's Hemelvaert, omsingeld met een menigte van engelen, die vliegende in de hoogte van het stuk geplaetst zyn: de hoofden der apostelen en eerwaerdige vrouwen, die het graf omringen, zyn van een edele teekening, het koloriet gloeiend, en van de schoonste verkiezing. De prent is naer het zelve door P. Pontius gesneden, en heeft tot tytel: *Assumpta est Maria in cælis*, hoog 32 duim, breed 16 duim.

Het tweede werk van Rubens in deze kerk heeft men te danken aen de edelmoedigheid van Alexander, hertog van Bournonville, en vrouwe Ernestina Fransisca, princesse van Arenberg, deszelfs gemalinne, die dit stuk in het marmer altaer, aen de linkerzyde van het koor ten hunnen koste gebouwd, deden stellen. In dit stuk wordt men mede de verhevendheid van s'meesters vernuft duidelyk ontwaer. Het verbeeldt de verrukking van de H. Theresia, by het verschynen van den Zaligmaker in hare cel, op zulk een levendige en natuerlyke wyze, dat zy wezentlyk als buiten haer zelve schynt; deze hartstocht is zoo natuerlyk aengetoond, dat alle liefhebbers toestemmen dat deze schilder in staet was alles wat de natuer in gevoelens, krachten en zwakheden der menschen voortbrengt, te kunnen verbeelden; het hoofd en aenzicht dezer heilige zyn van de uiterste schoonheid; zy ligt geknield, tegen over Christus, die zyne borst ontdekt heeft; waer van het naekt ongemeen krachtig is, en het hoofd zeer uitvoerig: achter deze heilige bevinden zich twee engelen, met den pyl

der goddelyke liefde in de hand. Men weet dat de prent van dit stuk ons door de graveerkunst nog niet is toegekomen (16).

Men vindt in de kerk der paters Jesuiten te Brussel, boven de twee kolommen, die tegen over de communie bank zyn, twee groote stukken van Rubens, waer in beelden meer als levensgroote. Het eene verbeeldt St. Franciscus Xaverius, de wezenstrekken zyn edel, en als een geur van heiligheid inboezemende; de schilder heeft 'er de spaensche houding en deftigheid in weten zamen te voegen, op eene innemende en nadrukkelyke wyze. De plooien der lynwaden en opperkleederen munten uit door onnavolgbare luchtigheid en doorschynendheid. Bolswert heeft daer van de printen gegraveerd; beide 11 duim hoog, en 8 duim breed. Er bestaen nog eene menigte andere kopyen van dezelve, zeer schoone waeronder: doende deze vaders die door verscheidene graveerders maken, om ze naer vreemde landen te verzenden, en ten geschenken aen bloedverwanten en godvruchtigen te geven. Men vindt ook deze printen nog van Marinus gegraveerd (17).

De Kathuisers te Brussel hebben boven hun groot altaer een schoon werk van Rubens, verbeeldende de hemelvaert van de maegd Maria: dit kleine stuk verdient de byzondere oplettenheid der liefhebbers, als zynde verstandig gegroept, fraei van houding, de hoofden edel, de wezens hartstochtelyk, en het koloriet krachtig; de print daer van, is van Witdouck, en schoon en zeldzaem, zonder titel; de proefdrukken onder het opschrift van

Corn. van Merlen, zyn geroutoucheert: hoog 22 duim, en breed 17 duim (18).

Deze geestelyken zyn dit schoon stuk, benevens den marmeren altaer, aen de mildheid van iemand, uit het geslacht van Schot verschuldigd, die, na zyn huwelyk in minder dan eene maend tyds zyne dierbare en schoone echtgenote zich door de dood ontrukt ziende, besloot zich in deze kluis te begeven, alwaer hy de loopbaen van zyn leven eindigde.

Met de vreeslyke bestorming van Brussel, op last van den hertog de Villeroy, bevelhebber der fransche troepen, op den 20 augustus 1695 werd deze schoone stad, in minder dan achtenveertig uren tyds, van zes duizend huizen en veertien kerken, met verscheidene schilderyen van Rubens, Van Dyck, en andere groote schilders, ellendig beroofd, die alle verwoest of verbrand werden, en de Dominikanen een van de ongelukkigste verloren verscheidene van henne schoone gedenkstukken.

De parochiale kerk van onze lieve Vrouwe gezegt de kapelle kerk onderging hetzelfde noodlot, maer door een byzonder geluk werden 'er voor een korten tyd nog dry schilderyen van Rubens gered, waer van 'er twee door hoogdringende noodzakelykheid, en tot herstelling der schade door de bombardering veroorzaekt, door den pastor en kerkmeesteren verkogt wierden aen de commissionarissen van prins Willem van Neuburg, keurvorst van de Paltz, voor eene som van vierduizend Brabandsche kroonen, tot versiering van deszelfs kostbare

gallery te Dusseldorf, alwaer deze stukken nog heden gezien kunnen worden.

Het gene 't welk men van het hoogen altaer genomen heeft, (dat naer het opgegeven plan van Rubens gebouwd was) verbeeldde Maria's Hemelvaert, het andere van het hoek Altaer, aen de Rechterzydsche eerste kolom van het groote ruim verbeeldt de Marteling van den H. Laurentius. Schoon in het verkoop-kontract bedongen was, dat de kooper verplicht zou zyn goede kopyen in de plaets te stellen (het welk men niet volbracht heeft) zullen de liefhebbers niets meer vinden als de droevige nagedachtenis van het wegrukken van een der schoonheden der stad Brussel. De prent naer het H. Laurentius tafereel, is door Lucas Vorsterman gegraveerd, zeer zeldzaem, de opdracht is: *Pietate reverendo etc.* hoog 13 duim, breed 10 duim: die naer de Maria Hemelvaert is door Witdouck, zonder tytel of opdracht.

Ondertusschen bleef in deze Kerk het derde stuk van Rubens overig, verbeeldende Christus die de sleutelen aen Petrus geeft; hoewel dit stuk juist niet een der uitmuntendste van den Schilder is, is het zelve voor 't minst grootsch van teekening, krachtig van kleuren, en de beelden luchtig van toets: dit stuk is een gift van Jan Breughel, bygenaemd, de *Fluweele*, om tot een Grafgedenkteeken te dienen (volgens deszelfs opschrift,) uit kinderlyke liefde en ter gedachtenis aen zyne Ouders, Pieter Breughel en Maria Coucke.

Ondanks dat dit stuk voor een Grafgedenkteeken, tot siersel van de kerk, en van de stad Brussel dienen zou,

heeft de pastor en kerkmeesteren een verlof weeten te verkrygen om het zelve in 't jaer 1766, aen den heer Braamcamp te Amsterdam, voor een somme van 500 guldens te verkoopen, en hebben tevens eene kopy in deszelfs plaets gesteld. De prent naer het zelve is van Pontius, getyteld: *Tibi dabo Claves etc.* hoog 14 duim, breed 11 duim (19).

Het is ten uiterste smertelyk voor beminnaren van schoone kunsten, voor schilders en voor hunne jonge aenkweekelingen, dat deze uitmuntende werken zoo dikwils uit onze kerken getrokken worden om 'er vreemde landen mede te verryken, onder den dekmantel van een voorgegeven recht van eigendom, doordien zy geschenken zyn.

Zoo men hier noch verder mede voortgaet, stemt men regelrecht in de verbanning der schoone kunsten, en lyd niet alleen dat de opvolgers der begiftigers hier mede een zekeren hoon wordt aengedaen : maer, men boezemt ook de edelmoedigen een onlust in om de stappen hunner voorouderen na te volgen ; men beneemt jonge schilders den moed, door de berooving dier voorwerpen, welker toegang hen in kerken en openbare plaetsen gemakkelyk is; men ontrukt hen klaerblykelyk de spiegels van beschouwing, waer uit zy het kunstmerg van groote meesters als moeten inzuigen, en de verdiensten doorgronden van derzelver teekening, naekt, kunst van saemengroeping, verkiezing van schoone standen en werking der lichten tegen de bruine partyen : juist door zulke voorwerpen verkrygen zy het waere schoon, en vinden een vrye gelegenheid, hunne

gebreken te verbeteren, en zich te bevlytigen, om door middel van deze voorbeelden tot den hoogsten top van vōlmaektheid te geraken.

Het vuer der woedende bombardering, eerbiedigde de St. Nicolaes kerk even zoo weinig als de andere tempels dezer stad, en vernielde alle deszelfs altaren en vercierselen, onder welke zich het pronkjuweel van Rubens bevond. Dit stuk verbeeldde den profeet Job, in zyne ellende zittende op den mesthoop, en zyn vrouw ter zyde die zyn lyden vermeerdert, door aenstoking van den duivel, die zich achter haer vertoondt, uitbrakende met een verbleekt en uitgeteerd aenzicht duizende smaedheden, scheldwoorden en lasteringen.

Dit stuk was een van de allerverrukkendste dat ooit uit de handen van Rubens gekomen was, door de heerlykheid van teekening, de uitdrukking der hertstochten, uitvoerigheid en overeenstemming van kleuren : het geduld van Job, en de toornigheid van zyne vrouw, vertoonden 'er zich even zoo natuerlyk als onnavolgbaer in, want men las duidelyk op het aenzicht van den profeet, welkers oogen ten hemel waren opgeheven, zyn onderwerping aen den wil van den almachtigen, hem met opgeheven handen aenbiedende alle de verachtingen en smerten, waer van hy aengevallen was : op dat der vrouwe vertoonde zich al het geen de kwaedheid, en vrouwelyke gramschap het allervreeslykst uitwerken kan. De schoone en zeer zeldzaeme prent naer het zelve is door Lucas Vorsterman geetst en heeft tot tytel : *Homo natus de mulière etc.* hoog 13 duim, breed 9 duim. De zeer uitvoerige schets van

dit stuk bevindt zich in het eerste kabinet van den Keurvorst van den Paltz, te Manheim; de hoogte is 1 voet en 2 duimen en, 9 duimen breedte.

Het eerste openbare werk, waer door Rubens van de verhevenheid van zyn geest in de stad Antwerpen blyken gaf, na zyn reize door Italië, was het groote stuk van het koor-altaer, in de parochiekerk der H. Walburgis, welk door den pastor en kerkmeesteren dezer kerke van hem verzocht was, dewelken voor een onderwerp het zeer heerlyk tydstip der kruisoprichting van den Zaligmaker op Golgotha hadden uitgekozen.

In dien tyd had men de gewoonte om voor de altaren twee toestuitende luikdeuren te maken ter beveiliging der voornaemste stukken : Rubens, aen wien uitgebreide ondernemingen en derzelver uitvoering het grootste vermaek verschaften, nam voor, om de vindingryke gedachten zyner studien, en de vruchten van zyne kunst, die hy in Italië geplukt had, aen den dag te brengen, zich van de twee deuren te bedienen, om, met het middelpanneel te saemen gevoegd zynde, niet dan een enkele ordonnantie te vormen.

De vertooning van dit groot en eerste werk trok alle de liefhebbers, schilders en nieuwsgierigen ter beschouwing der kerk van de H. Walburgis, de grootste loftuigingen voor den Schilder uitgalmden, want deze ryke ordonnantie bevond zich op zulk een geheel nieuwe en innemende wyze veranderlyk van schikking te zyn, dat dezelve niet alleen die van zyn beroep, maer alle liefhebbers in eene diepe verrukking bragt, hebbende de schilderkunst nog niet door eenig schilder van het

land zich tot zulk een hoogen trap gebracht gezien, als Rubens dezelve volmaekt had door de levendigheid van standen, de uitdrukking van aerd-trekkingen, krachtig en helder koloriet, en de verwonderlyke verdeeling der lichten.

Daerenboven is de doorwrochte kunst in dit stuk aenmerkelyker dan verscheydene liefhebbers hebben waergenomen; want de schilder doet zyn werk zoo wel van verre als van onderen naer de hoogte, in even dezelve volmaektheid en kracht vertoonen, niettegenstaende het zich boven het altaer van het groote koor bevindt, tot het welke men met negentien trappen moet opklimmen; de schilder heeft zoo veel kracht en *harmonie*, of overeenstemming aen zyn kleuren en laetste toetsen weten te geven, door het gebruiken van grover zaken in eenige partyen; dat het uitwerksel van volmaektheid en de kracht van koloriet, aen het einde der kerk, en op het koor zelve, zich even uitdrukkelyk vertoonen.

De vreemdelingen maken deze aenmerking nooit, bestedende geen genoegzamen tyd tot het onderzoeken der verdiensten, waer mede dit tafereel als overladen is; het lichaem van Christus heeft de gedaente van een man van drie-en-dertig jaren, gevormd volgens de allerschoonste natuer, het hoofd is uitvoerig in 't *profil* of ten halve geschilderd, de teekening juist; en de kragt der houdingen en standen van de genen, die in beweging zyn tot de oprechting van het Kruis, doet eene ware en levendige uitwerking; het beeld met een kael hoofd verbeeld zynde, is een byzondere oplet-

tenheid waerdig door de krachtige pooging die het zelve schynt in 't werk te stellen, tot opheffing en ondersteuning van het gewicht des kruis, en het lichaem van Christus; de kleuren zyn helder en krachtig, de groepen volmaekt verbonden, en de verdeeling van lichten is 'er verwonderlyk in waergenomen; op zulk een wyze dat dit stuk onder alle betrekkingen een byzondere aendacht waerdig is.

Zoo de heer Descamps in zyn *Voyage Pittoresque d'Anvers*, of Antwerpsche schilderreize, zich de moeite had gegeven de verdiensten van dit stuk beter te overwegen, zoo twyfelt men niet of hy had den schilder in zyn boek meerder lof toegebracht, als hy 'er wezentlyk in gedaen heeft: men twyfelt ook tevens aen zyn uitgebreide kundigheden niet, doch men mistrouwt een beschouwing die zoo beschroomd te werk gaet, maer die men niet genoeg kan herhalen, wil men zoo meesterachtig en tevens ter vlucht een werk beoordeelen, dat de bedaerde oplettenheid van velen vereischt. Men heeft ondertusschen reden om te twyffelen of hy in Vrankryk ooit eenig schilderachtig voortbrengsel uit de Parysche schole gevonden heeft, gelykvormig, minder zwaermoedig (zoo als hy zegt) en minder eentoonig van kleur, als een der minsten van Rubens; doch dit is waer, dat hy 'er die schoone kleuren niet in gevonden heeft of die toneelhoudingen, waer van zich de Fransche schilders bedienen om in den smaek van hunne natie te werken.

Op de buitenste zyde der deuren is aen de rechterhand de H. Catharina, en aen de linkerzyde den H. Eloy

verbeeld, zynde de hoofden van de uiterste schoonheid, byzonderlyk dat van het eerstgenoemde, deszelfs kleederen zyn breed en grootsch geploeid, een lieflykheid, en innemenheid heerscht door het geheele beeld, van meer dan levensgroote, St. Eloy van de zelve groote is 'er met een verhevene deftigheyd in verbeeld. Rubens schilderde deze stukken met drie andere kleine tafereelen, die men boven de sacristie plaetste, waer van het eene de H. Walburgis in een scheepje op een onstuimige zee dobberende, verbeeldde; het andere, eenige engelen dragende de H. Catharina in een graf; het derde Christus aen het kruis, en boven op het altaer de vader der eeuwigheid, benevens twee engelen, op hout geschildert, in den omtrek uitgesneden; en alle deze werken waren, volgens het rekenboek dezer kerk, onder een gemaekt beding in 't midden van juny 1610, aengenomen, voor eene somme van 2600 guldens brabants geld, te betaelen in drie of vier termynen; dit genoemde boek maekt tevens nog melding, dat by de laetste betaling de schilder een geschenk van 10 guldens aen de kerk deed; men vind 'er verder nog in aengeteekend dat in het jaer 1627, Rubens het groote stuk *geretoucheert*, of opgeschilderd heeft, op het aenhouden van den pastor en kerkmeesteren, die volgens hun begrip, een al te aenmerkelyke leege plaets op het onderste van het stuk vonden, de welke, by het *retoucheeren*, naer hun smaek, gevuld werd, door de verbeelding des patryshonds van des schilders voorplein, voegende 'er nog andere kleinigheden by. Waer na hy voor deze verandering, ten voordeele der kerk, niets rekende.

Dit zelve boek maekt tevens nog melding dat in 't jaer 1739, den pastor en kerkmeesteren deze drie kleine stukken, namentlyk, de eeuwige vader, en twee engelen, na een bekomen verlof van den magistraet en den bisschop, voor de somme van 993 guldens 7 stuivers brabants geld, verkogt hebben, om tot de bouwing van een marmeren altaer te gebruiken, in het welk de groote schildery tegenwoordig geplaetst is; de prent van het groote stuk is in drie platen door H. Witdouck gegraveert; zyn opdracht luid, *Domino Cornelio etc.* dezelven worden om hunne schoonheid tot eenen dueren prys verkogt: hoog 12 duim, breed 43 duim.

Nog vindt men in deeze voornoemde kerk ter linker zyde van het koor een ander stuk van Rubens, het welk het *Epitaphium* des geslachts van Cockx uitmaekt, en verbeeld Christus na zyne verryzenis, gezeten op zyn graf, met zynen voet de dood vertredende, (zinspelende op de eerste zonde): dit stuk, op eenige plaetsen afge schilderd, is tegenwoordig door eene goede hand weêr hersteld geworden: de prent is door Remy Eyndhout gesneden, zonder den tytel: dezelve is juist van de schoonste niet, doch zeldzaem: hoog 7 duim, breed 9 duim (20).

Onder de eerste werken, die Rubens te Antwerpen gemaekt heeft, is nog dit, hetwelk men onder de koorzangers gallery aen de rechterzyde van de kerk der groote Karmelieten te Antwerpen beschouwd, het zelve verbeeldt de eeuwige vader, in een hoogpriesterlyk pronkgewaed, den gestorvenen Christus op zyne knien houdende; het beeld van Christus is geheel in ver-

kort, verzeld van engelen, dragende de lydens werktuigen in de hand; in dit stuk ziet men het koloriet van zyne Italiaensche Studien doorstralen; de prent naer het zelve is fraei, door Bolswert gegraveerd, en voert tot tytel: *Hic est filius meus dilectus etc.* hoog 16 duim, breed, 12 duim (21).

De geruchtmakende schildery der kruis oprichting in de Parochie Kerk der H. Walburgis te Antwerpen, door Rubens onmiddelyk na zyn terugkomst uit Italië geschilderd, een byzonderen lof hebbende weggedragen, voelde zich een ieder als gedrongen om van dezen grooten schilder eenige werken te bezitten, en wel byzonderlyk de parochiale kerken en kloosters die zich door de woede der beeldenstormers van henne cieraden beroofd vonden, ten tyde der Nederlandsche beroertens, voornamentlyk in 't jaer 1556, toen de stad Antwerpen allerwreedst van dezelven aengevallen was geweest.

Onder de alleryverigsten was de abt der abdy van den H. Aerts-engel Michaël te Antwerpen, wiens kerk met deszelfs vercierselen door voornoemde woede zoodanig mishandeld was geworden, dat 'er alles in verbryzeld, geschonden en verbrand was, het geen hem verplichte in de wederoprechting der sieraeden van zyn kerk te voorzien, waerin hy alreeds bevolen had een groot altaer van marmer op te bouwen, en, om het zelve te versieren, verzocht hy Rubens een schildery van zyn penseel, de aenbidding der wyzen verbeeldende.

Dit schoon stuk geplaetst zynde, was 'er een ieder van als opgenomen uit oorzaek van deszelfs ryke ordon-

nantie, grootschheid en nauwkeurigheid van teekening, schoone vinding der groepen, kracht, en overeenstemming van koloriet: eenige geestelyken dezer abdy, dit stuk van de eene zyde tot de andere nauwkeurig overzien hebbende, vonden stof tot berisping op de uitvoering dezer geschiedenis, ten aenzien der heilige schriftuer, die zegt dat Jesus na deszelfs geboorte tusschen den os en ezel was ter neder gelegd en alzoo men hier niets dan een os was vindende, gaven deze heeren voor, dat Rubens niet volgens de evangelische uitdrukking had te werk gegaen, en dat hem derhalven deze misslag onvergeeflyk was.

Maer Rubens, die een groote vriend van den abt en van al zyne geestelyken was, had alreeds het verwyt bespeurd, welk men hem doen zou, en verlangde naer het oogenblik dat iemand van deze heeren hem het zelve zou onder 't oog brengen, wyl hy zich reeds tot zyn verwering gewapend had; want zich op een zekeren dag in de abdy bevindende, verzeld van eenige dezer geestelyken, kon een onder hen zich niet onthouden van by wyze van schertsen hem de zwarigheid te maken, waerom hy zoo grovelyk tegen de heilige geschiedenis gezondigd had, hebbende in zyn schildery verzuimd den ezel aen de andere zyde der kribbe te stellen, wyl 'er de os alreeds stond? maer de oplossing van Rubens was by der hand, hen te gemoed voerende: *Myne Heeren, de wezendlykheid uwer bezwaernis is my bekend, maer van uwenkant zyt gy mede niet onbewust dat myn schildery in het koor van uwe abdy gesteld is, aldus was het my niet geoorloofd het*

getal van den misslag waer van gy my beschuldigd, te vermeerderen.

De bondigheid dezer sluitreden, maekte een einde aen 't geschil, en zette deze byeenkomst vreugde by, die zich met gereed geld rekende betaeld te zyn; maer dit antwoord was genoeg aentemerken, als uit een voor bedacht voornemen van Rubens zynde voortgekomen, die zich meer als te veel in redentwist met deze jonge godsgeleerden ziende, dewelke door een weinig belezenheid hunne schranderheid trachten te vertoonen, en hunnen goeden vriend te bestryden, slechts naer een goede gelegenheid zocht hen op zyn beurt belachelyk te maeken.

De abt, aen Rubens naer den prys van de voornoemde schildery vragende, ontving tot antwoord, dat, hebbende dertien dagen toegebracht tot voltooijing van het zelve, het hem dertien hondert guldens kosten zou: de abt, verwonderd zynde, zoo wel over de vaerdigheid van zyn penseel als over zynen eisch, wilde dezelve verminderen, waer in de schilder echter niet wilde toestaen, maer door de naeuwe vriendschap die 'er heerschte tusschen hem en den abt (Vander Sterren genaemd) bood hy hem zyn portret tot een toegift aen, het geen aengenomen en ter uitvoer werd gebracht; dit schoon portret is in het groote koor der abdy te zien geweest, maer zedert eenigen tyd heeft men het zelve in de byzondere evertrekken der Abten van dit huis overgebracht. De prent van het groote stuk is door Adriaen Lommelin gesneden, deszelfs tytel en opdracht luid: *Et apertis*

thesauris... Ordinis Præmonstratis Antverpiæ, hoog 21 duim, breed 17 duim.

In den kruisweg, aen de noordzyde der laestgenoemde kerk, bevindt zich een marmer altaer met een stuk van Rubens versierd, waer van de beelden meer dan levensgroote zyn, verbeeldende den H. Gregorius van eene heilige vrouw verzeld zynde, benevens verscheidene andere heilige persoonen: dit werk is dat gene het welk hy te Roomen geschilderd en uit Italië overgebracht had, en waer van men hier te voren reeds gewag heeft gemaekt : men ziet in dit stuk het Italiaensche met het Rubeniaensche koloriet te samen werken, maer de kleederen zyn van een min luchtig maeksel, als de gene die hy naderhand in de Nederlanden heeft geschilderd. Deszelfs prent is door Remy Eyndhout gegraveerd, zonder tytel of opdragt, hoog 7 duim, breed 5 duim.

Aen de linker zyde van het genoemde altaer ziet men een gedenksteen voor Philippus Rubens, oudsten broeder van den schilder, en sekretaris te Antwerpen, opgericht zynde door deszelfs gemalinne, Maria de Moy, dewelke bevolen had haer echtgenoot by de grafstede van zyne moeder Maria Pypeling te begraven : Rubens vervaerdigde, door liefde voor den overledenen, het opschrift op den genoemden gedenksteen, die geplaetst was boven het afbeeldsel van zynen broeder, door zyn eigen hand geschilderd (22).

Dewyl de gaven van Rubens in allen opzichte uitschitterende waren, zal de volgende *inscriptie* een sprekend bewys van zyne bekwaemheid in de latynsche tael uitleveren.

PHILIPPO RUBENIO J. C.
Joannis Civis Antverp., et
Senatoris fil.
MAGNI LIPSI DISCIPULO, ET ALUMNO,
Cujus doctrinam pene adsecutus,
modestiam feliciter adæquavit;
BRUXELL. *Presidi Richardoto,*
Romæ, Ascanio Cardinali Colomnæ
ab epistolis et studiis.
S. P. Q. Antverpiensi a Secretis.
Abiit non obiit, virtute, et scriptis sibi superstes.
V. Kal. Sept^emb. an Christi CIƆ. IƆC.XI.
ætat. XXXIIX.
MARITO BENE MERENTI MARIA DE MOY
duum ex illo liberorum, Claræ,
et Philippi Mater.
Propter illius, ejusque Matris
Mariæ Pypelingæ Sepulchrum
hoc meroris et amoris sui monumentum
P. C.
Bonis Viator, bene precare manibus:
et cogita, præivit ille, mox sequar.

Dat is:

VOOR

PHILIP RUBENS,

Rechtsgeleerde,
Zoon van Jan Rubens,
Burger en raed van Antwerpen,

Leerling en kweekeling
van den beroemden Lipsius,
wien hy,
na deszelfs geleerdheid
byna deelachtig geworden te zyn,
in zedigheid gelukkiglyk
evenaerde.
Te Brussel
geheimschryver des voorzitters Richardotus;
te Rome,
van den Kardinael Ascanius Colonna,
te Antwerpen insgelyks
Stads sekretaris.
Hy vertrok en stierf niet,
daer hy zich zelven door zyne deugd en schriften overleefde,
den 27 Aug. van het jaer 1611.
in den ouderdom van 38 jaren.
Maria de Moy,
zyne huisvrouwe,
Moeder der twee Kinderen
Clara en Philip,
by hem verwekt,
heeft
deze Grafstede,
van hem en zyner Moeder,
Maria Pypelink,
ten gedenkteeken
van rouw en hoogachting,
alhier doen stellen.

Behalven dit grafschrift, had hy 'er nog een ontworpen voor Jan Breughel, bygenaemd de *fluweele*, uit erkentenis en vriendschap, zoo wel in hunne reizen door Italië als in hun verblyf te Antwerpen, met elkanderen onderhouden.

Rubens was van de verdiensten van Jan Breughel een zoo oprechte bewonderaer, dat hy zich uit eigene beweging tot voogd aenbood, over deszelfs twee dochters, welke hy, by zyn overlyden, aen de gevolgen van eene waterzucht, in de maend January des jaers 1625, in den ouderdom van 57 jaren, in de wereld achter liet.

Schoon Rubens niet door eenige Regering tot deze voogdyschap kon gedwongen worden, door zyn waerdigheid van Raed van State, ging echter zyn liefde tot den vader tot de twee weezen over, en de opvoeding van deze dochters was hem zoo dierbaer, als die van zyne eigene kinderen, zich vrywillig overgevende tot het welzyn der nakomelingschap van hem, dien hy in zyn leven zoo zeer gewaerdeerd had. Rubens verdubbelde nog zyn deugdzame neiging voor deze Kinderen, en verheerlykte den vader na zyn dood door een grafschrift geplaetst boven het afbeeldsel van den overledenen, door zyn penseel vervaerdigd, tot een eeuwig teeken van de oprechtheid hunner vriendschap.

D. O. M.

JOANNES BREUGHELIUS, PETRI F.

H. S. E.

qui artis gloriam materno a patre et avo

Petro Couckio Alostano,
Pictorib. seculi sui primariis,
Velut hereditario jure acceptam,
Ingenio et industria adæquavit.
IMP. COES. RUDOLPHO II, AUG.
Acri omnium bonarum artium
estimatori
ac patrono, gratus, et acceptus.
et sereniss. Archiducib.
ALBERTO ET ISABELLA.
BELGI PRINCIPIB.
in familiam adscitus,
modestia, et morum comitate
omnium animos, etiam invitos devinxit.
Liberi
ex Isabella de Jode, et Cathar. Marienburg,
Conjugib.
lectiss. superstites,
parent. cariss. P. C.
Decessit prid. Idus Januar. CIↃ.IↃC.XXV.
Vixit ann. LVII.

Dat is:

HIER LEGT

JAN BREUGHEL PIETERSZ.

die door zyn vlyt en bekwaemheid
in de kunst,
den roem van zynen vader,
en moederlyken grootvader
Pieter Couck, van Aelst
als de vermaerdste Schilders

hunnes tyds,
als 't ware door overerving
met recht verwierf.
By den doorluchtigen keizer
Rudolphus II.
Yverig voorstaender en beminnaer
van alle voortreffelyke kunsten,
bemind en geacht.
In het geslacht
der Doorluchtigste Aertshertogen,
Albertus en Isabella,
Gouverneurs der Nederlanden,
als bloedverwant aengenomen zynde,
Won hy, door zyne zedigheid
en minzaemheid,
de herten van allen,
ja zelfs zyner vyanden.
De kinderen,
van Isabella de Jode en
Catharina van Marienburg,
nageblevene weduwen harer mannen,
hebben dit,
ter gedachtenisse
van haren beminden vader,
doen stellen.
Hy is gestorven
den 12 January 1625,
in den ouderdom van 57 jaren.

Jan Breughel werd met veel plechtigheid in de kerk van St. Joris te Antwerpen ter aerde besteld : zyn *Epitaphium* is aen den muer gehecht tegen over het eerste altaer, alwaer het genoemde afbeeldsel en de *Inscriptie* gezien worden [23].

De eerste schildery welke men ziet boven het altaer van den kleinen beuk aen de linker zyde der kleine karmelieten kerk te Antwerpen, is een H. Theresia knielende, als verrukt door de verschyning van Christus, by wien zy ten voorspraek verstrekt voor de zielen in het vagevuer, dat zich aldaer open vertoont. Een engel reikt een ziel de hand toe, om haer uit dezen diepen afgrond te verlossen, het hoofd, ja het geheele Christusbeeld is van het schoonste maeksel van den schilder, het koloriet helder; de hartstocht van deze heilige maegd is op de allernatuerlykste wyze uitgedrukt, en alles te samen genomen met veel vuer en geest ten uitvoer gebracht : de fraeie prent daer van is door S. A. Bolswert gegraveerd, en heeft tot tytel : *Exstimulat Christus Dominus etc.* hoog 16 duim, breed 12 duim.

Het tweede vertoont zich in den kleinen beuk aen de rechter zyde; het is de H. Anna die de H. Maegd in het lezen onderwyst; St. Joachim verzelt hun; in de hoogte zyn eenige vliegende engelen die bloemen strooien. Het schoone van Rubens geest, toont zich door het geheele stuk : de zwier der hoofden is van de uiterste schoonheid, het naekt, de hartstochten, groeping, kleeding, ja alles drukt de volmaektheid uit. De prent daer van, die door S. A. Bolswert gegraveerd is, voert tot tytel: *Audi filia...... Rex decorum tuum.* Hoog 15 duim breed, 11 duim.

De derde schildery van Rubens is in eenen kleinen altaer boven een predikstoel geplaetst, ter rechterzyde van het groot altaer, verbeeldende Christus van het

kruis afgelaten, en door Joannes, de H. Maegd, en Magdalena ondersteund: dit kleine stuk bevat in zich het ware schoon van den schilder, die in het zelve alle schilderachtige bevalligheden ten toon heeft gesteld; doch ondanks deszelfs schoonheid, weet men niet dat'er eenige prent van uitgaet (24).

Onder de werken van Rubens, die men in den schoonen tempel der dominikanen te Antwerpen vindt, behoort dit, het welk in 't altaer van het middelste kruisperk geplaetst is; men stelt dit stuk in den rang der eersten, die de schilder na zyn terugkomst uit Italië heeft voortgebracht: het zelve verbeeldt een concilium of kerkelyke vergadering over de stoffe van het H. avondmael, gehouden tusschen kardinalen, bisschoppen, en geleerden. De menigte van persoonen, en hunne kleederen geven een verwonderlyke houding aen dit stuk; de teekening is juist, doch het koloriet niet zoo uitmuntende als dat van het volgende. De prent is door H. Snyders gegraveerd, getyteld: *Christus in hac etc.* hoog 22 duim, breed 15 duim.

Het tweede tafereel verbeeldt de geesseling van christus: dit schoone stuk versierd de kapel *der Mysterien* van den roozenkrans, en is in den kleinen beuk ter linker zyde geplaetst, boven de biegtstoelen: het zelve is met de uiterste edelheid ter uitvoer gebracht; de dunheid der verwen, het schitterend koloriet, en naeuwkeurigheid van teekening zyn uitmuntend; de levendige uitdrukkinge van wreedheid in de geesselaers, en het bebloede Christusbeeld, vormen te zamen een verstandig geschikte groep, en de zwier der hoofden is ten

uiterste schoon. De prent naer het zelve is van Pontius. Men zy onderricht dat de Hr. Hecquet, in zynen catalogus van Rubens werken, in 't minst geen melding maekt van deze prent.

Ondanks de uitmuntendheid van dit stuk heeft 'erde schilder zynen gewoonlyken arbeidsloon niet voor ontfangen, te weten elken dag tegen honderd guldens gerekend, of schoon hy 'er veel tyd aen had te koste gelegd, maer door de inschikkelykheid voor zyn'biegtvader (naderhand bisschop van 's Hertogenbosch die een geestelyke van dit klooster was), stelde hy zich met eene mindere som te vreden, en door die zelve inschikkelykheid bood hy den prioor aen de nog veertien overschietende *Mysterien* tot den zelven prys aftemaken; maer deze edelmoedigheid werd verwaerloosd, wordende alle deze stukken naderhand door andere schilders voltooid, tot eenen minder redelyken prys.

Het derde is de aenbidding der herderen, zynde de beelden meer dan levensgroote; de geheele houding, door de verbeelding des nachts, en de sterke uitwerking der lichten, vormt in dit stuk een allervolmaektste schilderachtige overeenstemming en *harmonie* : men ziet het zelve in de hoogte van het noordelyke kruisperk geplaetst. De prent is door N. Spruit gegraveerd; van 't zelve stuk is noch een betere, berustende onder de prenten van het misboek van Balthasar Moretus naer eene teekening van Rubens zelve.

Het vierde stuk, dat het grootste en schoonste is, wordt men in het altaer van het groote koor gewaer. Het vervat een heilige zinnebeeldige ordonnantie, van

dewelke ons noch de gewyde bladeren, noch het leven der heiligen geenerlei melding maeken. Echter bestaet deszelfs verbeelding in den zaligmaker, op de wolken gedragen met den blixem in de hand, gereed om de wereld te verdelgen; een weinig lager vertoont zich de H. Maegd, op andere wolken geknield smeekende voor de ongerechtigheden van het menschelyk geslacht: onderaen bevindt zich de H. Dominicus, H. Franciscus van Assise, eenige bisschoppen en kardinalen benevens andere heilige mannen en vrouwen, poogende door smeekingen de gramschap van Christus te doen bedaren: by den H. Dominicus is de aerbol verbeeld, dewelke deze heilige met zynen mantel schynt te willen bedekken, om dezelve voor de goddelyke wraek te behoeden.

Men gelooft dat Rubens, een man van uitgestrekte belezenheid zynde, nooit dit onderwerp zou hebben uitgekozen, maer dat hy, door zyn natuerlyke beleefdheid, aen het verzoek van deze vrome mannen heeft willen toegeven, onder dewelken zich zyn biegtvader mede bevond; echter dachten zy niet dat men in de volgende eeuwen dit onderwerp zou kunnen aenzien voor even zoo kwalyk in een kerk geplaetst, als dubbelzinnig in de oogen der bisschoppen, godgeleerden, en historiekundigen, ja zelfs belachelyk voor de gene die vyanden van den roomschen godsdienst zyn.

Ondanks alles wat men tot nadeel der ordonnantie zou kunnen zeggen, dragen echter de teekening en het uitmuntende koloriet de overwinning weg; de schoonheid en bevalligheid der aenzichten is wonderbaer, het naekt met de schoonste natuer gelykvormig; breed ge-

plooide kleederen, de stout aengezette toetzen, alles getuigt hier van de volmaektheid van des schilders penseel : niets is 'er in dan het Christus beeld, het welk men eenigermaten van onnaeuwkeurigheid zou kunnen beschuldigen : niettegenstaende de schoonheden van die schildery, hebben onze uitmuntendste graveerders verwaerloosd ons prenten naer het zelve te vervaerdigen.

In een der kamers van het klooster ziet met het afbeeldsel van den heer Ophoven, laetsten bisschop van 's Hertogenbosch door Rubens geschilderd; deze prelaet was van te voren een groot vriend en biegtvader van den schilder, die door de voorrechten, waer mede hy door de aertshertogen Albertus en Isabella vereerd was, hem genoemde bisschoppelyke waerdigheid bezorgde : dit afbeeldsel is van een gloeiend koloriet, en een doorschynende dunheid. De prent naer het zelve is geëst door N. Van den Berghen (25).

De vaerdigheid van Rubens penseel en den rykdom zyner gedachten waren onvermoeid, zoo tot behagen der gemeente, als der gene, die hem om zyne werken verzochten; de vaders minderbroeders bevonden zich onder dit getal, en vorderden van hem een verbeelding van den zaligmaker op Golgotha tusschen de twee moordenaren zieltoogende : waerby de schilder de heilige maegd, Joannes en Magdalena voegde; aen de zyde plaetste hy Longinus, die Christus, zyde met een speer doorsteekt, benevens eenige soldaten te voet en te paerd, die deze zegenryke vertooning als omsingelden.

De uitwerking van dit stuk is zoo treffende, dat by de intrede van het koor, alwaer het zich in het Altaer geplaetst vindt, alle liefhebbers als verbaesd zyn, door de kracht van het koloriet en grootschheid van teekening; deszelfs zeer schoone prent is van S. A. Bolswert, en voert tot tytel : *Jesus crucifixus venerunt etc.* hoog 21 duim, breed 15 duim. Men wete dat dit groot altaer beneven genoemde schildery, door den ridder Nicolaus Rockox in het jaer 1620, toen burgemeester van Antwerpen, is geschonken geworden : deze mildadigheid, vindt zich in de volgende versen uitgedrukt, die men ziet naby de offertafel, op de pedestalen der pilaren dewelke het gebint van genoemde altaer ondersteunen.

Aen de noordzyde :

Hanc Christo posuit Rococcius aram,
Expressit tabulam Rubeniana manus.

Aen de zuidzyde :

Dextram artificis, dantis seu pectora cernas,
Nil genio potuit nobiliore dari.

't welk zoo veel als 't volgende te kennen geeft :

Deez' Christus, door de hand van Rubens afgebeeld,
En dit altaer, zyn door Rockox deez' Kerk geschonken.
'Tzy 's gevers mildheid u, of 's Kunst'snaers geest u streelt,
Wat gift van meer waerdy, had ooit meer uitgeblonken ?

Maer helaes, dit schoone stuk heeft sedert zeer weinigen tyd, de onbermhertige handen van een leekebroeder van dees orde ondergaen, die, zich mede willende mengen in het barbaersche, en hem onbekende, ambacht van schilderyen schoon te maken, zich op

zulk een heerlyke wyze gekweten heeft, dat hy wezentlyk dit schoone stuk heeft doen verbleeken, en 'er de aengenaemste toetsen en kleuren van den schilder heeft uit weggenomen.

Echter was hy zoo bescheiden, dat hy zyn verbroddeling niet willde vermeerderen, met door het gebruik van zyn penseel, of eenige vernissen, de oogen van het algemeen te bedriegen, naer het voorbeeld van andere afwasschers, die door hun onbekwaem penseel de verbrodling tot den hoogsten top brachten.

Het tweede is in het altaer aen de rechterzyde van der koorzangers gallery geplaetst, en verbeeldt den H. Franciscus van Assise, die het hoogweerdige ontfangt, zich van verscheidene geestelyken omringd bevindende. Dit stuk treft zoodanig het oog niet als wel de anderen van dezen schilder, wyl het zich in eenen ongunstigen dag bevindt, en in de tweede plaets heerscht 'er een donker kleur door het geheele stuk, uit oorzaek van de kleeding der geestelyken die er zich in bevinden. Ondertusschen stemmen de kenners overeen, dat de hoofden ten uiterste uitvoerig zyn, het koloriet krachtig, en de kleederen fraei geploeid.

Deze schildery heeft van de mildadigheid der edele familie van Charles zyn oorsprong, hebbende aen Rubens voor deszelfs dienstbewys eene somme van negenhonderd guldens betaeld, volgens de quittantie berustende in de oude papieren dezer familie. De prent is door Hendrik Sneyers gegraveerd, getiteld : *Educ de custodia*, *etc.* hoog 21 duim, breed 13 duim.

Het derde stuk ontmoet men in de kapel achter het

groot altaer tot een *Epitaphium* voor het edel geslacht van Rockox dienende : het zelve verbeeldt den apostel Thomas , of de verschyning van Christus, na zyne zegepralende verryzenis aen genoemden apostel.

Dit stuk is heerlyk geschilderd , en zeer krachtig van koloriet: het wordt met twee deuren gesloten, waer op men aen de eene zyde het afbeeldsel van den ridder Nicolaes Rockox (oudburgermeester van Antwerpen) byzondere vriend van Rubens, geknield op eene gebedenbank, ziet, en aen de andere zyde Adriana Perez, deszelfs gemalinne, in dezelfde houding: deze twee afbeeldsels , zyn van eene doorwrochte schoonheid, door de edelheid der trekken, het treffelyk koloriet, en het smeltende der vleeschkleuren. Doch deze drie stukken zyn tot dus verre nog niet door de graveerkunst aen de wereld medegedeeld.

Het vierde, berustende in het midden der muer van het zuidelyke kruisperk, verbeeldt de krooning van Maria, door de heilige drieëenheid; zy rust op een ruggelings leggende wasschende maen; wat lager zwieren eenige engelen door de wolken : het geheel verschiet is als een schitterende hemelsche glorie : een eerlyke schildery, waer van de print door P. Pontius gegraveerd is, doch niet in zyn besten tyd, getyteld : *Coronatio divæ Virginis* , hoog 12 duim , breed 9 duim.

Het vyfde, boven de deur der sakristyn geplaetst, verbeeldt Christus aen het kruis : eenige groote kenners houden dit stuk voor een uitmuntende copy uit de school van Rubens voortgekomen , en door zyn penseel *geretoucheert;* hetzelve is door den heer Cornelius De

Winter, aen deze vaders gegeven, de print is door H. Sneyers gegraveerd.

In het binnenste van dit klooster ziet men de echte schets van hun groot altaerstuk: de fiksheid van penseel, en de stoutheid der toetsen, waermede deze schets is aengezet, verdient eene byzondere oplettendheid (26).

Alvorens de kerk van het professie huis der societeit Jesus van Antwerpen in te treden, is deszelfs voorgevel waerdig beschouwd te worden, gebouwd volgens de teekening van Rubens, die hy gezamentlyk met die der kerk en alle deszelfs inwendige versierselen heeft vervaerdigd: te weten, het koor, twee kapellen en hunne altaren, waer toe hy zich bediende van de bouwstoffen die reeds te voren verzameld waren, van wit en zwart marmer, en jaspis, geschikt tot eene turksche Moskee, doch door de Spanjaerden van eenen Algerynsche Kaper genomen, die aengesteld was om de bouwstoffen naer Konstantinopelen overtevoeren; en vervolgens te Kadix opgebracht, alwaer deze prys, te koop geveild wordende, gekocht werd door eenen koopman van Antwerpen, aldaer woonachtig die dezelve aen deze geestelyke vaders zond.

Rubens de menigte dezer bouwstoffen nagezien hebbende, waer onder hy agtendertig zuilen van wit marmer vond, wierd van begrip, om in deze kerk een gebint te vestigen, afscheidende de helft der hoogte van de kleine kerkbeuken, en zich in den rug des voorgevels sluitende, om eenen tweeden tempel in de eerste te vormen; onder aen bekleedde hy de pilasters met jaspis, en de mueren met verschillende soorten van marmer, alles naer de

welgeschiktheid, op zoodanig eene wyze, dat hy door de overvloed en kostelykheid dezer stoffen eenen tweeden tempel van Epheze bouwde.

Om de rykdommen van zyn gebouw te vermeerderen, voegde hy in het zelve nog zesendertig zolderstukken van zyn eigen penseel, waer van de printen door J. Punt gegraveerd zyn, wordende te samen in een band te Amsterdam verkocht, ten getalle van zevenendertig stuks, de tytel 'er onder begrepen, die met het portrait van den schilder versierd is : men vindt nog een ander werk van deze printen, door N. Preisler, na de teekeningen van Rubens gegraveerd, die ter dier tyd in de bezitting waren van den Heer J. De Wit, een Antwerpenaer en voornaem schilder, te Amsterdam woonagtig.

Maer deze schoone tempel, benevens deszelfs zolderstukken, ondergingen een allerrampzaligst noodlot op den 18 july des jaers 1718, wanneer, by een geweldig onweer, de blixem het dak van deze kerk aenstak, en verspreide in een oogenblik tyds deszelfs verslindende vlammen door de geheele oppervlakte heen, en daer het gewelf geheel van hout was, zoo als thans nog, verkreeg het vuer zulken snellen voortgang dat, ondanks de zorgen die men aenwendde, de brand eindelyk onuitblusselyk werd, en in weinig tyd de daken en gewelven, die, nedervallende, hunne vlammen aen het gebint, en wat het zelve in zich besloot, mededeelde, vernielende en sloopende alles wat zich daer bevond, alleen het groote koor, en twee met steen gewelfde kapellen uitgezonderd, hetgeen vier heerlyke schilderyen van Rubens redde.

De voorgevel was met een weinig beschadiging insgelyks bewaerd gebleven, en onmiddelyk hersteld, om welke redenen de vaders van deze orde, zelfs bedacht waren op den wederopbouw hunner kerk, en wel voornamelyk door middelen om 'er met weinig kosten toe te konnen geraken : hierom besloten zy eene algemeene *Collecte* door de Nederlanden, by hunne aenhangelingen en vrienden, in 't werk te stellen, het welk van zulk een voordeeligen uitslag was, dat de ruime ontfangsten by deze gelegenheid genoeg toereikende zouden geweest zyn, om weêr eenen tempel, even zoo prachtig als de eerste, te kunnen opbouwen; doch schoon deze vaders het oorspronkelyk plan en deszelfs schikking involgden, gebruikten zy nu geen marmer tot hunne zuilen of wanden, maer bedienden zich alleen van witten steen, ook wierden de muren beurteling met schotwerk, en biegtstoelen bedekt: men kan door de marmeren versierselen van het koor en de kapellen die nog dezelfde zyn, van de heerlykheid, waer mede deze kerk in zyn oorspronkelyken staet heeft uitgeblonken, oordeelen.

Het groot altaerstuk van Rubens ordonnantie was geheellyk bewaerd gebleven: hetzelve bevindt zich somtyds opgesierd met eene schildery van dezen meester, wyl deze vaders geduriglyk de versierselen veranderen, volgens het vereysch der kerkfeesten of die hunner instelling, door vier verscheidene stukken, waer van er twee van Rubens, een van Schut, en het vierde van Gerard Seghers zyn. Het eerste stuk van Rubens verbeeld St. Fransiscus Xaverius, die een dooden opwekt.

Deze twee stukken, van de allerschoonste des schilders, zyn met grootschheid van gedachten ontworpen, en stout uitgevoerd : de bezwering is in eenen kostbaren tempel verbeeld, waervan de rykdom van bouw- en doorzichtkunde, elks lof verwerven; de overvloed van beelden zonder verwarring, en de verstandige schikking van lichten, die op een verschillende wyze de groepen en andere voorwerpen treffen, doen dit groote stuk voor een der alleruitmuntendste voortbrengselen van dezen schilder doorgaen.

De heilige bezweerder is op een stoep of dorpel geplaetst, in een gebiedende of deftige houding, door verscheidene priesters van zyn orde verzeld; op den voorgrond vertoont zich de bezetene in volle woede, verscheurende zyne kleederen, en doende de wanhebbelykste verdraeiingen met het lichaem, dat half ter neder ligt, en ondersteund wordt door de wel uitgedrukte kracht der omstaenders; de woede van dezen bezetenen die het eene been in de lucht steekt, doet de heerlykheid van teekening en de grootheid van uitvoer ontdekken; de houding van zyn hoofd, met opgerezene haren, bleek aenzicht, getrokken en schuimende mond, boezemen even zoo veel afgryzen in als deze groep natuerlyk uitgedrukt is : aen de andere zyde ziet men kranken, kreupelen en kwynende, die dezen heiligen om hulp smeeken; het koloriet van dit stuk is nog heden zoo krachtig, als het ooit geweest is, zoo dat het voor niets behoeft te wyken van het geen Rubens elders gegeven heeft. De print naer hetzelve is zeer schoon, en van Marinus, getyteld : *Sanc-*

tus Ignatins Loyola , magnus societatis Fondator. Hoog 20 duim , breed 16 duim.

De tweede schildery van Rubens, verbeeldt den H. Fransiscus Xaverius, roepende eenen Japponees uit den doode. De verschillende welverbondene groepen , en bouwkunde, doen in deze grootsche ordonnantie een treffende uitwerking; de naeuwkeurigheid van teekening vert het gebied; over alle *karakters ,* de verdeeling der lichten is met verstand geplaetst, de houdingen der hoofden wel uitgekozen, het koloriet van een groote kracht, ja de geheele zamenvoeging ontdekt den meester : de zeer schoone print is door Marinus naer hetzelve gegraveerd, van dezelve hoogte en breedte als de voorgaende, en voert tot tytel : *Sanctus Franciscus Xaverius , Indiœ Orientalis Apostolus.*

De vremdelingen en liefhebbers komen hier dikwils zonder dat hen eenige dezer twee stukken worden vertoond, echter kunnen zy hunne toevlucht tot de originele schetsen nemen, die aen de zuilen, tot ondersteuning van het koorgewelf, vastgehecht zyn ; en dewyl dezelve zoo krachtig en uitvoerig zyn als men 'er zeer weinig van dezen schilder ziet, zullen zy toestemmen dat deze groote stukken den lof verdienen, die men over dezelve heeft uitgebazuind. Aen de rechterzyde van den kleinen beuk, vindt men de kapel van de H. Maegd , die volgens het plan van Rubens gebouwd en versierd is met eenen altaer van witte en zwarte marmer, waer in zich een schildery van des bouwmeesters penseel bevindt, welke de hemelvaert van de heilige Maegd verbeeldt; deze ordonnantie is ryk en verstandig gegroept,

de beelden zyn kloek van teekening, de hoofden van een schoone verkiezing, en de kleuren benevens het naekt van de allerschoonste natuer. De prent is door S. A. Bolswert gesneden, dezelve is zeer schoon en heeft tot tytel: *R. P. Guardiano Fratrum Minorum, etc.* die onder het opschrift van Corn. Van Merlen, zyn gesneden; hoog 22 duim, breed 16 duim.

Deze schildery was geschikt voor het altaer van het groote koor van de kathedrale kerk te Antwerpen, maer te klein bevonven zynde, bezorgde Rubens aldaer een grooter, waervan men hier na zal spreken; by deze gelegenheid vonden de vaders jesuiten het geheim zich van dit juweel meester te maken.

In het achterste gedeelte der kerk aen de rechter zyde is een ander stuk van den zelven meester, verbeeldende Maria en Joseph, het kind Jesus by de hand leidende; niettegenstaende dit stuk niet zeer grootsch van ordonnantie, behaegt het den liefhebber. Deszelfs print is door S. A. Bolswert gegraveerd, en getyteld: *Et erat subditus illis.* Men wete dat deze print zich niet in de genoemde catalogus van den heer Hecquet bevindt.

Een vyfde stuk van Rubens vindt men in het altaer van de *Sodaliteit* der getrouwde mannen, in het gedeelte van dit huis, het welk vlak tegen over den voorgevel der kerk staet, verbeeldende de boodschap van Maria: de leden van dit genootschap deden deze kosten kort na zyn wederkomst uit Italië, ondertusschen is het om zyn nauwkeurigheid van teekening, en schoonheid van koloriet, waerdig beschouwd te worden. Deszelfs zeer fraeie print is door Bolswert gegraveerd, en opgedragen:

Perillustre Sodalitate Parthenæ etc. Hoog 16 duim, breed 12 duim, die met het opschrift van G. Hendrickx zyn latere drukken.

Nog ziet men in de ryke boekery van dit huis het portrait van Rubens door zyn eigen hand met de pen geteekend in 't jaer 1630, de heerlykheid dezer teekening en deszelfs stoute toetsen streven het graveeryzer voorby; al hetgeen men 'er van zegt word door de ondervinding, bewaerheid : dewyl P. Pontius naer deze schoone teekening, een heerlyke gegraveerde prent aen de wereld heeft medegedeeld; van dezelve hoogte en breedte, men heeft een van deze afdrukken tegen over de teekening geplaetst. Men vindt 'er ook nog de plans der kerk en kapellen, de schets van het kooraltaer, en verscheidene teekeningen met de pen, van versierselen, tot de kerk en deszelfs kapellen behoorende. De prent van dit voornoemde portrait, heeft tot tytel : *Petrus Paulus Rubens*, hoog 13 duim, breed 9 duim; dezelve is fraei en zeldzaem (27).

De kerk der Capucynen te Antwerpen, is rykelyk vereerlykt door vier werken van Rubens: het eerste daer van, in 't groot altaer geplaetst, is zeer uitmuntende; het verbeeldt Christus tusschen de twee moordenaeren aen het kruis gehecht, Maria, Joannes, en Magdalena, omringd door eenige soldaeten die door de laetste woorden van Christus verschrikt schynen te zyn, bevinden zich daer neven, deze ordonnantie is vol vuer, en eerlyk van koloriet, deszelfs fraeie prent, is door S. A. Bolswert gegraveerd, hoog 22 duim breed 15 duim, zonder tytel.

Na by het groot altaer, en op de zelfde hoogte van genoemde schildery, zyn twee luikdeuren, die het koor der geestelyken afsluiten, waerop Rubens St. Petrus aen de linker, en St. Paulus aen de rechterzyde verbeeld heeft, deze beelden zyn meer dan levensgrootte, de hoofden uitvoerig, de vleeschkleur helder, en de kleederen breed geplooid; deze schilderyen zyn op een plaet gegraveerd, door Remy Eyndhout, hoog 6 duim, dreed 11 duim.

De vierde welke de verschyning van Maria aen den H. Franciscus van Assise verbeeldt, ziet men in een kapel aen de rechter zyde der intrede van de kerk, de Maegd biedt hem met uitgestrekte armen het kind Jesus aen; dit stuk verrukt het gezicht by het eerste beschouwen, zoo door de levendigheid van teekening, als door de kracht van het naekt; de hoofden zyn van een uitgelezene en levendige doorwrochtheid; het kind Jesus schynt zich te bewegen om zyn handjes aen St. Franciscus toe te reiken, en zich als aen den wille zyner heilige moeder over te geven. De prent naer het zelve is van Zoutman; en het hoofd van Franciscus is door Cornelis Visscher gegraveerd, de tytel: *Cupio dissolvi et esse cum Christo.* Hoog 15 duim, breed 13 duim. Dit zelfde onderwerp is nog door Visscher gegraveerd (28).

Na de dood van Rubens wilde zyn weduwe ten blyk harer liefde en tederheid voor haer gemael, hem een grafgedenkteeken oprichten; ten dien einde deed zy achter het groote koor der collegiale en parochiale kerk van den H. Jacobus, een kapel bouwen, en in hetzelve een altaer oprichten: met een schildery van de hand des overledenens

versierd, verbeeldende Maria, met het kind Jesus op haren schoot, waer by zich den H. Joris, den H. Hieronimus, benevens andere heiligen bevinden; dit werk is juist van teekening, en stout van groeping, hoewel het niet het uitmuntendste van koloriet is; deszelfs prent is van P. Pontius : men merke aen dat de fraeie katalogus van den heer Hecquet, hier in 't minst geene melding van maekt(29).

De weduwe Rubens deed nog op het lystwerk van dit altaer een beeld van wit marmer stellen, verbeeldende de maegd der zeven smerten: men oordeelt het door den bytel van een uitmuntend Italiaensch meester gehouwen te zyn; andere schryven het aen Francisco du Quesnoy toe; doch dit is zeker dat Rubens hetzelve uit Italië naer Antwerpen heeft overgebracht.

Naby het groot altaer der kerk van Maria Boodschap te Antwerpen, bevindt zich aen de linkerzyde een kleine kapel, waer van deszelfs altaer met een stuk van Rubens versierd is, hetwelk, volgens schilderoverleveringen, eene der werken is die op de school van Otto Venius geschilderd zyn, want hoe meer men hetzelve beschouwt, hoe meer men 'er de teekening en het koloriet van dezen meester in ontdekt.

Het verbeeldt de marteling van het kind Justus, welk volgens de geschiedenis, onthoofd zynde, zyn lichaem staende hield, en zyn hoofd tusschen beide de handen nam, en aen de voeten van den tyran bracht, men ziet dat in den gang van den jongen martelaer, zyn lichaem ongevoelig schynt neder te zygen, daerenboven is 'er de verwondering van den dwingeland by het aenschou-

wen van dit mirakel, zeer natuerlyk in uitgedrukt; deszelfs zeer schoone en zeldzame prent is door J. Witdouck gegraveerd; de opdracht: *Clarissimo viro domino Balthasari etc.* Hoog 15 duim, breed 11 duim. De proefstukken onder het opschrift van Frans Van den Wyngaerde zyn gesneden (30).

Het broederschap der schilder akademie van Antwerpen is zeer oud, bewyzende zyn grondslag van het jaer 1454 en heeft nooit door eenige verstooring geleden; maer de kwynende staet, waer in dezelve zedert de Nederlandsche oorlogen zich bevond, werd weder aengemoedigd en hersteld door de goedgunstige bescherming, en het persoonlyk bezoek, van zyn koninklyke hoogheid, den prins Karel van Lorreinen en Bar, gouverneur generael der vereenigde nederlanden, etc. etc. verzeld zynde van de koninklyke vrouwe deszelfs zuster op den 22 augustus 1750, toen gemelde vorst deze akademie met een edelmoedige uitdeeling van dry pryzen vereerde, dewelke aen dry jongelingen, die gedurende den loop van dit jaer, door hunne teekeningen boven anderen hadden uitgemund, werden toegewezen, en deze aenmoediging was verder van zoo veel kracht, dat vervolgens in de maend Meert met de uitdeeling der dry medaillen werd voortgegaen : men vindt op dezelve het volgend opschrift: *Carolus Alexander Lotharingiæ et Barœ Dux, Academiœ Regiœ Antverpiensis Protector;* aen de andere zyde zyn eenige schilderachtige en graveerkundige *Geniën* uitgebeeld met deze spreuk: *Artis delineat Prœmium:*

Men kan niet nalaten een tydstip aentehalen, zoo

byzonder als tot eer strekkende voor deze academie, dat Rubens, ondanks hy aen het hof verbonden was, en door zyn waerdigheid de ontheffing van alle burgerlyke belastingen genoot, echter heeft willen toestaen, dat men hem in 't jaer 1631, tot deken der schilderakademie van Antwerpen verkoor; hy voleindigde het bepaelde tydperk van deze bediening, gezamentlyk met zyn *Collega* Wouter Sneyers met eer en toejuiching van de akademie, ja van de geheele stad: zelfs nam hy nog het oude gebruik in acht, namentlyk van op de zael der vergadering, eenen juchtleere stoel achtertelaten, met het opschrift in goude letteren op de rug, *Petrus Paulus Rubens Deken*, *anno* 1631, men weet dat dezelve aldaer heden nog gezien, en zorgvuldig bewaerd wordt.

Het is te verwonderen, dat men op deze akademiezael niet meer toevoer van werken van deszelfs beroemden deken Rubens vindt, en zelfs van andere groote akademisten, als Van Dyck, Willeborts, Jan van Bockhorst, bygenaemd *Langen Jan*, en veele anderen, dewyl onder een aental van stukken, waermede men deze zael versierd vindt, aldaer niets aenmerkelyk is, dan een portrait van De Vos, en een eenig stuk van Rubens, eene heilige familie verbeeldende.

Deze schildery toont genoeg des schilders groote kunst aen, echter bezit het zoo vele verdiensten niet, om tot een eeuwigdurend voorbeeld aen jonge schilders te kunnen verstrekken, zoo als men in andere stukken van dezen meester gewaer wordt. De prent naer genoemde heilige familie is door S. A. Bolswert gegraveerd, dezelve is schoon en zeer zeldzaem, getyteld:

Miratur matrem fieri se Virgo parentis etc. hoog 11 duim, breed 14 duim (31).

Men vindt in het staten vertrek van het raedhuis der stad Antwerpen, eene schildery in de welke Rubens een keuken heeft geschilderd, die achter een tafel, opgehoopt met een menigte van groot en klein wild, verbeeld is: alle de beesten en vruchten zyn van het penseel van Sneyers, hebbende ieder schilder hier in het volmaekte van zyn kunst uitgedrukt.

In een tweede kabinet worden drie groote schetsen bewaerd, die de triumf bogen verbeelden, welke, volgens het plan van Rubens, geschilderd en opgerecht zyn by de heerlyke intrede van den prins Ferdinand van Oostenryk in de stad Antwerpen, ten jare 1635, de eerste is de voorgevel van de vierde gallery, waer van het groote stuk het huwelyk van Philippus den Schoonen, met de prinsesse Johanna, dochter van den koning van Arragon verbeeldt.

De tweede is de voorgevel van de zevende gallery, verbeeldende de slag van Nortlingen, waer van de overwinning, door prins Ferdinand van Oostenryk, in het jaer 1634 werd behaeld.

De derde verbeeldt een zegewagen, versierd met de teekenen der overwinning van Calloo, by Antwerpen, door gemelden prins behaeld, van verscheidene vrouwen omringd, die zinnebeeldig de heldendaden van genoemden prins uitbeelden: deze laetste schets is de schoonste en uitvoerigste; men vindt derzelver prenten, in een folio werk, welk tot tytel voert: *Instroitus Ferdinandi Austriaci in urbem Antverpiam,* zynde

zynde dezelve door van Thulden geëtst, buiten het afbeeldsel van den prins te paerd, en de titelplaet, welke beide van Pontius zyn (32).

In de Munt te Antwerpen, bevinden zich twee schetsen van Rubens, zynde den voor- en achtergevel van den elfden triumphboog, opgerecht door de genen die zich in den dienst dezer koninklyke Munte bevinden; de prenten naer dezelven zyn in het voornoemde boek te vinden (33).

De heerlyke dom-kerk van Antwerpen is fraei versierd door vyf schilderyen van Rubens, onder dewelke twee zyner pronkstukken, het eerste bevindt zich boven het altaer van de kolveniers gilde, naest aen de doorgang, van het zuidelyke kruisperk dezer hoofdkerk.

Maer alvorens de uitmuntenheid van dit pronkjuweel te vertoonen, stellen wy ons voor den liefhebberen geenen ondienst te zullen doen, hen te doen weten door welken gelukkigen toeval dit gild bezitter is geworden van dit wonder der schilderkunst, waer van de faem zoo vele loftuitingen verkondigd heeft.

Rubens, door de aertshertogen Albertus en Isabella, van zyn voornemen om weder naer Italië terug te keeren heuschelyk afgetrokken, besloot, by zyne vestiging te Antwerpen, een huis te koopen om aldaer het pad zyner natuerlyke neigingen tot de schilderkunst en de aenkweeking zyner studiën te vervolgen: zich dan eindelyk hier van voorzien hebbende, vond hy de verdeeling der vertrekken van dit oude gebouw weinig naer zynen smaek, en niet geschikt voor zyn karakter

of beroep, het geen hem deed besluiten, het zelve aen de eene zyde aftebreken, en aen de andere zyde een nieuw gebouw by 't zyne te voegen, maer, terwyl hy reeds werken liet aen de grondslagen tot het zelve, tusschen zynen tuin en die zyner geburen, ontdekten die van de voornoemde gild, dat een gedeelte van dezen nieuwen grondslag, op hunnen grond was aengelegd: op de gedane klachten over dit geval aen het hoofd van de gild, werd 'er een vergadering der gildebroeders beleid, die, na een genomen beraed, iemand hunner afvaerdigden om met Rubens te spreken, en hem te verklaren, dat hy op eens anders erf liet bouwen, en dus verplicht zou zyn, dezen grond verder onaengeroerd te laten, en de opgegraefde aerde wederom te doen vullen. Rubens zeer verwonderd over dit gezantschap, ontfing hen met een vriendelyk gelaet, en na hun gehoord te hebben, verklaerde hy op zyn beurt mede zyn eigen recht, tot dezen grond, 't geen hy ter goedertrouw beweerde, verklarende hen in geenen deele, hier door benadeeld te hebben.

Eindelyk werd dit verschil zoo ernstig dat het den weg tot een proces baende, doch de burgemeester Rockox, die opperhoofd van de gild, en een groot vriend van Rubens was, deed dit onweer bedaren, hem voor oogen stellende dat zyne eisschen op dit kleine grondbestek slecht gegrond waren; waer op hem Rubens verzocht middelen in het werk te stellen om tot een vergelyk te komen, ten einde zyn begonnen werk te kunnen vervolgen, verzekerende het oor te zullen leenen aen alles wat de billykheid zou vereisschen.

De burgemeester, van Rubens inzichten verslag hebbende gedaen, besloten de Gildebroeders den voornoemden heer te verzoeken, deze zaek te beslissen, en naer billykheid de partyen te vereenigen, welke ingevolge het zelve de kolveniers Gild voorsloeg, dat gedeelte van hunnen grond, waer van zich Rubens alreeds had meester gemaekt, aen hem in te ruimen, op voorwaerde dat hy aen het Gild een altaerstuk met deszelfs deuren, door zyn eigen hand vervaerdigd, schenken zou, om voor hunne kapel in de kathedrale kerk van Antwerpen te dienen, en moetende eenig geval verbeelden, uit het leven van den H. Christoffel, patroon van hun gild.

Deze aenbieding kwam Rubens al te heusch voor, om den heer Rockox niet aenstonds by het woord te vatten, belovende uit al zyn vermogen aen dit vriendelyk verdrag te zullen voldoen, onderwylen hield Rubens zynen geest bezig met peinzen over het woord Christophorus, dat volgens zynen griekschen oorsprong, beteekend Christus dragende; en dit overwegende; merkte hy aen dat de gewyde bladeren van verscheidene Christus dragingen melding maekten, waerom hy de uitvoering van zyn ontwerp op een zinnebeeldige wyze volbracht, gevende aen deze geweermakers niet alleenlyk eenen enkelen Christoffel, of Christusdrager, maer verscheidenen, het geen hy op de volgende wyze verrichte.

Hy verbeelde dan in het groote vak Christus, van het kruis afgelaten wordende, door verscheidene persoonen, die, door middel van ladders, hem van de kruishoogte losgemaekt hebbende, zich van een lynwaed

bedienen, om des te beter het gewicht van zyn heilig lichaem te kunnen ondersteunen, waertoe ook tevens onderaen, eenige anderen hunne schouders en handen verleenen; aldus alle de gene die 'er in werking zyn, zoo veel als Christusdragers of Christoffels uitmaeken.

In de tweede plaets bediende hy zich van de linkerzydsche luikdeur, om 'er een zinnebeeld in denzelven smaek op te plaetsen, door de zwangere maegd Maria, als een Christusdraegster, in het zelve te verbeelden, terwyl zy aen haer nicht Elizabeth een bezoek geeft.

Hy plaetste op de rechterzydsche luikdeur, den hoogpriester Simeon, met den jongen Christus op zyn armen wanneer hy door Maria en Joseph in den tempel werd voorgesteld: op zulk een wyze vond hy door deze heilige geschiedenissen stoffe om op een zinnebeeldige wyze zyne Christoffels te vormen, en zyne vernuftige denkbeelden, benevens de vruchten zyner studiën in de gewyde bladeren, aen den dag te brengen.

Wanneer dit groote werk voltooid was, deed de schilder het aen de kolveniers Gilde bekend maken, maer naeuwlyks waren zy de schilderkamer ingetreden, of zy wierpen de oogen op alle de schilderyen die zich aldaer vertoonden, en nergens hun patroon of beschermer vindende, in die verbeelding zoo als zy het hadden voorgesteld, vroegen zy met statigheid aen Rubens: *Myn Heer waer is dan onze Christoffel?*

Rubens, die deze onnoozele verwondering verwachte, en 'er zich mede vermaekte, antwoorde eindelyk, hen deze dry stukken wyzende: *ziet hier Myn Heeren het geen gy my hebt verzocht; ik heb u niet een eenigen*

Christoffel, maer verscheidene willen geven, en dat wel uit een erkennende blyk van onze goede buerschap; doende ter zelver tyd een breedvoerige verklaring van deze zinnebeelden.

Ondanks de uitlegging van deze zinryke gedachte, bleven deze heeren in hunne domme ontevredenheid volharden, de fynheid van dit zinnebeeld niet kunnende begrypen; en verklaerden zelfs dat zy deze zoo genaemde Christoffels niet begeerden, maer hunnen waerachtigen patroon, naer het voorbeeld van andere gilden.

Maer Rubens den geest der Antwerpenaers kennende, en door zyne natuerlyke beleefdheid, hen niet willende naer het voorbeeld van andere schilders met stuerschheid bejegenen, vond eenen middel uit, om hunne onwaerdige verachting voor zyne vindingryke gedachten te doen bedaren; hen tot voldoening, een toegift op het gemaekt geding voorstellende, namentlyk, dat wanneer de luikdeuren zouden gesloten zyn, hy op de buiten zyde van de eene, hunnen wezentlyke patroon, en wel in een reuzengestalte zou plaetsen; en van de andere, een kluizenaer met een lantaern in de hand, en een nachtuil op een boom, om dat deze geschiedenis, zoo men voorgeeft, by nacht geschied is. Deze heeren waren zoodanig in hunnen schik door deze aenbieding, dat zy den schilder alles inwilligden, zyne uitvinding ten hoogste pryzende, en met een vergenoegd gelaet vertrokken: men wil dat Rubens dezen uil met een voorbedacht oogmerk schilderde, tot een eeuwige gedachtenis, dat de leden dezer gilde voor dezen als uilen veracht

hebben het geen zy thans met de geheele wereld aenbidden.

In de eerste dagen wanneer alle deze schoone Christoffels op hunne plaets in de kathedraele kerk waren gesteld, verdrongen schilders, liefhebbers en voornaemsten der stad byna elkanderen, om in de kerk te geraken: de loftuitingen weergalmden door de geheele stad, en een ieder zong des schilders lof, zoo wel om de zinnebeeldige ordonnantie, als om de naeuwkeurigheid van teekening, heerlyk koloriet, schoonheid der hoofden en treffende hartstochten, waermede het de ziel der aenschouwers als beroerde, daer nog nooit een werk van dergelyke volmaektheid in de Nederlanden had gevonden geweest.

De maerschalk de Villeroy, heeft zich, in het begin van deze eeuw, veel moeite gegeven om dit tafereel voor Lodewyk XIV, koning van Vrankryk machtig te worden en bood een zeer aenmerkelyke somme gelds voor hetzelve aen; echter was hy verplicht zich met een schoone copy te vergenoegen, die door G. J. Van Opstal in het jaer 1704 geschilderd werd.

Dewyl dan dit pronkjuweel van onzen onvergelyken Rubens door zich zelve met volmaektheden en onnavolgelyke verdiensten ondersteund wordt, zal men zich te vreden houden met in weinig woorden te zeggen, en voor de eenigste lofspraek, dat zoo de Apelles der aloudheid in de wereld was, hy een tegenyveraer aen dien van onze eeuw verstrekken zou. De prent van de groote schildery is door Lucas Vorsterman gegraveerd; een eenig exemplaer is op de verkooping van den prins van Ru–

benpré, te Brussel in 't jaer 1765, voor de somme van 35 guldens wissel geld, verkogt geworden, en sedert dien tyd is deszelfs prys nog van dag tot dag gestegen, het opdracht luid: *Illustrissimo, excellentissimo, etc.* Hoog 21 duim, breed 15 duim.

De prent van den H. Christoffel is mede zeer zeldzaem, en door Remy Eyndhout gegraveerd, hoog 10 duim, breed 8 duim.

Die van de rechterzydsche luikdeur, den hooge priester Simeon verbeeldende, is door P. Pontius gegraveerd, getyteld: *Nunc dimittis servum tuum etc.* Hoog 23 duim, breed 18 duim, zy is zeer schoon, maer die onder het opschrift van Gasp. Huberti zyn latere drukken, en die van Corn. Van Merlen opgesneden.

De prent van de linkerzydsche luikdeur, het bezoek van Maria aen Elisabeth, is door P. De Jode gegraveerd, en voert tot tytel, *Elisabeth ait etc..... in Deo salutari meo.* Hoog 23 duim, breed 16 duim.

De tweede schildery van Rubens, waermede deze kathedraele kerk versierd is, bevindt zich in het altaer van het groote koor: dit stuk is hooger en uitgestrekter als dat der geweermakers; de ordonnantie is zeer ryk, verbeeldt de hemelvaert van de maegd, omringd met een menigte van engelen, die haer opvoeren; in 't verschiet is den hemel geopend: op den grond zyn apostelen en heilige vrouwen geplaetst, die het graf omringen, en door haer verschillende verwonderende houdingen, verscheiden volmaekt verbondene groepen uitmaeken. Rubens heeft al wat de kunst vereischt, op het volmaekst in dit tafereel uitgewrocht.

Dus schamen zich vele der grootste kenners niet deze schildery met die der Colveniers gilde gelyk te stellen ; zelfs vindt men 'er die het zelve zouden kiezen, om de kloekheid van teekening, en om de kracht van het schoone koloriet : Rubens heeft 'er zestien dagen aen gewerkt, en zestien honderd guldens voor ontfangen. De prent door S. A. Bolswert gegraveerd, hoog 22 duim, breed 16 duim, draegt voor opschrift: *Magnifico Domino Lucæ Lancelotto, etc.*

Aen de linkerzyde des omtreks van het groote koor, by de intrede van de zuidzyde, ziet men het klein doch uitmuntend stuk welk met twee deuren het *epitaphium* van Jan Baptist Moretus, en Martina Plantyn zyn huisvrouwe uitmaekt, die schildery verbeeldt de verryzenis van den Zaligmaker: de groep der soldaten die het graf bewaren, is van een kloeke teekening en stoute uitvoering, hunne verschrikking is door den glans van het hemellicht op hunne aenzichten allertreffendst; de kracht van kleur heerscht door het geheele stuk, het geen den beschouwer op het eerste gezicht verrukt, op de linkerzydsche luikdeur, bevindt zich Joannes de dooper, en op de andere de H. Martina, beschermheiligen dezer twee overledenen; de lyst van dit epitaphium is met eenen ovaels wyzen boog bedekt, waerin de schilder het afbeeldsel van genoemde overledenen geschilderd heeft. De prent door S. A. Bolswert gesneden, voert voor tytel: *Christus resurgens, etc.* Hoog 14 duim, breed 10 duim. Die onder het opschrift van G. Hendrickx, zyn latere drukken.

Het vierde stuk van Rubens ziet men meer vooraen, ter rechterzyde, welk de afbeeldsels van Alexander Gou-

bau en zyn gemalin, ten halve lyve geschilderd, behelst. De heilige maegd vertoont zich in de wolken. Schoon deze portretten niet naer een schoone natuer gevolgd zyn, heerscht 'er ondertusschen het gloeiende koloriet van den schilder zoo overeenstemmend in, dat dit stuk de oplettendheid der liefhebbers waerdig is.

De vyfde schildery bevindt zich aen de vierde kolom, die de kleine boog aen de noordzyde ondersteunt, tegen over de kapel van de H. maegd. Zy dient voor *epitaphium* van het geslacht der Michielsens, en verbeeldt Christus, van het kruis gelaten, op den schoot van Maria rustende, die verzeld is door Joannes en eenige andere eerwaerdige vrouwen; op de deuren zyn aen de linkerzyde Joannes de evangelist, en aen de rechter Maria met het kind Jesus, beschermheiligen der overledenen. Dit werk is van des schilders besten tyd; de prent naer het zelve is door Ryckman gegraveerd (34).

Onder een groot getal schilderyen der grootste schilders van de Antwerpsche school, waer mede de kerk der Augustynen versierd is ziet men 'er slechts een stuk van Rubens, in het altaer van het groot koor geplaetst en welk Maria verbeeldt op een voetstuk onder een verhemelte gezeten; zy houdt het kind Jesus, dat aen de H. Catharina eenen ring overreikt, terwyl deze aen zyne voeten neder knielt. Achter de maegd bevindt zich Joseph, aen de andere zyden de H. Peter en Paulus, en op de trappen Joannes de dooper, op den beneden grond bevinden zich de volgende heiligen, Joris, Sebastiaen, Augustinus, Laurens, Paulus de kluizenaer, engelen, en meer andere heilige mannen en vrouwen; alle deze beelden zyn vol-

maekt gegroept met een woord die schildery is de verwondering der grootste kenneren waerdig, door deszelfs uitgebreidheid van ordonnantie en treffende uitwerking; de prent is van Hendrik Snyers; de opdracht is *Reverendo in Christo etc.* hoog 24 duim, breed 17 duim Men dient op te merken dat deze plaet naderhand opgesneden is, dat men, om goede drukken te hebben, wel op de witheid van papier in de maegd, en in de H. Catharina acht moet geven, en dat de kap van den H. Augustinus niet opgegraveerd is (35).

In het begin van 1620 wanneer Marie de Medicis koningin van Frankryk, te Parys kwam, na een bestand met haren zoon Lodewyk XIII. koning van Frankryk, te Angoulême gesloten te hebben, besloot zy aldaer haer paleis te versieren en wel voornamentlyk hare groote gallery, door de werken van een beroemd schilder. Derhalve deed zy onderzoek by de heeren van haer hof en onder anderen by den baron de Vicq toen aen het fransche hof afgezant van hunne K. H. de aertshertog Albert en Isabella, en daer deze heer byzonder kennis had van de meesterstukken van onzen schilder, met welken hy dikwils aen het hof van Brussel in gezelschap was geweest, bood hy de koningin aen om Rubens te verzoeken zich naer Parys te begeven.

Rubens ontfing deze tyding weinig tyds daer na, en vertrok naer Parys, ten einde de bevelen der koningin aftewachten, van dewelke hy minzaem werd ontfangen, wanneer hy door genoemden baron aen hare majesteit werd voorgesteld; in dit gehoor werd Rubens van de begeerte der koningin onderrigt, namentlyk van haer

paleis met een-en-twintig stukken van zyn penseel verrykt te zien, waervan de onderwerpen de voornaemste tydperken van haer leven zouden moeten behelzen, zedert haer geboorte, tot aen het verdrag van Angoulême.

Rubens onderwierp zich aen de bevelen en wille der koningin, belovende zoo spoedig mogelyk, dezelve by zyne terugkomst te Antwerpen te zullen voldoen, en verzocht op 't allervriendelykste aen dit pronkwerk in zyn eigen schilderkamer te mogen arbeiden, om 'er zyne studie met meerder gemak en vlyt aen te kosten te kunnen leggen.

Rubens, te Antwerpen aengekomen en aen de vriendschap en beleefdheden waermede hem de baron De Vicq te Parys had bejegend, met erkentenis voor zyne beleefde aenbeveling aen de koningin willende beantwoorden, schilderde een Maria met het kind Jesus, en zond dit naer Parys aen den baron ten geschenke, wanneer deze door eenen brief zyn dankzegging voor des schilders edelmoedige oplettenheid blyken deed.

Wanneer Rubens te Parys was terug gekeerd om de twee grootste stukken te voltooien, die tot dekking des muers tegen over de intrede dezer gallery moesten dienen; en om de anderen, volgens de orde der geschiedenis welke zy verbeelden, te plaetsen, spoorde hem zyn altoos erkennend hart aen den baron De Vicq te verzoeken het vermaek te mogen genieten van deszelfs portrait, benevens dat van mevrouw zyne gemalin, te mogen schilderen, het geen hem de baron niet kon weigeren.

Deze twee portraitten werden mede in de uiterste

volmaektheid ten uitvoer gebracht. Men weet dat beide zich tegenwoordig te Brussel bevinden, by den heer Van Den Branden, raed van de rekenkamer.

Gedurende dat Rubens zich met deze groote stukken in genoemd paleis bezig hield, vereerde hem de koningin zeer dikwils met haer bezoek, zich vermakende in zyne redeneringen en zyn welsprekend onderhoud over alle soorten van stoffen, zelfs plaetste zy zich nu en dan aen des schilders zyde, hem bevelende, wanneer hy uit eerbied wilde opstaen, zyn plaets te houden.

De vriendschap der koningin was zoo byzonder ten voordeele van Rubens, dat zy begeerde dat hy den kring der dames van haer hof zou zien, op dat hy derzelver schoonheden zou kunnen beoordeelen en bescheid van zyn keur geven, en beval zy derhalve aen den heer Botru, edelman van het hof, by de eerste samenkomst van dit gezelschap, Rubens aldaer in te leiden.

Na dat Rubens met aendacht deze geheele stoet van schoonheden had beschouwd, zeide hy tegen den Heer Botru (die hem op bevel der koningin tot dezen kring had ingevoerd): dat de bevalligheden en edele schoonheid van mevrouwe de hertogin De Guimenée, boven alle de aentrekkelykheden der andere hof dames uitblonk; « ja wezentlyk antwoorde Botru, is zy een bezondere schoonheid, die de geheele wereld met vervoordering inneemt. »

Weinig dagen daer na begaf zich de koningin in hare gallery, alwaer Rubens in volle beweging was, en vroeg hem of hy zich in den aenzienlyken kring bevonden had, en of hy aldaer ook eenige schoonheid had onderscheiden,

verkieslyker als die hy in zyne reizen had gezien? waer op Rubens antwoorde, « *Hare Majesteit kan verzekerd zyn, dat, zoo ik Paris was, ik gewis den gouden appel aen de hertoginne De Guimenée zou aenbieden.* « *Gy hebt haer recht bewezen* » hernam de Koningin.

Wanneer deze een-en-twintig stukken waren voltooid, verzocht hem de Koningin 'er nog vier andere te vervaerdigen, te weten haer koninglyk afbeeldsel levensgroote en opgesierd met de toerusting van Pallas, om boven de schoorsteen mantel van haer gallery te plaetsen als mede dat van den Groot-hertog en Groothertogin van Toscanen voor twee schoorsteen-beelden aen ieder zyde, en dat van hem zelve voor haer Majesteits kabinet.

Deze vyf en-twintig schilderyen, werden in hunne bestemde plaets ten toon gesteld; dien zelven dag nog begeerde de koningin dezelven in hun schikking te beschouwen : hier op bood zich Rubens by de intrede der gallery aen, doende aen hare majesteit stuk voor stuk de verklaring der zinnebeelden, waer van hy zich bediend had, om den loop en gebeurtenissen van haer leven uit te beelden.

Den geheelen tyd door, dat haere majesteit bezig was met het doorwandelen der gallery, hield zy niet op hare voldoening te betuigen over de kracht der zinnebeeldige uitdrukkingen, en gaf in 't byzyn van het geheele hof haer genoegen over des schilders werken te kennen; die van het hof en van stad zongen mede denzelven toon, de prinsen en ridderen overaedden hem met duizende eerbewyzen, en bevlytigden

zich hem zyn verblyf te Parys vermakelyk en aengenaem te maken; ja zelfs waren zy zoodanig ingenomen met zyne gelukkige gaven dat zy alle mogelyke pogingen wendden, om hem te doen besluiten zich aen het hof van hunne vorstin te verbinden.

Rubens, ongevoelig voor hunne aenzoekingen en vleiende beloften, verontschuldigde zich beleefdelyk over zyn verbintenis aen zyne vorsten, aen welker dienst hy zich van gantscher herte had overgegeven, en waer van hy byzonderlyk bevoorrecht, geliefd, en met vriendelykheid bejegend werd; doende op deze wyze zynen vaerwel aen de heeren van het fransche hof, en weinig dagen daerna verzocht hy een afscheidsgehoor by de koningin, van welke hy met geschenken, harer majesteit waerdig, werd opgehoopt, nemende in 't vervolg de terug reize naer Brussel aen op den 19 september 1622.

De gallery der Koninginne, genaemt de Luxembourg, is van de zyde der tuin met tien vensters voorzien, en aen de hofzyde met even zooveel; aldus zyn de bewuste schilderyen tusschen deze vensters in geplaetst, het geen tien stukken aen ieder zyde uitmaekt, en een ander den muer aen het einde der intrede bedekkende. Door de uitvoering dezer geschiedenis zal men gewaer worden tot welk een toppunt van kunde Rubens zich gebracht heeft, om deze geschiedenis aen een te schakelen door zinnebeeldige trekken, waer in hy zoo duidelyk de wezentlyke zaken, door het oppervlakkige van een verdichtsel, heeft ten toon gesteld.

I.

Noodlot van Marie de Medicis.

Rubens heeft dit eerste stuk, by de intrede der gallery aen de zyde des tuins geplaetst; hetzelve verbeeldt de drie schik-godinnen, die bezig zyn het leven der koningin te spinnen, in het byzyn van Jupiter en Juno, die zich in den hemel vertoonen: twee schik-godinnen zyn op de wolken gezeten, en de derde, die op de aerde is, trekt den levensdraed van hare majesteit, spinnende de andere by aenhoudendheid.

II.

Geboorte van Marie de Medicis.

Men ziet alhier de godin Lucina, houdende een fakkel in de hand, dewelke na een gelukkige bevalling te hebben bevorderd, het kind in de handen van een zittende vrouw overgeeft, die hetzelve met verwondering beschouwt; deze vrouw verbeeldt de stad Florence. Nog zyn 'er eenige zinspelende beelden by geplaetst, waer mede Rubens dit onderwerp heeft opgesierd.

III.

Opvoeding van Marie de Medicis.

De koningin vertoont zich alhier in een zeer jeugdige gedaente naby de godin Minerva, die haer in het lezen onderwyst; aen hare zyde bevindt zich een jongeling, die op de bas-viool speelt, om aen te toonen hoe men verpligt is reeds vroeg het overeenstemmen der driften

van de ziel te onderwyzen, en van de jeugd af alle de daden van het leven te regelen, op dat alles zich aen pael en maet houde, aen de andere zyde vertoonen zich de dry bevalligheden, waer van 'er een, een lauwrier-krans houdt; in de hoogte wordt men Mercuer gewaer, die van den hemel daelt om het tedere hart dezer princesse welsprekenheid intestorten; op den voorgrond liggen eenige werktuigen, tot de schoone kunsten betrekkelyk: op den achtergrond vertoont zich een rots, van voren geopend, uit welke waterstroomen vlieten, en waer door het licht valt, dat de bevalligheden beschynt, en zich op de schoonheid van haer naekt verspreidt.

Deze drie bevalligheden zyn niet meer zoo naekt als Rubens dezelve verbeeld had, dewyl men sedert eenige jaren, luchtig bedekt heeft, het gene zommige kuissche scheen te beledigen, en hier door de gretige oogen der wellustigen palen gesteld heeft: echter had de kunst in volmaektheid uitgewrocht het geen de natuer ons in het schoonste naekt kan doen beschouwen, daer deze dry lichamen voorzeker van de allerschoonste waren die ooit deze schilder had voortgebracht; men kan zelfs deze schildery als een der voornaemste van de gallery aenzien.

IV.

Hendrik IV. overweegt zyn aenstaende huwelyk.

Men ziet de liefde, en God Hymen die in de gedaente van eenen jongeling, met bloemen bekranst, het afbeeldsel van Marie de Medicis, aen den koning aenbiedt deze vorst is staende, met ryke en blinkende wapenen

overdekt : hy beschouwt dit afbeeldsel met vermaek, welken geestdrift men op zyn aenzicht ziet afgebeeld, de liefde doet 'er hem alle bevalligheden en schoonheden in ontdekken; een vrouwe, die Frankryk verbeeldt, staet naest den koning; zy heeft eenen helm op het hoofd, en is bekleed met eenen blaeuwen mantel, met goude leliën bezaeid : zy beschouwt den koning met byzondere aendacht (de uitdrukking dezer beschouwing wordt van de kenners voor onnavolgbaer geschat), en schynt den koning als in te geven dat dit afbeeldsel weerdig is met oplettendheid beschouwd te worden : Jupiter en Juno ziet men in den hemel op wolken gezeten, en aen de voeten des konings zyn twee kleine minne-goodjes een van deze houdt zynen helm, en de andere zynen schild.

V.

Huwelyk van Marie de Medicis te Florence, met Hendrik IV. voltrokken, in 't jaer 1600.

Dewyl deze plegtigheid in de aerdsbisschoplyke stad Florence voorviel, ziet men den kardinael Aldobrandini (legaet en neef van paus Clemens VIII.) zich by een altaer vertoonen, met zyne priesterlyke kleederen omhangen; de koningin staet voor hem, met eenen witten tabbaerd, doorzaeid van goude bloemen, en eenen sluier op het hoofd; de groot hertog van Toscanen, haer oom, trouwt haer in 's konings naem en steekt haer een trouwring aen de vinger : hymen, de trouwtoorts houdende, draegt de sleep van het gewaed der konin-

gin; de groot-hertogin van Toscanen, de hertogin van Mantua, en verscheidene andere staetjuffers maken haer gevolg uit; onder de fransche heeren, herkent men de Bellegarde en Sillery.

VI.

Ontscheping der koningin te Marseille.

Frankryk, onder de gedaente van een schoone vrouw bedekt met eenen mantel, met gouden leliën bezaeid, ontfangt haer met een blyk van vreugd; de aerdsbisschop der stad verschynt voor haer met eenen prachtigen hemel welken men haer aenbiedt; de faem vertoont zich in de lucht, die haer trompet doet klinken om de aenkomst der koningin te verkondigen; aen den oever der zee ziet men Neptunus, verzeld van Sirenen en Tritons.

VII.

De stad Lyon koomt de koningin te gemoet.

De koning en koninginne, onder de beeltenissen van Jupiter en Juno, zyn in den hemel op wolken gezeten; achter haer ziet men den huwlyks-god, en verscheidene andere minnewichtjes die ontstokene toortsen dragen; onder aen bevindt zich een vrouwe, de stad Lyon, bekleed met een' purperen tabbaerd, en gezeten op een statiewagen door leeuwen voort getrokken, twee minnewichtjes, die de twee echtelingen hulde bewyzen verzellen haer.

VIII.

Geboorte van Lodewyk XIII.

Eene vrouwe, de rechtvaerdigheid, houdt den jonggeboren prins tusschen hare armen, en schynt hem in verzekerde bewaring van eenen gelei-geest te stellen, onder de verbeelding van een jongeling, die een slang houdt welke hem om de armen kronkelt. Achter de bedstede der koningin bevindt zich een ander gevleugeld jongeling, met een lachend voorkomen, hy ondersteunt een groot kleed dat aen een boomstronk is vastgemaekt: tusschen het kleed en den geleigeest, ziet men de Fortuin, met een schips roer in de hand, Apollo vertoont zich in den hemel, op eenen prael wagen door vier paerden voort getrokken. Deze schildery munt uit in kracht van uitdrukking, dewyl in de houding van het hoofd en op het aenzicht der koninginne, de barenssmerten en tevens de vreugd van een jonggeboren prins in haer armen te zien, zichtbaer zyn afgeschilderd.

IX.

'S koning's vertrek naer Duitschland, hy geeft het staets-bestuer de koningin in handen.

Voor deze plechtigheid heeft Rubens den koning verbeeld, die eenen azuren globe, met goude leliën bezaeid, in handen der koningin stelt; de jonge Dolphyn bevindt zich in het midden van beiden, en het geheele hof in hun gevolg.

X.

Krooning der koningin.

De koningin vertoont zich hier met een blaeuw fluweelen statie kleed, versierd met gouden leliën dat van mevrouwe de oudste dochter van Frankryk, en dat der koningin Margareta, zyn beide met vier reien leliën tot den zoom toe versierd. De andere prinsessen van den bloede verzochten mede drie reien te mogen hebben maer konden dezelve niet verkrygen. Men ziet de koningin geknield de kroon ontfangen, en de Dolphyn in 't wit, benevens deszelfs zuster, aen hare zyde; de koningin Margaretha bevindt zich achter hen met het geheel hofgevolg, en verscheidene prinsen en prinsessen, die deze plechtigheid mede bywoonen.

XI.

Vergoding, of dood van Hendrik IV., en regering der koningin.

Deze schildery, aen het einde dezer gallery, is tegen over de intrede geplaetst, en bedekt den muer in zyne geheele breedte: het houdt twee gebeurtenissen in, die zich door de ordonnantie zoodanig vereenigen dat zy beide slechts een onderwerp schynen. Het eerste aen de eene zyde verbeeldt den tyd, die den koning ten hemel opvoert, alwaer hy met open armen van Jupiter, door Herculus en andere goden verzeld, wordt ontfangen, de overwinning is op de wapenen van den monarch gezeten, met eenen draek aen hare voeten, die met verscheidene steken doorboort ligt; zy houdt de handen te samen ge-

vouwen, en beschouwt den koning in den hemel.

De tweede gebeurtenis vertoont de koningin, in rouwkleederen op eenen troon; zy heeft de voorzichtigheid by haer, in de gedaente van de godin Minerva; en in de lucht een vrouw, die het roer van een schip vast houdt en de regering verbeeldt: Frankryk, onder een bedrukte gedaente, verzeld van al den adel, ter aerde geknield, bewyzen hunnen eerbied aen de koningin, en geven blyken van hulde en gehoorzaemheid: in het midden van de schildery zyn twee vrouwen waer van 'er een des konings lans draegt, daer zyn helm aen vast is gehecht, en de andere, onder de beeltenis van Bellona, zich als wanhopende het hair uitrukt.

XII.

Staets-bestier der koningin.

Men ziet alhier het geheele godendom, op verschillende wyze bezig zynde tot ondersteuning der koningin; Apollo en Pallas bevinden zich op de aerde, die gedrochten bevechten; de eene aenvalt dezelven met de scheuten zyner pylen, en de andere doorgrieft hen met haren spiets; aen den voet de tweedracht, de woede, het bedrog, en de andere ondeugden vertredende die alleenlyk verligt worden door de toortsen, die zy in de hand houden, en door het licht waer mede Apollo is omringd; de andere godheden die medehelpen, vertoonen zich in den hemel op de wolken; aen de eene zyde zyn Mercuer en Saturnus, en aen de andere Mars, Venus, Jupiter en Juno, dicht by elkander, de laetste wyst op de liefde,

die den wereldskloot verzelt, en door duiven van Venus getrokken wordt dewyl zich dit geval in den nacht verbeeldt, ziet men Diana op haren wagen, die den hemel opklaert, en rondom haer een flaeuw licht uitschiet.

XIII.

Reize der koningin naer Pont de Cé.

De koningin vertoont zich op een' moedigen witten hengst: met eenen helm op het hoofd, en haer wit gewaed is met een mantel van gouden laken overdekt; haer aenzicht is edel en met stoutmoedigheid uitgedrukt by een vorstelyke en geruste houding; zy schynt als zegepraelende, na alle oneenigheden van het koningryk te hebben gestilt. Men ziet in een zuiveren en helderen hemel de overwinning, van de sterkte en de faem verzeld, die de koningin volgen.

XIV.

Vereeniging der twee ryken, Frankryk en Spanje, door de huwelyken van Anna van Oostenryk, als Gemalinne van Lodewyk XIII. en Isabella van Frankryk, als Gemalinne van Philips den vierden, koning van Spanje.

Deze twee prinsessen vertoonen zich op eene brug, rykelyk opgesierd, liggende over de rivier de Bidassoa; twee vrouwen in verschillende kleuren van kleederen uitgedoscht, verbeeldende Frankryk en Spanje, geven en ontvangen aen weerzyde de twee koninginnen, die door den adel der beide koningryken worden gevolgd:

men wordt in de lucht verscheidene minne-wichtjes gewaer, die toortsen houden en als schynen te dansen: in het midden vertoont zich de gelukzaligheid, onder de beeltenis van eene vrouw, die rykdommen op deze koningin uitstort. De rivier-god Bidassoa, bevindt zich op den voorgrond, verzeld van eenen Triton, die op een zeehoorn blaest, en van een Nimf, die korael-takken en paerlen aenbiedt.

XV.

Gelukzaligheid der regering.

De koningin vertoont zich op eenen troon, met eenen koninklyken mantel, en een weegschael in de hand omgeven, Minerva staet aen haer zyde, verzeld van de liefde, die op de kniën der koningin steunt; naby haer zyn twee vrouwen, waer van de eene een zegel, en de andere een overvloedshoorn draegt; aen de eene zyde is een lachend kind, dat de onwetenheid met laster en nyd vereenigd houdt, de onwetenheid is met ezelsooren, de laster onder de gedaente van een satyr die de tong uitsteekt, en de nyd als een uitgeteerde vrouw, ter aerde verbeeldt: onder deze beelden zyn nog andere jonge kinderen, waer van 'er een aen de ooren der onwetendheid trekt, en de nyd met den voet vertreedt; aen de andere zyde verschynt de tyd, die Frankryk tot gelukkiger perken van haer regering brengt,

XVI.

Meerderjarigheid van Lodewyk XIV.

De koning bevindt zich op een schip, waer van de

koningin hem het roer in handen geeft; de deugden houden de roei-riemen vast, en doen het schip voortgaen; aen het boveneinde der zeilen bevindt zich Pallas in het midden van twee sterren, die Kastor en Pollux beteekenen, en op de gelukzaligheid zinspelen.

XVII.

De koningin vlucht uit Blois.

De koningin die te Blois uit de gevangenis ontkoomt, om zich met den hertog d'Epernon naer Lorches en van daer naer Angoulême te begeven, is het voorwerp van dit tafereel, men ziet eene juffer van het gevolg der koningin die na haer uit het venster in de gracht springt. de nacht, door een vrouw verbeeld, bedekt de koningin met eenen grooten zwarten mantel om haer te verbergen; aen de zyde der vorstin bevindt zich Pallas met verscheiden staetjufferen, en een gevolg van lyfwachten omringen dezelve. De schilder heeft hier den hertog d'Epernon verbeeld, die haer aen den oever der gracht ontvangt, of schoon hy daer niet tegenwoordig is geweest, maer om dat de geschiedenis luidt dat hy haer met zestig ridders naby Montrichart afwachtte, om haer naer Lorches te geleiden.

XVIII.

De koningin verkiest de vrede.

Men ziet deze vorstin op eenen troon gezeten; aen de eene zyde heeft zy den kardinael De Guise, en aen de

andere eene vrouw met eenen rooden tabbaerd en eenen blaeuwen mantel omhangen, met eene oog voor het hoofd, en eene slang die haer om de ermen kronkelt, dit beeld beteekent de waekzaemheid, dewyl het geopend oog en de slange zinnebeelden van de voorzichtigheid en waekzaemheid der koningen zyn : de kardinael de La Rochefoucault, wyst aen de koningin dat Mercuer uit den hemel nederdaelt en eenen olyftak medebrengt, om den vrede, waer over zy in onderhandeling was, te bevestigen.

XIX.

Het sluiten der vrede.

De fakkel des oorlogs vertoont zich hier uitgedooft op een hoop van allerlei soorten van wapenen, terwyl Mercuer zyn slangenstaf der koninginne aenbiedt, ter zyde liggen razerny, bedrog en tweedracht door woede en smert geplaegd ter nedergeveld.

XX.

De Vrede is bevestigd, en de ontmoeting van den koning en de koningin moeder.

De koning vertoont zich uit den hemel nederdalende naer de koningin moeder, op de wolken gezeten, alwaer verscheidene windjes gezamentlyk door hunnen adem een aengename lucht voortbrengen; naby de koningin is de natuer benevens eenige naekte kindertjes verbeeld; men ziet ook in een groot licht, de hoop uitblinken, onder de gedaente van een schoone vrouw in ’t groen

gekleed, op den globe van Frankryk gezeten : weinig verder is de dapperheid, verbeeld door eenen jongeling met een roodachtig gewaed bekleed, die de oproerige Hydra benevens een menigte kronkelende slangen, die zich reeds als dood vertoonen, nedervelt.

XXI.

De tyd ontdekt de waerheid.

Het was dan met dit laetste stuk, dat Rubens dit groote en uitgebreide werk in minder dan twee jaeren tyds ten einde bracht, niet tegenstaende zyne groote bezigheden aen het hof van Brussel, tot het welke hy meer als gewoonlyk werd genoodigd sedert den dood van den aerts-hertog Albertus, die in den tusschentyd van deze groote onderneming, op den 13. July 1621 voorviel, vindende de aertshertogin infante de raed van Rubens in deze smertelyke omstandigheden noodzakelyker dan ooit; ondertusschen steeg hy door de verhevenheid van zynen geest en de vaerdigheid van zyn penseel alle deze hinderpalen te boven, zoo dat hy de gallery der koningin moeder, door dit laetste stuk in den loop der maend september 1622 voltooide, welke voor voorwerp had de tyd die de waerheid ontdekt.

Deze gedachten, waer van zich Rubens in 't byzyn des troons, en van het hof bediende, zinspelende op de tweedracht, die tusschen den koning en de koningin moeder had geheerscht, was te gelyk betrekkelyk op de streken en kuiperyen van het hof, die gelegenheyd tot deze tweespalt gegeven hadden; daer en boven vindt

deze verbeelding in de algemeene handel der wereld tevens plaets: de gerustheid is nooit dan door de ondeugd, heerschzugt, afgunst en baetzuchtige staetkunde beroerd geworden. Gelukkig is hy die 'er zich het minst van bevind ontrust te zyn, en voor wien de tyd niet alleen de waerheid in hare eenvoudigheid ontdekt, maer het ongelyk van haer lyden wederom herstelt.

De schilder, om deze schoone gedachten beeldsprakig uittevoeren plaetste den koning en de koningin in den hemel op de wolken gezeten, de koning biedt der koningin eenen krans van lauw'ren aen, die twee handen, waer op een hart rust, omringt, tot een onderpand van volmaekte vereeniging die 'er tusschen hunne Majesteiten heerscht; en ondanks dat hun scheuring, door list en ondeugd veroorzaekt, eenige jaren duren zou, ontdekt de tyd die alle gebeurtenissen ontwikkelt, ondertusschen de waerheid, verbreekt de ketenen der tweedracht, en herroept de vrede in hare eerste plaets,

Zulke deftige zinspelende verrichtingen zouden aen duizend andere schilders als Rubens, onoverkomelyke studiën gekost hebben, door dien zy die geschiedenissen en verdichtselen, zoo als hy, in hun ware wezen niet zoude hebben kunnen doorgronden; ten anderen zyn de juistgepaste eigenschappen, in zulke onbepaelde en verschillende voorwerpen, zeer bezwaerlyk uit te kiezen en te plaetsen, zonder het gebruik van veelvuldige studiën waer van men de grondbeginselen reeds in zyn eerste jeugd moet bezitten.

Rubens was wezentlyk de eenigste schilder, die, zedert zynen tederen ouderdom, door grondbeginselen

het volmaekte van zyn kunst doorgrond heeft, en zelfs zoo verre, dat men zou durven vaststellen van door geheel Italië of elders, geen werk van zulk een uitgebreidheid en zinryke zamenstelling te zullen aentreffen, als men in deze gallery vindt, waer in de verbeeldingskracht heerscht met zoo veel grootschheid, de geleerdheid met zoo veel luister, en de schilderkunst met zoo veel volmaektheid, dat ieder beeld 't zy betrekkelyk tot de geschiedenis, of tot het zinnebeeldige, zich met even zooveel eigenschap als waerheid vindt uitgedrukt.

De prenten na de schilderyen dezer gallery, zyn door de voornaemste graveerders van dien tyd vervaerdigd, en wierden voortyds te Parys by G. Du Change, s'konings graveerder, in eenen band by malkanderen verkogt.

Alvorens Rubens het hof van Frankryk verliet, had hem de koninginne moeder verzocht een ander vervolg van een-en-twintig schilderyen te vervaerdigen, het leven en de heldendaeden van Hendrik IV. haer gemael verbeeldende; om in een gallery van zyn paleis te stellen, van dezelve hoogte en breedte als de voorgaende : doch naeuwlyks waren 'er eenige schetsen tot dit werk betrekkelyk ontworpen, of de koningin moeder werd door een tweede scheuring wederom van het hof verzonden, waer door de onderhandeling van dit tweede heerlyke werk werd afgebroken, zelfs zyn deze schetsen tot de voltooiing dezer tweede gallery betrekkelyk, nog in het sterfhuis gevonden, volgens de lyst die men hier achter geplaetst vindt.

De koningin moeder, het hof van den koning haer zoon verlatende, vluchtte naer Brussel, door haren zoon Gaston de Foix, hertog van Orleans, verzeld, om de bescherming van haer koninglyke hoogheid de infante Isabella, en die des konings van Spanje te verzoeken, op dat zich deze hooge persoonen, in deze tweede scheuring tusschen haer en den koning Lodewyk XIII. als bemiddelaers mochten stellen.

In den tyd dat de aerdshertogin (deze bemiddeling aenvaerd hebbende) met den koning van Spanje en van Frankryk in onderhandeling was, om de vereeniging, waer toe haer de koningin moeder verzocht had, te verhaesten; werd Rubens aen het hof van Brussel ontboden; door dien hare koninglyke hoogheid niet onbewust was dat Rubens in zyn verblyf te Parys, door de koningin moeder byzonderlyk was gekend geworden, wilde zy hem om het gewicht der zaken gebruiken, om van tyd tot tyd met deze koningin te spreken, om haer de meening des konings van Spanje, die van den koning haer zoon, en die van haer koninglyke hoogheid zelve bekend te maken : doch ondanks alle poogingen dezer machtige bemiddelaers, zyn deze doorluchtige verdeelde partyen, nooit wederom tot eenen duerzamen vrede gekomen; de koningin moeder verliet de stad Brussel in 't jaer 1631, en trok door Holland om haer hof in Keulen te vestigen, alwaer zy, verlaten en beroofd van alle hare noodwendigheden, in het jaer 1643 overleed.

Deze keuze, waer mede de aerdshertogin Isabelle, Rubens vereerde, om met de koningin moeder in

onderhandeling te zyn, was een blyk van hare achting, en van een vertrouwen in zyn bekwaemheid voor de zaken van het hof, waer in hem deze vorstin meer dan ooit gebruikte na het overlyden van den aerdshertog Albertus.

De verhevene bekwaemheid van Rubens was niet alleen de heeren van het hof die hem in 't algemeen liefkoosden bekend, maer wel byzonderlyk aen den Marquis de Spinola, eersten staetsdienaer van hare koninglyke hoogheid : deze heer hield niet op van aen de andere heeren te betuigen dat hy zich niet genoeg verwonderen kon over de groote gaven van Rubens, en dat hy zelfs geloofde dat deze groote man, van zoo vele verborgene verdiensten, niet dan als een wonder der natuer moest aengemerkt worden, dewyl hy door ondervinding overtuigd was dat de schilderkunst nog de minste tak zyner kundigheden was.

Terwyl Rubens zich te Parys bevond om zyne stukken te schilderen en in de gallery der koningin te plaetsen, wilde het geval dat hy eens by zekeren ridder in gezelschap van den hertog van Buckingham was. Deze was een engelsch heer, in groote aenmerking by den koning van Engeland, ja zelfs zyn gunsteling en bevond zich als dan met verscheidene andere heeren van het Grootbrittannische hof, aen dat van Frankryk om de bruiloftsfeest van Henriette van Frankryk met zynen heer en meester Karel den eersten koning van Engeland, luister by te zetten en vervolgens deze prinses naer Londen te vergezellen.

In deze ontmoeting bad hem deze lord, die door de

verdiensten van Rubens getroffen was, hem ten zynen't te komen zien, om vriendschap's betrekking met hem te maken, en tevens om over een byzondere zaek te spreken, die hy hem had mede te deelen. Deze lord immers was reeds onderricht dat Rubens om zyne groote hoedanigheden aen het hof van de aerdshertogin Infante verknocht was, en in deszelfs dienst werd gebruikt.

Rubens voldeed aen de begeerte van den hertog van Buckingham, en na eenige woordewisselingen kon zich deze heer niet onthouden van hem zyn leedwezen te betuigen, over de oneenigheden en den oorlog, die als onverzoenlyk tusschen de kroonen van Spanje en Engeland heerschten, dat hy ondertusschen licht kans zag om de wederzydsche partyen eene duerzame vrede te doen besluiten : en ter zelver tyd vertoonde hem deze hier toe de middelen, en bad hem ernstig of hy by zyn aenkoomst te Brussel het geheim aen zyne vorstin wilde mededeelen, om 'er den koning van Spanje van te verwittigen. Men weet dat dit oorlogsvuer zedert meer dan dry jaren reeds aengestoken en achtervolgd was geworden, en Buckingham zelve zynen heer en meester tot de verklaring verleid had, en hy om deze daed by zyn natie verachtelyk geworden, op den 28 augustus 1628 door Felton gedood werd.

Rubens deed by zyn aenkomst te Brussel aen de aerdshertogin een verhael van zyn ontmoeting, en vertoonde haer het geheim welk hem deze lord had toevertrouwd. De prinses, vergenoegd over deze verklaring, en over de vriendschap die Rubens met dezen lord had aenge-

gaen, beval hem zyn geheime onderhandeling te vervolgen, en de vriendschap van den hertog van Buckingham aen te kweeken : en dat zy inmiddels den koning van Spanje hier van zou verwittigen.

Eenigen tyd daer na lord Buckingham, die verwittigd was, dat Rubens gedurig aen het hof van Brussel met belangryke zaken belast was, sloeg hem door een brief voor, of hy zyn kabinet zou willen verkoopen, en zond hem den heer Blondel, een groot kenner van schoone kunsten, welke na die ryke verzameling te hebben opgenomen, den voorstel van zynen heer herhaelde, en hem hondeıd duizend guldens brabands geld aenbood.

Deze aenbieding klonk geensints vleiende in de ooren van Rukens, die veel hartzeer gevoelde om zich van een verzameling te ontdoen, die wezentlyk koninglyk was, en die hy niet verkregen had dan na een reeks van jaren, en na groote kosten te hebben gedaen; echter door zyne aengeborene edelmoedigheid en tot onderhoud hunner naeuwe vriendschap, liet hy zich tot de aenbieding des gemachtigden voor de genoemde somme overhalen.

Het was niet zonder aerzelen dat Rubens in de vervoering van zyn kabinet toestemde, doch hy was zoo voorzichtig, om zyne studiën der oudheid niet te verlaten, in het verkoop-contrakt uittedrukken dat alle de standbeelden, borstbeelden en basrelieven zouden afgegoten worden, om 'er de modellen van te bewaren, en dat deze ten kosten van den kooper op de plaets gesteld moesten worden, alwaer de originele gestaen hadden; zoo dat wanneer Rubens andere schilderyen in

de ledige plaetsen stelde, en de modellen der standbeelden tusschen beide waren geplaetst, hy het zelfde kabinet vormde.

De plebaen van de hoofdkerk van Mechelen was de eerste die Rubens om een altaerstuk voor de H. Sacraments kapel zyner kerk verzocht, die het avondmael moest verbeelden : dezen man was zoo heusch van den schilder een zael in zyn huys aen te bieden tot de uytvoering van dit stuk, ten einde het gevaer van het overvoeren te ontgaen; Rubens nam deze beleefdheid aen, en zeide hem dat hy dikwils door Mechelen trok, wanneer hy naer Brussel of naer zyn lusthuis den Steen ging, waerom hy by de eerste gelegenheid den tyd zou bepalen om hem te komen voldoen.

Rubens de schets, die voor dit stuk behoorde, voltooid hebbende, zond hem Justus van Egmont eene van zyn eerste leerlingen, die met deze schets en tevens met het aenleggen in de doodverf, van dit groote stuk belast was; de plebaen, dezen discipel ziende, vroeg hem waerom zyn meester zelve niet gekomen was ? waerop op de leerling antwoordden, dat hy komen zou om 'er de laetste hand aen te leggen; ondertusschen vorderde Justus van Egmont zoo verre met het stuk, dat de plebaen met deze handelwyze niet te vrede zynde, en vreezende dat dit stuk zonder een penseeltrek van Rubens zou worden afgemaekt, den leerling verbood 'er verder aen te werken tot nader last.

Ook deed de plebaen door een' brief bittere klachten aen Rubens over zyn lang vertoeven, en zeide hem dat hy geen schildery van den leerling maer van den mees-

ler besteld had, dat zoo hy niet ten eerste zelf kwam, hy slechts Justus van Egmont had terug te ontbieden en het stuk voor zyn rekening te houden.

Rubens vertroostte den plebaen door zyn antwoord, en beloofde hem dat hy spoedig door Mechelen zou trekken om aldaer het genoemde stuk te volmaken, en hoopte dat mynheer de plebaen ondertusschen zou willen toestaen dat zyn leerling met werken voortging, dat dit zyn gewoonlyke manier was, gevende de schetsen van zyn eigen hand, na dewelke dan zyne leerlingen de groote stukken doodverfden, en dat hy zelve in 't vervolg, door zyn penseel en laetste toetsen, de luister der schilderkunst in het zelve bragt; kunnende door dit middel een ieder voldoen. Rubens hield zyn woord eenigen tyd daerna, en kwam het stuk naer genoegen van den plebaen volbrengen.

Dit stuk is in de hoofdkerk, in het altaer der hoogweerdige kapel aen het einde van de kleine kerkbuik ten noorden geplaetst; men kan bespeuren dat Rubens het veel geretoucheerd heeft, en voornamentlyk wordt men dit by heldere dagen wel het meest gewaer; zelfs heeft hy 'er den arm van Judas geheel in veranderd, en eenen anderen bygevoegd; deze verandering is doorschynende wanneer de zon op het stuk staet; ondertusschen is het zelve niet van zulk een slag om 'er groote ophef van te maken, ondanks het stout van ordonnantie is, en dat men de teekening, het koloriet en den geest van den meester in 't zelve gewaer wordt, echter is de trant van Justus van Egmont 'er over al in doorstralende. De prent naer het zelve is schoon en zeldzaem, en door Bolswert

gegraveerd, getiteld : *Accepit Jezus panem, etc.* Hoog 23 duim, breed 18 duim (36).

In het jaer 1623 wilde de pastor en kerkmeesters der parochie van St.-Jans kerk te Mechelen het voorbeeld van den plebaen volgen, zy verzochten derhalven aen Rubens om een groot stuk van zyn penseel voor het koor-altaer hunner kerk, verkiezende de aenbidding der wyzen tot onderwerp, en voor de luikdeuren eenige bedryven uit het leven van Joannes den dooper en Joannes den evangelist, beschermheiligen dezer kerk.

De groote schildery is van een uitgebreide, ryke en stoute ordonnantie; en alle deszelfs vereenigde verdiensten, doen het in den rang der schoonste voortbrengselen van den meester stellen, die eenigen tyd daer na aen eenen zyner vrienden zeide welke hem over de schoonheid zyner werken eenige betuigingen van lof deed « ga » naer Mechelen myn vriend in de kerk van St.-Jan, om » schoone stukken van myn hand te zien. »

Rubens heeft op de linkerzydsche luikdeur de onthoofding van Joannes den dooper geplaetst; hierin moet men zich over de stoutheid van teekening verwonderen, waer door het onthoofde lichaem, in een geringe tussehenruimte in 't profil leggende, vertoont zich als in zyn volle lengte, de groep, die Herodias met haer moeder en den beul uitmaekt, doet 'er een uitwerking in, eener verwonderde beschouwing waerdig : de vleeschkleuren zyn der schoonste natuer gelyk, en de hoofden van de uiterste edelheid.

Op de andere luikdeur is de marteling van Joannes den evangelist verbeeld, dit stuk is heerlyk geschilderd,

het koloriet is helder en de teekening juist : op de buitenste zyde der luikdeur is aen de eene zyde Joannes de dooper in de woestyne, en aen de andere zyde Joannes de evangelist op het eiland Pathmos verbeeld : boven de offer-tafel bevindt zich aen de rechterzyde de opstanding van den Zaligmaker, aen de linkerzyde de aenbidding der herders, en in het midden Christus aen het kruis. Men wete dat deze genoemde luikdeuren aen beide zyde van zulk een groote schoonheid en dunheid zyn uitgewerkt, dat de schildering van naby beschouwd byna miniatuerwerk gelyk is.

Het schynt dat Rubens deze kerk een byzonder werk heeft willen mededeelen, dewyl deze acht schilderyen alle met uitmuntende heerlykheid, dunheid en kracht van koloriet zyn uitgevoerd; ondertusschen heeft hy 'er niet meer dan achtien dagen over bezig geweest, volgens de echte rekening die nog in de sacristy der kerk berustende is, kunnende alle liefhebbers tot dezelve toegang hebben zoo zy zich de moeite willen geven van 'er by den koster onderzoek na te doen; in de zelve vindt men uitgedrukt dat Rubens in verscheide termynen (waer van de laetste in de maend maert 1624. is geweest) de somme van achtien honderd guldens brabants geld heeft ontfangen, voor acht stukken te hebben geschilderd, voor de St. Jans kerk, te Mechelen. De prent naer het groote stuk is door Lucas Vosterman gegraveerd, dezelve is schoon en zeldzaem de opdracht *Serenissimo et potentissimo etc.* hoog 21 duim, breed 16 duim. Men wete dat deze prent geco-

pieerd is, in de zelve grootte met dezelve opdracht en privilegie, door Peter Nolpe (37).

Men wordt in onze Lieve Vrouwe kerk te Mechelen, een zeer schoon stuk van Rubens gewaer, het welk tegen den rechten beuk in het altaer der visschers kapel geplaetst is, het zelve verbeeldt de visch-vangst van Petrus, waerby den heer op de baren der zee wandelt. Op de eene zyde der luikdeuren vindt men de geschiedenis van Tobias verbeeld, die door ingeving van zyn geleidenden engel, aen den oever der zee de lever uit een visch rukt, tot genezing der oogen van zyn vader, en aen de andere zyde het vangen van den visch die den cynspenning in zich had. Op de buitenste zyde dezer luikdeuren is den heiligen Petrus en den heiligen Paulus verbeeld, boven de offertafel vindt men nog drie kleine stukjes van het zelve penseel, waer van het eerste Jonas vertoont, in de zee geworpen; het tweede waer Petrus in de golven zinkt om zyn zwak geloof in de almacht van zynen heer en meester; en het derde Christus aen het kruis. Men weet dat deze acht schilderyen in tien dagen vervaerdigd zyn, op zyn kasteel en heerlykheid van den Steen, het welk zeven kwartiersuers van Mechelen is gelegen, alwaer de dekenen van de voornoemde visschersgild, aen Rubens een somme van duizend guldens brabands geld betaeld hebben, volgens de rekening die onder de papieren van deze gild berust.

Dit kasteel en heerlykheid den Steen was een eenzaem oord alwaer Rubens in het aengename saisoen, aen zynen arbeid zich tusschenpoozen verschafte, met wandelen, lezen en teekenen van landschappen vermakende, waer

voor hy deze eenzaemheid zeer voordeelig vond, door de verscheidenheid van gezichten, als van bergachtige voorwerpen, bosschen, vlakten, en schoone verschieten. Deze schoone natuer begunstigde zyne teekeningen meer als het vlakke land, welke rondom Antwerpen ligt.

Aldus is het dat Rubens in dit kasteel het grootste getal zyner landschappen heeft ter uitvoer gebracht. Zoo de visschers van Mechelen hunne schilderyen in deze plaets hebben voltooid gevonden, is het niet dan by geval geschied, dat hy hem aldaer wilde bedienen, om de nabyheid dezer plaets aen de stad Mechelen, en het gemak van vervoeren.

By die gelegenheid is het zichtbaer dat deze schilderyen niet anders zyn gedoodverft en opgeschilderd, dan door de hand van den meester: een dunheid heerscht over alles in deze stukken, en de luchtigheid der toetsen is een bewys dezer waerheid; de schoone hoofdzwieren en frisheid van naekt zetten het groote stuk even zoo veel heerlykheid en luister by, als eenige der fraeiste stukken van den schilder. Deszelfs zeer schoone prent is in dry bladen door S. A. Bolswert gegraveerd, en voert tot tytel *Ait ad Simonem Jesus etc.* hoog 19 duim, breed 31 duim. Men kan in dit stuk bespeuren, dat de geheele ordonnantie (uitgenomen de visscher die op de linkerzydsche voorgrond geplaetst is), uit zyne Italiaensche studien is genomen: slegts weinig verandering is 'er in de hoofden der andere visschers groepen, maer de zwier en de teekening van den Christus zyn dezelfden, die gevolgd zyn na een schildery van den beroemde Lanfranco, te Roomen, waer na men de prenten door Audran

gegraveerd ziet en opgedragen aen den heer Perault, bouwmeester der kolonnade des Louvers, controleur generael der gebouwen van den koning van Frankryk, en van de manufacturen en kunstwerken van het koningryk; de afdrukken dezer plaet, zyn om de schoonheid van teekening en het graveeryzer by alle prentliefhebbers te vinden (38).

De vaders Augustynen te Mechelen, waren in het jaer 1766 nog bezitters van een werk door Rubens geschilderd, welk aen de rechterzyde der koorzangers gallery geplaetst was, en de H. Maegd verbeeldde, terwyl zy de H. Catharina, die aen hare voeten ligt ter nedergeknield, eenen ring aen den vinger steekt, verzeld van de H. Agnes, Christina, Margareta en verscheidene andere heilige vrouwen; deze geestelyke hebben de verkooping van deze schildery in het genoemde jaer afgehandeld met de gemachtigden van den ridder Verhulst te Brussel, voor de somme van negen duizend vyf honderd guldens brabands geld.

Dit stuk is verleidende door frisheid van koloriet, en van teekening; de hoofden van Maria, van het kind Jezus en Margaretha, zyn uitvoerig en naeuwkeurig geschilderd, en de kleederen fraei geplooid, maer de teekening en uitvoering van de H. Catharina is niet even schoon; het hoofd, de armen en het geheel lichaem, zyn niet anders dan een klomp vleesch, dat overtollig aen de schoone natuer is: de prent is van P. De Jode, de opdracht *Virgine capiti Catharinœ*, *etc.* hoog 15 duim, breed 11 duim.

Een liefhebber van schoone kunsten betreurt minder

de verkooping van een schildery van Rubens, welke op een openbare plaets gesteld was, wanneer hy ziet dat het niet door vreemdelingen weggehaeld wordt; maer wanneer het in handen valt van een liefhebber, van het zelve land, zoo heusch als ridder Verhulst, die het zich een vermaek en eer rekent van zyn kabinet voor alle liefhebberen te openen, en die lieden van beschaefdheid met de uiterste vriendelykheid ontfangt; door dit middel geniet een kunstenaer het vermaek van 'er den vryen toegang te hebben, en de vertroosting van het te beschouwen.

Terwyl nu Rubens de vervulling van alle zyne begeerte genoot, wordende geliefkoosd, geëerd en verheerlykt, door de machtigste vorsten in Europa, aengebeden van zyn beminnelyke gezellin, zag hy zich op het onverwagtst in de diepste droefheid gedompeld, ontrukkende hem de onverbiddelyke dood zyne tedergeliefde Izabella, op den 29 september 1626 na gedurende zestien jaren de aengenaemheden des huwelyks met haer gesmaekt te hebben. Hy won by haer twee manlyke spruiten namelyk Albert Rubens, die sekretaris van den geheimen raed geweest is, en Nicolaes Rubens, heer van Ramyen en andere plaetsen.

Rubens deed zyne overledene echtgenote, met veel heerlykheid ter aerde bestellen in zyn moeders grafstede, in de kerk der abdye van den H. Michaël, en deed tot een laetste bewys zyner tederheid voor zyne gemalinne, een graf-gedenkteeken oprichten met het volgende opschrift door hem zelven zamengesteld.

MATRI VIRGINI,
Hanc tabulam a se pictam,
de suo ornatum
pio affectu ad Opt. Matris sepulchrum,
commune cum ûxore ISABELLA BRANDT,
sua sibi Die PETRUS PAULUS RUBENS
L. M. D.
ipso D. MICHAELIS Archangeli,
Anno CIƆ.IƆC.X

DAT IS:

AEN DE MOEDERMAEGD
PETRUS PAULUS RUBENS
heeft dit tafereel
door hem zelven geschilderd
op zyne kosten versierd
uit godvruchtige eerbied
aen het gemeene graf
van zyne voortreffelyke moeder
en van zyne huisvrouwe
ISABELLA BRANDT
toegewyd
op S. Michielsdag
1610.

Men ziet hier dat Rubens deze schildery schonk, waer van hy melding maekt ter verheerlyking der gedachtenis van zyne waerdige moeder, die zyner echtgenoot, en die van zynen oudsten broeder Philippus, alle ter aerde besteld in genoemde grafstede, die hy voor hem en voor de geheele familie geschikt had.

Deze schildery is die gene welke hy te Roome voor de kerk van het H. kruis schilderde, waer van wy vroeger hebben gesproken; tot een teeken zyner offerhande aen de H. Maegd, voegde hy boven op het stuk nog de afbeeldsels van Maria en van het kindeken Jesus met eenige engelen aen de zyde: op een wyze dat deze twee schilderwerken, tegenwoordig slechts eene schildery uitmaken.

De onvoorziene wegrukking van deze beminnelyke echtgenoot, doordrong het hart van onzen Rubens met zulke levendige smart, dat hy als onvertroostelyk was, en om zich eenig hulpmiddel te bezorgen, oordeelde hy eenige verandering van lucht door een reis naer Holland, voor hem niet ondienstig te zyn; hy maekte terzelver tyd de dood zyner gemalinne, aen zynen grooten vriend Kornelis Poelenburg die te Utrecht woonde bekend, hem tevens zyn inzicht mededeelende, van weinige dagen daer na tot ernieuwing van hunne oude vriendschap in de school van Adam Elshamer te Roome begonnen, hem een bezoek te komen afleggen.

De voorgenomene reis naer Holland ging dan ten bestemden tyde voort, met het oogmerk van een omreisje door deze Nederlanden te doen, en terzelver tyd het vermaek te nemen van de werken der groote schilders, die aldaer hun verblyf hielden te zien, en door deze verscheidenheid van voorwerpen, de zwaermoedigheyd te verdryven, die zyn hart had vermeesterd.

Rubens te Gouda aengekomen zynde, leide een bezoek af by Jakobus Block, een beroemd schilder in dien tyd, alwaer hy, onder eenig gesprek over de kunst, smaek

voor zyne schoone werken kreeg, en verscheidene van zyne schilderyen kogt.

De beroemde Sandrart, een verstandig en deugdzaem man, die te voren met Rubens vriendschap had gehouden in hunne reizen door Italië en in hun verblyf te Roome, bevond zich by geval te dier tyd te Gouda, en de aenkomst van Rubens vernomen hebbende, kwam hy hem ten eersten opwachten.

Deze ontmoeting verschafte Rubens een gevoelig vermaek, dewyl hy zich in een vreemd land zoo aengenaem verrascht zag door het zien van eenen vriend, die hem ten allen tyde zoo dierbaer en aengenaem geweest was: onder hun zoet onderhoud sloeg Sandrart voor van zyn reisgezel door de hollandsche steden te willen zyn, welk Rubens zeer wel behaegde, verklarende dat hy vooreerst liefst naer Utrecht wilde trekken, om hunnen vriend Cornelis Poelenburg en andere schilders, die aldaer woonden, te bezoeken.

Te Utrecht aengekomen werden zy door hunnen ouden vriend Poelenburg met duizend beleefdheden ontfangen, en brachten hunnen tyd aldaer aengenaem door: in tusschentyd beschouwde Rubens de werken in de schilderkamer van zynen vriend, en was zoodanig verrukt door de schoonheid zyner landschappen, gestoffeerd met kleine beeldjes in den smaek van Elshamer, dat hy 'er verscheidene stukken voor zich zelf van kogt.

Des anderendags bezochten zy den schilder Gerard Honthorst, wiens werken Rubens met aendacht beschouwde, om de byzondere wyze waer op deze schilder zyn penseel voerde, zich bedienende van breede scha-

duwen en schitterende lichten, doch zeer regelmaetig behandeld en verdeeld. Honthorst had toen juist een gedoodverft panneel op zynen ezel staen, verbeeldende eenen trek der geschiedenis van Diogenes, die op het midden van den dag met eenen verlichte lantaern, op de groote markt van Athenen, menschen zoekt; deze ongemeene manier was zoodanig behagelyk aen Rubens, dat hy deze schildery eer dezelve voltooid was kogt.

Deze reisgezellen verschaften zich zoo groot vermaek met alle onderscheidene manieren van schilderen, van teekening, koloriet en schikking van licht en bruin te beschouwen, dat zy geenen schilder verzuimen wilden te bezoeken, het geen hen dan mede ten huize van Abraham Bloemaert, een beroemd schilder van dien tyd, voerde: derzelver werken behaegden Rubens zoodanig dat hy er aenmerkelyke koopen deed.

Op zulke wyze moedigde Rubens zyn beroepgenoten aen, en verbond zich met die genen in vriendschap, welkers gaven hy het meest waerdeerde, begunstigende als een Prins en Mecenas de grootheid der schilderkunst, in alle voorkomende gelegendheid.

Het aengenaem byzyn van Sandrart behaegde Rubens ten uiterste, waerom hy dezen verzocht, hem naer Amsterdam te willen verzellen en zich aldaer in denzelven smaek als te Utrecht te vermaken. By hunne aenkomst wandelden zy van den eenen schilder naer den anderen, waerna zy eindelyk, na gedurende twee weken hunnen tyd aengenaem doorgebracht te hebben, zonder dat Rubens ophield schilderyen van goede meesters die zich toen in Amsterdam bevonden te koopen;

hun naer 's Gravenhage begeven hebbende, alwaer Sandrart na eenig vertoeven afscheid nam van zynen vriend Rubens en naer Utrecht terug keerde.

Men is van gevoelen dat het hollandsch reisje, welk Rubens onder voorgeven van uitspanning ondernam, deze reden tot zyn voornaemst oogmerk niet had, en dat zyn omweg door Utrecht en Amsterdam niets dan een voorberaemd geheim was, op dat men zyne inzichten niet zou doorgronden, dewyl zy by hunne hoogmogende, de staten generael, van wegens de aertshertogin Isabella met een geheime commissie belast was, hetgeen weinig tyds daerna is bevestigd geworden.

Het was niet alleen in Holland dat Rubens de schilders aenmoedigde, maer hy achtte zich altyd als verbonden tot de zelve voorrechten ten opzichte der Antwerpsche kunstoefenaers, van wien hy dikwyls koopen deed, om dezelve tot vlyt aen te moedigen: wy hebben 'er verscheidene voorbeelden van; onder anderen is dit ten opzichte van Antony van Dyk bewezen, die zich in het byzyn van Rubens bekloeg, dat de vrugten van zyn penseel hem niet genoeg opbrachten om van te kunnen leven, waer op Rubens, die levendig geraekt was over deze klachten, zich des anderendaegs by hem liet vinden, en zyne onverkogte werken afkogt.

Door deze bewyzen van de grootheid zyner ziel trok hy de algemeene achting van de stad en der schilders tot zich; ondertusschen maekte het groote aental zyner tegenyveraers zulke voortgangen, dat hunne werken onnavolgbaer en niet om voorby te streven schenen te zyn: onder de heftigste dezer afgunstigen was Cornelis

Schut die, het hooge fortuin van Rubens benydende, onder de hand trachtte zyne werken te schenden, en de vrugten van zyn eigen vernuft intevoeren waer hy dacht dat het gene van Rubens kon aengezocht wezen.

Of schoon deze kwaedhartigheid aen Rubens niet onbekend was, wilde hy ondertusschen met kracht en geweld dat Schut zyn vriend werd, en begaf zich ten dien einde op zekeren dag naer het huis van dezen schilder, bejegenende hem met beleefdheden zoo edelhartig en zoo vriendelyk, als of Schut altoos wezentlyk een zyner vertrouwelingen was geweest; doch deze was zoodanig verslagen en verbaesd, dat hy geheel en al in zyne antwoorden en redenen verbysterd was.

Rubens met zyne verlegenheid medelyden hebbende, bracht dadelyk een ander gesprek op de baen, als over den voortgang der schoone kunsten en over nieuwe tydingen, zoo lang tot dat hy zag dat Schut wederom van zyne verslagenheid bekomen was; ondertusschen beschouwde hy zyne werken, en na hem breedvoerig daer over onderhouden te hebben, stelde hy hem voor om dezelve te verkoopen, waer toe Schut van ganscher harte bewilligde en stelde ze op prys; Rubens hem willende aengenamer verrasschen dan hy by de intrede van zyn huis gedaen had, vatte hem by 't woord en stond hem zynen eisch toe.

Door deze edelmoedige en staetkundige daed bespeurt men dat de afgunst zyner tegenstrevers, nooit zyn hart konde treffen, maer dat hy zich 'er een eer uit maekte om in alle gelegendheid hen voor te komen en te bevoordeelen ter aenmoediging in hun beroep; want behalven

deze edelmoedige hoop bood hy Schut aen, dat zoo deze zich tot zynen dienst wilde doen gebruiken, wanneer hem zyn eigen werk niet haeste, hy staet kon maken van onophoudelyk in zyne werkplaets te kunnen bezig zyn : maer Schut die al te eergierig was, om te werken aen het geen waerin men hem zou willen bevelen, en tot de werkplaets van eenen schilder op te klimmen die hy dacht geen grooter toovenaer dan hy zelve te zyn, werd door deze hoovaerdige gedachten wederhouden, en volharde in dezelve afgunst, tot aen het einde zyner dagen.

'T was dan op zulke wyze dat hy geduriglyk zyne vyanden door weldaden beschaemde, en door zyn weldoenden en menschlievenden aerd wist hy even zoo de harten der gene die hem kwaed toewenschten, tot zich te trekken, als die zyner aenhangelingen.

Een goed vriend van Rubens die in de stad Lier hoofd was van het boogschutters rot, verzocht hem om een schildery voor het altaer hunner kapel in de collegiale kerk van den H. Gummarus te vervaerdigen, moetende de marteling van den H. Joris, beschermheiligen van hunne gilde, verbeelden, en dewyl deze schildery slechts van een middelmaetige groote is, was dezelve in weinige dagen voltooid.

Ondanks dezen korten tyd, bezit echter dit stuk alle de verdiensten der schilderkunst; het is deftig gegroept en geordonneerd; op den voorgrond is de martelaer, op zyne kniën leggende, en met naekte borst verbeeld; het aenzicht in profil, slaet de oogen ten hemel op : de houding dezer teekening, is van zulk een uitwerking,

als Rubens ooit heeft aen den dag gebracht; het naekt is levendig en krachtig, het koloriet heerscht met uitstekende dunheid over het geheele stuk, en van eenen helderen toon; de schoone verdeeling der lichten, trekt het oog zoo wel van verre als van naby tot zich, ja met een woord alles wyst ten eerste het vernuft van zynen onnavolgbaren meester aen. Deszelfs schoone en zeer zeldzame prent, is door Panneels gegraveerd, zonder tytel of opdracht; hoog 8 duim, breed 6 duim.

In het rekenboek van genoemde gilde vindt men aengeteekend, dat hem niet meer dan 75 guldens, brabants geld voor het zelven betaeld is, in aenmerking de goede vriendschap, die reeds sedert langen tyd, tusschen het hoofd van hetzelve en den schilder geheerscht had, en om den korten tyd dien hy 'er op had doorgebracht. Ook vind men nog in genoemde rekenboek aengeteekend, dat de genen, die deze schildery afgehaeld hadden, en met de zelve in de kamer hunner vergadering aengekomen zynde, alwaer zich de medebroeders zoo over de schoonheid van dit stuk, als over deszelfs geringe prys zeer verwonderden, op een heerlyk avondmael, ten kosten der gilde wierden onthaeld.

In het jaer 1768, zond de ridder Verhulst, van Brussel, gemagtigden aen het hoofd van genoemde gilde, om hem aen te zoeken tot het verkoopen van dit stuk: deze handel was zoo spoedig voortgegaen, dat zy reeds voor de somme van 8000 guldens brabants geld overeengekomen waren, maer de burgermeester der stad, van deze aenstaende verkooping onderricht zynde, deed de hooge

regering en den kleinen raed der stad vergaderen, die eenparig besloten een verbod af te kondigen, om de overlevering van dit tafereel te beletten, en het capittel der collegiale kerk volgde de zelfde stappen.

Men is een byzondere dankbaerheid aen de zorgvuldigheid der regering, en het capittel der stad Lier verschuldigd : wanneer in andere steden deze eerwaerdige collegien tot voorbeelden werden nagevolgd, zouden zich onze landen niet zoo veel ontbloot bevinden van dergelyke kostbare voorwerpen, die tot studie der leerlingen van onze beroemde vlaemsche school, en tot versiering onzer kerken en steden verstrekken.

In de meer voorwaerdsche kapel, die der kleermakers gild toebehoort, ontmoet men in het altaer een tweede stuk van Rubens, het welk de verschyning van Maria met het kind Jesus aen den H. Franciscus van Assise verbeeldt; de teekening van dit stuk is zeer naeuwkeurig en de vleeschkleuren krachtig, echter zyn de kleederen van Maria wat gemanierd en zwaermoedig; men is van gedachten dat zyne discipelen veel aendeel in de schildering van dit stuk hebben gehad. Op de linkerzydsche luikdeur ziet men den H. Franciscus de wonderteekens ontfangen, en op de regterzydsche is de H. Klara verbeeld; dit laetste stuk streeft om deszelfs schilderverdiensten de twee andere voorby. Men weet dat 'er na deze stukken geen prenten uitgaen.

Deze groote schildery was reeds in het jaer 1727, aen vier Antwerpsche schildery-koopers voor een somme van 4000 guldens brabandsch geld notariael verkocht,

doch alvorens dit stuk uit het altaer werd genomen, verbood het capittel dezer collegiale kerk deszelfs overlevering, het geen de dekenen in de onmogelykheid stelde het te laten volgen, desniettegenstaende verklaerde deze kooplieden met èene plechtige acte voorzien zynde, de dekenen met alle hunne onkosten, van verteer en verdere belangen te zullen belasten: om kort te gaen, de verbondene partyen ziende dat toch de overdracht niet zou kunnen geschieden, besloten eindelyk tot een wederzydsche voldoening, dat de kleermakers aen voornoemde kooplieden de onkosten hunner beide reizen zouden betalen, en daerenboven hen op een goed avondmaeltyd te onthalen (39).

In het altaer aen de rechter zyde van de koor der capucynen kerk te Lier, ziet men een stuk van Rubens, het welk de kruisaflating verbeeldt; deze schildery kan men niet onder de uitmuntendste voortbrengselen van den schilder stellen, want de beelden zyn te groot voor de hoogte en de breede van de vlakte, en vertoonen zich als of den eenen aen den anderen vast hangt, het geen juist geen fraeie uitwerking doet; ondertusschen heeft het echter een schoon koloriet, en het geheel duidt zynen maker aen. De prent naer het zelve is door N. Lauwers gegraveerd, en voert tot tytel: *Joseph ab Arimathia etc.* hoog 13 duim, breed 10 duim (40).

Philips IV, koning van Spanje, door de aerds-hertogin Isabella onderricht zynde, dat Rubens in zyn verblyf te Parys, met den hertog van Buckingham over het onderwerp van den oorlog, welken tusschen de kroonen van Spanje en Engeland heerschte, verscheidene ge-

sprekken had gehouden, en dat deze Lord hem middelen had aen de hand gegeven, waerdoor de oorlogende partyen tot een wederzydsch voldoenend vergelyk zouden kunnen treden, betuigde hy hare koninglyke hoogheid, dat het ontfangen dezer aengename tyding, zyne ziel gevoelig had aengedaen, en dat hy, tot een blyk van zyn vertrouwen in haer voorzichtigheid en wysheid, haer het bestier dezer proefneming overliet.

De aerds-hertoginne raedpleegde op heeter daed met haer staetsdienaer, den marquis de Spinola, over de keuze van voorwerp tot het aenvaerden en bestieren eener zaek van zulk een gewicht. Deze staetsdienaer, zonder een oogenblik in twyfel te staen, deed zyn keuze op den persoon van Rubens vallen, zeggende dat hy in 't geheele land niemand daer toe bekwamer kende, om deze onderhandeling tot een gelukkig einde te brengen.

Deze princesse, die mede van de gelukkige gaven des voorgestelden voorwerps genoeg overtuigd was, was bekoord door de keuze van haren staetdienaer, en beval aen Rubens dat hy zich ten hove zoude begeven, verklaerende hem vervolgens dat zy voornemens was hem naer het hof van Madrid te zenden, om aldaer het geheim zyner gesprekken en onderhandelingen met den hertog van Buckingham, te ontdekken, en zyn schriftelyke bevelen van den koning van Spanje, waer van hy zich aen het hof van Londen bedienen moest, te ontfangen, tot geheime bewerking van de vrede, en voor zyne onderhandelingen met de staetsdienaren van zyn Brittannische Majesteit.

Rubens kwam in de maend september 1627 te Ma-

drid aen, en werd door zyne katholyke majesteit met veel achting ontfangen, alwaer de gezant het geheim zyner last ontdekte, om onder de hand de geheime onderhandelingen te bewerken, en het hof van Engeland tot eenen duerzamen vrede te leiden, tot voordeel der beide oorlogende kroonen.

Na dat Rubens verscheidene toegangen tot 's konings kabinet had gehad, betuigde zyne Majesteit dikwyls aen zyne staetsdienaren zyn genoegen over de groote bekwaemheid van dezen afgezant; zelfs prees hy zyn bedektheid van inleiding, om een werk in 't geheim te verhaesten, dat hem te voren zoo bezwaerlyk toegeschenen had.

Dewyl nu de koning meer en meer de diepe letterkennis en bekwaemheid van Rubens doorgrondde, en dus gewaer werd, dat hy op de voorzichtigheid en voorzienigheid van den zendeling zou kunnen berusten, wilde zich zyn Majesteit hier van nog meer doen overtuigen, door zynen raed over een staets-zaek die tot zynen last niet betrekkelyk was te vragen, waer toe hy hem in zyn kabinet noodigde. Rubens stelde zyn gevoelen als een Cicero voor, en beweerde het als een Cato, verklarende aen zyn Majesteit de knoop en het gevolg dat uit het voorgestelde geval zou kunnen voortspruiten.

Het doordringend oordeel van Rubens om netelige staetszaken te ontwikkelen, en zyne wyze raedsbesluiten af te geven, blonk mede uit in een gesprek met den hertog d'Olivarez, eersten staetsdienaer van den koning van Spanje, die op zoodanig een wyze voldaen was over

de oplossingen van Rubens op de gedane voorstellingen, dat hy zich niet kon onthouden aen den koning 'er verslag van te doen, en hem met nadruk te zeggen, dat Rubens een man was, zoo eigenaerdig geschikt tot het bestieren van hof- en staetszaken, als eenig onderdaen van zyn Majesteit.

Dit bericht van den hertog d'Olivarez, bewoog den koning ten voordeele van Rubens opene brieven af te vaerdigen, waerdoor hy tot sekretaris van den geheimen raed der aerds-hertoginne Izabella werd aengesteld, met het recht van opvolging voor zynen zoon Albertus; willende door deze begunstiging den luister zyner verdiensten en van zyn karacter verheffen.

Gedurende het verblyf van Rubens aen het Spaensche hof, verzocht hem de koning zyn portret, en dat der leden van de koninklyke familie te schilderen, als ook weinig tyd daer na twee copyen naer Titiaen, te weten, het bad van Diana, en de schaking van Europa, doordien hy van de originelen een geschenk wilde maken voor den prins van Galles, die, aen dit hof geweest zynde om de Infante te trouwen, betuigd had van op deze twee stukken als verliefd te zyn, maer de voltrekking van dit huwelyk geenen voortgang gehad hebbende, door een zeer gewoonlyke onbedachtzame nuk van den hertog van Buckingham, die genoemde prins verzelde, zyn originelen en copyen aen het hof van Madrid gebleven.

In dezen tusschentyd onderhield Rubens gedurig zyn gewoonlyke briefwisseling met den geleerden Gevaerts, sekretaris der stad Antwerpen, die een vertrouwd

vriend van hem was, door welken middel hy niet onbewust bleef van al het geen 'er te Antwerpen en in de Nederlanden omging; het welzyn zyner familie was hem zoo dierbaer, dat hy, ofschoon te Madrid zynde, niet vergat het geen hy in Antwerpen had achtergelaten, te weten zyn twee zonen, Albertus en Nicolaes, welkers goede opvoeding hem byzonder ter harte ging.

Ten dien einde schreef hy aen Gevaerts, hem biddende zich met de onderwyzing van zynen zoon Albertus die toen in het veertiende jaer zyns ouderdoms was, te willen bemoeien; van hem liefde voor de studie der fraeie letteren en tevens gevoelens van eer in te boezemen, om het pad der deugd in te slaen en tot het toppunt van wysheid en geleerdheid op te stygen.

Deze oorspronkelyke brief is nog heden by een ryk boekverkooper der stad Antwerpen, die 'er even zoo zeer zyn afgod van maekt als van zyn geld: deze zelfde brief is in een gemeenzame en lachende styl, in de fransche, vlaemsche en latynsche tael geschreven; deze mengeling doet ondertusschen zynen grooten geest in alle deszelfs gangen doorstralen, zoo wel in zyn wyze van denken als in die van zich uittedrukken, en in hoe verre de vloeiendheid der latynsche tael hem eigen was, kan men hier een kleine term zien, uit genoemde aenbevelende brief: *Albertulum meum vobis commendo, non ut illum in oratorio, sed museo vestro collores* (41).

Deze schertzende wyze om zynen vriend te vermaken, toont aen dat Rubens niet begeerde dat zyn jonge Albertus een afgodische bygeloovige werd, die in de samenleving de rol van menschenhater speelt, maer

wilde wezentlyk hem de vreeze Gods inscherpen, (die het beginsel van alle wysheyd is) en hem een man van onbesproken vroomheid en een man van letteren doen worden; en op deze rechtzinnige loopbaen, hebben Gevaerts en de vader zelve, dezen jongen Albertus geleid tot in het middelpunt der deugden, ook heeft de jongeling van zynen kant, nooit verzuimd aen de deugdzame onderrichtingen dezer twee wyze leermeesters wier voetstappen hy heeft opgevolgd tot aen het einde zyner dagen, te beantwoorden, want hy heeft in het vervolg van tyd door zyne diepe letterkennis en zedelyke deugden de algemeene achting zyner tydgenoten weten tot zich te trekken. men vond in zyne boekzael een handschrift, voerende tot tytel: *de re vestiaria veterum*, maer de dood, hem in den bloei zyner jaren verrascht hebbende, beroofde hem van het vermaek om door de drukpers de wereld zyne werken mede te deelen; echter deed G. Gevaerts dit handschrift met dit voorbericht van Grœvius in het jaer 1665 drukken, het welk tot vermeerdering strekte van zyn *Thesaurus Antiquitatem Romanarum* in het VI deel.

Albertus Rubens heeft nog andere schriften nagelaten, als: zyn aenteekeningen over de gedenkpenningen van den hertog van Aerschot, dewelken G. Gevaerts by de nieuwe uitgave gevoegd heeft in het jaer 1654, die Laurens Beger met bygevoegde vermeerderingen in het jaer 1700 de wereld mededeelde. Men vond verders nog andere stukken van zyn hand, over berispende en historische onderwerpen, waer uit Grœvius *Vita Fl. Manlii Theodorii V. C.* heeft getrokken, gedrukt in het jaer 1694.

Ten tyde dat Rubens te Madrid werd opgehouden, bejegende hem een allerbyzonderst geval : de koning van Portugael verstaen hebbende, dat men aen het hof van Spanje de verdiensten van Rubens veel eer aendeed, en nieuwsgierig zynde van dit wonder der natuer te zien, deed dezen grooten schilder verzoeken van zich naer het jachthuis te *Villa Vizzosa* te begeven.

Rubens aenveerdde deze noodiging, en beloofde er zich zoo spoedig mogelyk naer toe te begeven, ten einde de begeerte van zyn Portugesche Majesteit te voldoen; hy verwittigde den koning van Spanje hier af, die hem de onderneming dezer reis toestond; intusschen boden zich verscheidene ridders, benevens Spaensche en Vlaemsche edellieden aen, om Rubens op deze reis te verzellen, zoo wel uit nieuwsgierigheid om het hof van Portugael te zien, als om tevens hunne eerbiedigheid aen genoemde majesteit te bewyzen; aldus bevond zich het getal dezer doorluchtige reizigers, zeer aenmerkelyk.

Deze schoone stoet in den omtrek der stad Vizzosa aengekomen, werd den koning aengediend, dat Rubens, verzeld van een groot getal ridders en edelen van het Madridsche hof, reeds in de nabuerschap was, en oogenblikkelyk zou komen : Zyne Majesteit die zulk en talryk gezelschap niet verwachtte, zond hen eenen zyner edellieden te gemoet, met bevel om Rubens bekend te maken, dat de koning om staetszaeken naer Lisbon was vertrokken, maer dat hy door zyn majesteit gelast was, hem een beurs met vyftig pistolen aen te bieden, om de onkosten zyner reis goed te maeken.

Alle deze doorluchtige reizigers waren zeer gebelgd

over dit onthael, dat zoo weinig aen eenen koning paste: maer Rubens antwoordde door eenen trek van de gewoonlyke grootheid zyner ziel: « Mynheer, ik bid u ootmoedig den koning uwen meester, van mynen zeer nedrigen eerbied te verzekeren, en dat ik na aen zyne bevelen voldaen te hebben, grootelyks betreur my te zien verstoken van de gunst om my ingevolge zyne koninglyke bevelen te kunnen opofferen; daer en boven dat zyn majesteit zich verwaerdige te beseffen dat het oogmerk van myn reis zich niet aen een geschenk van vyftig pistolen had bepaeld, doordien ik er duizend bestemde, om te Villa Vizzoza te komen verteren. »

Het verblyf van Rubens aen het hof van Madrid, had reeds achtien maenden geduerd, door de gewoonlyke dralingen in de besluiten van dit hof, eer hem de koning zyne schriftelyke bevelen en geloofsbrieven deed ter hand stellen, om vervolgens naer het Groot-Britanische hof te kunnen vertrekken. Men weet dat hem deze papieren niet voor het einde der maend augustus 1629 werden overgeleverd, en dat, na afscheid van de koning en van het geheele hof te hebben genomen, hem zyn majesteit tot een blyk van voldoening en vertrouwen in zyn groote bekwaemheid, eenen ring met eenen steen van groote waerde, en zes paerden van Andalusiën deed ter hand stellen.

Te Brussel wedergekomen, deed hy by de aerds-hertogin Isabella verslag van zyn onderhandelingen aen het hof van Madrid, en gaf haer voor dat van Londen over, zyne bevelen, waervan hare koninklyke hoogheid met den markies De Spinola den inhoud overwoog, en 'er

haer byzonder genoegen over betuigde, waer na zy den afgezant beval onmiddelyk naer het Groot Britannische hof te vertrekken.

Onze afgezant kwam tegen het einde van october 1629 te Londen aen, doch vond 'er zyn grooten vriend Buckingham, die reeds den 28 augustus des vorigen jaers overleden was, niet meer. Hy gebruikte eenige bedekte vonden om zyn gezantschap te verbergen, en met den kanselier Cottington in kennis te geraken, ten einde hem het onderwerp zyner zending te vertoonen, iets welk niet naliet weinige dagen daer na wel te slagen. In het eerste gesprek dat hy met den kanselier hield, was deze Lord zoodanig door de gaven van onzen Rubens bekoord, dat hy 'er den koning verslag van deed en het oogmerk van zyn aenkomst te Londen navorschte.

Zyn majesteit willende den man met zulke verhevene gaven zien, en het oogmerk zyner reis verstaen, beval zynen kanselier Rubens te verwittigen dat hy hem op zekeren bepaelden dag een gehoor in zyn kabinet toestond.

Rubens tot deze koninklyke byeenkomst ingeleid zynde, werd door zyne majesteit naeuwkeurig ondervraegd over zyn geslacht, het hof van Spanje, zyne reizen, zyn beroep, en over het onderwerp van zyne aenkomst in Engeland. Rubens onderrichtte zyne majesteit op ieder punt der ondervraging, en wel op zulke gemakkelyke, welsprekende, en voldoende wyze, dat de koning ten uiterste vermaekt en verrascht was door alle deze vereenigde hoedanigheden, en wel byzonderlyk om dat de schilderkunst verknocht was aen een man van zulk

eenen ongemeenen geest, en volkomen tot zyne zending geschikt.

Dus was dan de koning begerig, om zyn schilderwerk te zien, en verzocht hem ten dien einde zyn portrait te vervaerdigen; hem den dag stellende wanneer zich de schilder ten hove zou bevinden om daer aen te beginnen.

Terwyl Rubens aen het portrait van den koning werkte, werd hy door zyne majesteit verder ondervraegd over de aengeroerde punten by zyn eerste gehoor in het paleis, en wel byzonderlyk ondertast over de inzichten van den koning zyn meester, om den kryg te doen eindigen, tot voldoening van beide oorlogende kroonen, waer op zich Rubens breedvoeriger ontdekte, antwoordende, dat hier toe de krachtdadigste middelen by der hand waren, zoo het slechts de beide kroonen behaegde, wederzydsche persoonen aftezenden, gelast om over dat onderwerp te handelen.

Het verwondert my, hernam de koning, dat zoo de koning van Spanjen van dit gevoelen is, gelyk gy my zegt, waerom hy my dan niet iemand van zynen't wege toezendt, waer op Rubens antwoordde : « Sire, zoo myn persoon zou kunnen verëerd worden om ten dien einde aengenaem aen uwe majesteit te wezen, zoude ik my openhartiger over de inzichten van den koning mynen meester kunnen uitdrukken, onder de bescherming der geloofsbrieven, waermede my zyn Katholyke Majesteit heeft voorzien. »

De koning aenvaerdde deze geloofsbrieven en dezelve zeer korten tyd geopend hebbende gehad, gaf hy ze Rubens wederom terug, en zeide hem : « Mynheer, gy

zyt de gene welke ik verkies, voor alle andere die my de koning van Spanje zou kunnen toezenden : ik ben bekoord door zynen keuze, dewyl uw bekwaemheid, en uwe groote hoedanigheden die gy tot zynen dienst te koste legt, alles volgens zyne verwachting gemakkelyk zal doen slagen, ga myn kanselier, mylord Cottington vinden, en geef hem deze geloofs-brieven, hy zal benoemd zyn om uwe voorslagen te ontfangen. »

Het was niet alleen door deze stappen, waer mede Rubens te Londen te voorschyn trad, om tot het gehoor van den koning te geraken maer hy deed naderhand zyn bekwaemheid blyken tot het bestieren zyner staetkundige onderhandelingen met zoo veel bedektheid als voorzichtigheid, dat ten einde van twee maenden tyds, te weten november en december 1629 hy deze vrede, tot voldoening der beide oorlogende kroonen en hunne onderdanen, heeft tot stand gebracht.

Om deze vrede te bevestigen werd mylord Franciscus Cottington van de zyde des konings van Groot Brittannie als gezant afgevaerdigd; en don Carlos Colonna kwam in dezelve hoedanigheid van het Spaensche hof te Londen aen; de vredens artikelen waren door de kanselier Cottington in orde geschikt, en wanneer zyn zoon lord Cottington te Madrid aengekomen was, werden de genoemde artikelen geteekend, op den 15 november 1630, waerna don Carlos Colonna dezelve te Londen bevestigde op den 27 december des zelven jaers. In dezen tusschentyd heeft het den koning van Engeland behaegd, om zyn genoegen te bewyzen over het voozichtig gedrag van Rubens in deze geheime

onderhandeling gehouden, hem in de maend february 1630, in volle parlement ridder te verklaren, doende hem tevens het geschenk van een degen met diamanten omzet, waermede zyn Majesteit zich gewaerdigde de plechtigheid te verrichten, voegende by de wapenen op het schild van den nieuwen ridder, nog een hoek voorzien met eenen gouden leeuw. Wanneer nu Rubens zyn afscheids gehoor by den koning had, trok zyn Majesteit eenen ring van zyn vinger, nam daer en boven zyn hoed-band, ter waerde van tienduyzend kroonen, en stelde hem by dit alles nog een gouden keten met het portrait van den koning verrykt, ter hand, welke keten, als ook de hoed-band, hy tot aen zyn' dood toe dagelyks gedragen heeft. Zoo eenig schryver voorgeeft, dat de plechtigheid van het ridderslaen aen den persoon van Rubens in het paleis van White Hall, volvoerd is, en niet in het Parlement, is het ondertusschen niet moeielyk hem uit zyn dwaling te trekken, dewyl hy geenerlei bewys voor zyn verbeelding aenhaelt, die slechts op een enkel vermoeden gegrond is, dat dit in Engeland aldus niet gebruikelyk zou zyn: daer en boven is alles wat men alhier op dit punt, en op het voornaemste gedeelte dezer geschiedenis vindt by gebracht, afkomstig van de schriften van den geleerden Gevaerts, die een boezem-vriend van Rubens zynde, door hem zelve alle de gebeurtenissen van zyn leven werden medegedeeld. Aen de andere zyde is het zeer waerschynelyk dat zyn Groot Britannische majesteit deze plechtigheid met meer luister als gewoonlyk wilde doen geschieden, om aen de Engelsche natie

zyn vreugde te betuigen over deze vrede, zoo bedektelyk tot stand gebracht, en dat hy de verdiensten van den genen wilde beloonen die dezelve met zulke wyze bestiering had verhaest, tot voldoening der beide oorlogende mogendheden en hunne onderzaten (42).

In den tusschen tyd dezer onderhandelingen had de Groot-Britannische koning aen Rubens verzocht om negen groote stukken, en een zolderstuk voor de zael der afgezanten in zyn paleis van White-Hall te schilderen; verbeeldende door zinnebeelden, de heldendaden van Jacobus I. koning van Engeland, en de gebeurtenissen waer door hy in Engeland kwam, na zich van het koningryk Schotland verzekerd te hebben. De prent naer het genoemde zolderstuk is door Gribelin gegraveerd, heeft vyf regelen schrifts, en wordt te Londen by genoemden graveerder verkocht.

Rubens schilderde aldaer nog een stuk, St. Joris te paerd, het welk hy den koning ten geschenke aenbood, die hetzelve wel wilde aennemen, doordien het zyn majesteits portrait was; dat der koningin bevindt zich onder de beeldtenis van eene jonge dochter, die zich op den tweeden grond van het stuk vertoont. Nog schilderde hy een ander stuk voor Lord Arundel, hetwelk Maria Hemelvaert verbeeldde : Rubens copieerde het genoemde stuk van St. Joris, en heeft het zelve tot aen zyn' dood bewaerd, gelyk blykt aen de catalogus der schilderyen, in het sterfhuis gevonden, waer in het zelven op nº 15 gesteld is; men zal deze catalogus hier achter by gevoegd vinden. Dit laetstgenoemde stuk, is in het kabinet van den Kardinael De Richelieu doorgetrokken, en bevindt

zich tegenwoordig in dat van den hertog van Orleans.

Eenigen tyd na dat Rubens tot ridder geslagen was, trok hy weer terug over zee, opgehoopt met eer en rykdommen, en deed aen hare koninglyke hoogheid verslag van zyne ontmoetingen en ondernemingen, aen het Groot-Britannische hof; van zyne staetkundige gesprekken, voorslagen, en van de koninglyke belooningen, voor den uitslag zyner onderhandelingen.

De aerds-hertogin deed, door de vreugde van haer hart, zichtbare teekenen harer achting blyken, en zwaeide hem byzondere loftuitingen toe, om zyn voorzichtigheid en werkzaemheid van geest, van zoo roemruchtig in zyne moeielyke onderneming te hebben geslaegd, die zoo bedektelyk tot voldoening en eer van den koning zynen meester en van zyn volk volvoerd was geworden: en om aen zyne verdiensten recht te doen, werd hy terzelver tyd, door deze prinses met zeer aenmerkelyke geschenken begiftigd.

Na dat de aerds-hertogin met haren eersten staetsdienaer en den ridder Rubens in gesprek was geweest over de beste maetregelen, ten voordeele des koophandels, naer de bevestiging van deze vrede te nemen; en over de oneenigheden die tusschen deze prinses en de staeten van Holland nog heerschende waren; oordeelde zy het noodig, dat Rubens naer Spanje terug keerde, met schriftelyke bevelen tot deze punten betrekkelyk, en om ter zelver tyd van zyne onderhandelingen aen het hof van Londen, verslag te doen.

Rubens deed zyn intrede aen het hof van den koning van Spanje, even gelyk de Cesars in den roomschen raed

deden, na dat zy eenige provintiën overwonnen hadden; en werd door zyn majesteit op de alleraengenaemste en vriendelykste wyze ontfangen, hem een byzonder voldoening betuigende over de voorzichtigheid van zyn gedrag te Londen, waer door hy het vuer des oorlogs, dat onuitblusschelyk scheen, had weten uit te dooven. Ook wierd hy door de staetsdienaren en heeren van het hof met loftuitingen als overladen, en wel byzonderlyk van den hertog d'Olivarez, eerste staetsdienaer van den koning, die zich deed uitmunten om hem aengenaem te onthalen, en hem eene byzondere vriendschap te bewyzen.

Zyne katholyke majesteit, vereerde hem tot een blyk van zyne hoogachting, die hy de groote gaven en roemruchtige eigenschappen van zynen afgezant in deszelfs onderhandelingen toedroeg, met de gouden sleutel orde, en bevestigde door geloofsbrieven in dato 21 augustus 1630 zyn ridder-tytel, waer mede hy in open parlement door Karel I. koning van Engeland was vereerd geworden.

Na dat dan Rubens de kracht zyner onderhandelingen, en de stappen die hy gebruikt om in 't geheim tot het gehoor van den koning van Engeland, en tot de gesprekken met deszelfs staetsdienaren toegelaten te worden, vertoond had; en ten anderen van de zyde des konings van Spanje met schriftelyke onderrichtingen was belast, betrekkelyk tot Neerlands koophandel, als ook over de oneenigheden die tusschen de aerds-hertogin, en de staten van Holland nog heerschende waren; nam hy afscheid van den koning, van de koninklyke familie,

staetsdienaren, en van het geheele hof; echter stelde hem de hertog d'Olivarez in 's konings naem geschenken van groote weerde ter hand.

Copy naer de oorspronkelyke opene-brieven ter bevestiging van den ridder-tytel, door Philips IV. koning van Spanje geteekend, en aen P. P. Rubens, op den 21 augustus 1630 vergund.

PHILIPPUS, *door Gods genade, koning van Kastilie, van Leon, Arragon de beide Sicilien, van Hierusalem, Portugal, Navarre, van Majorka, Grenada, Toledo, Valencia, Gallicië, van Sevilië, Sardinië etc. etc. etc. alle de geenen die deze zullen zien ofte hooren leezen, Salut; doen te weeten dat om de goede berichten die ons zyn te vooren gekomen van onze lieve en getrouwe* PETRUS PAULUS RUBENS, *secretaris van onzen geheimen raed in onze Nederlanden; en van de goede en aengenaeme diensten die hy ons by verscheide gelegenheden heeft beweezen, zoo wel in onze Nederlanden, en aen dit ons Hof, als aen dat van Engeland, alwaer hy door onzen last gezonden is geweest, om zaeken wel grootelyks onze diensten en die des gemeenen bests betrekkelyk, hebbende zich in alles roemruchtig en nuttiglyk van zyne pligt gekweeten tot onze genoegzaeme voldoening, en met een byzondere betuiging van zyn yver, beleid, en standvastigheid.* ZOO IS 'T, *om alles wat hier boven in aenmerking is genomen, zelfs om hem verder aen te spooren, en door eenig eerbewys gelegenheid te geeven van zich meer en meer tot onzen dienst te bevlytigen, dat wy hem goedgunstelyk willende onthaelen, versieren, en verheffen, op den raed*

en goedgunstige voorspraek van onze zeer waerde en zeer geliefde tante, Mevrouwe Isabella Clara Eugenia, *door Gods genade infante van Spanje etc. etc., genoemde* Petrus Paulus Rubens, *tot ridder gemaekt en verklaerd hebben. Maeken en verklaeren hem by dezen mede tot ridder, willende en verstaende dat hy van nu af aen daer voor gehouden en erkend worde in alle zyne handelingen en verrichtingen, en dat hy alle de gerechtigheden, vryheden en ontheffingen geniet, alle andere ridders in alle onze landen genietende, en wel voornaementlyk in onze voornoemde Nederlanden, even zoodanig, en op dezelve forma en wyze, als of hy door onze eigen hand tot ridder gemaekt en verklaerd was, verzoeken en bevelen alle onze Luitenants, Gouverneurs, Maerschalken, en andere van onze Rechters, Officieren en Onderdaenen wien het zouden mogen aengaen, en op welk een wyze het ook zy, dat zy genoemden* Petrus Paulus Rubens *erkennen in de voorschreven hoedanigheid van ridder, en van den geheelen inhoud dezer genoemde geloofs-brieven, en hem alle de voorrechten vredig te laeten genieten en gebruiken, zonder hem op te leggen of te veroorzaeken, nog te dulden dat men hem aendoet, oplegt, of veroorzaekt, eenigerly ontrusting, kwelling of verhindering, in 't tegendeel,* want alzoo is het onze wil, *mits dat vooraf de genoemde geloofs-brieven aen* Don Guan de Castillo, *onze Secretaris der Mercedes, vertoond worden; ten einde 'er aenteekening en memorie in zyn amtboek van kan gehouden worden. Tot teken der waerheid hebben wy dezen met ons koninglyk zegel*

bekrachtigd ; gegeven in onze groote stad van Madrid, in het koningryk van Castilië, op den 21 *augustus* 1630, *in het* 11 *jaer onzer regeringe.*

Was geteekend PHILIPPUS.

Op de vouw Door den Koning

GELDORP.

En op dezelve vouw : van de andere zyde,

Was geteekend :

DON GUAN DE CASTILLO (43).

De ridder Rubens zoo roemruchtiglyk de hoven van Madrid en Londen verlaten hebbende, kwam in de maend april des jaers 1630 andermael te Antwerpen terug, en deed zich aldaer voor de tweedemael in het huwelyk verbinden met de edele jonkvrouwe Helena Forment, zestien jaren oud en van een verrukkende schoonheid, wier opvoeding en deugd, aen deze zeldzame bedeeling volkomen beantwoordde (44).

Door de lange afwezigheid van de stad Antwerpen, waerin Rubens gedurende drie jaeren tyds had toegebracht, en door zyn tweede huwelyk, verscheen hy in deze stad als een op nieuw inwoonende vreemdeling, en vond zyn werkplaets in de uiterste kwyning als toegesloten. Echter gaf hem zyn werkzame geest weldra middelen om de zelve met meer luister als voren te doen bloeien.

Dit voorbeeld zou door onze hedendaegsche schilders nimmermeer opgevolgd worden, wanneer zy zich door zoo veel heerlykheid en rykdommen die hen in staet stelden om in de wereld te kunnen uitmunten bevonden toegelachen te zyn. Deze heeren zouden voorzeker van een ander gevoelen zyn, want in plaets van hun edel beroep wederom te hervatten, zouden zy zekerlyk liever hun werkplaets willen toespykeren, en hunne penseelen in de brandnetelen smyten, om zich niet meer aen eenigerlei last over te geven, waervan zy zich een denkbeeld als van de vreedste slaverny vormen.

Rubens echter was niet van de soort dezer hoogmoedige lediggangers, die tot hun eerste fortuin geraekt, aenstonds den breidel hunner toomelooze driften bot vieren, en het pad van den wellust inslaen.

De geest van Rubens was rechtdraeds strydig met menschen van dergelyk gedrag, dewyl hy niets meer dan een stille rust, en wezentlyke bezigheden beminde, die hem noch zyn gezondheid noch zyn geweten beroeren konden; het schilders beroep was het allerkrachtigste voorwerp van zyn harts-verrukking, waerom hy ook voor niets, dan voor staets-zaken en de letteren, de schilderkunst achterwegen liet.

Daerenboven een vyand van ydele pracht, spel en goede sier, zich van geen wyn dan by noodzakelykheid bedienende, hem niets in de wereld dierbaerder schattende, tot vermaek dan uit belang, dewyl hy het grootste gedeelte zyner winst aen de nooddruftigen uitdeelde.

Naeuwlyks was de werkplaets van Rubens wederom

geopend, of de provoost der abdy van Affligem kwam hem een altaerstuk verzoeken, het welk men tegenwoordig in het koor der kerk van deze abdy geplaetst vindt. Dit stuk is van eene uitgebreide en ryke ordonnantie, verbeeldende den Zaligmaker die zyn kruis naer den Calvarie slypt; het gelaet van Christus van onnavolglyke uitdrukking; munt in 't zelve uit, voorts bezit het zoo vele verdiensten dat het weerdig is onder de uitmuntendste werken van den schilder geplaetst te worden. De schoone prent naer het zelve is van P. Pontius, getyteld : *Christus bajulans crucem*, hoog 16 duim, breed 21 duim.

Deze schildery werd in zestien dagen voltooid, doch toen hy voor het zelve betaling vorderde, waren de provoost en zyn opperbezorger zeer kwalyk te vreden wanneer hy eene somme van 1600 guldens brabands geld eischte, door dien hy 'er zoo weinig tyds op had te kosten gelegd, waerom zy zich dan oordeelden gerechtigd te zyn hem af te korten, brengende met eenen by dat zy van voornemen waren hun eetzael met werken van zyn penseel te vervullen, en dat zy in aenmerking van dit groot ontwerp, begeèrden een beding te maken voor zoo veel stukken als zy zouden bevinden noodig te hebben, maer tot eenen minderen prys dan zyne gewoonlyke bepaling.

Rubens verontschuldigde zich op hunne onedelmoedige aenbieding, en antwoordde hen : « Myne heeren, zoo gy oordeelt dat deze schildery u niet te pas koomt, hoeft gy u daer niet aen te stooren; ik heb alle dagen gele-

genheid om die genen vermaek aen te doen die my van myne werken aenzoeken. »

Op deze beslissende verklaring werd aen Rubens door den provoost en zynen opperbezorger de geëischte som betaeld, gevende daer voor eene kwittantie, dewelke nog in de gedenkschriften dezer abdy berust. Ter zelven tyde verzochten hem deze heeren of hy eene schets voor een nog grooter stuk wilde vervaerdigen, waermede zy den muer wilden bekleeden, hebbende het gezicht tegen over den intrede van hunne eetzael. Men weet dat zich deze schets in deze abdy bevindt; dezelve verbeelt de mirakelen van den H. Benedictus (45).

De heer Descamps maekt in zyn schilderreis door Vlaenderen en Braband, in 't minst geen gewag, of van deze schets, of van de prent na dit groote schildery : ook beklagen zich de prent liefhebbers geweldig, dat deze schryver niet regelmaetig blyft vervolgen het geen hy eens begonnen had : doch hy volgt zeer slaefsch de voetstappen na van M. Mensaert, een schilder te Brussel, die in zyn werk, getyteld *le peintre curieux*, is in gebreke gebleven van verscheidene noodige aenmerkingen te vertoonen, waervan de heer Descamps, of schoon hy laeter schryft, de misslagen niet heeft willen verbeteren, uit eerbied voor dat geen het welk hy uit zyn werk heeft getrokken.

Dat de heer Descamps in zyn genoemde reis niet regelmatig de prenten na Rubens vervolgt, waervan hy de schilderyen aenhaelt, is vergeeflyk; maer dat hy drie heerlyke stukken overslaet, die zich in de nabyheid van Brussel bevinden, is onvergeeflyk; waer van

'er twee door Antony van Dyck, en een door Crayer geschilderd zyn; maer dewyl 'er M. Mensaert mede in 't minst geen melding van maekt, denkt men dat hy goedgevonden heeft hem in deze groote onachtzaemheid niet te willen voorby streven.

Het eerste stuk, door Antony van Dyck geschilderd, bevindt zich in het kerk-altaer, by de gasthuis zusters te Vilvoorden, verbeeldende den H. Antonius à Padua, die het kind Jesus, dat door de maegd gehouden wordt aenbidt : dit stuk is van een schoone teekening, en het koloriet van groote frisheid; het is luchtig getoetst, en door al deszelfs schildering dun behandeld.

Deze geestelyke dochters zyn als by geval eigenaressen van dit schoone stuk geworden, doordien 'er een bejaerd en ongehuwd man in dit klooster te huis lag, die de bepaelde som voor zyn kostgeld niet kunnende opbrengen, zich verplicht vond, wilde hy aldaer kunnen blyven, dit stuk aen deze zusters te verkoopen voor een som van 1200 guldens.

De tweede schildery van Antony van Dyck bevindt zich in de kerk van Saventhem; vyf kwartier uers van Brussel gelegen; het verbeeld den H. Martinus te paerd, zyn' mantel door snydende, om met het afgesnedene een' armen te bedeelen tot bedekking van zyn naekt lichaem : de groepen zyn hier in zeer verstandig aeneengeschakeld, de teekening is ten uiterste naeuwkeurig, en het naekt zeer krachtig.

De pastor en kerkmeesteren verkochten deze schildery, nu 20 jaer geleden aen den heer Hoet uit den Haeg, voor een som van 4000 guldens brabands geld,

zonder verlof van den heer graef von Konigseg, gouverneur generael der Oostenrykscle Nederlanden, of van het dorpgerecht, of ook zonder toestemming van de gemeente te hebben bekomen. De boeren gewaer geworden zynde, dat hunne H. Martinus reeds uit het altaer was genomen, om hem tot zyn overvoering in te pakken, vatten de wapenen by der hand, van vrouwen en kinderen verzeld gezamentlyk met hooivorken gewapend, en omringden de geheele kerk, ten einde hunnen H. Martinus te bewaren, die daer alreeds ingepakt was: andere boeren zaten den heer Hoet achter na, die om zich te redden, dwars door de tuinhaeg van den pastor vluchtte, en door het land heen den weg naer Brussel won; echter bleef het stuk in de kerk door het vermogen der saemgerotten boeren, en het gerecht ondertusschen vergaderd zynde, deed verklaringen opstellen, aengaende den pastor en kerkmeesteren, tegen de overlevering van hunnen H. Martinus, die dan weêr in het altaer waer uit hy genomen was werd herplaetst.

Dat van Gaspar Crayer, bevindt zich in de kerk van Dieghem, onderhalve myl van Brussel gelegen; het verbeelt den H. Cornelius, wien de dorpelingen lammeren en ander vee komen aenbieden, om, door zyn voorbede, voor de ziekten behoed te blyven, waer door hun gedierte zoo dikwyls is aengevallen. Deze schildery wordt voor een der schoonste gehouden van alles wat deze meester heeft te voorschyn gebracht.

De deken en voornaemste des broederschaps van den H. Rochus, in de parochiale kerk van Aelst opgerigt,

bekoord zynde door het schoone werk van Rubens, dat in hunne nabuerschap, de abdy van Affligbem, pronkte, besloten om hem een altaer-stuk voor hun kapel te verzoeken, staende in het zuidwaerdsche kruisperk van genoemde kerk.

Dit verzochte stuk werd aengenomen en voltooid; en weinig tyd daer na vertrokken de afgevaerdigde dezer broederschap naer Antwerpen om het zelve te betalen en over te voeren, Rubens die 'er acht dagen aen bezig was geweest, vroeg aldus 800 guldens voor zyn belooning, die hem op het oogenblik werden betaeld.

De schilder door de edelmoedigheid dezer afgevaerdigden verrascht zynde, die hem, zonder iets te willen afdingen, betaelden, zeide: « Myne heeren ik heb reden om voldaen te zyn over uwe edelmoedige betaling, verre die van uwe geburen voorby strevende, namelyk die ryke geestelyken van Affligbem, die my myne eischen beknibbelden : nu wil ik op myn beurt, ten uwen opzichte, mede mild zyn, en u een geschenk doen van drie kleine stukken, om boven de oppertafel uwer altaer geplaetst te kunnen worden. »

Deze dry stukken verbeelden, het eerste, Christus aen het kruis, het welk men in het midden geplaetst heeft, het tweede aen de rechterzyde, is daer de engel den H. Rochus van de pest geneest, en het derde ter linkerzyde, dezelve heilige in de gevangenis.

Wat de groote schoonheid van het voorname stuk betreft, stemmen alle kenners te samen, en komen overeen

dat het zelve het ware schoon van den schilder bezit, en het volmaekste wat men van hem in de Nederlanden ziet, kan evenaren. De prent is door P. Pontius gegraveerd, en wordt voor een pronkstuk van zyne werken geacht, getyteld : *Sancte Roche ora pro nobis.* Hoog 19 duim, breed 13 duim (46).

In een kapel, ter linkerzyde van het groote koor der hoofdkerk van den H. Bavo te Gend, vindt men een zeer groot stuk van Rubens, ryk van ordonnantie, het welk zich voorheen in het altaer van het groote koor bevondt; en verbeeldt den H. Bavo, die aelmoessen uitdeelt. Dit stuk is zeer kwalyk in acht genomen door degenen die verschuldigd waren 'er de grootste zorg voor te dragen, op zulk eene wyze, dat het op verre na zynen eersten luister niet bezit, dewyl het voor weinige jaeren almede onder slegte handen is gegeven, die het zelve op zulk eene wreede wyze gewreven, verlapt, en verschilderd hebben, dat het zich niet meer als weerdig vertoont onder het getal der schoone werken van dezen schilder geplaetst te worden. De prent is door T. Pilsen gegraveerd, de opdracht luidt : *Illustrissimo ac Reverendissimo Domino etc.* Hoog 21 duim, breed 13 duim (47).

De schildery in het voornaemste altaer der Jesuite kerk te Gent geplaetst, verbeeldt de marteling van den H. Livinus. De liefhebbers stellen het zelve in den rang der schoonste voortbrengselen van den schilder; wanneer men de schoone houding, het hoofd van den martelaer, en het uitdrukken van den schrik van den beul en soldaten, op het aenschouwen der blixemende en van den hemel nederdalende engelen gade slaet,

ziet men duidelyk door verschillende bewegingen dat alle deze beelden een levendige zwier hebben. De prent is door Cornelis Kaukerken gegraveerd, welkers opdracht luidt: *Perillustrissimis, nobillissimis, etc.* Hoog 20 duim, breed 15 duim [(48)].

Het groot altaer der Vaders Rekolletten te Gent, is met een werk van Rubens vercierd, verbeeldende Christus het hemelsch paradys uytkomende, gereed, met den blixem in de hand, om de bedorve wereld te verdelgen, de maegd op de wolken geknield, toont haer borst aen haren zoon, smeekende hem om vergiffenis voor der stervelingen ongerechtigheid. Op den voorgrond is de H. Franciscus van Assise geplaetst, die met moeite den wyd-uitgestrekten aerdkloot onder zynen kleinen mantel schynt te willen verbergen, om dezelve voor de blixemende hand van den Zaligmaker te beschutten. Dit zinnebeeld, maekt als een tweede deel uit, betrekkelyk tot het geene waermede Rubens de dominicanen te Antwerpen heeft voorzien, en waer van te voren is gesproken.

Ondanks de buitensporigheid dezer ordonnantie, stof gevende van door de bisschoppen berispt, en door spotters beschimpt te worden, is deszelfs schildering fraei, en bewyst de grootheid van des schilders kunst; het hoofd van Christus schynt te leven, gelyk ook dat van den H. Franciscus. Men vindt een prent naer hetzelve, doch kwalyk uitgevoerd, en zonder naem van graveerder, alleenlyk geteekend: Adriaen Possenier *excudit*, getyteld: *Dei Mater Filium etc.* Men wete dat

de heeren Hecquet en Basan in hunne catalogus geen de minste melding maken van deze prent.

Een tweede stuk bevindt zich in het altaer; en verbeeldt een zieltogende Magdalena, door engelen ondersteund, schoon geteekend en heerlyk van koloriet. De prent naer het zelve is door P. de Balliu gegraveerd, getyteld : *Gloriosus obitus beatæ Maria Magdalenæ*. Hoog 10 duim, breed 8 duim.

In het altaer aen de rechter zyde is de H. Franciscus van Assise verbeeld, de wonderteekens ontfangende, waer by zich een geestelyke van dezelve orde vertoont, die voor het hemellicht als schynt te verschrikken, vertoonende zich deze gebeurtenis in een aengenaem landschap. De beelden en hunne hoofden zyn van een schoon gelaet, daer by is het koloriet krachtig. De prent die na dit stuk door Lucas Vosterman is gegraveerd, is fraei, en voert tot tytel: *Ornatissimis Ludovico etc.* Hoog 18 duim, breed 12 duim (49).

In den prachtigen tempel van de Jesuiten der stad Loven, is ter linker zyde van den inkoom een schildery geplaetst, verbeeldende den H. Ivo in een rood gewaed, gelyk een rechtsgeleerde uitgedoscht, aen zyn zyde legt een vrouw met haer kind in de armen geknield, papieren uit de handen van dezen heiligen ontfangende; een engel boven zyn hoofd vliegende, schynt hem een kroon van lauweren toe te brengen. Het koloriet is krachtig, en de hoofden van een fraeije uitdrukking; echter vindt men 'er geen prenten van (50).

Een tweede wordt men in het altaer van het groote koor der witte zusters gewaer, dat de aenbidding der

wyzen verbeeldt; deze schildery is luchtig bewerkt en in acht dagen tyds afgeschilderd, zynde voor het zelve acht honderd guldens betaeld, volgens de rekening die onder de papieren dezer vrouwen berust. De prent na dit stuk is schoon en zeldzaem en door Lauwers gegraveerd, getyteld: *Intrantes domum invenerunt puerum cum Maria.* Hoog 16 duim, breed 11 duim (51).

De twee uitmuntende stukken van Rubens der cathedrale van den H. Donatius te Brugge, zyn niet zichtbaer als op de groote jaerfeesten, door welke grillige gewoonte de liefhebbers als verstoken zyn van een soort van hulde te bewyzen aen de schoonheid dezer schilderwerken die alsdan door een tabernakel van zilver zyn ingevat, doch voor het overige van de tyd in de schatkist der sakristye wederom worden opgesloten en niet weer het daglicht zien, dan wanneer het den sakristyn eens in het hoofd koomt; de zelven verbeelden den H. Petrus, en den H. Paulus. Niets is schooner dan de kracht en frisheid van het koloriet; alles is gemakkelyk, naeuwkeurig en schitterend in deze stukken behandeld, men vindt 'er echter geen prenten na vervaerdigd (52).

Men ziet in het groot altaer der cathedrale kerk van Doornick, een groot stuk van Rubens, het vagevuer, in de hoogte van dit stuk vertoont zich de H. Dryvuldigheid, en wat lager de H. Maegd voor de verlossing der zielen smeekende; eenige engelen schynen als hunne handen toe te reiken, om deze zielen tot de hemelsche heerlykheid heen te voeren; deze ordonnantie is zeer verstandig te samen gevoegd, en wel uitgevoerd, maer

de goede bewaring van dit stuk is verwaerloosd geworden, het zelve is daerenboven nog aen onbarmhartige handen overgegeven geweest, die het zoo onbescheiden gestreken en herstreken hebben, dat 'er geen schaduw meer van zynen eersten luister is overgebleven; daerenboven heeft het zelve in het jaer 1768 een tweede foltering ondergaen, door een hand die het door zyn penseel wilde verfraeien om het eerste en tevens zyn eigen bederf te verbergen.

Achter het groot koor dezer cathedrale kerk ziet men een tweede stuk van Rubens geplaetst, het geen de marteling der Machabeen verbeeldt; deszelfs ordonnantie is ryk en verstandig naer zyn eigenschap uitgedrukt; dit stuk heeft nog eenige schoone overblyfsels van des schilders heerlyk koloriet behouden, doch het zelve is almede zoo ongelukkig als het voorgaende geweest, hebbende een eerste en tweede geesselroede ondergaen, zoo wel te Doornick als te Brussel, alwaer het zich in het jaer 1768 in den zelven schilderwinkel, met het hier voorgemelde vagevuer bevond. De prent na dit stuk is niet op te sporen (53).

Het groot altaer der Vaders Capucinen te Doornick, is met een schoon werk van Rubens versierd, de aenbidding der wyzen, ryk van ordonnantie, de karacters der beelden, benevens die hunner hoofden, zyn in de uiterste grootheid van schildering uitgevoerd, voornamelyk den koning met een rooden mantel omhangen, gelyk mede de Maegd en de pagiën: het koloriet is krachtig en de groepen grootsch samengesteld. Deze schildery heeft het ongeluk gehad van in de laetste belegering

dezer stad, door een kogel doorboord te worden, ondertusschen is het zelve gelapt en by-geschilderd doch met zeer weinig oordeel [54].

In het altaer van de Kluis der kleine Carmelieten by Namen, is eene fraeije schildery van Rubens geplaetst, het welk den H. Joseph verbeeldt, die het kind Jesus aen God den Vader aenbiedt. Deze schildery, benevens het gebouw der kluizenary, zyn door de aerds-hertogen Albertus en Isabella geschonken en gesticht [55].

Het groot altaer der kerk van de H. Catharina te Ryssel is met een uitmuntende schildery van Rubens versierdt, het welk de marteling van de H. Catharina verbeeldt; dit stuk is met groote vastheid van teekening geschilderd, en zeer stout behandeld, vooral de heilige en de hooge priester, doordien hunne karacters en hoofdzwieren van eene onnavolglyke uitvoering zyn; de prent is van W. L. P., en getyteld, *Sancta Catharina Virgo et Martyr, passa etc.* Deze prent is fraei en zeer zeldzaem; hoog 19 duim, breed 14 duim [56].

Het stuk, het welk in het groot altaer der Capucynen kerk te Ryssel geplaetst is, en de aflating van het kruis verbeeldt, is naeuwkeurig van teekening, van een schoon koloriet, en wel gegroept; men wordt 'er byzonderlyk de schoone houdingen en de doorwrochtheid der hoofden van de Maegd, van Joannes en die der heilige vrouwen in gewaer, ook geeft de schoone verdeeling der lichten veel luister aen het zelve.

Het andere, 't welk in de tweede kapel aen de linker zyde van de intrede dezer kerk geplaetst is, verbeeld de aenbidding der herders; de ordonnantie van de zelve is

zeer bevallig, van een krachtig koloriet, en verstandig gegroept, maer helaes, een dier wryvers, waer van de wereld als overvloeit, gelyk wy in alle deze droevige voorwerpen aenschouwen, heeft het oppervlakkige van dit geheel werk uitgewischt, op zulk eene wyze dat hy niet dan eene droevige nagedachtenis heeft achter gelaten, dat deze schildery voorheen van Rubens penseel was voortgekomen.

De derde bevindt zich in de eerste kapel van de zelfde zyde, en vertoont den H. Franciscus van Assise, die het kind Jesus uit de handen der Maegd ontfangt. De houding der hoofden die zeer krachtig gekoloreerd en getoetst zyn, is schoon; echter heeft deze schildery mede de vernielende behandeling van de laestgenoemde ondergaen, dewyl de kleederen van de Maegd en den achtergrond van het geheele stuk zoo veel als weggenomen zyn [57].

In het groote altaer der Kathedrale kerk van St. Omer, is een aflating van het kruis, van Rubens penseel te zien; dit stuk is luchtig behandeld en geschilderd; men wordt eenige onnaeuwkeurigheid in de teekening gewaer, waer van sommige beelden tot bewyzen strekken, echter is het zelve om zyn koloriet en schoone houding der hoofden waerdig hooggeacht te worden [58].

Een kostelyk voortbrengsel van Rubens penseel bevindt zich in het altaer van het groote koor der kerk van den H. Martinus te Wynoxbergen, en verbeeldt de aenbidding der wyzen. Deze schildery doet door deszelfs koloriet een allertreffelykste uitwerking, de hoofden zyn van een byzondere verkiezing en uitvoering, de groepen op het volmaekst verbonden, ja op alles zweeft een hel-

dere toon, een luister, en het ware schoon van 's meesters vernuft (59).

Zedert dat Rubens het hof van Madrid verlaten had, gingen 'er eenige maenden voorby zonder dat hy door eenige aenmerkelyke zaek, den staet betrekkelyk, in de bekoorlykheden van zyn hart (die de schilderkunst waren) byzonderlyk gestoord werd, echter was de genieting dezer gerustheid van geen langen duer, doordien het oorlogsvuer tusschen de aerts-hertoginne Izabella, en de staten van Holland andermael werd ontstoken.

Deze prinses, zich door vyandlykheden van de zyde der Nederlanden in het begin van 't jaer 1633. overmeesterd bevindende, bracht zich wederom de bekwaemheid van den ridder Rubens te binnen die hy betoond had in het bestier der vredesvoorslagen aen het Groot-Brittannische hof, waerom zy oordeelde, na met haer eersten staetsdienaer, den marquis de Aytona geraedpleegd te hebben, het gevoegelykst te zyn, dezen ridder naer het hof der staeten generael af te zenden en hem in 's Gravenhage te doen vertoeven, ten einde aldaer eenen stilstand van wapenen te bewerken, om daerdoor tyd te winnen tot het ontfangen van hulptroepen van den koning van Spanje, of eenige andere mogendheid.

Tot deze reize gebruikte Rubens wederom zyn gewoonlyke voorzorg, om namentlyk geen achterdogt aen zyne inzichten te geven, doordien hem een geheime last was toevertrouwd, waerom hy dan als een reiziger een reisje door Holland deed, om zich des te beter ongevoelig aen het Haegsche hof te kunnen indringen,

alwaer hy zich dan ook zoo bedektelyk tot de staets-gesprekken wist te vervoegen, en met zulk beleid zyn bevelen te ontwikkelen, dat dit bestand op het punt gebracht was van gesloten te worden, zoo niet het noodlottig tydstip van de dood des prinsen Maurits hier tusschen beide was gekomen, waer door dan alle zyne onderhandelingen eensklaps werden afgebroken, het geen hem verplichtte wederom naer het hof van Brussel met onverrichte zaken terug te keeren. Weinig tyd daerna ontstak het oorlogsvuer meer en meer, en wel zoodanig dat de hollandsche troepen in den aenvang des veldtochts van dit genoemde jaer, reeds verscheiden overwinningen hadden behaeld.

De marquis d'Aytona ontrust zynde door deze voortgangen, en vreezende dat de vyand gedurende dezen veldtocht nog verdere overwinningen zou behalen, hield op het krachtigst by hare koninglyke hoogheid aen, dat hoogst dezelve zonder tydverzuim middelen zou beramen tot uitblussing van dit oorlogsvuer, of deszelfs verderen voortgang te voorkomen met den vyand door andere voorslagen van vrede of van een bestand optehouden : als ook om den ridder Rubens, met denzelfden geheimen last voorzien, naer het Haegsche hof weder te zenden.

De voorzichtigheid en staetkunde van Rubens , wist zynen tweeden voorslag zoo kundiglyk in de harten der heeren staten te leiden, dat zy schenen tot de gevoelens van vrede over te hellen, en het oor leenden om, ten einde tot eenen vasten en duerzamen vrede te geraken, wel tot een onderhandeling te willen treden met daer

toe verkoorne afgevaerdigden van de Infante Izabella, doch wel voornamentlyk met die van den koning van Spanje.

Deze nieuwe zendelingen van de zyde des konings van Spanje, en die der aerts-hertoginne Izabella in den Hage aengekomen zynde, en door de voorafgaende bezorging van Rubens, den weg gebaend vindende, sloten den vrede eenigen tyd daerna, waertoe de koning van Spanje en de aerts-hertoginne niet als gedwongen bewilligden. Men wete dat gedurende den tyd dat deze onderhandelingen hoop tot eene aenstaende vrede gaven, de aerts-hertoginne noodzakelyk vond den ridder Rubens wederom aen haer hof te rug te roepen, ter oorzake van een ontstane yverzucht onder de andere afgevaerdigden, die zich alleen den roem wilden toeëigenen van den olyftak aen hunne souvereinen te hebben aengebracht, zonder daer in dezen te doen deel nemen, die daer toe de eerste grondslagen had gelegd.

Door diergelyke uitmuntende diensten en beproefde begaefdheden, waerdoor de ridder Rubens zich de gunste zyner souvereinen had weten te winnen, verkreeg hy de grootste eerbewyzingen en rykdommen, en echter was hy, ondanks al dezen luister, nooit door hoogmoed opgeblazen, maer altyd tegen de genen die hem omringden, zonder eenig uitzondering van staet, in eenen gemeenzamen omgang, bewyzende een ieder het geen de menschlievendheid en betamelykheid voorderden; hy verkeerde zonder gemaektheid, gemeenzaem zoo wel met zyn benyders als met zyne vrienden, voorkomende de geheele wereld, en niets meer wen-

schende dan de gelegenheid van nuttig te kunnen zyn aen de genen die hem zyne diensten verzochten; ook was hy in geenerlei wyze tegen zyn beroepsgenoten (als schilder namentlyk) vooringenomen, maer overlaedde hen in tegendeel met vriendelykheid, en bevoordeelde hen van ganscher harte wanneer zich de gelegenheid daer toe aenbood, gelyk de voorbeelden, hier te voren aengehaeld, aenwyzen; en 't gene wel byzonder aenmerkelyk is, is dat hy juist in den tyd van zyn grootsten luister, wanneer hy van het Groot-Brittannische hof, en van zyn laetste reize naer Madrid was te rug gekomen, in het jaer 1632, het ampt van deken der schilder Academie te Antwerpen aenvaerdde.

Zyn gemakkelyke handelwyze, zyn gaef van te behagen, en zyn grondige letterkennis, maekten hem by koningen en prinsen even zoo bemind als by den burger; zyne eenigste bedoelingen waren elk te voldoen, en als een man van eer te leven, altoos het karacter van droefgeestigen wysgeer, of dat van onverdragelyken menschenhater van zich verwyderende, die, met verachting, zulke gebreken berispt, waer aen hy zelf het meeste plichtig is.

Niettegenstaende hem de gewichtigheid der staetszaken gedurige bekommeringen verschafte, was hy ondertusschen zoo werkzaem dat hy om zich te verlustigen eenig goed boek by de hand nam, of vrolyk naer zyn schilderkamer ging om te teekenen, schetsen te ontwerpen, of voor die genen te schilderen dien hem om zyne werken verzochten; door de luchtigheid van zyn penseel, en de gemakkelykheid van zyne verbeelding in

de ordonnantie, was hy in staet gesteld om een ieder in weinig tyds te vergenoegen, gelyk men met verwondering gewaer wordt, door de groote menigte van werken die hy aen kerken, en andere openbare plaetsen der Nederlanden, ja geheel Europa heeft medegedeeld.

Rubens uit den Haeg wedergekomen, voldaen by zich zelve van zoo zegenryk den grondslag van een' vrede te hebben gelegd waer van de voltrekking niet lang verwylen kon zyn uitwerking te hebben, begon naeuwlyks de vruchten van gerustheid, en van zyn kabinet en schilderkamer te genieten, wanneer men hem de gevaerlyke krankheid der aerds-hertogin Isabella aenkondigde, en eenige dagen daerna het overlyden van deze vorstin, in den ouderdom van zeven-en-zestig jaren, den eersten december des jaers 1633.

Dit sterfgeval doorgriefde het hart van Rubens met de levendigste smert, nu zyn godvruchtige en deugdzame meesteresse verloren hebbende, waer van hy altyd met zoo veel heuschheid en uitzondering, verre boven zyne verwachting was bejegend geworden : ook had de aerds-hertog Albertus in zyn leven mede een volkomen vertrouwen in de diepe doordringenheid en voorzichtigheid van onzen Rubens in zaken den staet en het hof betrekkelyk, doordien deze prins niet onkundig was dat deze groote staetkundige de belangen zyner souvereinen en die hunner onderdanen in den grond kennende, nimmer eenigen raed zou geven, zonder vooraf de gevolgen, voor en nadeelen, die daeruit zouden kunnen voortspruiten, rypelyk te hebben overwogen.

Hierom dan was het dat de aerts-hertog voor zyn overlyden zynen geliefden Rubens zoo menigmalen zyn gemalinne aenbeval, en zelfs haer bad van nimmer te willen verzuimen dezen grooten man in hare neteligste zaken te gebruiken, en zyne raedgevingen optevolgen, doordien hy zelve menigmalen was overtuigd geworden dat de gevoelens van dezen grooten geest als voorspellingen waren en gemeenlyk hun uitwerking hadden, zoo wel aengaende eenen goeden uitslag als de ongelukkige gevolgen welke hy zoo wysselyk had weten aen te duiden.

Deze zelfde gelukkige hoedanigheden, waer van Rubens bezield was, schitterden gelykelyk uit in de oogen van den marquis d'Aytona (toen eerste staetsdienaer by de infante Izabella, door het terug roepen van den marquis de Spinola in 't jaer 1628 voorgevallen) welke na het afsterven van de aerds-hertoginne Izabella, de Nederlanden tydelyk bestierde, en zich van Rubens goede raedgevingen geerne bediende.

Philips IV., koning van Spanje, door de dood zyner moeie de aerds-hertogin Infante tot eigendom der Nederlanden gerakende, uit kracht der acte van afstand door den koning van Spanje Philips II. aen den aerdshertog Albertus, en de Infante Isabella, door welke acte, en ten voordeele van dit huwelyk bedongen was, dat, ondanks de genoemde afstand van eigendom, deze landen by gebrek van nakomelingschap, aen de Spaensche kroon zouden wederkeeren : ingevolge nu de uitkomst van dit gebeurde, gaf Philips IV., bezitting der Nederlanden hebbende genomen, dit gouvernement generael aen

zyn' eenigsten broeder den prins Ferdinand, in het begin van 't jaer 1634.

Maer alvorens deze prins van zyn gouvernement bezit kon nemen, werd hy door den koning zyn broeder aen het hoofd van een spaensch leger gezonden, tot hulp van de Oostenrykscle en Hongaersche leger-benden, onder bevel van den roomsch-koning Ferdinand III. zoon van keizer Ferdinand II. om de Zweden en oproerigen uit Duitschland en van de keizerlyke grenzen te verjagen.

Naeuwlyks hadden zich deze twee legers vereenigd, en in 't gezicht van de stad Nortlingen een hoog voordeelig post gevat, wanneer de vyand hen kwamen aenvallen, voornemens zynde deze vereenigde legermacht uit dezen post te verdryven en aldus de belegering van genoemde stad te beletten. De oproerigen vielen hunne vyanden aen in den vroegen morgen op den 5 september 1634 door zestien herhaelde aenvallen, by wyze van de allerbeslisschenste stormloopen, doch zy werden geduriglyk geslagen, en wel zoodanig dat zy by hunne laetste pooging geheel en al overhoop geraekten, vluchtende in 't wild, geschut en bagagie verlatende, tevens hun generael en hoofd Gustavus Horn, een Zweed, met andere generaels en officiers van aenzien gevangen werd genomen, ja meer dan de helft van het vyandlyk leger werd, of in stukken gehakt, of gevangen.

Op het einde van het genoemde jaer kwam de prins Ferdinand, met lauwren bekroond, aen het hof van Brussel, en nam bezit van zyn gouvernement. De rid-

der Rubens bleef niet lang in gebreke dezen prins, van wien hy zeer heuschelyk werd ontfangen, te verwillekomen, hebbende hem zyn koninklyke hoogheid in zyne twee reizen naer Madrid reeds byzonderlyk gekend.

De regering van Antwerpen werd in het begin van het jaer 1635 bekend gemaekt, dat zyne koninklyke hoogheid, de prins Ferdinand, in de maend mei van hetzelfde jaer, hunne stad zou komen bezoeken. Deze de eerste intrede plechtiglyk met veel pracht en luister willende huldigen, besloot verscheidene zegebogen en eerepoorten in de voornaemste straten waer door deze prins moest door trekken, opterechten : ten dien einde verzochten deze heeren aen Rubens, teekeningen te maken voor de bogen, en derzelver gepaste versierselen door zinnebeeldige schilderyen op de heldendeugden van dezen prins betrekkelyk, te verbeelden.

UITLEGGING

DER

ZINNEBEELDIGE SCHILDERYEN VOOR DE EEREPOORTEN ONTWORPEN,

GESCHILDERD DOOR

P. P. RUBENS.

Zyn koninklyke hoogheid, prins Ferdinand, gouverneur generael der Nederlanden, vertrok in het begin van mei des jaers 1635, van Brussel naer Antwerpen, zich op de vaert in een vergulden schuit inschepende die op het bevel van de Brusselsche regering rykelyk met meubelen was voorzien : zyn koninklyke hoogheid werd door meer dan honderd zoo groote als kleine vaertuigen opgevolgd, en landde tegen den middag in

klein Willebroek aen, alwaer zyn hoogheid het middagmael nam, en zich slechts weinig tyd alhier hebbende opgehouden, begaf hy zich wederom aen boord, en voer met zyne buitengemeene vloot de Rupel en Schelde af, tot aen de voorstad van Antwerpen, het Kiel genaemd, alwaer hy na den middag tegen vier uren aenlandde en zich aldaer ontscheepte, onder de toejuiching van het volk en een drievoudig salvo uit het geschut der stad, van het kasteel, en de forten. Ondertusschen begaf zich de prins op weg naer het kasteel, naby de plaets zyner ontscheping gelegen, alwaer hy door de buitepoort ingetreden zynde, in de wooning van Don Emanuel de Pimentel, graef van Teria, en gouverneur dezer vesting, zyn intrek nam.

Den volgenden dag, ontrent vier uren namiddag, trok deze doorluchtige prins, te paerd, door dezelfde poort zyner intrede het kasteel uit, nemende den weg naer de stad onder de wallen. Zyn hoogheid was ter linkerzyde verzeld door Didacus de Sylva y Mendozza, marquis d'Almenara, zyn eerste kamerheer; waerop volgde Karel Philibert, marquis d'Estona, zyn groot stalmeester en ridder van het gulden vlies; Bertrand Veles de Guevarra, ridder der orde van Alcantara, zyn kamerheer; Alphonsus Perez de Vivero, graef van Fonte Saldana, ridder der orde van Alcantara, zyn kamerheer. Deze stoet werd omsingeld door de boogschutters, waerop twee eskadrons van 's prinsen lyfwacht volgden.

Deze optocht werd gesloten door de aenzienlykste

heeren en edelen des lands, zoo te paerd, als in een menigte koetsen en andere rytuigen; bevindende zich in de eerste koets Pieter Roosen stalmeester, en raeds-kanselier van Brabant, als zyn vertrouwdste raedsman; benevens de eerwaerdige vader Johan à Sancto Augustino, zyn biegtvader en groot aelmoessenier.

Zyn koninklyke hoogheid, by de hamei der stadspoort aengekomen, vond aldaer de gildens der burgery in de wapenen, en geschaerd in slagorden met slaende trom en vliegende vaendels, bevindende zich de ridder Robert Tucher, toen eerste burgemeester der stad, aen het hoofd dezer bende met een *Esponton* in de hand, die, naby den prins gekomen zynde, met de eene knie ter aerde geboogen, hem een treffelyke aenspraek in het latyn deed. Vervolgens zyn redenvoering geeindigd hebbende, verzelde hy met ongedekten hoofde zyn koninklyke hoogheid door alle de straten en eerepoorten, tot aen de plaets van zyn verblyf, die vooraf in de abdye van den aerstengel Michaëlis beschikt was; de dekens der stads gilden in zwarte tabbaerten uitgedost, met brandende flambeeuwen van witten wasch, traden in twee reien aen 's prinsen zyde.

Zyn hoogheid deed vervolgens zyn intrede in de stad door de Keizerspoort, opgeregt na het beleg van Antwerpen, in het jaer 1542 te vergeefs ondernomen, door Maerten Van Rossem, veld-marschalk des hertogen van Gelder, heer van Pouderoijen, afgezonden door genoemden hertog, in verbond met den koning van Vrankryk, die aen Karel V., den oorlog ver-

klaerde, ten tyde dat deze prins het beleg van Algiers ondernomen had. Het leger van genoemden veldheer bestond uit twaelf honderd voetknegten en vyf honderd ruiters; ondanks deze weinige macht ondernam hy echter een beleg, en eischte de stad op onder bedreiging van plundering en verwoesting, maer ziende de standvastigheid en goede verdediging der burgeren, vond hy zich verplicht van zyn gemaekt ontwerp af te zien, na alvorens de buiten omliggende kloosters, kasteelen, hoeven en huizen, te hebben geplunderd en afgebrand, als de voorwerpen zyner wraekzucht.

Ter gedachtenisse dezer gedenkwaerdige gebeurtenis deed de Antwerpsche burgery onmiddelyk hier op, deze prachtige poort stichten, op de wyze van een romeinsche eerepoort, en van een eenvoudige en vaste orde. Dit gebouw voltooid zynde, wilde de regering van geen sterveling den doortocht gedoogen, alvorens keizer Karel V., de zelve doorgetrokken was, die aldaer den 25 november des jaers 1545 voor de eerstemael zyne intrede deed, zelve de Keizerspoort noemde, volgens den inhoud van het byschrift op de keizerlyke wapen, door twee leeuwen ondersteund wordende, hebbende de zuilen van *non plus ultra* op den rug.

Carolus quintus Cæsar
hanc Portam primus mortalium
introgressus, Cæsariam nuncupavit
Die 25 *novembris* 1545.

Keizer Karel de Vyfde,
heeft deze poort,
de eerste der stervelingen,
doorgetrokken, en
de Keizerlyke genaemd.
den 25 november 1545.

Onder den kroonlyst was stads wapen geplaetst, verbeeldende een kasteel door twee handen overdekt met het volgende byschrift:

Devotas tibi cerne manvs, quocvmque vocabis.

Aenschouw de handen, die, waer gy die ooit wilt roepen,
Uw, dienst zyn toegeweid.

Men had uit aenmerking der intrede van prins Ferdinand, op het dakgebint, tegen het torentje, dat het dak van genoemde poort bedekt, de wapens van zyn koninklyke hoogheid geplaetst, omslingerd met lauwer takken en vaendels, met het volgend latynsch vaers:

qui res cæsareas stabilisti victor ad istrum,
cæsariæ, FERNANDE, *subis per limina portæ,*
Avspiciisque beas lætam regalibus vrbem.

Gy Ferdinand! die aen den Donau, door uw stael
Voor 't keizerlyk gezag bevocht de zegeprael!
Laet u 't verheugde volk door deze poort verzellen,
En doe de stad zich op uw koomst iets grootsch voorspellen.

Zyne hoogheid de stad intredende ontmoette voor eerst een zegewagen, voerende een jeugdige vrouw, de maegd van Antwerpen, door verscheidene wichtjes verzeld, een dezer had de sleutelen der stad op een verguld-zilveren schotel met een lauwer-krans omslingerd, en bood de zelve zyn koninklyke hoogheid aen; hy nu de sleutelen en krans van hunne hand aengenomen hebbende, legde de zelven in de genoemde schotel weder; ten zelfden tyde vertoonde zich een jongeling, den beschermgeest der stad, die voor den prins, by het aenbieden van een lauwer-tak, deze vaerzen opzong.

accipe victricem, princeps fortissime, lavrvm:
vtque novos belgis, progerminet illa trivmphos,
obsequiis devota tuis anversa precatvr.

Ontfang den lauwer, die den heldenmoed behoort;
Het loon voor 't geen uw arm tot onzen dienst besteedde;
Deez'brenge ons Nederland noch meer triomfen voort:
Dit is ô dappre Prins! Antwerpens vier'ge bede.

De doorluchtige prins, meer voorwaerds naderende, ontmoete ontrent de kerk van den H. Joris eenen aenzienlyken boog met twee vleugels van de Ionische bouworde, wordende door zes vergulde pilasters ondersteund: dezelve was tot een hoogte van 80 voeten opgerecht, en 78 voeten breed; met drie groote zinnebeeldige schilderyen versierd, slaende op des prinsen zegeprael, in den slag van Nortlingen.

Het middenstuk verbeeldde de zegeryke intrede van zyn koninklyke hoogheid in de stad Antwerpen : in hetzelve bevindt zich op den voorgrond de prins te paerd, dwars door ter neder gevelde doode lichamen rydende; achter het paard bevind zich de God Mars, en de Godin Minerva, die hem verzellen; de deugd, en het Fortuin leiden het met de eene hand by den toom, vattende het fortuin met de andere hand de stad Antwerpen (geknield) by den arm, om haer aen den prins te bieden; achter de stad Antwerpen bevindt zich eene vrouw die de algemeene rust verbeeldt, met een slang in de hand, en aen de zyde van haer hoofd een vliegend kindje, met de wapens van Antwerpen : de overwinning verzeld den prins vliegende, en houdt een lauwer krans boven deszelfs hoofd : deze schildery is wyders met de volgende vaerzen voorzien.

sol belgis exorte tuis, decus orbis iberi,
anversam, FERNANDE, *venis obtatvs ad vrbem.*
in te spes arrectæ hominvm. te pvblica vota
iam pridem arctoi formosum pulvere belli
excipivnt : genibvsque tvis affvsa recvmbens
belgica, semirvtas attollit lætior arces.
in te nostra salvs. tibise reparanda reservant
tempora, fvnestis belli foedata rvinis.
ecce vltro gradivvs iter tibi pandit, et avspex
circvm te niveis volitat victoria pennis.

ô Roem van 't Vorstlyk Spanje, en zon van Nederland,
Nu juicht elk op uw koomst, doorlucht 'ge Ferdinand!

In u is de uitgestrekte en vaste hoop der Menschen,
Gy waert hier reeds voorlang het voorwerp onzer wenschen;
En nu gy hier tot ons, begruisd met stof, verschynt,
Verheugt zich Neerland, lang door droefheid afgepynd,
Noemt u haer heil, herstelt haer reeds vervallen Sloten,
Terwyl Minerf en Mars uw' oorlogsroem vergrooten.
Wat rust wordt niet ons volk uit uw bedryf voorspeld,
Daer de overwinning op haer vleuglen u verzeld!

De schildery aen de rechterzyde verbeeldt de zamenkomst der drie doorluchtige Ferdinanden, onder de muren der stad Nortlingen; te weten: keizer Ferdinand II.; Ferdinand III., roomsch koning; en Ferdinand infant van Spanje: op den voorgrond is de Donau, onder de gedaente van een oud man geplaetst, met een uitstroomende kruik van menschenbloed, in zyn eene hand terwyl hy met de andere de drie Ferdinanden begroet:

Duitschland onder de gedaente van eene vrouw, met een zwart gewaed, en met losverspreide haren in tranen smelt, rust op de keizerlyke wapens, den vrede voorspellende. Boven deze schildery leest men de volgende vaerzen:

victrices sociant dextras, dvo fulmina belli,
avstriadæ, divvm soboles, FERNANDVS *vterqve,*
ad mvros, norlinga, tvos gratatvr alvmnis
ister, et elatas iactantior incitat vndas.
quis non alcidæ sociatvm thesea cerni,
oebaliosve pvtet spartana ad mœnia fratres?

Nortlingens muer beschouwt de dappere Ferdinanden;
Vereend door zegeprael, vereenen zy hun handen,
De gryze Donau heet de helden wellekoom,
En bruischt nu heftiger, en voert nu sneller stroom.
Wie denkt hier niet Theseus met Alcides te aenschouwen,
Of 't Ebalesche kroost om Sparta 's val te brouwen (60)?

De derde schildery verbeeldt, Neptunus door Sirenen en Tritons, die zynen wagen omringen, verzeld, bevelende met zynen drietand aen de winden hun woede af te leggen, leggende tevens de zee een stille kalmte op, tot een gemakkelyke overvoering van den prins, welke zich hier op een schip bevindt : dit stuk is boven met deze vaerzen voorzien.

neptvno sternente fretvm, ac felicibvs avtris
pulsvs abit pelago boreas : et nobile cœli
depositvm tyrrhena vebit trans æqvora pvppis;
O qvantos, gracili. ligno, pro pignore tanto,
hespiræ simvl et belgI complexa timores !

Neptuin betemt de zee, 't gestarnt den dollen wind,
Op dat het schip, waer op de held zich nu bevindt,
Dien last haer toevertrouwd, gelukkig moog' bewaren,
En voeren over 't vlak der Tyrrhenesche baren.
Hoe groot zyn de angsten van Italje en Nederland,
Terwyl een ranke kiel besluit haer dierbaerst pand (61)!

Deze zegeboog pronkte nog boven op met een vrucht-

dragende palmboom, die door de zwaerte van eenen bol, in deszelfs midden rustende, zyne takken opende, en op een zwaeiend lint, om dezelve heen geslingerd, deze woorden droeg :

Sumit de pondere vires.

Hy heeft door zynen last krachten verkregen.

TWEEDE ZEGEBOOG.

Zyn koninklyke hoogheid door de Gasthuis-straet trekkende, ontmoette een, door de Portugalsche natie opgerichte eere-poort, zynde van de Toskaensche bouworde, welkers hoogte 64 en breedte 44 voet was; deze poort vierkant, en op zich zelve staende, stond tegen over de Aremberg straet; aen deszelfs top was het gekroonde spaensche wapenschild, dat aen beide zyden door twee bekranste kindertjes ondersteund werd, met kroonen in de eene hand, en den standaerd der Spaensche en Portugalsche wapens in de andere : onder het dakgebint zag men een groote schildery, verbeeldende Philips IV., koning van Spanje, op eenen troon, van Spaensche edelen verzeld, zendende zynen eenigen broeder, prins Ferdinand naer Duitschland; de overwinning, volgt den prins te paerd gezeten, door gelukzaligheid, Godsdienst, en goedertierendheid verzeld. Onder deze schildery las men deze woorden:

ferdinando
avstriaco
philippi
IV. hispaniarum,
III. lvsitaniæ regis
fratri,
restvtori germaniæ,
debellatis svecis et romani imperii perdvellibvs,
hostivm dvce capto,
lvsitani dvce capto,
lvsitani
pvblicæ lætitiæ et privatæ pietatis ergo,
p. p.

Aen Ferdinand van Oostenryk,
Broeder van Philips den Vierden,
Koning van Spanje
derden Koning van Portugal,
hersteller van Duitschland,
hebbende de Sweden,
benevens de hartnekkige tegenstanders
des Roomschen Ryks
bedwongen,
en derzelver Veldheer gevangen genomen,
word deze Eerepoort,
door de Portugezen,
tot een teeken hunner algemeene blydschap.
en byzonderen eerbied
toegeweid.

De tweede schildery aen de zyde des achtergevels

van deze poort, verbeeldde op den voorgrond Duitschland, onder de gedaente van een troostelooze vrouw; welker hoofd met een muerkroon bedekt is: zy werpt zich ter neder voor de voeten van den prins, die te paerd gezeten, van verscheidene vliegende kindertjes gevolgd wordt, de overwinning vertoont zich voor hem, dragende palmtakken, en kranssen van lauwrieren; in het verschiet ziet men de verslagene en vluchtende vyanden, als ook eenige verwoeste dorpen. Onder deze schildery was geschreven:

invictissimo principi
ferdinando
avstriaco
fvndatori pvblicæ qvictis,
svsceptvm belgicæ regimen,
et
avspicatissimvm adventvm
Lvsitani
gratvlantvr.

Den onverwinnelyken Prins Ferdinand,
den grondvester der algemeene ruste,
wenscht de Portugees geluk,
met het aenvaerde bestier der Nederlanden
en zyne heilryke komst aldaer.

DERDE EERE POORT.

Aen het einde der huidevetters straet, naby de Meir was de allerprachtigste boog opgerecht, die Rubens,

ontworpen had ; de bouworde was van de samengestelede (of Romeinsche) , en deszelfs maekzel in 't algemeen toepasselyk , op de roemruchtige en ontzachelyke vereeniging der huizen van Oostenryk, en Bourgondië, door het huwelyk van Maria van Bourgondië, eenigste dochter van Karel den stouten, met den aerts-hertog Maximiliaen, zoon van keizer Frederik IV., om dat door deze vereeniging Bourgondië, en de 17 Nederlandsche provintien aen het huis van Oostenryk vervielen, deze gebeurtenis, heeft dit schoone puntdicht voortgebracht.

Bella gerant alii, tu felix Austria nube,
Nam qua Mars aliis, dat tibi regna Venus.

Een ander vaer' ten stryde, u kroont de huwelyksband,
't Geen Mars aen anderen schenkt, verkrygt ge uit Venus hand.

De hoogte dezer poort was 75 voet, deszelfs breedte 38, en diepte 20, zy was met de volgende krachtige zinnebeelden opgetooid, namentlyk Jupiter en Juno, op wolken gezeten en over dit aenstaende huwelyk raedplegende; aen de zyde van Jupiter bevindt zich zyn arend, met den bliksem in zyn klaeuw, zynde Juno van eene paeuw, haer geliefdste vogel, verzeld: wat lager, naby Jupiter, bevindt zich de voorzichtigheid, met een oog op het voorhoofd en een wereldbol in de hand; aen de andere zyde de tyd, in zyn rechter hand eenen gouden kring, door een slang die zich den staert byt, te samen gesteld, en zyn zeissen in de andere hand : dit zinnebeeld had tot byschrift.

avstria se qvantis attollet gloria rebvs
conivgio tali !

Wat grootsch vooruitzicht doet voor Oostenryk zich open ,
·Dat door dit echtverbond zal zeeg op zege hopen !

Deszelfs schildery behelsde de voltrekking van het huwelyk, waer in Rubens den aerts-hertog Maximiliaen verbeeldt, versierd met het gulden vlies, en Maria van Bourgondiën opgetooid met een torenswyze muts, aen welker einde een wit gaes met gouden stralen is vast gehegt, dat nederhangt en zwiert om den arm : de bruid en bruidegom geven elkander de hand, en zweren getrouwheid in 't byzyn van keizer Frederik IV., vader van den bruidegom, en van hertog Karel van Bourgondiën, vader van de bruid. De sleep der bruids tabbaert wordt door een staetjongen gedragen; de hertog van Bourgondiën in harnas, met het gulden vlies aen den hals, en een klein mutsje op 't hoofd, omringd door eenen band met edele gesteentens, ondersteund met zyn rechter hand den arm der bruid; bevindende zich de keizer aen de zyde van den aarts-hertog zynen zoon : ter rechter zyde van de prinsesse , bevindt zich de Godinne Cybele, de moeder aller goden, met een hulsel van vestingwerk op 't hoofd, aenbiedende de 17 provintien (overdekt met eenen gouden leeuw), de echtelingen tot een huwelyksgift : in het midden is de god Hymen geplaetst, met de fakkel der liefde in zyn linker hand , terwyl hy met de rechter de bruid na haren bruidegom geleid , zynde dit huwelyk in den

jare 1477 te Brugge gesloten, onder deze schildery was deszelfs inhoud, door dit puntdicht uitgedrukt:

avstria ivnxisti, Bvrgvnda et belgica ivra,
Maxima, *per thalamos*, Æmiliane, *tuos.*

Gy hebt ô Prins, terwyl de trouwknoop is gelegd,
Bourgonje en Oostenryk en Neerland t'zaem gehegt.

Boven deze schildery las men in een rol, tusschen twee overvloeds hoornen, als volgt.

pulcra
faciet te
prole parentem.

Wat zal dit paer zich een doorluchtig kroost verwekken!

De poort van dezen boog waer door zyn doorluchtige hoogheid trok, was met een balkon overdekt, aen welkers zyden de levensgroote portretten van Philip I., en Philip II., koningen van Spanje geplaetst waren, en dewyl dit schoone gedenkstuk der plechtigheid, van stads wegen, ter eere van derzelver Monarch Philip IV., gebouwd was; vond men op de zelve de volgende *inscriptie:*

potentissimo et invictissimo monarchæ
philippo IV.
hispaniarvm indiarvmque Regi,
belgarvm principi, etc.
philippi III. fil.
philippi II. nep.
imp. cæs.

imp. cæs. caroli V. avg. pron.
philippi I. abn.
imp. cæs. maxæmiliani avg. adn.
pio fel. patri patriæ.
et
serenissimo principi
ferdinando
fratri eivs vnico ,
S. R. E. card.
belgar. et bvrgvnd. gvbernatori avspicatiss.
pro salvte et perennitate
avgvstæ domvs avstriæ
voto svscepto ,
arcvm hvnc Philippevm ,
devotissimi obsequii svi monvmentvm,
incredibili lætita dedicabat.
S. P. Q. Antwerp.

Aen den machtigsten en onverwinnelyksten monark,
Philips den vierden ,
Koning van Spanje en beide Indiën ,
Vorst der Nederlanden ,
zoon van Philips den derden ,
neef van Philips den tweeden ,
achterneef van keizer Karel den vyfden ,
na-achterneef van Philips den eersten ,
en keizer Maximiliaen ,
den vromen en gelukkigen.
vader des vaderlands ,
en zynen eenigen broeder ,

den prince Ferdinand,
den doorluchtigen kardinael,
den bestierder van Nederland en Bourgondië,
wordt deze Philippynsche boog
na het doen eener gelofte,
voor den welstand en duerzaemheid,
van het doorluchtig huis,
ten bewyze hunner oneindige verplichting,
met ongelooflyke blydschap toegeweid,
DOOR DEN RAED EN 'T VOLK VAN ANTWERPEN.

De achtergevel dezes boogs had zyn uitzicht op de Meir, waerin dezelfde bouwkunde heerschte, echter verschilde hier de groote schildery benevens de andere in ordonnantie. Vooreerst verbeeldde het eerste het huwelyk van Philips den Schoonen, zoon des keizers Maximiliaen, met de princes Joanna, dochter van Ferdinand, koning van Arragon, tredende door dit huwelyk het koningryk Spanje, in het vervolg onder de heerschappy van het Oostenryksche huis.

Deze groote schildery verbeeldt den aerds-hertog Philips, houdende de prinses Joanna met eenen koninglyken mantel omkleed, by de hand; de einden van dezen mantel worden door een gevleugeld wichtje gedragen; Hymen, met bloemen bekranst en de fakkel der liefde in de hand, geleidt deze twee doorluchtige gelieven voor Saturnus met zyn zeissen in beide handen, als de vader der tyden, en belooft hen dat zy in 't vervolg zullen bekroond worden, benevens hunne nakomelingen tot koningen van Spanje, van Portugal en Indiën. Achter den prins volgt een vrouw met een muer-kroon

op het hoofd, verbeeldende het koninkryk Spanje : aen de rechter zyde van Saturnus bevindt zich de godinne Juno verzeld van haere pauw, hebbende de aerdkloot in de hand om dezelve aen de twee echtelingen aen te bieden.

Men weet dat deze prinses met een vloot van honderd vyf-en-dertig zeilen de zee overstak en op den 12 october des jaers 1446 te Vlissingen ontscheepte; als ook dat in de maend november van het zelve jaer, haer huwelyk te Lier in Braband gesloten werd.

Het middelste van den top dezes achtergevels was met twee andere zinspelende beelden versierd waer van het voornaemste de Oostenryksche monarchie, op de wolken, verbeeldde, en omringd van de twaelf teekenen van den zodiak, hebbende de ster van geluk op haer voorhoofd, aen wie de bevallige geleigeest, gevleugeld, en met de knie ter aerde gebogen den aerdkloot aenbiedt, in de welke zy met de eene hand het kruis des Roomschen godsdienst plant, en met de andere een slangen-staf (zinspelende op den handel), koren-haren en heulbloemen vasthoudt, om dus den overvloed aen te kondigen; wat lager ter rechter zyde vertoont zich een beeltenis, een opgaende zon uitdrukkende, hebbende een lauwer-krans om het hoofd, die met de eene hand een uitstralende kloot, en met de andere den standaert der Portugalsche wapens vasthoudt : aen de andere zyde is de maen, met haer aenwassing in de eene hand, en in de andere, den standaert der Spaensche wapens : nog lager is West-Indië, welker hoofd met pluimen en paerlen is versierd, uitstortende een hoorn, opgevuld

met goud en zilver; aen de andere zyden is Oost-Indiën, hebbende het hoofd met edele gesteentens getooid, die uit haer hoorn goud, diamanten, en andere zeldzaemheden uitgiet : in het midden des boogs las men deze vaerzen, betrekkelyk tot de uitdrukking van de groote schildery :

dotales geminis mvndi de finibvs indos
avstriadvm domvs avspiciis sortita secundis :
sparsaqve regna tenens pariter cvm lvmine solis,
Mitibvs œqva regit famvlantem legibvs orbem.
altivs invidia sceptrvm hoc, cvnctisqve verendvm
hostibvs, et patrio maiestas proxima cœlo,
magne PHILIPPE, *tva perpes in stirpe perennet.*

Het huis van Oostenryk, wiens macht voor geene zwicht,
Die tot in de Indiën haer ryk wist uit te zetten,
Regeert gelyk de zon, die koestert en verlicht,
En leidt haer' onderdaen, door zachte en nutte wetten.
Grootmoedige Philips! uw macht, zoo onbepaeld,
Duer' lang; uw majesteit, waer op door 't oorelogen,
Den vaderlyken glans noch even krachtig straelt,
Doe 't late nageslacht op uw triomfen bogen.

Onder deze vaerzen voortoont zich een balkon, waervan de achtergrond door een pilaster gescheiden is, waer tegen de God Hymen aenrust, houdende de fakkel der liefde in de hand, aen de eene zyde bevindt zich de aerts-hertog Albertus en aen de andere de Infante Isabella : tusschen de kolommen of zuilen zyn vier prinsen, uit het huis van Oostenryk, geplaetst, op dezelve wyze als in den voorgevel.

VIERDE ZEGE BOOG.

By de intrede op de Meir, was eene ruime poort aen de keizeren van het Oostenryksche huis toegeweid, by wyze van een halve zeshoek gebouwd : dit gedenkstuk verhief zich in zyn midden door een obelisk tot 14 voet hoogte, de voorgevel 110 voet breed, en zynde zoo veel diameter; op den achter gevel, had men in 12 boogswyze poorten of nissen 12 Oostenryksche keizers geplaetst, in steen uitgehouwen en verguld, als ook tusschen de kolommen, die deze poorten ondersteunden, 12 heidensche goden; onder de obelisk vond men dit schrift.

orbi svfficit vnvs.

Een is de wereld genoeg.

Aen de zyden der obelisk waren de zuilen van Hercules die de keizerlyke kroon ondersteunde, een gallery, die de vleugels van het gebouw bedekte, was met 18 fakkels, slingerfestonnen, brandende en andere versierselen opgetooid , tusschen de poort van den doorgang, en onder de obelisk las men deze vaerzen :

imperii colvmen, nvtantis et anchora mvndi,
avstria perpetvo vigeat splendore propago :
qua non vlla domvs divvm fœcvndior vnqvam,
æthera sideribvs, terras virtutibvs implet.

ô Zuil van 't keizerryk, geducht aen alle kanten,
Uw vorstelyke stam, bloei, altoos ongekrenkt,
Die vruchter dan ooit in helden voort te planten,
Der wereld deugden, en den hemel starren schenkt.

VYFDE ZEGE BOOG.

Zyn koninklyke hoogheid door de Clara straet trekkende, zag omtrent den grooten ingang van de H. Jacobus kerk, eenen anderen boog van romeinsche bouworde, op de wyze van een *Catafalcus*, waer op een kandelaer met 7 armen met 7 brandende fakkels; aen het afhellen der beide zyden van het frontispis bevonden zich 14 brandende fakkels, zynde by ieder der twee uiterste einden een andere kandelaer met 3 armen, ondersteund door geslingerde kolommen, die het uitwendige van het gebouw benevens de groote schildery insloten; naest aen deze kolommen bevonden zich, aen de eene zyde, de voorzichtigheid, en aen de andere de zekerheid; hebbende de eerste tot onderschrift : *salus publica*, en de tweede : *securitas;* in het midden was eene groote zinnebeeldige schildery waer in de infante Izabella zich op de wolken vertoont, bekleed met het Theresiaensch geestelyk gewaed welke zy volgens Spaensch gebruik na het overlyden van den aertshertog Albertus had uitgekozen : achter de Infante bevindt zich de moederlyke liefde, verbeeld door eene vrouwe die haere drie kinderen liefkoost; aen de andere zyde ziet men deze woorden uitgedrukt, als van den mond der Infante uitgaende, en tot den prins Ferdinand, die op de voor grondverschynt, gericht :

Hic vir belgica hic est, tibi qvem promitti, sæpivs avdis,

ô Neerland! dit 's de man, dien gy u moogt beloven.

De koning Philips IV., vertoont zich op eenen troon, zynen eenigen broeder omhelzende, terwyl hy hem tevens den veld-heers-staf geeft, om hem naer Duitschland, en van daer in de Nederlanden te zenden, aen 's prinsen voeten leest men deze woorden :

in vtrvmque paratvs.

Tot beide gereed.

Op den voorgrond liggen twee bedaegde vrouwen geknield, waer van de eerste Belgica verbeeld, van haer' leeuw verzeld, en met een hertoglyke mantel omkleed; en de andere de droefheid, omwonden met een zwart kleed; hebbende beide de oogen en handen naer de Infante Izabella en den prins opgeheven; smeekende den genadigen bystand hunner godvruchtige bescherming, en van hun aenstaende gouvernement-generael. Achter den koning is Jupiter verbeeld, met de blixem in de hand (tot bewys van almacht), en aen zyn zyde Minerva (zinspelende op de vrede, de aenkweeking der schoone kunsten en den handel). Aen 's prinsen zyde, zyn twee gelei-geesten die hem overal verzellen, waer van de eerste, met bloemen bekranst in de eene hand een overvloeds-hoorn, en in de andere een slangenstaf houdt, belovende de gerustheid der tyden, en uitgebreiden koophandel; en andere draegt met beide handen een schild dat met

het hoofd van Meduza pronkt (een zinnebeeld van kettery). Op den tweeden grond vertoont zich een jongeling, die het paerd, dat voor de reis van den prins vaerdig staet, by den toom houdt; ook zyn hier soldaten, gereed hem te volgen. Onder deze schildery waren deze krachtige vaerzen uitgedrukt :

Post divam evgenien, svmmi garmane monarchæ,
defensor belgis, præsidivmqve venis.
comprime civiles, armis vel pace, tvmvltvs,
consiliisqve adsit fida minerva tvis.
pro svperi! qvanta est largi indvlgentia regis!
quæ pietas in te, belgica, qvantvs amor!
arma, viros, et opes belgis ante Philippus,
est animæ partem nvnc dedit ille svæ.

Godvruchte Eugenia ten hemel ingevlogen,
Verschynt g' in haer plaets ô dappre Ferdinand!
Stil d' oproer, die den staet zoo hevig heeft bewogen,
En de invloed van Minerf bestiere uw hart en hand!
Wie kan des vorsten zucht voor Nederland bevatten,
Die 't voorwerp is, waer op zyn teerste liefde viel!
Voorheen schonk hy haer volk en wapenen en schatten,
Nu schenkt hy haer een deel van zyn verheven ziel.

ZESDE EERE POORT.

De doorluchtige prins ontmoette in de Nieuw-straet, de zesde poort, die door den raed opgerecht was, om den prins over deszelfs roemruchtige daden, in den veld-

slag by Nortlingen, hulde te bewyzen. Deze poort die de hoogte van 72, de breedte van 42, en de diepte van 26 voeten had, was van de Romeinsche bouw-orde, en tevens met 6 kolonnen van de Dorische voorzien: het opperste gedeelte was door 4 pilasters ondersteund, vertoonende zich Aurora, op den top, in haren wagen, door vier witte paerden getrokken; voerende de morgenstar op het hoofd (eene zinspeling op de wakkerheid), in hare rechterhand twee kroonen, en in de andere een palmtak; op het voetstuk dat den wagen ondersteunde las men deze volgende vaerzen:

cvm tva præradiet niveis avrora
quadrigis,
mille trophæa dabit, princeps,
tibi serior ætas.

Uw' dageraed, wier glans reeds schittert wyd en zyd,
Belooft meer eer nog aen uw laet'ren levenstyd.

Aen ieder zyde van het frontespits dat dit gebouw overdekte, waren twee lansen verrykt met den buit van wapens en zegeteekenen op de vyanden behaeld, zynde mede gekluisterde gevangenen tegen de zelve aengesteld. Aen de twee uitersten van het frontespits zag men de beelden van Castor en Pollus, hebbende beide eene uitstralende star op het hoofd. Onder de voeten van Castor las men het geen hier volgt:

victoria nulla.
ciarior avt hominum votis optatior vmquan
contigit

Geen zegeprael heeft ooit meer luister aengebracht,
Noch was gewenschter voor het sterfelyk geslacht,

En onder die van Pollux :

vos tyndaridœ concordia fidera, fratres,
divinam tribvistis opem dextraqve levastis,
navfragivm commvne manv.

o! Tyndariden! gy eendrachtig broederpaer!
Aenzienlyk gestarnt! gy hebt ons in 't gevaer,
Uw goddelyke hulp gelykerhand bewezen,
Gestuit 's lands schipbreuk, die zoo ernstig was te vrezen.

Onmiddelyk onder de kroonlyst van het frontespits, zag men deszelfs trommel met de wapens van het Oostenryksche huis verrykt, overdekt met een keizerlyke kroon, en met het volgende onderschrift voorzien.

invenere viam superi. Mavortia virtvs
avstriadvm, obstantes dvdvm elvctata catarvas,
ense svo reseravit iter. cessore furoris
relliquiœ, gvstave, tvi: penitvsqve svbactvs
svccvbvit boreas, debellatiqve trionis,
discerptvsqve aqvilis cecidit victricibvs angvis.

't Bestier des hemels doet den zegeprael bekomen:
Geen wrevlig heir is meer voor Oostenryk te schroomen.
Gustaef! waer is uw woede? uw trotsheid? ze is te niet:
Men stuit' Boreas in zyn onbetoomd gebied;
Geen noordsch gestarnte zal voortaen zoo sterk meer lichten:
De vuige slang moet voor den fieren aedlaer zwichten.

Wat lager vertoonden zich twee arenden die een slang verslinden; beteekenende dit kruipdier zinnebeeldig, den generael Gustaef Horn, die, bevel voerende over de ketteren en oproerigen, voor Nortlingen werd geslagen en gevangen genomen : terwyl de twee arenden, de twee overwinnaers, Ferdinand koning van Hongarien en Bohemen, en Ferdinand, den infant verbeelden. Waar onder men dit geschrift ontdekte :

concordia fratrvm.

Door broederen eendracht.

De groote schildery, in het middelpunt dezer poort geplaetst, verbeeldt den veldslag by Nortlingen, op den 5 september des jaers 1634 ondernomen, door Gustaef Horn, bevelhebber over het leger der oproerigen; tegen de vereenigde legermachten der Duitschen, Hongaren, en Spanjaerden; over welke twee eerste, Ferdinand, koning van Hongarien en Bohemen, en over de Spanjaerden, Ferdinand, aerts-hertog van Oostenryk, infant van Spanjen, het bevel voerden.

Deze twee prinsen, die te paerd zyn gezeten, schynen de soldaeten als aen te moedigen, om den vyand van den godsdienst en Duitschland te bevechten : Gustaef Horn, ziende het vereenigde leger op een hoogte onder de muren der stad Nortlingen voordeelig geposteerd, en tot het slagleveren gereed, nam het besluit om zynen vyand op verscheidene plaetsen te gelyk aen te vallen, by wyze van bestorming : deze pooging werd echter zoo kloekmoedig afgekeerd, dat by de zestiende mael

dezer herhaling, het leger der oproerigen geheel en al verslagen was, met verlies van acht duizend man die op het slagveld bleven, en vier duizend gevangenen, onder welken zich de generael, Gustaef Horn, de generael graef van Hofkirchen, en andere officieren van rang bevonden: het vereenigde leger buitte drie honderd vaendels, vier-en-tachentig stukken kanon, en acht honderd bagagie-wagens, zonder nog den anderen buit: nemende de vluchtenden door het Schwabische den weg van Ulm, om een schuilplaets in het land van Wurtemberg te vinden. Men las de loftuigingen dezer gebeurtenis, op den rol onder deze schildery in de volgende woorden:

fortissimo et invictissiomo principi
ferdinando
avstriaco,
hispaniarvm infanti,
germanicæ libertatis assertori,
religionis vindici,
qvod bellicosissimis gentibvs ad norlingam deletis,
provincias belgicas
favstissimom advento svo in spem optimam erexerit,
S P. Q. antverp. eivs celsitvdini devotvs p.

Aen den dapperen
en onverwinnelyken Vorst,
Ferdinand van Oostenryk
Infant van Spanje,
Handhaver der Duitsche Vryheid;
een zeer strydbaer volk

by Nortlingen verdelgd,
en by zyne aenkomst
de heerlyke verwachting opgewekt hebbende,
is dit
Door den Raed en 't volk van Antwerpen,
opgericht.

Het opperste gedeelte dezer poort voert op deszelfs top den God Lucifer, op een wit paerd, hebbende zyn ster benevens een lauwer-krans op het hoofd, voorspellende dat de aenkomst van den prins Ferdinand, Nederland in haer' eersten gelukstaet zal herstellen. Dit zinnebeeld is uit Ovidius (*Lib. II. Amor. Eleg, XI*) getrokken, zeggende het volgende:

Hæc mihi quam primum, celo nitidissimus alto
Lucifer admisso tempora portet equo.

Deez' Lucifer, bekroond met glans en blinkende eer,
Brengt uit den hemel ons nu de oude tyden weer.

Nog houdt de zelve in zyn rechter hand een lint dat hem rond het hoofd slingert, met deze woorden: *Jo Triumphe:* op het voetstuk dat dezen God draegt is geschreven:

felix exoritvr lvciferi ivbar
belgis.

Wat schooner morgenstar ziet Nederland verryzen!

De groote schildery van den achtergevel, verbeeldt de

zegenryke optocht van zyn doorluchtige hoogheid, gezeten in eenen zege-wagen, waer van zich de overwinnaers by de oude Romeinen bedienden : deze wagen is met vier witte paerden bespannen, waer van de toomen in 's prinsen hand zyn, die door de overwinning, vliegende nagevolgd, en gekroond wordt. De stad Nortlingen, verbeeld door een hoofd met een muerkroon gehuld, wordt door een wichtje op een lans gedragen : ter zyde den wagen zyn gekluisterde gevangenen, voorgegaen van een' standaert-drager, hebbende op zyn vaendel een overwinnings-teeken, dat door een kruiswyze letter P, waer boven de letter F, met een lauwer-krans omringd, uitgedrukt is. Nog worden de paerden voorgegaen door een soldaet, dragende in zyn rechterhand een zege-teeken, en in de andere een palmtak. Wyders waren onder deze schildery de zeven volgende vaerzen uitgedrukt :

qve, FERNANDE, tibi lvx circvmfvsa, serenos
irradians vvltvs ocvlis aflanit honores?
te missa æberes victoria circvit axe,
et modo detractis exvltabvnda tropbæis,
dapbnidis æterna tibi fronde micantia cingit
tempora. et in de novos gavdens spondere trivmphos,
spemqve trahens sociam, fertvr secvra fvtvri.

Hoe blaekt ge ô Ferdinand ! van een omschenen licht !
Hoe flikkrend straelt het af op aller aengezicht !
Nu moog' de zegeprael vry huppelen en dansen,
En juichen om uw versch bekomen zegekransen;

Daerze, op bevel u van den hemel toegestierd,
Met durend lauwerloof uw edel hoofd versiert,
Terwyl de hoop alom haer schreden wil verzellen,
En niet dan nieuwe zege, en nieuw geluk voorspellen.

ZEVENDE ZEGE BOOG.

Aen het einde der nieuwstraet vertoonde zich Janustempel, op de melk-merkt geplaetst; dit groot stuk werks was van de Dorische bouw-orde, waer van de prachtige koepel door een gallery bekroond was, die door vier uitgegroefde kolommen werd ondersteund: het kleine frontespits, overdekkende de deur van de verblyfplaets dezes oorlogsgods, was met een borstbeeld opgepronkt, dat het dubbel aenzicht van deze Godheid verbeeldde: onder het frontespits las men deze vaerzen.

o vtinam, partis terraqve mariqve trivmphis,
belligeri clvdas, princeps, penetralia iani!
Marsqve fervs, septem, iam pœne decennia belgas
qui premit, harpyœqve trvces, lvctvsque, fvrorqve
hinc procvl in thraces abeant, scythicosqve recessvs:
paxqve optata div, popvlos atqve arva revisat!

Och! mogt ge ô prins! na dat uw schitterend heldenstael,
Te lande en zee verkreeg zoo menig zegeprael,
In 't ende de yzren deur van Janus tempel sluiten,
En d'ongetoomden Mars in zyne woede sluiten,
Die zestig jaren lang het zuchtend Nederland
Vervulde met geklag, met roof en moord en brand!

Ga, wil de krygsharpy naer Scyth en Thracer jagen;
En hier de vredezon weer lieflyk op doen dagen.

Uit de deuren dezes tempels die zich geopend vertoonden, zag men de woede met geblinde oogen te voorschyn komen, dragende een pook in zyn rechterhand, terwyl hy met de andere door zyn ontstokene fakkel de geheele wereld bedreigt, de ketenen, waer mede hy gekluisterd was, verbryzeld; ter rechter zyde der poort bevindt zich de tweedracht met het hoofd overeind staende van slangen, en een opgesperden muil; zy wordt door Tisiphone ondersteund, die, met losverspreide hairen, slangen in de hand voert, terwyl zy met haer voet een kruik, van menschenbloed uitstroomende, omverwerpt, om als 't ware kracht te gebruiken tot het openhouden der poort-deur: aen de andere zyde is de vrede geplaetst met slangen-staf in de hand, en de hoorn van overvloed naby haer, onder de voet gesmeten, wordende door de aerts-hertoginne, en de godsvrucht ondersteund, die met den vinger naer een altaer wyst dat door offering vlamt, doende gezamentlyk poogingen om de andere deur te sluiten.

Boven de tweedracht en Tisiphone, bevindt zich een harpy (zinspelende op de dwaling), en aen de andere zyde de liefde en vriendschap, door twee kindertjes verbeeld, die met het achtereinde hunner fakkels de woede in zyn spelonk als schynen te willen opsluiten: tusschen de kolommen vertoont zich de onmenschlykheid der soldaten, die een vrouw met de haren sleuren, en haer kind ter aerde werpen; achter hen ver-

schynt de dood, houdende in de eene hand zyn zeissen en in de andere een toorts, op pest en 'hongersnood zinspelende, zynde deze twee plagen de voortbrengselen van den oorlog. Tusschen de twee andere kolommen bevinden zich de gerustheid en de zekerheid; men wordt op de kniën der gerustheid boeken gewaer, waerop de zekerheid haer eene hand legt, terwyl zy de andere op haer borst houdt, zwerende aen de gerustheid haer bescherming en goede gunsten : aen den kant van het dak der koepel waren aen de eene zyde een bondel oorlogs-tuigen, en aen de andere, een met die der overvloed gesteld, bevindende zich aen de zyde dezer laetste : *trophée*, de overvloed en vruchtbaerheid, en aen de andere, de armoede en elende.

AGTSTE ZEGE BOOG.

Wanneer zyn koninklyke hoogheid den tempel van Janus verlaten had, trekkende over de groote merkt, ontmoette zy eenen anderen boog na by de Maelderystraet, die door de akademie der schilders en graveerders opgerecht was; vertoonende zich deszelfs midden op de wyze van een *Amphitheater*, of schouwburg, vervuld door levende persoonen : deze boog had de hoogte van 60, en de breedte van 43 voeten, en in der zelver achtergrond was de stam-boom van het Oostenrycksche huis geplaetst, aen welkers takken rolslingers waren vastgehecht, voerende de namen der prinsen en prinsessen van het zelve.

Aen den voet van den boom bevond zich de H. kerk, hebbende den H. geest op haer pausselyke statiemuts, en aen hare zyden den godsdienst, het geloof, de liefde, de hoop, en meer andere christelyke deugden; op den voorgrond liggen ter eener zyde, de Mahometaensche en andere *secten*, ter aerde geveld, en aen de andere zyde het hertogdom Braband geknield, door een jonge dochter verbeeld, in beide handen de wapens van het Spaensche koningryk dragende, terwyl zy tevens de bescherming van den prins Ferdinand afsmeekt, Minerva en de Tyd bevinden zich achter haer.

Boven op de kapiteelen, ondersteund door thermen ruggelings tegen de pilasters gesteld, die den zydelingschen bouw ondersteunden, waren de wapens van Antwerpen en die der akademie geplaetst; ook was de top met een groote bloempot gekroond: aen de twee afhellende zyden waren vyf kandelaers met brandende fakkels, zittende aen de twee uiterste einden de schilderkunst en graveerkunde.

Na dat nu de doorluchtige prins dezen laetsten boog was voorby gegaen, nam hy den weg naer de kathedrale kerk, alwaer hy, van zyn paerd geklommen zynde, in de groote gang door het kapittel werd ontfangen, voorgegaen door den deken, Aubert Le Mire, gezegd Miræus, toen vicaris generael aen het Antwerpsche stift, die van wegen zyn kapittel zyn koninklyke hoogheid met een zeer krachtige en verstandige aenspraek verwellekomde, en hem by het intreden der kerk den wy-kwast aenbood, alwaer deze prins een gebedebankje gereed vond, overtrokken met karmosyn fluweel, zynde deszelfs byvloer

van de zelve stof, op welken de prins nedergeknield zynde, genoemde deken hem (op de wyze van dien tyd) een crucifix aenbood, hetwelk hy met eerbied kuste. Na dat deze plegtigheid geëindigd was, trad de prins het groote koor in , en ging op een gebedenbank voor het groot altaer neder knielen, doende aldaer zyne gebeden, terwyl de deken le Mire , den lofzang van dankerkentenis *Te Deum laudamus*, aenhefte, onder het geschal van trompetten, keteltrommen , en andere muzikale instrumenten. De lofzang geeindigd zynde, verliet zyn koninklyke hoogheid deze schoone domkerk, verzeld door genoemden deken en het kapittel, en nu in de groote gang terug gekomen zynde, deed hem dezelve deken een tweede aenspraek, waer na zyn hoogheid weder te paerd steeg en over de oude Koornmerkt reed, om wederom den grooten weg te vervolgen , en bejegende aldaer den

NEGENDEN ZEGE BOOG.

Dit gevaerte, in de Toskaensche orde opgerecht, en op de St-Jans brug nedergesteld, verbeeldde een zeestuk door de menigte van watervallen , schynende als nedertestroomen van de buitenste oppervlakte en uitersten van dit gebouw, welker hoogte 60, en breedte 70 voeten was.

Dit uitmuntende triumfgedenkstuk overdekte in deszelfs midden een heerlyke schildery van een verhevene zinnebeelding, de welke de God Mercuer verbeelde, rustende met den eenen voet op een pedestal, de andere

in de lucht uitstekende, met een slangen staf in de eene en eene beurs in de andere hand, welke laetste hy naer de stad Antwerpen gericht houdt, die door eene vrouw met een muerkroon, omslingerd met een roozenkrans, op het hoofd, is uitgebeeld; zy buigt zich op de eene knie terwyl zy het hoofd naer den prins wendt, als schynende deszelfs macht en bescherming af te smeeken, op dat hier Mercuer zich voor eeuwig op zyn pedestal vestige, en haer niet verlate, het welk door deze vaerzen wordt uitgedrukt.

ne, precor, hinc volvcres flectat cyllenivs alas,
o princeps, cvltamqve sibi ne deserat vrbem:
et fvgitiva meo redeant commercia scaldi!

Verhoed ô Prins! dat ons de koopgod niet verlaet':
De stad, aen hem gewyd, roept zyne hulp te baet:
Hy sprei' zyn wieken uyt om tot ons weêr te keeren,
En doe den handel aen myn Schelde op nieuws vermeeren.

Ter rechter zyde der stad Antwerpen vertoont zich, een werkelooze matroos slapende op zyn anker en omgekeerde boot, en ter linker zyde op den voorgrond, de Schelde onder de gedaente van een gryzaerd, met ongeschikte hairen, het hoofd met riet overdekt en sluimerend op zynen arm, die door een kruik ondersteund wordt, terwyl hem een *genius* de ketenen waermede zyn beenen gekluisterd zyn losmaekt: achter dit beeld is een fregat geplaetst waer van de zeilen aen de ra zyn

opgebonden. Rubens heeft door deze schoone zinnebeeldige ordonnantie den geheelen verslagenen Antwerpschen koophandel, willen beteekenen, door de dwaling, s'lands beroertens, en de opgeheven voet van hun Mercuer met zyn gevulde beurs, hebbende aldaer niets meer overgelaten als zyn pedestal of voet-zuil, waer op Rubens deze woorden had gesteld:

mercurio mercimoniorvm præsidi posvit.

Ten steun des koophandels gesteld.

Boven deze groote schildery is een berg geplaetst, die op zyn top een mast, in riet geplant houdt; dragende op deszelfs uiterste, een kompas en eene vlam: wat lager leest men aen een zwierend lint, het volgende:

polvs non svfficit vnvs.

Een aspunt is niet genoeg.

In het midden des bergs is een aen de ra opgebonden zeil geplaetst, zittende Neptuin en Amphitrite ruggelings tegen het ondereinde van den mast, welke eerste zyn drietand in de eene en een roer in de andere hand houdt, terwyl Amphitrite haer rechter hand op een schip legt, en met de andere een hoorn van overvloed houdt; onder deze twee godheden vertoont zich een aerdbol, wordende op het hoofd van een reuzenbeeld gedragen, loshangende hair, en de baerd met zee schuim bedekt,

verbeeldende dit den grooten Oceaen; aen de voeten van Neptunus en Amphitrite bevinden zich twee groote gevleugelde *genien* (zinnebeelden van de Oostersche en Westersche zeeën), die hare stroomende kruiken in zeehoornen uitstorten, rusten de kruiken op de pilasters, waer tegen de thermen zyn gesteld, die de groote schildery insluiten: ter zyde dezer *genien*, bevinden zich Tritons, die op hunne hoornen blazen, hebbende aen het einde van een piek de wapens der stad Antwerpen, aen de linkerzyde van de groote schildery ziet men in een nis de armoede, die door eene vermagerde vrouw is uitgedrukt, gevende aen haer kind, in plaets van brood, een kool te eten, achter dezelve bevindt zich een matroos met een schop in de hand, en zich het hair uittrekkende, waer by men dit onderschrift gewaer wordt:

scaldim cvmpedibvs princeps dabit ire solvtis,
desvetasqve itervm ponto decvrrere pappes.
pavperies procvl, et pallens abscedet œgestas,
nec dvivm vlterivs tractabit navta ligonem.

Dus wordt de Schelde weêr ontboeid door 's prinsen macht:
De kielen gaen ter zee met rykgeladen vracht.
De schipper zal 't houweel nu uit de handen smyten,
En bleeke nooddruft zal niet meer om voedsel kryten.

Ter rechter zyde ziet men in een andere nis den rykdom geplaetst, zettende haer voet op een bael en een weegschael; de overvloed is aen haer zyde met een slan-

genstaf in de hand, stortende alle soorten van kostbaerheden in den schoot des rykdoms uit. Boven de nis zyn deze vaerzen geplaetst:

avrea secvris revocabit sæcula belgis
FERNANDVS, *priscvmqve decvs; dit esqve resvmet*
mercibvs omnigenis florens antverpia cvltvs;
largaqve svccedet fœcvndo copia cornv.

Nu roept prins Ferdinand de gulden tyden wêer,
'T versierde Antwerpen groeit in aenzien, macht en eer;
Dat haren handel nu met luister wil hervatten;
Wyl de overvloed, haer schoot op 't mildst vervuld met schatten.

Onder deze nis vertoont zich een andere, waer in de gerustheid geplaetst is; nog in een andere wordt men Comus, den God van goede sier, vermaken, bals, en schouwspelen, gewaer; hebbende Rubens het byschrift dat zich onder deze laetste nis bevind, uit Ovidius herschepping getrokken, het welk dus luid:

ex opibvs larto nascvntvr gavdia como.

Nu brengt de rykdom wêer vermaek en weelde voort.

De wisselvallige tydsveranderingen, en vernielende omkeeringen, waer door keizerryken, gemeenebesten en steden (volgens de geschiedenissen) gebeefd hebben, zyn echter nooit zoo vreesselyk geweest, als ten aenzien des uitgeroeiden Antwerpschen koophandel, ondanks dezelve

tot de vyftiende en zestiende eeuw, het gebied over de geheele wereld voerde, toen deszelfs schepen de golven byna vermoeiden, en de uitgebreide zeën der beide Indiën bebouwden.

Ludovico Guiciardin geeft hier van getuigenis in zyn beschryving der Nederlanden, wanneer hy den rykdom der stad Antwerpen benevens deszelfs grooten handel vertoont, en zegt dat het niets zeldzaems was wanneer somtyds 50 koopvaerdyschepen, voor derzelver kaeien in een watergety aenlandden.

Echter hebben de onstandvastigheid der tyden en de fortuin, die wisselvallig in hare begunstigingen is, deze schoone stad Antwerpen, benevens deszelfs haven, met de grootste onverschilligheid verwaarloosd, stekende den voet van haer Mercuer van zyn pedestal in de lucht op, waerop hy reeds gedurende verscheidene eeuwen met alle onbezorgdheid gerust had, om dezelve elderste vestigen en aldaer zyn slangenstaf en ryke beurs over te brengen.

TIENDE EERE POORT.

Wanneer de doorluchtige prins de St. Jansbrug verlaten had ontmoette hy een andere poort met twee gevels, naby de koninklyke munte opgericht, hebbende de hoogte van 60, en de breedte van 40 voeten : in het opperste gedeelte, was de berg van Potosi (in het koningryk Peru) waer op men een boom geplant had, met vogels van dat land versierd ; men ziet Jazon aen deszelfs takken het gulden vlies, terwyl een zwaeiend, en door

de takken heen geslingerd lint, deze spreuk voert, zynde dit het *devies* dezer luisterryke orde :

pretivm non vile laborvm.

Geen slechte belooning des arbeids.

Aen den voet van den boom vertoont zich een draek, als een getrouwe schildwacht van het gulden vlies, om hetzelve tegen allen aenval te verweren. Deze doorluchtige orde is op den 4 january des jaers 1429 ingesteld door Philips den Goeden hertog van Bourgondiën en vorst der Nederlanden, waer van het groot-meesterschap, door het huwelyk van Maria van Bourgondiën met den aerts-hertog Maximiliaen, aen het huis van Oostenryk vervallen is.

Aan de andere zyde van den boom ziet men een vrouwe, met een schip in hare armen : boven de intrede der poort zit een bedaegde vrouwe, in een nis in den berg uitgehouwen, met een slangenstaf en weegschael in de rechterhand, en in haer linker, een overvloedshoorn, zynde boven deze nis een groote schild geplaetst, met de beeltenis van Philips IV., koning van Spanje, onder het welke geschreven was:

moneta
ad commercivm generis hvmani cvsa,
et avgvstissima regis,
orbis terrarvm locvpletatoris,
imagine consecrata.

Den algemeenen koophandel
van het menschelyk geslacht,
en aen den machtigsten koning,
is dit tafereel toegewyd.

Aen weder zyden dezer nis waren de pilaren van Hercules geplant waer van de eene de zon, en de andere de maen onderschraegt: deze zuilen zyn door zwierende linten omslingerd, waer op men aen de linker zyde leest: *Ultra anni solisque vias*: voorby de paden des jaers en der zonne; en aen de rechter zyde: *Oceanumque ultra:* en aen genen kant des Oceaens: aan de rechter zyde van de intrede dezer poort, onderschraegd door reuzen-termen, bevindt zich een nis, waer in een gryzaerd geplaetst is, rustende met zynen arm op een omliggende en uitstroomende kruik, die de rivier van Peru verbeeldt, goud zand uitwerpende; en in de andere nis eenen gryzaerd die zyne kruik op de zelfde wyze uitgiet, beteekenende *Rio-de la-Plata*, die zilver-zand uitwerpende; onder deze is geschreven:

despvmat dites argentevs amnis arenas.

De ryke stroom voert met zyn zand ons zilver aen.

En onder de andere:

regis larga manvs flvvios effvndit iberos
avrea dona vomens.

Des konings milde hand stort op ons Spaensche vloeden,
die schuimen van fyn goud.

Boven op den achtergevel dezes boogs ziet men een anderen boom geplaetst, dragende gouden appelen; aen de linker zyde is Spanje verbeeld, onder de gedaente van een vrouwe met een muerkroon gehuld, en die met gretigheid van deze goude appelen plukt; achter haer leest men deze woorden :

vno avvlso non deficit alter avrevs.

Schoon zy 'er eene plukt, ontbreken 'er geen andere.

Aen de rechter zyde van den boom vertoont zich Hercules, uitgezonden door den koning Euristheus, om deze kostbare vruchten te bemachtigen, en den draek te dooden, die, volgens de fabel, aen den voet van den boom deze vruchten bewaekte; achter Hercules waren deze woorden geplaetst.

alcides domito rapit avreva poma dracone.

Alcides doodt den draek, en rooft de gulde appelen.

Op het bovenste van de poort des doorgangs vertoont zich de smis van Vulcanus, waerin hy, op zyn aembeeld goud en zilver smeedt, zynde onder het zelve deze woorden uitgedrukt :

avrevm potentivs ictv fvlmineo.

Het goud is vermogender dan het treffen des blixems.

En wat lager leest men deze vaerzen :

argenti locvples avriqve PERUVIA *venis*
informes quas larga solet transmittere gazas,
mvlciber artifici propero sacrare moneta:
avreaqve hesperio prodvdere fvlmina regi.

Peru, dat zoo veel gouds teelt in zyn ingewand
Stelt d'ongevormden schat aen Mulciber ter hand,
Op dat hy voor ons volk een ryke munt vervaerdig';
En gouden blixsems vorm' der vuist eens konings waerdig.

Aen de zyde dezer smis zyn bergwerkers geplaetst, gravende in gouden aders: onder deze myn ziet men het volgende vaers:

regi svccressit redivivo vena metallo.

Het levende metael groeit aen tot 's konings dienst.

Aen de linker zyde bevinden zich mede myngravers, die bezig zyn met het nasporen van zilveren aders, waer onder zich deze spreuk vertoont.

labor omnia vincit
improbus.

Onvermoeide arbeid overwint alles.

Aen ieder zyde van de poort des doorgangs is een nis geplaetst, waer in men werktuigen gewaer wordt die tot de munt betrekkelyk zyn, boven de zelven zyn nog twee andere nissen, waer van men in de rechterzydsche eenen gryzaerd ziet, rustende op een omliggende en uitstroomende kruik, welke de rivier *Cordorillo* ver-

beeld, en het beeld van de andere nis, de rivier van *Maragnon;* brengende deze twee vloeden, die in de Indië onder de heerschappy der Spaensche koningen gelegen zyn, goud en zilverzand voort.

ELFDE EERE POORT.

De aerts-hertog Ferdinand deze poort doorgetrokken zynde kreeg de laetste eere poort, die van een samengevoegde bouworde was in het gezicht, zynde 55 voeten hoog, 34 breed, en naby de intrede der abtdye van den H. Michaël gesteld en volgens het plan van Rubens, ten koste van de genoemde abdye opgerecht.

De groote schildery verbeeldt Hercules Ephesus, die over zyn levenswyze raedpleegt, hy is op zyn Romeinsch gekleed, met een leeuwenhuid overdekt en eenen knods in de hand; aen zyne zyde bevindt zich Venus met een lachend gelaet, die hem dringt den weg naer wellust en vermakelykheden in te slaen; vader Liber, gehuld met wyngaerds ranken bevindt zich by Venus, slaende zyn arm om den rug dezer godin, terwyl hy in de andere hand een bloemkrans houdt; Cupido tast met zyn rechter hand naer den knods, en met zyn linker naer den mantel van Hercules, gebruikende geweld om hem te verplichten zyne moeder te volgen: aen de andere zyde neemt Pallas Hercules onder de armen die poogingen doet om hem naer den tempel van deugd en glorie, die zich in het verschiet van 't stuk op een' berg vertoont, te vergeleiden.

Op den weg die naer den tempel leidt vertoonen zich

verscheidene gedrochten, en een Sphinx, zinspelende op de moeielykheden tot het te bovenstreven van ondeugden om tot deugd en glorie te geraken: het gedrocht Sphinx is volgens de fabel en de uitlegging van Ausonius *in gryphoternario*, een dryvoudig lichaem, dat het hoofd en de borst van eene maegd, de vleugels van een vogel, en de klaeuwen van een leeuw heeft: drukkende zich de schryver in de volgende vaerzen uit.

Terruit Aoniam volucris, leo, virgo triformis
Sphinx. volucris pennis pepibus fera, fronte puella.

'tDrievormig Sphinxgedrocht, dat vogelsvlerken draegt,
En leeuwenklaeuwen, en 't gelaet heeft eener maegd.

Onder de schildery leest men: *Herculi Ephebo.*

En wat lager deze vaerzen:

ardva saxoso virtutis semita clivo
calcatvr, FERNANDE, *tibi: malesvada volvptas*
pellitur, avspiciis fidæ dvctvqve minervæ.
i felix, comitante dea: sic itvr ad astra.
hinc te, sublimi qvæ pendet adorea templo,
hercvleoque manet non impar fama labori.

Het pad der deugd, hoe styl het ook naer boven gaet,
Legt voor u Prins! op dat uw voet het nooit verlaet':
Minerva, die door macht de wellust heeft verdreven,
Zal onder haer geleide u naer 't gestarnt doen streven.

Wat glorieteeken worde eerlang voor u gesticht ,
Op dat uw roem voor dien van Hercules niet zwicht !

De ridder Rubens heeft dit zinnebeeld in deszelfs uiterste kracht gevolgd, nemende zyn koninklyke hoogheid voor den Hercules Ephesus, die de wellust verachtende, zich door Minerva naer den tempel van de deugd en glorie geleiden laet: de bestredene gedrochten op de weg naer den tempel; beteekenen de oproerigen en afvalligen, in den slag van Nortlingen overwonnen.

Op het bovenste dezer poort waren 's prinsen wapens door palmen en lauwertakken omslingerd en door eene groote kroon omvlochten , engelen met standaerden op welkers toppen lauwer-kranssen, met de letters F. P. ondersteunen deze wapens: wat lager op de uiterste einden rusten sphinxgedrochten, zynde onder de wapens dit vaers gesteld :

ardva per præceps gloria vadit iter.

Verheven roem gaet langs een ruw en moeilyk pad.

Het achterste gedeelte dezer poort was van dezelfde bouworde, hoogte, en breedte, en in dezelfde gedaente, als het voorste aenzien versierd, uitgezonderd de schildery, die Belerophon, gezeten op een vliegende Pegasus, met eenen helm op het hoofd, en doorstekende met zyn speer het gedrocht Chimera, dat uit een afgryselyke poel schynt voorttekomen verbeeldde, Rubens heeft alhier de Chimera in de gedaente van eenen woedenden leeuw, met een slangensteert die met den bek aen het einde ge-

plaetst is, waermede hy schynt Bellerophon bytende te keer gaen uitgebeeld. Dit zinnebeeld is even zoo betrekkelyk tot de overwinning voor Nortlingen, als tot de zegenryke intrede des prinsen in de Nederlanden om aldaer de oproerige te verdelgen; en er rust, handel, en gevoelens van roomschen godsdienst onder de ingezetenen in 't gemeen te bevestigen. Rubens heeft deze geschiedenis uit het zesde boek der *Iliade* van *Homerus* getrokken, en vergelykt den doorluchtigen prins met Belerophon, zoon van Glaucus, koning van Egypte, die de Chimera ter nedervelde, en door deze roemruchtige daed, zyne landen van de angstvalligheden verloste, die dit monster aldaer sedert vele jaren reeds had veroorzaekt. Onder deze schildery waren deze vyf vaerzen geplaetst:

flexibvs aligeri delvsa, et cvspide fixa,
vt cecidit magno svb bellerophonte, chimæra;
havd secvs invicto FERNANDI *robore, dira*
concidet hæreseos rabies: delapsaque cælo
vnanimes tandem junget concordia belgas.

Gelyk Bellerophon met onweerstaenbre macht,
De gruwzame Chimere in 't einde t'onderbracht,
Zoo wordt de kettery, die bron van onze plagen,
Door d'onverwinbre kracht van Ferdinand verslagen.
En hy, als van omhoog bekroond met Godlyke eer,
Herstelt den ramp des lands, en schenkt ons de eendracht weêr.

Na dat nu de doorluchtige prins deze laetste poort bezigtigd had, nam hy zyn verblyf in de H. Michiels abtdye,

alwaer by zyn intrede zich de abt aen 't hoofd zyner geestelyken vertoonde, die, na een aenspraek in de latynsche tael te hebben uitgesproken, den prins in de binnen vertrekken geleidde, alwaer deze door Jacobus Hedelheer, pensionnaris der stad Antwerpen, uit naem van den magistraet (die aldaer tegenwoordig was) en de inwoonders der stad, met eene andere redenvoering werd verwelkoomd.

Gedurende dat zyn hoogheid de stad Antwerpen met zyne hooge tegenwoordigheid vereerde, behaegde het denzelven de kerken en fabrieken te bezichtigen, als mede de vestingwerken, op bevel van de princes Maria, koninginne van Hongarien, gebouwd, ten tyde dat zy, uit naem van haren broeder keizer Karel den Vyfden, de Nederlanden bestierde.

Insgelyks wilde zyne koninklyke hoogheid den grooten Alexander van Macedoniën naervolgen, die vermaek nam in aen den beroemden griekschen Apelles een bezoek te geven, en vereerde onzen ridder Rubens met de zelfde gunst, doch by ongeluk vond zich de Apelles der Nederlanden door de jicht overmeesterd, het welk hem buiten staet stelde om zyn hoogheid van de Keizerspoort tot aen de abtdye van den H. Michaël te paerd te verzellen, waer toe hy door den magistraet verzocht was (welke post nu door den eersten burgemeester, ridder Robert Tucher in zyn plaets was waergenomen) beroovende hem dit ongemak om de opgerichte eerepoorten, waer van hy zelve bouwmeester en schilder was, te konnen beschouwen.

Zyn koninklyke hoogheid verlustigde zich zoo aenge-

naem in het onderhoud van Rubens, dat dezelve gedurende een aenmerkelyken tyd by hem vertoefde, beschouwende ter zelver tyd zyn *Pantheon*, dat met schilderyen van de beroemste meesters, met antieke standbeelden, medaillens, onixen, cornalynen, agaten, en een groot getal andere zeldzaemheden ryk was versierd.

Zulk een ongemeen bezoek was het eerste niet waermede de ridder Rubens zoo byzonder vereerd was geworden, dewyl in de maend juny des jaers 1625 de aertshertoginne Isabella, hem met hare tegenwoordigheid te Antwerpen by haer terug komen van Breda, verzeld van haren eersten staets-dienaer en generalissimus, den markies de Spinola, en den prins Sigismond van Polen, vereerde.

Deze princes kwam toen zegepralende terug, hebbende deze stad onder haer gehoorzaemheid gebracht, na eene moeilyke belegering, en zeer hardnekkige verdediging van tien maenden min twee dagen.

De koninginne van Frankryk, Marie de Medicis, by welke Rubens niet onbekend was, zoo wel door zyn verblyf te Parys om de schilderyen der gallery van haer paleis te voltooien, als toen deze princes naer Brussel was gevlucht, om redenen hier te voren gemeld, trekkende in 't jaer 1631 door de stad Antwerpen om zich naer Holland te begeven, kon zich mede niet onthouden den Apelles der Nederlanden in zyne schilderkamer te bezoeken, om zich nog eens met dezen man van verhevene begaefdheden te onderhouden, en om de zeldzaemheden van zyn kabinetten te beschouwen.

Daerenboven was 'er nimmer een reiziger van aenzien, het zy prins, heer, liefhebber of wysgeer, door Antwerpen trekkende, welke een bezoek by den ridder Rubens verzuimde, als aen een wonder der natuer en der wetenschap afteleggen.

De geheele wereld verwondert zich over de groote eerbewyzen waermede Rubens in den loop van zyn leven begunstigd werd, door zoo vele prinsen en prinsessen, die zich zoo groot vermaek in zyn onderhoud verschaften, zoowel om de verdiensten zyner welsprekenheid in verscheidene talen, en gegronde letterkennis, als zyn doordringendheid van geest in allerhande wetenschappen en staetszaken.

Maer wanneer men de eerste oorzaek dezer gelukkige vereeniging van begaefdheden wil navorschen, is het niet moeielyk om 'er door de ontknooping zyner opvoeding, den oorsprong van te doen doorstralen op welke zyne waerdige ouders byzonderlyk hebben willen waekzaem zyn, en hem de liefde tot het opperwezen, zynen evenmensch, de fraeie letteren, het ware punt van eer, de vroomheid en alle christelyke en zedelyke deugden inteboezemen.

Ten anderen worden de goede zeden, zoo ook de verdienstelyke deugden als ondeugden der ouderen zeer lichtelyk door de kinderen aengenomen, want zoo zy goede voorbeelden kunnen mededeelen, en inboezemen het geen een goede opvoeding betreft, is het ontwyfelbaer of hunne zorgen zullen door het uitwerkzel hunner begeerten beloond worden.

Jan Rubens en zyne gemalin waren deze ouderen,

en in staet om deze grootsche gevoelens het hart van Petrus Paulus Rubens in te prenten, dewyl zy zelven die bezaten en voorbeeldelyk aenkweekten : alsdus is het niet moeilyk te begrypen dat de zoon niet alleenlyk uitmunte door de grondbeginselen der opvoeding, maer ook door de gedurige aenkweeking van alle deze deugdelyke eigenschappen, zoo wel van den tyd zyner jongheid als tot in zyn ryper jaren naer het voorbeeld zyner ouderen, welker voetstappen hy zoo stiptelyk naervolgde, dat hy zich daer door een gegronde kennis verkreeg van de gewyde, ongewyde, en fabelachtige geschiedenissen die hem tot een algemeene wetenschap opleidden.

Zynen keus voor het penseel boven den tabbaert openbaerde zich in weinig tyds door zynen werkzamen geest zoo krachtig, dat in een ouderdom van dry-en-twintig jaren zyne werken die zyner beide meesters overtreften.

Zyn gunstig voorkomen, zyn edele en gemakkelyke handelwyze, zyn geleerdheid, en de heerlykheid van zyn penseel, baenden hem den weg tot de gunsten van den paus, de koningen van Spanje, en Engeland, de aerts hertoginne Isabella, en van verscheidene andere prinsen die zynen persoon om zyne zedelyke deugden en wetenschappen als een bovennatuerlyk voortbrengsel beschouwden, zich in het byzonder vermakende met hem tegenwerpingen te doen, om daer door weder zyne welsprekende antwoorden, en verstandige bewysredenen te ontfangen.

De ridder Rubens was van een schoone gestalte, zyne houding vorstelyk, het beloop van zyn aenzicht regel-

matig gevormd, zyne wangen waren rood, zyne hairen kastaniebruin, de oogen schitterend, doch van een getemperd vuer, hy had een lachend aenzicht, een gunstig en innemend voorkomen, en een gemakkelyke inborst; was aengenaem van omgang, zyne handelwyze in alles deftig en gematigd, welsprekend en overtuigend, de toon van zyn stem bevallig, zoo dat alle deze vereenigde verdiensten hem natuerlykerwyze beminnelyk maekten by alle de genen die hem naderden.

Wanneer hy bezig was met schilderen, sprak hy zonder moeite met de genen die hem in zyn schilderkamer kwamen zien, zonder echter zynen schilder-ezel te verlaten, ondertusschen verleende hy zich niet gemakkelyk aen een ieder, onderhoudende geen bestendige vriendschap, dan met geleerden, schrandere geesten, en eenige goede schilders, welken hy aenzette en bad hem dikwils te komen zien, om over wetenschappen, staets-zaken, en de schilderkunst te spreken.

Hy onderhield een aenhoudende briefwisseling, met verscheidene ministers, en heeren van het hof der Infante Izabella, als ook van den koning van Spanje, en wel voornamentlyk met den hertog d'Olivarez, eerste en begunstigde staetsdienaer van genoemde majesteit; zelfs met den markies de Spinola, Leganez, Aytona, en verscheidene andere heeren van genoemde hoven, als ook met 's lands geleerden, waer van de brieven voor het grootste gedeelte in cyffer waren geschreven.

Niettegenstaende het uitwendige van zyn huis een plaets van verkwisting en goede sier aenkondigde, was

echter alles aldaer byna als in een klooster geregeld : geen overdaed vond 'er plaets, levende hy slegts als een gemeen burger van Antwerpen : de buitensporigheid en het spel waren by hem verbannen; hy had zich een geregelde wyze van leven voorgeschreven, verdeelende de uren van den dag zoo wel voor zyn verschillende bezigheden, als voor de vermaken en uitspanningen.

In den vroegen morgen begon hy zyn dagwerk met christelyke grondbeginselen, door zyne gebeden tot den almachtigen te richten en in eenige kerk zyner nabuerschap by de eerste mis tegenwoordig te zyn, van welke gewoonte hy zich zulk een naeuw bepaelde wet had gemaekt, dat hy 'er nimmer in nalatig was dan door zyne jicht-kwalen, waervan hy dikwyls werd aengevallen en welker kwaedaerdigheid met zynen ouderdom vermeerderde.

Uit de kerk gekomen vatte hy het penseel op, of teekende, zoo als het de voorvallende gelegenheden vorderden, hebbende altyd een loontrekkend persoon by zich om de werken van Plutarchus, Virgilius, Homerus, of andere schryvers, die hy naer zyn smaek uitzocht, met een luide stem voor hem op te lezen. De gewoonelyke tafel voor zyn persoon was zeer eenvoudig (hoewel er geen keur van spyzen ontbrak) uit vrees dat hem de dampen van het vleesch zouden beletten zyn gewoonlyk werk te verrichten, of voor het minst met even zoo veel gemak als des morgens te kunnen bezig zyn : welbereide tafelen, of de wyn, of het spel waren nimmer de voorwerpen zyner smaek;

de eenigste bekoorlykheden van zyn hart bestonden in niets dan in zyne gewoonlyke bezigheden, namentlyk het schilderen, het teekenen, de boeken en zyne wandelingen in den avond, wanneer hem het slechte weder dit laetste niet toestond, verlustigde hy zich met het beschouwen zyner gedenkpenningen, Cornalynen, Onixen, en andere kostbaere zeldzaemheden, waervan zyn kabinet ryker voorzien was dan die van verscheide mogendheden, waerom ook deze ryke verzameling werd aengezocht, en na zyn dood gekocht door Philips IV., koning van Spanje met verscheidene schilderyen van zyn penseel.

Hy bracht gewoonlyk den namiddag door met werken tot vyf of zes uren, volgens de jaertyden, waerna hy om zich een uitspanning, en zyn lichaem de noodige beweging te verschaffen, een schoon spaensch paerd besteeg, welker moedigheid hem een byzonder vermaek aendeed; hy bezat in zyn stal verscheidene dezer paerden, alsook van andere rassen en landen, waer van hy zich na zyn keuze bediende, ook om naer dezelven te schilderen, wanneer het zyne werken vereischten.

Zyn gewoonlyke wandeling was in de voorsteden of op de stads-wallen; by zyn wederkomst vond hy dikwyls tot zynent eenig goed vriend om den avond aengenaem met hem door te brengen, en door een uitgezocht en deftig onderhoud, iets tot de vermaken van zyn avondmaeltyd by te brengen.

Onder zyne goede vrienden telde men den heer Rockox, een man van een groote vroomheid en bele-

zenheid, die geduriglyk in den kring der schepenen en als eerste burgemeester der stad Antwerpen, plaets had; maer de onafscheidelyke vriendschap die Rubens had aengegaen met Gaspar Gevaerts rechtsgeleerde, raed en historie-schryver van den koning Ferdinand III., was meer kenbaer, en werd met meerder yver onderhouden dan met eenige zyner andere vrienden, vermaek nemende in zyn gemakkelyke handelwyze en beminnelyk karakter, waerby gevoegd was zyne gegronde kundigheden, in de gewyde en ongewyde geschiedenissen, en fraeie letteren, deze was geboren te Antwerpen in het jaer 1593, en in dezelve stad tot geheimschryver aengesteld na zyn wederkomst uit Parys, alwaer hy zyn jeugd in de beoeffening der studiën had doorgebracht gedurende eenen aenmerkelyken tyd; het allerheerlykste gedenkstuk dat hy ons heeft nagelaten, is zyn beschryving der eerepoorten in de latynsche tael, en met vaerzen opgehelderd die in een Virgiliaensche styl zyn geschreven, en waer van zich Rubens gedeeltelyk bediende tot versiering zyner zegeboogen by de intrede van den prins Ferdinand van Oostenryk te Antwerpen in het jaer 1635. Het portret van Gevaerts, in een ouderdom van 30 tot 35 jaren verbeeld, en door Rubens geschilderd; bevindt zich thans by den baron Roose, te Antwerpen. Gevaerts is hier schryvende verbeeld; by hem op de tafel ziet men een antiek borstbeeld geplaetst. De prent naer hetzelve is van Pontius en heeft tot tytel : *Gasparus Gevartius etc.*, hoog 10 duim, breed 7 duim (62).

Rubens kunst was om zoo te spreken, als een afgod

aentemerken, echter werden de letteren niet verzuimd ten tyde wanneer hy niet te veel met zyn werk overlast was : door het lezen van historie-schryvers, en dichters was hem de latynsche tael zoodanig eigen geworden, dat hy de zelve even zoo goed als zyn moedertael bezat; ja hy had zulk een gelukkig en beoeffend geheugen, dat hy zevenderly talen in de uiterste volmaektheid sprak : zelfs had zyn belezenheid, de uitvoering zyner gedachten voor zyne schilderyen zoodanig bevoorrecht, dat hy zyne ordonnantiën met potlood op het papier, even zoo vaerdig daer heen trok, als of hy eenen brief van slechts een zes tal regels, of van weinig aengelegendheid schreef; en zyn luchtige hand voerde het penseel zoo vaerdig over zyne schilderyen, door het juist aenleggen der tinten, dat hy in eenen dag meer werk afmaekte, als onze hedendaegsche schilders in drie weken zouden kunnen voortbrengen.

Zyne ordonnantiën waren gegrondvest op de gebeurtenissen der geschiedenis die hy in hun ware wezen voorstelde; zyne zinnebeeldige samenstellen waren even zoo krachtig als uitdrukkelyk, zonder het overtollige of het te bekrompene er in te plaetsen; bezittende hy het vermogen van tot het juiste punt der plaetsing ieder beeld te vertoonen, in het welke het scheen of hy het werkende leven en het ware der gebeurtenissen van de geschiedenis, als ingeblazen had.

Zoo hy zelden in de stad bezoeken gaf, was het niet uit hoovaerdy, of dat hy door een ydele glorie, of door eigenliefde was opgeblazen, of door een beweegreden van zyn groot fortuin; maer alleenlyk door een welge-

gronde staetkunde, en aenmerking van zyn karakter, als hoveling en kabinets-raed; integendeel ontfing hy zeer beleefdelyk de genen die hem kwamen zien, en wel vooral vreemdelingen, liefhebbers, schilders, en geleerden.

Ondertusschen kon hy zich niet onthouden van tyd tot tyd schilders te gaen zien die hem verzochten hunne werken te komen beschouwen, aen welken hy, met de goedheid van een vader, zyne gevoelens mededeelde: ook verachte hy nimmer iemand van zyn beroep, maer moedigde hen aen, en zelfs wanneer zy het hem verzochten gaf hy zich de moeite hunne werken te *retoucheren* en hen te onderrichten.

Niettegenstaende Rubens eene schoone verzameling van prenten en teekeningen van beroemde Italiaensche meesters, en van zyn eigen hand naer voorname schilders bezat, en dat hy een menigte antiquiteiten en medailles had vergaerd, had hy echter te Roome en elders gemagtigde, om hem, 't geen hem nog ontbrak, te bezorgen; zelfs gebruikte hy aldaer teekenaers en kunstkenners, waermede hy eene gedurige briefwisseling onderhield; dit geschiede echter niet uit ydele begeerte om het getal zyner kunststukken te vermenigvuldigen, maer alleenlyk om zich daer van voor zyne studiën te bedienen. Zyn *correspondent* of gemagtigde te Roome was Franciscus Du Quesnoy, geboortig van Brussel: deze beroemde beeldhouwer heeft voor de kerk van het Vatikaen, een pronkstuk van beeldhouwery gesneden, verbeeldende den H. Andreas apostel; ook ziet men te Roome nog verscheidene uitmuntende kunststukken van

zyn beitel : schoon Rubens in de twee laetste jaren zyns levens, een geheel afgezonderd leven leidde ter oorzake zyner ongesteldheden , en niet meer zoo als voorheen briefwisseling met zyne vrienden onderhield, kon hy echter den laetstgemelden niet vergeten, gelyk het blykt door een brief, dien hy, kort voor zyn dood, aen hem schreef, waer uit men ontdekt met welk een yver en drift hy, ten opzichte der kunst zich uitlaet, en welk eene verrukking hem bezield, wanneer hy den verdienden lof aen den gemelden Du Quesnoy geeft; gelyk men in dezen brief zien kan.

Waarde vriend! ik kan u de verplichtingen die ik u heb, niet uitdrukken voor de modellen dien gy my gezonden hebt, als ook voor de afgietsels dier twee verwonderlyke kindertjes, waarmede gy het epitaphium van M . . . . in de kerk van l'Anima hebt opgesierd: 't is de kunst niet, maar de natuur zelve, die men in dit marmer zoo tederlyk, als vol van leven vind uitgedrukt. Wat zal ik zeggen van de algemeene en welverdiende loftuitingen, die gy u hebt verworven door het standbeeld van den H. Andreas, dat gy de waereld hebt medegedeeld? Uw roem, en uw vermaardheid, waarde vriend, spreiden zich uit over onze geheele natie. Zoo myn ouderdom, en een wreede jicht die my verslind, my alhier niet ophield, ik vertrok op het oogenblik, en zou die, zoo verwonderingswaardige zaaken met myne eigen oogen willen gaan beschouwen. Maar dewyl ik my dit genoegen niet kan verschaffen, hoop ik voor 't minst dat te ervaaren van u

wederom haastelyk onder ons te zien : en ik twyfele niet dat ons waarde Vaderland zich niet te eeniger tyd beroemen zal van de werken waarmede gy het zult verryken. Gave den Hemel dat dit gebeurde alvorens de dood , die wel haast zal komen om my voor eeuwig de oogen te sluiten , my het onuitspreekelyk vermaak ontroofd om de wonderwerken te beschouwen, vervaardigd door die kunstige hand, dewelke ik kusse uit den diepsten grond van myn hart.

Was geteekend, *Pietro Paulo Rubens.* (63)

Zyn oogmerk te Romen, en elders, was zeer byzonder, dewyl werkende naer deze schoone schilderyen , waer van de onderwerpen uit de geschiedenissen , of uit de grootste dichters getrokken waren, hy onder zyne teekeningen vaerzen en aenhalingen uit de schryvers en dichters, waer van zich deze schilders bediend hadden, byvoegde, waer van men na zyn dood een groote menigte heeft gevonden.

Bellori , een tydgenoot van Rubens, bekrachtigt dit aengehaelde in zyn boek, dat tot tytel voerd : *Les vies des principaux Peintres modernes*, alwaer hy zegt, nooit eenig schilder aengetroffen te hebben die zoo verstandig en werkzaem was als Rubens : als ook van een boek gezien te hebben, waerin deze groote man met de pen had geteekend, alle de driften der ziel, daden, en bewegingen; getrokken uit de gewyde, ongewyde en dichtkundige geschiedenissen, waervan zich de beste

schilders hadden bediend, en wel voornamentlyk Raphaël d'Urbino.

Vindende hy in dit boek gevechten, orkanen, liefdegevallen, strafoefeningen, moorden, bezwymenissen, met een woord alles wat de gebeurtenissen van het leven, en de menschelyke daden kunnen opleveren, uytgedrukt: ook beschouwde hy nog in het zelfde teekeningen naer antike standbeelden, basrelieven, beschouwingen over de optica (gezichtkunde), perspective (doorzichtkunde), anatomie (ontleedkunde), proportien, (evenredigheden des menschelyken lichaems) lichten, schaduwen en bouwkunde, voor het grootste gedeelten met vaerzen en aenhalingen verrykt.

Rubens was in alles zoodanig van zyne kunsten doordrongen, dat hy even zoo spoedig in 't schilderen als in het teekenen was, het welk dan ook zoo veele schetsen als groote stukken heeft voortgebracht, en dewyl zyne modellen of schetsen alleenlyk zyne eerste gedachten waren, vindt men dikwyls eenige kleine veranderingen in zyne groote schilderyen.

Zyn manier tot het vervaerdigen der schetsen was zeer verschillende; dewyl men uitvoerige, middelmatig bewerkte, en zeer luchtige van hem vindt. Zyne best uitgevoerde zyn die, de welken naer het leven zyn geschilderd. Alle deze verschillende handelwyzen zyn slechts voortbrengselen van de ruimte of bekrompenheid van tyd tot het werken, of zyn geschikte gemoeds-gesteldheid en smaek.

Van tyd tot tyd vond hy meer behagen in de afwezendheid van het hof en schilderkamer, om eenige

geruste dagen te genieten op zyn kasteel, den Steen, tusschen Brussel en Mechelen gelegen; echter was hy aldaer nooit zonder bezig te zyn, zoo wel in de letteren als in het schilderen, want juist in deze eenzaemheid heeft hy het grootste gedeelte zyner landschappen geschilderd, zynde hem de keuze van gezichten in deze plaets voordeeliger dan in de nabyheyd van Antwerpen, want in den omkring van zyn kasteel deed zich een veel grooter verscheidenheid van voorwerpen op, door bergen, bosschen, vlaktens, verschieten en alle de eigenschappen van een fraei landschap volgens de schoone natuer.

In het jaer 1636 trok de heer George Geldorp, een schilder, te Londen woonachtig, door Antwerpen, met kommissie van eenen inwoonder der stad Keulen, belast zynde om Rubens eene schildery van zyn penseel te verzoeken, moetende het zelve eenige gebeurtenis uit het leven van den apostel Petrus verbeelden, zonder hem de hoogte en breedte van het stuk medetedeelen, en vertrok verders naer Londen.

Rubens ziende, dat hy het verzochte stuk niet zou kunnen ondernemen, doordien hem de juiste maet ontbrak, dacht in het vervolg niet meer aen het verzoek dat men hem had gedaen; maer op den 30 juny des jaers 1637 zond hem genoemde Geldorp een brief om te vernemen of het bestelde stuk nog op zynen ezel stond, of alreeds voltooid was?

Op de ontfangst dezes antwoordde Rubens aen genoemden Geldorp, den volgenden brief:

Mynheer,

Ik heb my niet kunnen begrypen door welk toeval men te Londen een Altaarstuk zou nodig hebben. Zo het andersints voor Keulen mogt zyn, zoo als gy my te kennen geeft, waarom zend men my dan de maat niet toe, zonder welke ik niet beginnen kan? en ofschoon men my dezelve toezend, heb ik echter de eer U by dezen te herhaalen, dat de tyd tusschen ons bepaald, op onderhalf jaaren tyds moet vastgesteld blyven om uwen Meester met smaak en gemak te kunnen bedienen, behalven ook dat zich de verkiezing van het onderwerp naar de grootheid van het Stuk dient te schikken; want sommige ordonnantien munten meer uit in een groote dan middelmaatige ruimte, het geen het ontfangen der maat en het verkiezen van onderwerp zal uitwyzen: zo het aan myn keuze stond, zoude ik voor myn vermaak de marteling dezer heilig verbeelden; naamentlyk alwaar hy zich met de beenen in de lucht en het hoofd nederwaards bevind aan een kruis vastgenageld te zyn, volgens de geschiedenis, het geen zeer voordeelig om uittevoeren zou zyn, echter alles volgens myn zwak vermoogen; doch ik laat in alle gevallen de keuze aan het behaagen van die geene die het bekostigen zal: ik hebbe een zeer byzondere neiging voor de Stad Keulen ter oorzaake dat ik aldaar ben gebooren en opgetrokken tot aan het tiende jaar van myn Ouderdom, en hebbe dikwyls gewenscht dezelve nog eens weder te zien, echter vermoede ik dat my de moeijelykheden van de reize en myne bezigheden my hier in tot hinderpaalen zullen

verstrekken, zo als dezelven doen aan andere voorwerpen myner begeerte. Ik beveel my van ganscher harte in uwe goede gunsten, en ben voor altoos.

Was geteekend : *P. P. Rubens.*

Gedagteekend den : 25 July 1637 (64).

Het volgende jaer schreef Geldorp aen zynen vriend den heer Limens, te Keulen, hem zyn nieuwsgierigheid betuigende om te weten of Rubens hun het bestelde stuk reeds had toegezonden? biddende om naer het zelve by den schilder te vernemen, ingevalle het nog niet te Keulen was aengekomen.

De heer Limens voldeed aen het verzoek van zyn vriend, en deelde Rubens de order mede die hy van Geldorp had ontfangen om hem naer den staet van dit stuk te ondervragen : maer Rubens in plaets van Limens te antwoorden, zond zynen brief aen Geldorp en schreef hem het geen hier volgt :

Mynheer,

Ik heb van den Heer LIMENS *vernoomen dat gy van den staat van het Schildery hetwelk ik voor een uwer vrienden te Keulen onder handen heb, gaarne wenschte onderricht te zyn, ik heb de eer U te melden, dat het zelve reeds veel gevorderd is, hoopende dat den uitslag daar van zal zyn aantemerken als een der beste stukken van die geenen die nog uit myne handen zyn*

gekomen, waar van gy uwen Vriend vrijelyk kunt onderrichten, echter zou het my geensints lief zyn van tot de voltooijing overyld te worden, ja zelfs verzoeke ik dit aan myn bescheidenheid en gemak overtelaaten, op dat de uitwerking met smaak geschiede, want of schoon ik als overlaaden ben met werk, behaegt en nodigt my ondertusschen dit onderwerp meer dan alle andere stukken dien ik onder handen heb. Ik hebbe aan den vriend van Keulen niet geschreeven, dewyl ik hem niet kenne, ten anderen schynt het my toe dat het beter geld als alles door u geschied. Ik beveel my oprechtelyk in uwe gunsten, en ben voor altoos etc.

Was geteekend : *Pietro Paulo Rubens.*

Gedagteekend den : 2 April 1638 (65).

De schildery, waer van deze twee brieven melding maken, is een der beste voortbrengselen van Rubens penseel; het zelve bevindt zich in het groote altaer der parochiale kerk van St. Pieter, te Keulen, verbeeldende de marteling van den Apostel Petrus. Men kan duidelyk zien dat deze schilder er tyd aen te kosten gelegd, en het met grooten smaek uitgewerkt heeft, ingevolge zynen eersten brief, en dat hy wel geslaegd heeft in het onderwerp dat hy zelve had uitgekozen, want hy heeft den zieltogenden martelaer op zulk een natuerlyke wyze uitgedrukt, dat dit stuk de verwondering in den liefhebberen opwekt; de wreedheid der beulen is in de uiterste levendigheid verbeeldt, de zwier der hoofden uitvoerig gepenseeld, en de aengenaemheid en

zilverachtige helderheid van toon heerschen door het geheele stuk.

Men zy onderricht dat na dit schoone stuk werk geenerlei prent te vinden is.

Dit pronk-juweel werd in het jaer 1716, door den prins Willem van Neuburg, keurvorst van de Paltz met sterk aenhouden verzocht, om daer mede zyne eerlyke gallery te Dusseldorf optepronken; echter heeft het verkoopen daer van nimmer zyn beslag gehad, ondanks de groote geldsommen die er voor zyn aengeboden geworden.

Deze twee brieven zyn hier bygevoegd, tot opheldering der gevoelens van verscheidene liefhebbers, waer van er sommige voorgeven, dat dit schoone stuk aen genoemde kerk door Rubens zou geschonken zyn tot dankbaerheid om dat hy aldaer den doop heeft ontfangen; en weêr anderen houden staende dat dit een gift was van iemand uit het geslacht van Jabach, te Keulen woonachtig. Dit laetste vermoeden is wel het waerschynelykste om dat, door de bewysstukken van de verdeeling der goederen, tusschen Rubens erfgenamen, het blykt dat deze schildery in het jaer 1641, nog in zyn sterfhuis was, wanneer het op 1200 guldens brabandsch geld werd geschat, en door een gemagtigden van den heer Jabach, een keulenaer, met deze som betaeld, zonder ooit eene andere opheldering van deszelfs beschikking te hebben gehad.

Maer dewyl dit geschil tusschen den liefhebberen onbeslist bleef, heeft men de waerheid door uitwyzende aenteekeningen, hier vooren gemeld, willen doorgron-

den, als ook door een verklaring van den pastor der genoemde parochie waer in hy zegt dat na de rekeningen en papieren van zyn kerk te hebben doorbladerd, hy echter niet heeft konnen ontdekken, door welk geval de schildery in zyne kerk gekomen is: het is daerenboven door deze twee voornoemde brieven genoeg bewezen dat deze schildery niet van Rubens zyde geschonken is, dewyl ze nog in zyn sterfhuis gevonden werd, daer het ook door een gemagtigde van den heer Jabach werd betaeld, die er mogelyk door eene derde hand, eene vereering aen de kerk zal van gemaekt hebben: men kan niet twyfelen dat, zoo Rubens zelve over dit stuk had mogen beschikken, hy het zelve nooit tot zyn dood zou bewaerd hebben, maer door zyne genegendheid voor de stad Keulen, het by zyn leven aen genoemde parochie gezonden hebben, om tot geschenk ter eeuwiger gedachtenis te dienen, en tot eenen byzonderen eerbied voor dezen tempel, in welke hy door het doopsel in het christendom was ingelyfd geworden.

De begeerte door Rubens in zynen brief van 25 july 1637, betuigt, om nog eens zyn geboorteplaets weder te zien, werd ongelukkiglyk gedwarsboomd, door de pynlykste aenvallen van jicht, waer van hy, sedert de onderneming van deze schildery; vreedelyk werd gefolterd, en wel zoodanig, dat dit kwaed in dien tyd reeds ongevoelig zyne krachten begon te doorknagen: wanneer echter by tusschenpoozen hem zyne pynen het minste drukten, noodigde zyn werkzamen geest hem uit om zich te vermaken met kleine stukjes op het ezel te schilderen, kunnende zich niet meer overeindstaende

houden tot het uitvoeren van groote ordonnantien; ook kon zyn reeds bevende hand zich niet meer onthouden van een schilderstok tot steunsel te gebruiken, door dien zyne sterke gesteltenis zeer begon aftenemen.

Rubens, dat wonder der natuer, en de Apelles van zyn eeuw, hebbende de twee laetste jaren van zyn leven een smertelyk leven met zich gesleept, door de allerlevendigste folteringen van podagreuse pynen, door welke zyne krachten by aenhoudenheid afnamen, en die van dag tot dag gevaerlyker werden door de verdubbelingen van koorts; zoo dat men klaerblykelyk zag, dat de onverbiddelyke dood alreeds haer schaer wette, om den draed van zyn leven aftesnyden, dat tot het einde toe zoo nuttig voor zyne vorsten en derzelver onderdanen, als roemruchtig voor zich zelven was geweest; bezweek eindelyk onder de heftigheid van een verheffende jicht vlaeg, gevende met een godvruchtige onderwerping zyn ziel weder aen zynen Schepper, het welk geschiedde binnen Antwerpen, den 30 mei des jaers 1640, in den ouderdom van 63 jaren en 11 maenden.

De weduwe Rubens, die de karakters van Ridder en kamerheer, als ook den gouden sleutel van den koning van Spanje en de aerds-hertogen Albertus en Isabella, waer mede haer waerde gemael, om bewezene diensten aen zoo veele mogendheden, was vereerd geworden, luister wilde byzetten, deed hem met veel pracht en plechtigheid ter aerde bestellen, om hem hare laetste bewyzen van tederheid te betuigen.

Deze buitengemeene begrafenis geschiede in de kollegiale en parochiale kerk van den H. Jacobus te Antwer-

pen : zyn lyk werd voorgegaen door de geestelykheid van het kapittel der kathedrale, en door die van de kollegiale kerk van den H. Jacobus, als ook van alle de bedelordens, ter zyden het lyk stapten zestig weeskinderen, houdende elk een brandende flambeeuw in de hand; de achterstoet bestond uit de nabestaenden; waer achter de leden der regering, die der schilder akademie, de adel, de kooplieden, en voornaemste der burgery volgden.

Het groote koor benevens deszelfs altaer waren van de eene tot de andere zyde met zwart fluweel behangen, het welk de familie bekostigde, en van deze stoffe zulk een aenzienlyke menigte stukken bezorgd had, dat zoo hier als door andere zaken, de plechtigheid der begrafenis, met even zoo veel pracht als die van eenig ander groot hoveling werden ter uitvoer gebracht.

Het lichaem van den overledene werd achter het genoemde groote koor ter aerde besteld, alwaer de weduwe Rubens een kapel deed bouwen om tot een praelgraf en gedenkteeken voor haeren waerden gemael als ook haer geheel geslacht te verstrekken; ook deed zy in hetzelve een altaer oprechten, met een schildery van het penseel des overledenen versierd, en op het gebint een wit marmer beeld stellen, verbeeldende de Maegd der zeven smerten, alle deze giften aen de moeder van den Zaligmaeker toeëigenende (66).

Mevrouw Rubens weinig tyds na de begraefenis van haeren waerdigen echtgenoot degene die tot de plechtigheid der ter aerde bestelling waren behulpzaem geweest willende erkennen, zond aen het Magistraet, de twee kapittels, de bedelordens, en schilder-Akademie een

somme gelds tot dankbaerheid, voor hunne vriendelyke begeleiding.

De onderwerping aen den goddelyken wil, welke Rubens, geduerene zyne smertelyke ziekte die hem ten grave sleepte, deed blyken, doorgriefde en stichte alle de harten der genen die by hem tegenwoordig waren allergevoeligst; ook kan men zeggen dat zyne dood eene getrouwe schildery van zyn leven opleverde, dewyl de vaste duerzaemheid zyner godsvrucht de grondslag van zyn hart en van zyn karakter gevormd had.

Ook bestond nog de getrouwe schildery van zyn leven in zyne voorbeeldelyke aenkweeking van den waren Godsdienst, zyn rechtzinnige en beschaefde geest, zyn doordringend oordeel, een voorkomende zachtheid, een zedige gemeenzaemheid, die hem de grootheid van zyn fortuin scheen te hebben doen vergeten; met een woord, deze zeldzame verzameling van christelyke, zedelyke, natuerlyke deugden en wetenschappen, hebben hem tot het allerbeminnelykste en wonderbaerste voorwerp gemaekt welker verlies even zoo de harten der vorsten, welker gunsten hy verdiend had, met de gevoeligste smerten doorgriefde, als van die genen die hem nooit genaderd hadden.

Hy liet door zyn afsterven zyn vrouw met vyf kinderen na, deze waren, François, raedsheer van den souvereinen raed van Braband; Klara Eugenia, getrouwd met Philips van Parys; heer van Merxem etc.; Elisabeth, met N. Lunden; Constantia Albertina, geestelyke dochter; en Petrus Paulus, priester.

Men zy onderricht dat deze vyf kinderen van zyn

tweede vrouw Helena Forment waren; zynde die van zyn eerste vrouw, reeds op zich zelve gezeten, namentlyk Albertus en Nicolaes, welke eerste secretaris der geheimen raed, en de tweede heer van Rameijen was.

Het algemeen gevoelen vergist zich doorgaens met te gelooven, dat de schilder Rubens tot drymaelen toe is gehuwd geweest; men zal beter onderricht worden zoo het in deze geschiedenis blykt dat hem zyn tweede echtgenoote overleefd heeft.

De bedruktheid, en de gevoeligheid van dit verlies waren niet alleen op de aenzichten der voornaemsten, maer ook op die van alle ingezetenen der stad Antwerpen uitgedrukt; de armen verloren hunnen weldoener, de edelen zyn beminnelyk onderhoud, de geleerden hunnen medebroeder, en de schilders hunnen onderwyzer en voorstaender.

De hoven van Madrid en Brussel waren door dit afsterven niet minder ter neêrgeslagen, ziende zich der zelver prinsen beroofd van een getrouwen en werkzamen dienaer, die door zyn zeldzamen en verhevenen geest, aen zyne vorsten en hunne staten, sprekende bewyzen van zyn oprechten iver, en zyne waerachtige verknochtheid aen hunne belangen gegeven had, en die in staet zou zyn geweest dezelven by verdubbeling te herhalen, had de voorzienigheid niet door deszelfs ondoorgrondelyke raedsbesluiten hem in een veel glorieryker hof willen plaetsen.

Na het afsterven van Rubens, werd de geleerde Gevaerts, die een harts-vriend van den overledenen was geweest, door de familie verzocht om het grafschrift

voor zyn lyktombe op te stellen, doch niettegenstaende dit werd volvoerd en ingeleverd, is de plaetsing daer van in vergetenheid gebleven sedert het jaer 1640 tot 1755 wanneer de heer Jan Baptiste van Parys, toen kanonik van de kollegiale kerk van den H. Jacobus te Antwerpen, en naneef van den overledenen, langs zyn grootmoeders en moeders zyde, meer yverende voor de gelukkige nagedachtenis en den luister zyner voorouders, dit opschrift in genoemde kapel deed stellen, welke luidt als volgt:

D. O. M.

PETRUS PAULUS RUBENIUS EQUES,
Joannis, hujus urbis Senatoris,
Filius steini Toparcha :
Qui inter cœteras quibus ad miraculum,
Excelluit doctrinæ historiæ priscæ,
Omniumque bonarum Artium et elegantiaru Dotcs,
Non sui tantum sæculi,
Sed et omnis œvi
Appelles dici meruit :
Atque ad Regum Principumque virorum amicitias
Gradum sibi fecit:
A. Philippo IV. *Hispaniarum indiarumque Rege*
Inter sanctioris Concilii scribas adscitus,
Et ad Carolum Magnæ Britanniæ Regem
Anno M. DC. XXIX. delegatus,
Pacis inter eosdem Principes mox initæ
Fundamenta feliciter posuit.
Obiit anno sal. M. DC. XL- XXX. mai œtatis LXIV.

Hoc monumentum a Clarissimo Gevartio
Olim Petro Paulo Rubenio Consecratum
A Posteris huc usque neglectum,
Rubenianâ stirpe Masculinâ jam inde extinctâ
Hoc anno M. DCC. LV. poni curavit
R. D. Joannes Bapt. Jacobus De Parys,
Hujus Insignis Ecclesiæ Canonicus,
Ex matre et Aviâ Rubeniâ Nepos.

R. I. P.

Hier ligt
PETRUS PAULUS RUBENS,
Ridder, Heer van Steen, etc.
Zoon van
JOANNES RUBENS,
Raed dezer stad,
dewelke, onder andere voortreffelyke hoedanigheden,
als kennisse van
Geleerdheid, aloude Historien,
en andere nutte kunsten,
niet alleen den Apelles van zyn tyd,
maer ook van de oudste tyden af mag genaemd worden,
en zich de vriendschap van Koningen en Prinsen
heeft verworven.
Door PHILIPS den vierden,
Koning van Spanje en beide de Indiën;
is hy aengesteld tot geheimschryver
van deszelfs geheimen Raed;
En aen KAREL den Eersten,
Konin van Groot-Britanje,

in den jare 1629 afgezonden zynde,
heeft hy de beginselen gelegt van een Vrede,
door de beide Vorsten
kort daerna bevestigd.
Hy is overleden den 30 mei 1640,
in het 64e jaer zyns ouderdoms.

—

Dit gedenkstuk
weleer door den beroemden Gevaerts
ter onsterfelyke gedachtenis van
Petrus Paulus Rubens
vervaerdigd.
En door de nakomelingschap tot dus verre
verwaerloosd,
zynde sedert dien tyd
de mannelyke stam van Rubens
geheel uitgestorven,
heeft de Eerweerde Heer
Joannes Baptista Jacobus van Parys,
Kanonik dezer kerk,
een afstammeling van Moeders
en Grootmoeders zyde,
van het geslacht van Rubens
dit alhier doen nederstellen,
in den jare 1755.

De ridder Bullart, de dood van Petrus Paulus Rubens vernomen hebbende, stelde ter zyner eer nog een ander grafschrift op in de volgende vaerzen :

Ipsa suos iris, dedit ipsa aurora colores,
Nox, umbra, titan, lumina clara tibi

Das tu Rubenius, vitam mentemque figuris,
Et per te vivit lumen, et umbra color.
Quid te Rubeni, nigro mors funere volvit?
Vivit, victa tuo, picta colore rubet.

De nacht en daegraed, zon en schaduw, regenboog,
En 't helder licht, deez' zyn 't, die u haer kleuren feenden;
En 't was of 't leven zelf in uw tafreelen toog,
Zoo dra licht en bruin met uw paneel vereenden.
ô RUBENS! waerom of de dood u overwon?
Zy bloost, dat uw penseel haer overwinnen kon.

Men vond in het kabinet van Rubens, na zyn dood, zes gouden ketenen met medaillen, waermede hy door aenzienlyke vorsten was vereerd geworden; behalven nog eenen hoedband met diamanten en andere kostbare gesteenten omzet, ook verscheidene diamanten ringen van groote waerde, en andere ryke juweelen, alle geschenken van koningen en vorsten.

Hoe groot ook Rubens liefde voor de schilderkunst was, heeft hy echter het genoegen niet mogen hebben van te zien dat een zyner vier zonen neiging betoonde voor dit edel beroep; ondertusschen beval hy in zyn testament, dat, zoo iemand zyner kinderen zich in het schilderen bevlytigde, ja zelfs zoo eene van zyne dogters zich in den echt verbond met eenen persoon aen deze schoone kunst verknocht, die alsdan bevoorrecht zou worden met alle zyne teekeningen, prenten, schetsen, en alles wat tot zyne schilderkamer betrekkelyk was; doch men heeft in het vervolg van tyd gezien dat deze uiterste wil zyn begeerde uitwerking niet gehad heeft,

maer dat deze geheele kostbare verzameling is verdeeld geworden en verstrooid (67).

Men vond nog in het sterfhuis over de 300 stuks schilderyen, zoo wel van beroemde Italiaensche, Vlaemsche en Hollandsche schilders, als van zyn eigen penseel; behalven nog snydsels in yvoir, zeldzaemheden van berg-kristal, antike en andere penningen, Oostersche agaten, onixen, cornalyne en andere vremde kostbaerheden.

Het jaer na zyn dood werd zyn weduwe te raede, alle deze schilderyen en zeldzaemheden te verkoopen, zelfs had zy alreeds gedrukte catalogues doen uitdeelen, waer door zy tevens den juisten verkoopdag bekend maekte.

Dit ontwerp werd door den raed en geheele familie belet, zoo dat deze openbare verkooping nooit werd ter uitvoer gebracht, maer men besloot deze stukken tot een beter gelegenheid in het sterfhuis te bewaren, en dezelve by voorraed door drie kenners te laten schatten, om er in het vervolg de daer opgestelde waerde voor te vragen aen den genen, die, 't zy uit hoofde van commissie, of uit eigen vermaek, eenige stukken verlangden te koopen: de dry persoonen, tot deze schatting gemagtigd, waren Frans Sneyers, schilder; Jan Wildens, schilder; en N. Meermans, plaetsnyder.

Weinig tyds daerna deden zich eenige gemagtigden op van de zyde des keizers, van den koning van Polen, van den koning van Spanje, en van andere prinsen, als ook van eenige byzondere persoonen, en wel met zulk een gretigheid dat de voornaemste stukken der

catalogus in weinig tyds verkocht waren : wat het kabinet van medailles en reeds genoemde andere zeldzaemheden betreft, deze geheele schoone en ryke verzameling werd aen den gemagtigden van Philips IV., koning van Spanje, verkocht, behalven nog een groote menigte schilderyen.

Niettegenstaende de openbaere verkooping dezer schilderyen geen voortgang gehad heeft, zullen wy echter, tot genoegen der liefhebberen, de kopy van den catalogus hier by voegen.

CATALOGUS

VAN

SCHILDERWERKEN EN RARITEITEN,

DE WELKEN

TE ANTWERPEN, IN DE MAEND MEI 1641

verkocht zullen worden, in het sterfhuis van den heere P. P. RUBENS,

ridder, heer van Steen, etc.

Nº 1 Een Magdalena, door Titiaen.

2 De Zaligmaker, houdende de wereld, door den zelven.

3 Eene groote teekening, verbeeldende den martelaer Petrus, waer van het stuk in de St-Jans en Paulus kerk te Venetiën te zien is, door denzelven.

4 Het portret van Titiaen, door hem zelven.
5 Het portret van Karel V., door denzelven.
6 De Maegd Maria, door denzelven.
7 en 8 Twee verschillende Christussen, waerschynelyk van Titiaan.
9 Een hoofd van Magdalena, door Titiaen.
10 Een teekening met paerden, door denzelven.
11 Een Psyché met een flesch in de hand, door Titiaen geretoucheert.
12 Een teekening verbeeldende een hoofd dat achterwaerts gekeerd is, door Paulo Veronese.
13 Een schoon mans portret, met een bonte rok bekleed, door Tintoret.
14 Het portret van Tintoret, door hem zelven.
15 Het portret van een Venetiaen, door denzelven.
16 Idem een ander, door denzelven.
17 Een teekening, verbeeldende Maria hemelvaert door denzelven.
18 Een dito, het laetste oordeel verbeeldende, door denzelven.
19 Een portret hetwelk men oordeelt van Raphaël te zyn.
20 Een heilige Franciscus, door Mutiano.
21 Een Venetiaensche bruid verzeld met hare nabestaenden, door Paulo Veronese.
22 Een H. Helena, die men denkt van Paulo Veronese te zyn.
23 Het portret van eene Venetiaensche vrouw, door denzelven.

24 Het portret van eene dame met een hondje, door den zelven.
25 Een teekening met zwart en wit, door denzelven.
26 Een landschap met de geschiedenis van Psiché, door Paulo Bril.
27 De gevangenneming van Christus, door Spagnolet.
28 De maeltyd van Balthasard, door denzelven.
29 Het portret van eene Italiaensche dam.
30 Het portret van den hertog d'Urbino.
31 De val van Phaëton, door Pietro Perugino.
32 Ceres in een nacht verbeeld, door Elshamer.
33 Een landschap, rond formaet, door denzelven.
34 Maria boodschap, door denzelven.
35 Judith, door denzelven.
36 Een doode Christus, na Correggio,
37 Een mans portret, door Palma.

LYST

DER SCHILDERYEN DOOR DEN HEER

P. P. RUBENS,

In Italië, Spanje, en elders geschilderd, naer TITIAEN *en andere groote Meesters.*

38 Het portret van den kardinael Hippolite de Medicis.
39 Het hoofd van een jongen met zwarte muts.
40 Een jongelings hoofd.

41 Het portret van een Venetiaensche edelman.
42 Adam en Eva.
43 Calisto.
44 Actéon.
45 Venus en Adonis.
46 Europa.
47 Venus en Adonis op een bed.
48 Venus zich spiegelende, met Cupido aen hare zyde.

De volgende zyn naer Titiaen.

49 Keizer Karel V.
50 De keizerin Eleonore, zyn gemaelin.
51 Dezelven beide, op een doek.
52 Keizer Ferdinand, gewapend.
53 De hertog van Alva.
54 De hertog Jan Frederik van Saxen.
55 Philips, landgraef van Hessen.
56 Izabel d'Est, hertogin van Mantua.
57 Dezelve in 't zwart gekleed.
58 Alfonsus d'Est, hertog van Ferrare.
59 Franciscus Sforzia, tweede hertog van Milanen.
60 Andreas Gritti, Doge van Venetië.
61 Philippus II. koning van Spanje, tot de voeten toe uit verbeeld.
62 Ydiaques, geheimschryver van voornoemden koning.
63 Het portret van een onbekenden.
64 De dwerg van genoemden koning.
65
66 Portretten van drie Venetiaensche hovelingen.
67

68 Het portret van een Venetiaensche hofdam.

De volgende zyn naer andere groote Schilders.

69 Een slaepende Cupido, na Guido Rheni.
70 Een hoofd, naer Tintoret.
71
72
73 Vyf stukken uit de werken der Apostelen, naer Raphaël d'Urbino.
74
75
76 Psyché, naer Raphaël.
77 Het hoofd van den H. Joannes naer denzelven.
78 Het portret van Balthasar de Castillon, naer den zelven.
79 Keizer Karel V., met een helm op het hoofd, door A. Van Dyck, naer Titiaen.
80 Een stuk uit de handelingen der Apostelen, naer Raphaël.

De volgende 93 stukken zyn van Rubens penseel en vinding.

81 Eenige vechtende Cupidos, zynde het onderwerp getrokken uit Philostratus.
82 Bachanalen, herders en herderinnen, mede uit Philostratus getrokken.
83 Eenige naekte Nymfen en Saters.
84 De H. Maegd met den H. Joris en andere heiligen, in een landschap op doek.

85 Andromeda naekt aen de rots vast zynde, de beelden levensgroote.
86 Een Magdalena, levensgroote.
87 Betsabe by eene fontyn.
88 Dry Nymfen met eenige Saters.
89 Een zwitser met zyne minnares, verzeld van eenen Sater; onafgemaekt op paneel.
90 Een troep zwitsers, die eenige boeren dwingen hun tafel en geld over te geven.
91 Bachus met een beker in de hand.
92 De dry bevalligheden, naekt.
93 De H. Cecilia.
94 Een herder zyne herderin streelende.
95 Het portret van Philips den goeden, hertog van Bourgondië.
96 Het portret van Karel den stouten, hertog van Bourgondië.
97 Het portret van den graef Arondel.
98 Het portret van den marquis de Spinola.
99 Een Susanna, op paneel.
100 Het portret van den arts Maierna.
101 Het portret van den prins kardinael.
102 Het portret van een jonge juffer, met een zwarte muts, en bloemen in de hand.
103 Een dans van Italiaensche boeren (68).
104 Een kamp gevecht in een landschap.
105 Een Italiaensch landschap met de ruine van een tempel, geplakt op paneel.
106 Een landschap, op paneel.
107 Het portret van Karel den stouten.

108 Een boschgezicht waerin een jagt by het aenbreken van den dag is verbeeld (69).
109 Het portret van Leonardo da Vinci.
110 Het portret van eene fransche dame.
111 Een landschap op doek geplakt.
112 Een landschap met schapen.
113 Het portret van den kardinael Infant, in het rood gekleed.
114 Het portret van de keizerin.
115 Het portret van de koningin van Spanje.
116 Het portret van den koning van Spanje.
117 Het portret van den hertog van Neuburg.
118 De fabel van Argus, op paneel.
119 Een offerhande, na Elshamer.
120 Het portret van de regerende koningin van Frankryk.
121 Angelica, met een hermyt.
122 Het portret van een jonge juffer, met de armen kruiswyze over malkanderen.
123 Het portret van den koning van Spanje, met een hoed op 't hoofd.
124 Een engelsche hofjuffer.
125 Een oude vrouw met een jongen, in een avondstond.
126 Het portret van eene dame.
127 Het portret van den hertog van Buckingam (70).
128 Het portret van een gryzaerd.
129 Het portret van een gewapend man, met een rooden sluier.
130 Het portret van een dame, met een muts.

131 Een groot bosch, met de jacht van Athalante.
132 Een landschap, met het Escuriael en deszelfs omliggend landschap (71).
133 } Twee landschappen.
134
135 Een groot landschap, met kleine beelden.
136 Een groot landschap met een regenbui.
137 Een groote zondvloed, met de geschiedenis van Baucis en Philemon.
138 Christus in het kasteel van Emaus.
139 Romulus en Remus.
140 Een mans portret, in het turks gekleed.
141 De roomsche liefdadigheid.
142 Een boeren-gevecht naer een teekening van den ouden Breughel.
143 Bacchus, Venus en Ceres zich warmende by het vuer.
144 Een gekruiste Christus.
145 Het portret van een juffer in duitsche kleeding met een hondje.
146 Het portret van den aerts-hertog Maximiliaen.
147 Een dronken Bacchus.
148 } Twee portretten van den koning van Tunis,
149 } naer Antoine More.
150 Een groot landschap, op paneel.
151 } De portretten van de aerts-hertogen Albertus
152 } en Izabella.
153 Een boer en boerin met eenig wild, door Paulus de Vos.
154 Een hertejacht.

155 Een H. Joris te peerd (72).
156 Een oorlogs-held door de overwinning gekroond.
157 Een dronken Herkulus.
158 H. Petrus en H. Paulus.
159 De maegd van Orleans.
160 De boetveerdige zondaers, een groot stuk.
161 Een Susanna.
162 Een andere idem.
163 Meleagar en Atalante op de jacht.
164 Dry Nymfen met een overvloedshoorn.
165 De aenbidding der koningen.
166 Het portret van de koninginne moeder van Frankryk.
167 Het portret van de regerende koninginne van Frankryk.
168 Pythagoras, de vruchten van Sneyers.
169 De verloren zoon in een beesten stal.
170 Een dronken Silenus, met eenige Saters (73).
171 }
172 } Twee landschappen, op paneelen.
173 Een nacht.
174 Een nymf en sater met een korf druiven.
N. B. Dido zich zelve doodende.

De volgende zyn van oude Nederlandsche, Hoogduitsche en Hollandsche Meesters.

175 Een vos, door Albert Durer.
176 Davids intrede te Jerusalem met het hoofd van Goliath, door Lucas van Leyden.

177 Het portret van Erasmus van Rotterdam, door denzelven.

178 Den H. Paulus en den H. Antonius, hermyten, door den zelven.

179
180 } De portretten van Jan van Eyk en zyn vrouw.

181 Het portret van den achtbaren Beda, door Hugues.

182 Het portret van den grooten kapitein Gonsalve, Fernandes de Cordua.

183 Een klein portretje van Holbein, in oliverf.

184 Een klein dito, in miniatuer.

185 Een dito.

186 Het portret van een koopman in juweelen, door Quinten Metsys.

187 Een mans portret met een roode muts op het hoofd, door Willem Key.

188 Een dito met zwarte muts op 't hoofd, door Bronzin.

189 De geboorte Christi, door Artur van Leyden.

190 De maegd Maria in een landschap, door H. Bles.

191 De vlugt naer Egypte, door den ouden Breughel.

192 De berg St.-Godard, door denzelven.

193 De dood van de H. Maegd, in het graeuw, door denzelven.

194 Een bordeel, door Artus van Leyden.

195
196 } Landschappen, door den ouden Breughel.

197 Een veger, door denzelven.

198 Een bedelaers hoofd, door denzelven.

199 Een portret, door denzelven.

200 Een mans-portret met een groote neus, door Hemseir.

201 Het portret van den kardinael Granvelle, door More.

202 Het portret van More.

203 De kardinael Granvelle, door denzelven.

204 De H. Cecilia, door Michiel Coxie.

205 Een landschap met de geschiedenis van den H. Hubert, door Artur de Hollander.

206 Een klein stuk, zynde een rechtspleging, door Van Wachelen.

207 De aflating van het kruis.

208 Idem, door Schorre.

209 Het portret van een oud schilder.

210 Christus in verzoeking, door den ouden Breughel.

211 Eenige kleine schuitjes, in waterverf, door den zelven.

212 Een turksch gevegt, door den zelven.

213 Een landschap, waer in een vuer brandt door den zelven.

214 } De portretten van Frans Floris en zyn vrouw,
215 } door den zelven.

216 Het portret van Philip van Cleef, Heer van Ravestein.

217 Het portret van een kanonik.

218 Het portret van een priester, door Frans Floris.

219 Een epitaphium met twee deuren, door Artur van Leyden.

220 Het kasteel van Emaus, door de Zotte van Cleef.

221 Een landschap, door denzelven.

222 Paris oordeel, door denzelven.

223 Een stuk in waterverf, door Willem Tons.

224 Het portret van Willem Key.
225 Het portret van Joost van Cleef.
226 Een bordeel, door Marten van Cleef.
227 Een goden maeltyd, door Bernard van Ryck.

Tien stukken door Antony Van Dyk.

228 De geschiedenis van Antiope en Jupiter, hervormd in eenen Sater.
229 Den H. Hieronimus met een engel.
230 Een groote Hieronimus tot de knien.
231 Een kleine Hieronimus.
232 De gevangneming van Christus.

Men weet dat de schilder-overleveringen, alom voor waerachtig onder de schilders en liefhebbers van Antwerpen aengenomen, ons melden, dat deze zelfde gevangneming van Christus, de gift is, die Antony Van Dyk, Rubens opdroeg, wanneer hy afscheid van zynen meester nam, alvorens hy naer Italië vertrok, uit erkentenis der bewyzen van vriendschap, waer mede hy hem gedurende zyn leeftyd als had opgehoopt; en in de tweede plaets om zyn volmaekte dankbaerheid te betuigen, voor het gezadelde peerd, het welke hem Rubens had geschonken, om zyn voorgenomen reis te volvoeren.

Ten anderen willen deze zelfde overleveringen, dat dit stuk zich nog tegenwoordig ten huize van den heer Dierixsens te Antwerpen bevindt.

Dit stuk is in de hoogte, en de beelden zyn levensgroote geschilderd, de hoofden, als die van Christus, en

eenige soldaeten, zyn van een verwonderlyke teekening; het koloriet is krachtig, en de kleederen breed en fraei geplooid: het is door niets dan door het beeld van Malchus die zich met zyn lantaern nedergeworpen, op de voorgrond van dit stuk bevindt, dat men zou kunnen ontdekken, dat dit stuk onmiddelyk, na dat deszelfs maker de school van zyn meester had vaerwel gezegd, geschilderd was, andersints voorspelt de uitvoering der overige beelden reeds, tot welke trap van Dyk zyn kunst by zyn terugkomst van zyn Italiaensche reis zou hebben gebracht, hetwelk de ondervinding in 't vervolg van tyd bewaerheid heeft.

233 Den H. Ambrosius.
234 Den H. Martinus.
235 De krooning van Christus.
236 Het hoofd van den H. Joris.
237 Het hoofd van een gewapend man.

De volgende Stukken zyn van moderne Schilders.

238 Een stuk in waterverf, door Willem Tons.
239 Een mand met bloemen, vruchten en vogels, door Frans Snyders.
240 De slag van den koning Sebastiaen van Portugal, door Sebastiaen Francqs.
241 De verloren zoon, door Simon de Vos.
242 Eenig gevogelte, door A. Adriaensens.
243 Een mand met vruchten, door denzelven.
244 Een landschap, door Wildens.
245 Een bloempot door Eykens.

246 Een mand, en glas met bloemen, door denzelven.
247 Een kleine bloempot, door denzelven.
248 Een stuk de weergae van dat der Augustynen, te Antwerpen, door Rubens.
249 De maegd Maria in een bloemenkrans, door den zelven.
250 Een feston van vruchten, met bloempotten, door Eykens.
251 Een andere feston, door denzelven.
252 }
253 } 2 landschappen, door Pieter Snyers.
254 Een klein landschapje, door van Schorre.
255 Een klein stukje waer in den eenen blinden den anderen leidt, door Sebastiaen Francqs.
256 Een nacht, door Pieter Snyers.
257 Een landschap, door Momper, de figuren van Jan Breughel.
258 Een keuken, waer in een kattengevecht, door Paulus de Vos.
259 Een muzyk van vogels, door denzelven
260 Een groote zwynejacht, door F. Snyders.
261 Een bloempot, door denzelven.
262 Vruchten en vogels, door Paulus de Vos.
263 Eenige vruchten, door Snyders.
264 Kool en raepen, door denzelven.
265 De geschiedenis van Ulysses en Polifemus, door Jacobus Jordaens.
266 De geboorte Christi, door denzelven.
267 De Maegd Maria.
268 Een Bloem-feston, door Daniel Zegers.

269 Diana op de jacht, de beelden van Rubens, en het landschap van Jan Breughel.
270 Het Paradys, door Jan Breughel.
271 Diana van de jacht wederkeerende, de beelden door Rubens, en het landschap door Jan Breughel.

De volgende zeventien stukken zyn van Adriaen Brouwer.

272 Een gevecht van dronkaerds die elkanderen met het hair trekken.
273 Een kroeg waer in er eenige by het vuer zitten.
274 Een landschap met weêrlicht.
275 Boeren muzyk.
276 De jaloersche boer.
277 Een gevecht, waer in den eenen den anderen by de keel grypt.
278 Een landschap.
279 Een gevecht van dry figuren met eenen pot in de hand.
280 Een tentatie van den H. Antonius.
281 Een boeren muzyk by het vuer.
282 Een luitspeler.
283 Een landschap, met dansende boeren.
284 Een boer met een glas wyn, en een kan in de hand.
285 Een tabaks-kroeg.
286 Een landschap, waer in een boer zynen schoen bindt.
287 Twee boeren, met de hoofden door een venster liggende.
288 Een landschap met maenlicht

Vervolg van latere Meesters.

289 } Twee gevechten van Palamedes.
290 }
291 Een landschap, door Poelenburg.
292 Een landschap, door denzelven.
293 Een tentatie van den H. Antonius, door Saghtleven.
294 Een klein landschapje met beeldjes, en eenige stukken boeren huisraed, door denzelven, de beelden van Rubens.
295 Een boerenhuis, door denzelven, en de beelden van Rubens.
296 Een figuer eenige beeldjes leidende, door denzelven.
297 Een vrouwtje dat geliefkoosd wordt door denzelven, de beelden van Rubens.
298 Een dienstmaegd op eenen trap, door denzelven, de beelden van Rubens.
299 Een boer zyn hond eten gevende, door denzelven.
300 Een landschap, door denzelven.
301 Een ander landschap, door denzelven.
302 Een tinnen kan, door de Vuyl.
303 Een tinnen kan en zilveren beker, door denzelven.
304 Een beker, en twee tafelborden, door denzelven.
305 } Twee stuks zilver vaetwerk, glazen en citroenen, door Heda.
306 }
307 Een zee, door Parsellis.
308 Een landschap, door Vleugels.

309 } 2 stuks met schuiten, door denzelven.
310 }

311 Een klein stuk, verbeeldende een glas en eenige sneeden ham, door J. Van Es.

312 Een maeltyd, door denzelven.

313 Een luizen-vanger.

314 Een school, door Hals.

315 Drie doeken op paneel geplakt verbeeldende de triomfen van Julius Cesar, na Andreas Mantegna, onafgemaekt, door Rubens (74).

316 Zes groote onafgemaekte stukken, de belegeringen van steden, slagen en zegepraelen van Hendrik IV. koning van Frankryk, verbeeldende; geschikt voor de tweede gallery van de koninginne moeder, te Parys, door denzelven.

317 Een menigte koppen, luchtig aengezet, op doek en paneel, zoo van Rubens, als van van Dyck.

318 Een groote menigte teekeningen en schetsen van de aenmerkelykste stukken, door Rubens geschilderd.

319 Een menigte copyen, naer de orginele stukken van Rubens.

—

LYST

VAN

BEELDWERKEN EN ZELDZAEMHEDEN.

1 Eenige antike hoofden van marmer.
2 Een party moderne beelden enz.
3 Een gekruiste Christus van ivoir, volgens de ordonnantie van Rubens.
4 Een Venus van ivoir, mede volgens de ordonnantie van Rubens.
5 Een Merkuer van ivoir, volgens de teekening van Rubens.
6 Een ivoiren zoutvat, verbeeldende zee nimfen, tritons, kindertjes en festonnen volgens de ordonnantie van Rubens.
7 Een dans van kindertjes, volgens de ordonnantie van Rubens in ivoir.
8 Een Psyché met Cupido slapende, van ivoir, en het bed van schildpads-hoorn, na de ordonnantie van Rubens.
9 Adam en Eva, van ivoir.
10 Een zeer schoon agaten zoutvat.
11 Een schoone vaes van oostersche jaspis.
12 Eenige vazen van berg-kristal,
Item nog verscheidene andere zeldzaemheden.

Men dient te weten dat het grootste gedeelte ivoiren beeldwerk alhier vermeld, door Lucas Faydherbe, geboortig van Mechelen, is gevrocht, hebbende in de school van Rubens geduerende eenige jaren de teekenkonst geleerd, en van de lessen zyns meesters zoo veel voordeel weten te trekken, dat hy, de beeldhouwkunst omhelst hebbende, zich benaerstigde om het geen hem Rubens door zyne teekeningen voorstelde, in ivoir ter uitvoer te brengen, en zelfs tot zulk een top van volmaektheid, dat zyn meester zyne werken waerdig oordeelde in zyn eigen kabinet geplaetst te worden.

Niettegenstaende het getal van 93 schilderyen van Rubens, die men in deze opgegeven catalogus bevindt, buitengemeen groot schynt, had ondertusschen zyn weduwe verscheidene stukken in gehouden, met voornemen om er zich niet van te ontmaken, uit eerbaerheid en schroom, om de groote naektheid der beelden, waermede derzelver ordonnantien waren te samengevoegd, vreezende kuische oogen en harten eenige ergernis te geven door wellustige voorwerpen, en gelykvormig aen de schoonste natuer, die door onbetamelyke beschouwingen de zuiverheid der ziele zouden hebben kunnen bezoedelen; zelfs verborg zy deze stukken in een afgezonderde plaets van haer huis, en was bedacht van dezelve aen het vuer opteofferen : de twee uitmuntendste van deze stukken, waren vooreerst een bad van Diana, zynde de beelden meer dan half lyf, en het andere met levensgroote beelden, verbeeldende de drie bevalligheden.

Terwyl deze schroomachtige vrouw in twyffel stond

aengaende de uitvoering van haer ontwerp, liet zy zich echter door het belang overhalen, in het volgende geval: de kardinael de Richelieu van voornemen zynde een kabinet van schilderyen te verzamelen, en door de schoonheid der werken van Rubens in het paleis der koninginne, te Parys bekoord, wilde gaerne eenige stukken van genoemden schilder koopen; doch eindelyk onverduldig geworden zynde, van er in Frankryk niet van te kunnen vinden, zond iemand als gemachtigde naer Antwerpen, om zich naer het sterfhuis van den schilder te begeven, of andere kabinetten te doorsnuffelen, om iets schoons van dezen meester optesporen.

De gemachtigde te Antwerpen aengekomen zynde, verstond dat de familie de schilderyen, waervan in genoemde catalogus melding is gemaekt, reeds verkocht had, en wel voornamentlyk die van de hand des overledenen, gedeeltelyk aen koningen en prinsen, en gedeeltelyk aen liefhebbers, maer eindelyk na de grootste navorschingen niets vindende dat zyn last zou kunnen eer aendoen, werd hy onderricht, dat mevrouw Rubens nog eenige pronkstukken in een hoek van haer huis verborgen hield.

Deze nadere ontdekking verschafte den gemagtigden eene gunstige gelegendheid, ten einde toegang by de weduwe te verkrygen, die hem ook zeer heuschelyk ontfing, en het vermaek der beschouwing liet genieten, van deze stukken, die sedert de dood van haren echtgenoot, als gevangen gehouden waren: de gemagtigde was zoo ingenomen door de groote schoonheid dezer stukken, dat hy zich niet kon onthouden van ten spoedigste

naer derzelver prys te vraegen, en wel voornamentlyk naer die van het Bad van Diana; doch de weduwe antwoordde hier op met een korte en ernstige beleefdheid, dat zy niet genegen was er zich van te ontmaken.

De gemagtigde deelde zynen meester mede het geen hy te Antwerpen had gevonden, en gaf hem wel voornamentlyk bericht van het geen hy by de weduwe had gezien, verheffende de byzondere schoonheid van het Bad van Diana, als een pronkstuk van den schilder, en dat hy met sterk aenhouden had getracht haer tot het verkoopen van dit stuk over te haelen, doch dat zyne aenzoekingen altoos waren afgeslagen door herhaelde verontschuldigingen, van deze naekte stukken niet te willen verkoopen.

Van het oogenblik dat de kardinael de Richelieu door zyn gemagtigden onderricht was geworden, van het geen hy had uitgekozen, en dat de weduwe tot het verkoopen van het verzochte stuk scheen onverbiddelyk te zyn, gaf hy hem last zyne aenzoekingen te herhalen, en te trachten hetzelve machtig te worden, tot welk een prys het ook zou mogen zyn.

Mevrouw Rubens, wordende van de eene zyde door den gemagtigden lastig gevallen, en van den anderen kant door hare beschroomendheid terug gehouden, verbeeldde zich eindelyk het middel gevonden te hebben, om zich van de bezoeken des gemagtigden te ontslaen, namentlyk van dit Bad van Diana voor dien tyd op een buitengemeenen hoogen prys te stellen, en er 3000 spaensche kroonen voor te vragen, doch de gemagtigde, die met een onbepaelden last hier in voorzien

was, bediende zich van deze gelegenheid, om de weduwe aengenaemlyk en edelmoedig te verrasschen, en vatte haer, op haer eisch van 3000 kroonen, by het woord.

De koop gesloten en betaeld zynde, werd het Bad van Diana naer Parys overgebracht; de kardinael betuigde zyn volkomen genoegen over de keus en de behendigheid van zyn gemagtigden, en was zoodanig verrukt door de uitschitterende schoonheid van het stuk, dat hy uit aenmerking der edelmoedigheid van mevrouw de weduwe, hem dit schildery hebbende overgelaten, haer eene goude horlogie, ryk met diamanten omzet, tot een geschenk toezond. Deze schildery had de breede van 6 en hoogte van 4 voeten fransche maet, zynde de beelden in het zelve een weinig grooter dan het half leven.

Het andere pronkstuk van Rubens dat zich onder de terug gehoudene schilderyen van de weduwe bevond, de drie bevalligheden verbeeldende, in levensgroote beelden, werd aen den koning van Engeland verkocht, na de verdeeling der goederen, tusschen de erfgenamen en de weduwe, wanneer zy hertrouwde met den graef van Bergeyck, die in het begin van deze eeuw voor Philips V. gevolmachtigden minister in de Nederlanden was.

Men zy onderricht, dat men, door genoemde verdeeling, den staet der nagelatene goederen van den schilder Rubens gezien heeft, en ontwaer is geworden, dat deze schilderyen, zoo die in genoemde catalogus zyn vervat, als die, welken door de weduwe eenige tyd waren terug gehouden, voor eene somme van twee honderd tachtig duizend guldens brabandsch geld zyn verkocht geworden.

OPGAVE

DER

MEESTE SCHILDERWERKEN VAN RUBENS,

ALSMEDE

der plaetsen en steden waer dezelve gevonden worden.

Het leven van den mensch bestaet slechts in eene kortstondige verschyning op het tooneel der wereld, en niet tegenstaende de sterkte van geest, en de neiging tot werkzaemheid zich door een gelukkig en vast lichaems gestel vindt ondersteund, doet ondertusschen de tusschenkomst van den ouderdom, hoe geschikt ook voor bedaerde bezigheden, alles verzwinden gelyk een rook die door den wind wordt henen gedreven, want in het algemeen genomen, wordt een mensch, die vyftig jaren reeds achter den rug heeft, lichtelyk gewaer, dat de kracht van vinding en de levendigheid van geest, die hy in zyn jeugd bezat, ongevoelig trager in hunne werking wordt, zelfs begint hy te voelen dat zyne bezigheden, hoe er ook aen gewoon, hem zwaer en zelfs vervelende, voorkomen.

De ridder Rubens echter heeft, door zyn gematigd en geregeld leven, sints zyn negentiende jaer voor zyn dood, het uitgehouden met werken en ophoudelyke studiën, zoo wel door zyne reizen, zyne bezigheden in staetszaken en afgetrokken studiën, als vlyt in zyn schilderen; het is te verwonderen, dat deze werkzame geest niet

eerder onder het gewicht zyner verschillende ondernemingen is bezweken; want daer is geen voorbeeld in alle de eeuwen (volgens het getuigen van Bellori, in zyne verhandeling over het leven der grootste hedendaegsche schilders) dat een eenig schilder zoo vele groote en uitgebreide studien in zich zou hebben vereenigd gehad, of zulk een onzachlyk getal werken voortgebracht, als de schilder Rubens; ofschoon ook anderen tot eenen hoogeren ouderdom geleefd hebben; maer men moet in aenmerking nemen, dat deze schilder tot aen het twee-en-veertigste jaer zyns ouderdoms met dezelfde gemakkelykheid en vlugheid van geest, voor de ordonnantie, en verdienstelykheden van teekening en koloriet, gewerkt heeft, als in zyn geheelen levenstyd, hebbende hem den hemel met eene sterke en vaste gesteltenis bevoorrecht, welke gaef hy nimmer heeft verwaerloosd door onhebbelyke verknochtheid aen den wyn en de vrouwen, onderhoudende op zulk een wyze, door zyn matig en geregeld leven, zyn penseel tot aen den tyd hier boven aengehaeld.

Men is dus van de grootheid zyner kunst genoegzaem overtuigd, om staende te houden, dat zyne werken als fakkels zyn geweest, tot verlichting der schilders die hem op het spoor bebben naergevolgd, en dat zyn penseel alle hoven en liefhebbers van geheel Europa voldaen heeft; welke werken men dan met alle mogelyke beknoptheid, voor zoo verre men dezelve in alle oorden alwaer zy zich bevonden, heeft kunnen nasporen, zal aenwyzen; hier nevens kortelyk aenhalende, welke tafereelen door de graveerkunde in het licht gebracht zyn.

IN DUITSCHLAND,

IN DE GALLERY VAN DEN KEURVORST

VAN DEN PALTZ

TE DUSSELDORF.

1 Een laetste oordeel, van 18 voet hoogte en 13 voet breedte, de beelden meer dan levensgroote. De print naer het zelve is in twee bladen, door Visscher gegraveerd, voerende tot tytel: Omnes enim nos manifestari, etc.

2 Het portret van de koningin Constantia, hoog 7, breed 4 voet.

3 Het portret van Philip IV. koning van Spanje.

4 Het portret van Isabella, koningin van Spanje, een weergae tot het voorgaende. Deze twee stukken zyn in print gebracht door J. Louys.

5 Het portret van Sigismond, koning van Polen. In print gebracht door Pontius.

6 Diogenes, zoekende, met een lantaern in de hand, op het midden van den dag, menschen, op de markt te Athenen.

7 De geboorte van den Zaligmaker hoog 14, en breed 8 voet.

8 De vrede der Sabynen met de Romeinen, door de bemiddeling hunner vrouwen : hoog 6, breed 8 voet.

9 Maria's hemelvaert : hoog 13, breed 8 voet. Naer dit stuk is een zeer schoone print, door Witdouck gegraveerd, zonder tytel of opdracht : dit stuk was voor dezen in de kapelle kerk te Brussel.

10 De infant kardinael te paerd : hoog 8, breed 9 voet : gaet in print uit door Pontius gegraveerd, voerende tot tytel : Celi Progenus etc.

11 Een H. Michaël, de wederspannige engelen uit den hemel dryvende : hoog 13, breed 9 voet. De print, door Lucas Vosterman gesneden, is schoon en koomt zelden voor : opgedragen aen Philippo IV. Rom. Hisp. Regi etc.

12 Een Zwynen-jacht, zynde de beelden door Rubens, en de beesten van Sneyders geschildert. Door P. Soutman in print gebracht, welke tot tytel voert : Masculam quicumque venationem etc.

13 De nederdaling van den H. Geest op de apostelen : hoog 14, breed 9 voet. Door P. Pontius in print gebracht, de tytel is : Animis illabere nostris etc.

14 Mars door de Faem gekroond wordende : hoog 6, breed 9 voet.

15 Een stervende Seneca, met het byschrift : Lucius Annæus Seneca. De prent is door Voet gegraveerd.

16 De triomf van Silenus : hoog 6, breed 8 voet. In print gebracht door Bolswert, met den tytel :

Ebrietas mentis membrorumque etc. zeldzaem en schoon.

17 De schaking van Helena : hoog 6, breed 8 voet.

18 De portretten van Rubens en zyn eerste vrouw, levensgroote.

19 Het portret van van Thulden, een Leuvens rechtsgeleerde. De print naer het zelve, is door Coelmans gegraveerd.

20 De H. maegd en het kindje Jesus.

21 Samson en Dalila. Door Jac. Matham gegraveerd, en heeft tot tytel : Qui Genus humanum etc.

22 De dood van Germanicus.

23 Verscheidene kindertjes, vrucht-festonnen dragende, zynde de vruchten van Sneyders.

24 Een rustende Diana. De print naer het zelve is schoon en zeldzaem, en door Soutman gegraveerd, met tytel Suam Dianam etc.

25 De bekeering van den H. Paulus. Deszelfs print is gegraveerd door S. A. Bolswert. De opdracht is : Illustrissimo ac Reverendissimo etc.

26 Het portret van Rubens tweede vrouw.

27 Den H. Michaël de zeven hoofdzonden ter neder blixemende : hoog 9, breed 6 voet. In print gebracht door Galle.

28 Een H. Christoffel. In print gebracht door Remy Eyndhout ; zeldzaem.

29 De nederlaeg van Sennacherib.

30 Soldaten die eenige boeren brandschatten. In print gebracht door T. van den Wyngaerden.

31 Latona.

32 Samuël, Saül zalvende.
33 Het gevecht der amazonen. In print gebracht door L. Vosterman; schoon en zeldzaem : Excellentissimæ Heroinœ Alathiæ etc.
34 Een vrouwen portret.
35 Een landschap.
36 De marteling van den H. Laurentius : hoog 7, breed 5 voet. De zeer schoone en zeldzaeme print, die naer het zelve door L. Vosterman is gegraveerd, heeft tot opdracht Pietate etc. Deze schildery was voor dezen in de kapelle kerk te Brussel.
37 De ontmoeting van Jacob en Esau : hoog 10, breed 8 voet. In print gebracht door P. de Balliu, en later door Gaspard de Hollander, voerende tot tytel : Ecce quam bonum et jucundum etc.
38 Venus en Adonis : hoog 8, breed 6 voet. In print gebracht door G. Panneels.
39 Magdalena, aen de voeten van Christus. In print gebracht door M. Natalis, schoon en zeldzaem, en voert tot tytel : Acceptat Dominus Pharisea.
40 Een Silenus. In print gebracht door Soutman, getyteld : Silenum patrem Bacchi, etc.
41 Het portret van een geestelyken.
42 Een Christus aen het kruis.
43 De maegd Maria met een bloemenkrans omringd, zynde de bloemen van Jan Breughel.
44 Het oordeel der gelukzaligen.
45 Het portret van den kardinael infant. In print gebracht door Cornelis Galle, getyteld en opgedragen: Sanctum Ferdinandum, hispaniarum regem.

46 Een hoofd van den H. Hieronimus.
47 Schets van den kardinael infant.
48 Een aflating van het kruis (75).

IN HET KABINET

VAN DEN KEURVORST

VAN DEN PALTZ,

TE MANHEIM.

IN HET EERSTE KABINET.

1 Job op den mesthoop, door zyn vrouw gekweld wordende. In print gebracht door Lucas Vorsterman, schoon en zeer zeldzaem, getyteld : Homo natus de muliere. Men weet dat dit byna de voltooide schets is van het schoon stuk, het welk verbrand is, ten tyde der bombardering van Brussel, in de kerk van den H. Nicolaes, van het welk men hier te voren gewag heeft gemaekt.
2 Een oude vrouwen hoofd.
3 Het hoofd van een jongeling : deze twee stukken zyn van gelyke groote.

IN HET TWEEDE KABINET.

4 P. P. Rubens en zyne tweede vrouw, als een herder en herderin gekleed.

5 Flora door een Nymf gekroond, terwyl zich nog een andere vooraen met zes kindertjes in een bloemenperk bevindt. De beelden zyn van Rubens en het landschap van J. Breughel.

IN HET DERDE KABINET.

6 Het laetste oordeel, een uitmuntende ordonnantie: hoog 5 breed 3 voet (76).

IN HET KEIZERLYK KABINET,

TE WEENEN.

1 De byeenkomst van Ferdinand, koning van Hongarien, met Ferdinand, Infant van Spanje, voor Nortlingen.

2 Het portret van Rubens, met gedekten hoofde en de linkerhand op zyn degen, half lyf.

3 De zwyne-jacht van Calidonie.

4 Eenige riviergoden en najaden in verscheidene groepen, op den voorgrond een krokodil en een tyger.

5 Een doode Christus, tusschen Maria en Joannes, half lyf.

6 Een groep van vier kindertjes, met een schaep spelende.

7 Den H. Ambrosius aen den keizer Theodosius de intrede der kerk weigerende

8 Eenige slapende nymfen, by een fontein, door een herder verrascht. Deze 8 stukken door Prenner gegraveerd, zyn in een werk in folio uitgegeven.
9 De aertshertog Ferdinand van Oostenryk, in hongaersche kleeding, met een wapenknods in de hand.
10 De tweede vrouw van Rubens, staende.
11 De verzoening van Jacob en Esau.
12 Pepyn en Begga, half lyf.
13 Christus het kruis vasthoudende, ten halve lyve. De print naer het zelve is in het zwart.
14 Ferdinand, infant van Spanje in het harnas.

Men weet dat dit stuk en het geen, waer van hier boven op N° 9 gemag gemaekt is, beide gediend hebben tot de eerebogen, voor de intrede van Ferdinand, Infant van Spanje, in de stad Antwerpen, ten jare 1635.

15 Nymfen, saters, en dansende kindertjes, in een bosch.
16 Een doode Christus in het graf uitgestrekt, omringd van heilige vrouwen en de maegd Maria, die hem de oogen sluit.
17 Een kleine Faunus met wyngaerds-loof bekranst, die een fluit vasthoudt, ten halven lyve. De bovenstaende 9 stukken zyn mede door Prenner in het koper gebracht.
18 Een bachante.
19 Een onderwerp uit de herschepping van Ovidius.
20 Een maegd Maria; voor welk stuk men verzekert 1000 ducaten betaeld te zyn.
21 Het zelve voorwerp in een bloemenkrans.

22 Een groot stuk, verbeeldende een bisschop, die van een aental persoonen verzeld is (77).

AEN HET HOF

VAN DEN

PRINS VAN LICHTENSTEIN,

TE WEENEN.

1 Een stuk, verbeeldende een menigte oorlogs-tuig.
2 Een schets van een leeuwen-jacht.
3 Een schets, verbeeldende de heilige Anna, die de hairen van de jonge maegd Maria opvlecht, verzeld van den H. Joachim, en verscheidene engelen.
4 Een schets van leeuwen, in ordonnantie met de voorgenoemde verschillende.
5 Een schets van een zwynen-jacht.
6 Een groot stuk, Maria's hemelvaert verbeeldende.
7 Een groot stuk, verbeeldende den ouden Silenus, die, dronken zynde, door Saters geleid, en van verscheiden bacchanten gevolgd wordt.
8 Een stuk verbeeldende Cassandra, in den tempel van Minerva door Ajac geschonken.
9 Erichtonius, zoon van Vulcaen, met drakenvoeten; waer van de print door van Sompel gegraveerd is, en getyteld : Ora Myron etc.
10 Een vrouw aen haer toilettafel, benevens een moorin die haer kamt, en een cupido die haer den spiegel, waerin zy zich spiegelt, houdt.

11 Twee portretten van staende jongelingen in een stuk.
12 Het portret van een gryzaerd, ten halve lyve.
13 Het hoofd van Jupiter, waer by men ook een gedeelte van deszelfs hand ziet, de blixem houdende.
14 Een H. Paulus hoofd.
15 Het hoofd van eene jonge vrouw.
16 Een schets, verbeeldende een weenende vrouw, omringd met lyken en oorlogstuig; in het verschiet vertoont zich een veldslag.
17 Een schets, zynde een zinnebeeldig onderwerp.
18 Een dito.
19 Een stuk, verbeeldende Perseus en Andromeda.
20 Een schets van een zolderstuk, verbeeldende Jupiter met de andere goden.
21 De hoofden van Tiberius en Agrippina, in een stuk.
22 De val van Phaëton, een schets.
23 Een schets, verbeeldende Christus in het graf. Rubens heeft dit stuk na Caravaggio gecopieerd, welk origineel zich te Roomen bevindt, in de Chiesa nova.
24 Zes groote stukken, de geschiedenis van Decius uitmakende, waervan het eerste verbeeld : Decius tot zyn soldaten spreekende.
25 Het tweede : de priester de ingewanden van het offerbeest naspeurende, en Decius voorzeggende dat hy het slachtoffer van het gemeenebest zou zyn.
26 Het derde : Decius legt den eed voor den priester af, om zich in het gevecht op te offeren.
27 Het vierde : alwaer Decius te paerd stygt, zyn redenaers te rug zendt, en tegen de vyanden trekt.

28 Het vyfde: Decius stort, in het midden van het gevecht met een spiets doorstoken, van zyn paerd.

29 Het zesde: de lyk-plecht van Decius; zyn lichaem legt op een prael-bed ten toon, omringd van slaeven en zegeteekenen.

30 Roomen zegepraelende; dit stuk is ook betrekkelyk op de geschiedenis van Decius. Deze stukken zyn allen, 9 voet hoog en 10 voet breed.

Men weet dat de schetsen van het derde en zesde stuk dezer geschiedenis zich in de gallery van Dusseldorf bevinden. De printen der geschiedenis van Decius zyn te Weenen gegraveert door de gebroeders Andreas en Jos. Schumzer, getyteld: P. Decium murem, etc (78).

TE MUNICH.

IN DE JESUITEN KERK.

1 Een heilige dryvuldigheid (79).

IN HET PALEIS

VAN DEN KEURVORST

VAN

BEYEREN.

2 Een leeuwen-jacht.

3 De drie wyzen uit het Oosten.

4 Een schets, Christus van het kruis afgelaten.
5 Twee portretten een man en vrouw, in een stuk
6 Een schets, den H. Gregorius, Theodosius uit de kerk verdryvende.
7 Een andere schets, den H. Joris te paerd.
8 Een sater.
9 Een saterin.
10 Een schets, de geestverrukking van den H. Fransiscus de Paula, in het byzyn van den H. Lodewyk.
11-31 De 21 schetsen van de gallery van Luxembourg.
32-37 Zes andere.

IN HET PALEIS

VAN DEN KEURVORST

VAN

BEYEREN.

TE SLESHEIM.

1 Een zwyne-jacht.
2 Een tyger-jacht.
3 Een krokodillen-jacht.
4 Méleager en Atalante.
5 Maria hemelvaert.
6 Mars en de overwinning, waerby zich allerlei soorten van wapenen bevinden.
7 Eenige nimfen van de jacht wederkeerende, wordende door saters overvallen.

8 Een klein stukje, het welk Rubens met zyne vrouw wandelende verbeeldt.
9 Een portret.
10 Een priester, die met den H. Franciscus, zynen bescherm-heiligen, voor Christus verschynt.
11 Een vrouw met een naekt kind op den schoot.
12 Eenige beelden, verbeeldende de uitwerkselen van vrede en oorlog.
13 Twee portretten van een heer en zyn gemaelin uit den huize van Croy.
14 De kindermoord. In twee platen in print gebracht door Pontius.
15 De discipelen van Emaus.
16 Den H. Petrus en Paulus, benevens twee engelen die de pausselyke muts houden.
17 Een landschap met beelden en beesten.
18 Twee hoofden.

IN HET PALEIS

VAN DEN KEURVORST

VAN

BEYEREN,

TE NYMPHENBURG.

1 De Maegd Maria.
2, 3 en 4 Drie jachten, de landschappen van Breughel.

TE NEUBURG.

1 De heilige Michaël den draek verplettende. In print gebracht door A. Melan.
2 Een nederdaling van den H. Geest op de apostelen. In print gebracht door Pontius, en getyteld : Animis illabere nostris.
3 De val der verwezene engelen.
4 Een laetste oordeel.
5 De geboorte Christi (80).

TE AUGSBURG

IN DE HEILIGE KRUISKERK.

1 Een Maria hemelvaert.

AEN HET HOF

VAN

HESSEN-CASSEL.

1 Een groot en heerlyk stuk, verbeeldende Melchisedech die het brood en den wyn aen Abraham aenbiedt; de beelden levensgroote. In print ge-

bracht door H. Witdouck, en getyteld : Melchisedech Rex Salem etc.

IN ITALIEN,

TE TURIN.

1 Een Magdalena, ten halven lyve, levensgroote.
2 Een opstanding van Lazarus. In print gebracht door Boëtius Bolswert, getyteld : Lazare veni foras.
3 De maegd Maria, het kind Jesus, en Joseph, ten halven lyve; levensgroote.
4 Een andere Magdalena met andere beelden, ten halven lyve, levensgroote.
5 6 Twee schetsen (81).

OP HET JACHTHUIS.

BY TURIN.

1 Een H. Hieronimus.
2, 3, 4 en 5 Vier jacht-stukken (82).

TE MILANEN,

AMBROSIAENSCHE BOEKVERTREK.

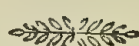

1 De maegd Maria met het kind Jesus in een bloemenkrans; de bloemen van Jan Breughel.

TE MODENA,

IN DE

GALLERY VAN HET HOF.

1 De heilige Hieronimus met den leeuw.

TE MANTUA,

IN DE

KERK DER JESUITEN.

1 Een stuk, verbeeldende Vincent Gonzaga, hertog van Mantua, smeekende om den bystand van de H. Drievuldigheid, en biddende deze kerk, beneven de vergadering van Jesus, voortestaen.

IN DE GALLERY

VAN HET HOF

TE FLORENCE.

1 Een held tusschen Minerva en Venus, komende de tyd hem tot ondersteuning toeschieten.
2 Het portret van Rubens. Zynde in de zael der groote schilders en schilderessen geplaetst.

3 Een vrouwen portret, smettende geschilderdt, en van een schoon koloriet.
4 De drie bevalligheden, in het graeuw.
5 Een Silenus (83).

IN HET PALEIS PITTI.

1 Een schildery met vier beelden, zynde de portretten van P. P. Rubens, Erasmus, Justus Lipsius, en Gevaerts.
2 Een heilige familie, waerin het kind Jesus verbeeldt wordt in een wieg, den kleinen Joannes streelende. Gaet in print uit zonder naem van graveerder, maer onderteekend Lucas Vostermans Excudit; en getyteld : Me vocat Eliæ etc.
3 Een andere H. familie, waer in Joannes, staende, zyn schaepje tusschen de beenen houd. Deszelfs print is ovael, zonder tytel, geteekend : Vostermans fecit.
4 Een verbeelding van de elendigheden des oorlogs, waerin men een der Razernyen ziet, die een held uit de armen van Minerva rukt : verscheidene werktuigen van kunsten en wetenschappen leggen onder den voet vertreden. Dit stuk is van de uiterste schoonheid, zoo door de kracht van deszelfs koloriet, als andere verdiensten (84).
5 Een landschap, verbeeldende een Italiaensch gezicht, waerin zich Ulysses aen Nauzica vertoont.

6 Een groot landschap, verbeeldende een Nederlands gezicht met boeren en beesten.

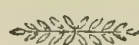
7 Een groot stuk, een slag en zegeprael verbeeldende, zynde dit een schoone kopy van een van Rubens leerlingen.

8 Eenige nymfen door Saters overvallen wordende. De print hier van is zonder naem van schilder of graveerder, echter is het zeker dat dezelve door Lorenzini gegraveerd is (85).

TE GENUA,

IN DE

JESUITEN KERK.

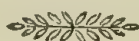

1 Men ziet aldaer twee autaer-stukken, waer van het eene den H. Ignatius verbeeld, zieken en kreupelen genezende, en het andere een besnydenis. De Genuezen verheffen deze twee stukken als de allerschoonste die men in Italiën vind, voornamentlyk de genoemde besnydenis.

TE ROOMEN,

IN HET

PALEIS GHIGI.

1 Een gryzaerd, rustende met zyn arm op een uitstroo-

mende kruik, den Tyber verbeeldende, nevens een staende vrouw met een overvloedshoorn, verzeld van kindertjes en tritons.

IN HET PALEIS ROSPIGLIOSA.

1 De twaelf apostelen.

IN HET PALEIS

VAN

MONTE-CAVALLO.

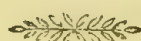

1 De maegd Maria, verzeld van de H. Anna, die het kind Jesus aenbidden.

IN HET PALEIS

VAN DEN

CONNE-STABEL COLONNA.

1 Eenige drinkende soldaten.

IN DE CHIESA NOVA.

1 De maegd Maria van eenige engelen verzeld.

2 Een martelares, met heiligen en engelen by zich.
3 Den H. Gregorius, H. Mauritius en andere heiligen.

IN HET PALEIS

DER

PRINCESSE VAN SCALAMARE.

1 Achelous en Proteus met verscheidene zeegoden aen tafel : drie Nereïden, bedienen dezelven met visschen en vruchten. Het grot, de visschen, vruchten en zeegewassen zyn van J. Breughel.
2 Vertumnus en Pomona in een tuin. Het landschap, de vruchten, kruiden en bloemen zyn van denzelven.

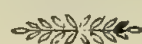
IN DE KERK VAN SANCTA-CROCE.

1 De H. Helena het kruis houdende.
2 De kruissing van Christus.
3 De krooning van den Zaligmaker.

IN SPANJE.

TE MADRID, IN HET ESCURIAEL.

1 Een groote menigte koninklyke familie portretten, Spaensche grooten en heeren van het hof.

2 Het gevecht der Romeinen en Sabynen (86).

IN DE KONINKLYKE KAPEL.

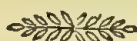
1 Een groote H. Hieronimus.

IN DE VLAEMSCHE KAPEL.

1 De marteling van den H. Andreas; dit stuk kan in den rang der beste voortbrengselen van Rubens geplaetst worden. In print gebracht door Clouet, tytel en opdracht: B. Antonius Ægiptius nobilis. etc.

IN HET PALEIS DELLA PARADA.

1 De discipelen van Emaus. Gaet in print uit, door van Sompelen gegraveerd; onder het zelve zyn latynsche vaerzen.

2 Verscheide stukken boven deuren, welkers onderwerpen uit de verdichtselen van Ovidius getrokken zyn; Snyders heeft dezelven met vruchten, bloemen en beesten gestoffeerd.

IN HET PALEIS BUENRETIRO.

1 Paris oordeel; waerna de print door A. Lommelin gegraveerd is, die tot tytel en opdracht heeft: Detur Pulcherrimæ etc.

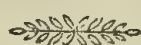
2 De maegd Maria, met het kind Jesus.
3 Een heilige familie.

Men vindt aldaer ook eenige heerlyke kabinet-stukken op koper geschilderd.

TE FESALDANA

IN DE

KERK VAN DE GEESTELYKE DOCHTERS DER ONTFANGENIS.

1 De ontfangenis van Maria.

AL PALACIO NUOVO.

1 Een levensgroote Sater.
2 Nymfen, zynde een weerga tot het vorige stuk.
3 Speelende kindertjes, naer Titiaen.
4 Een bachante, naer denzelfden.
5 Mercurius en Lacus.
6 De schaking van Proserpina. De print naer dit stuk, is een hout-snee, zonder tytel of naem van graveerder. Men acht dezelve van Rubens te zyn, door dien er zich noch van 't zelfde onderwerp in zyn werk bevinden.
7 Venus Cupido houdende, zynde hare zege wagen achter haer; levensgroote.
8 Een woedende Progne, die het hoofd van haer kind

aen den koning haere gemael vertoond, levensgroote. Deszelfs print is fraei, doch zonder naem van graveerder, maer onderteekend : Galle excudit, en met vier vaerzen, getyteld : Prognes Hyn. filium etc.

9 De godin Flora met bloemen omslingerd, levensgroote.

10 Vulkanus in zyne smis, levensgroote.

11 Saturnus met een kind, levensgroote.

12 Een ander verdicht onderwerp, levensgroote.

13 De tuin van Rubens. Door P. Clouvet gegraveerd, en opgedraegen aen Rumoldus van den Velde.

14 Een landschap met een dans van boeren en boerinnen.

15 Een groote schildery, de aenbidding der wyzen

16 Een landschap, met Maria, het kind Jesus, Joseph, en eenige engelen.

17 Adam en Eva, naer Titiaen.

18 Den H. Joris te peerd en de H. Margareta in het verschiet, levensgroote.

19 Een Apollo, levensgroote.

20 Een Vulkanus, dito.

21 Een Saturnus, dito.

22 Een Ceres, dito

23 Het kind Jesus en Joannes, dito.

24 De kopere slang van Moyses, levensgroote beelden. In print gebracht door S. A. Bolswert, tytel en opdracht : Fecit ergo Moises. Die onder het opschrift van G. Hendrickx, zyn latere drukken, en die onder het opschrift van G. van Merlen zyn opgesneden.

25 Neptunus op zynen wagen, door zee-peerden getrokken, levensgroote.

26 Ganimedes, door Jupiter, in de gedaente van een arend geschaekt.

27 De godin Flora; een weergae tot het voorgaende.

28 Een goden-raed, levensgroote.

29 Philips IV. koning van Spanje, te peerd, levensgroote,

30 Apollo de ondeugd verjagende, levensgroote.

31 Een jagt-nimf, levensgroote in een landschap verbeeld.

32 De schets van de geesseling Christi, die by de Dominikanen te Antwerpen is.

33-38 Zes schetsen van de zegenpralende kerk.

39 Saters eenige nimfen overvallende. Dit stuk gaet voor het origineel door van het zelfde onderwerp, waer van men by de schilderyen van het paleis Pitti te Florencen melding heeft gemaekt, men bevindt deszelfs print zonder naem van graveerder.

40 Een onderwerp uit een verdichtsel, levensgroote.

41 Een ander onderwerp, uit een verdichtsel, een weergae tot het voorgaende.

42 Een leeuwen jacht, met drie beelden, half leven. Deszelfs print is van W. P. Leeuw.

43 De triumf van Bachus, met 6 levensgroote beelden. Deszelfs print is van J. Popels, waer van de tytel is : Ecce quid immodicus etc.

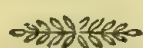
44 Een groot stuk met 11 levensgroote beelden en veel vruchten; de laetste door Snyders.

45-46 Twee kleine stukjes uit de verdichtselen getrokken verbeeldende de schaking van Hippodamia, of het

gevecht der Lapithen. Heteene is in print gebracht door P. de Balliu, getyteld: Duxerat Hippodamen audaci Ixione natus.

47 Drie beelden van Rubens, in een keuken verbeeld: het wild en de vruchten zyn van Snyders.

IN ENGELAND.

Men vindt te Londen in het koninklyk paleis en andere koninklyke huizen buiten de stad, verscheidene werken van Rubens, gedurende den tyd van deszelfs negociatien voor den vrede aldaer geschilderd, waer van men hier te voren reeds heeft gewag gemaekt in zyn verblyf te Londen.

Zyn eerste werk aldaer was het portret van Karel I. koning van Engeland.

Insgelyks schilderde hy voor de zael der Ambassadeurs in het paleis van White Hall, 9 groote stukken, en een zolderstuk, velbeeldende, door zinnebeelden, de heldendaden van koning Jacobus, zyn intrede in Engeland uitdrukkende, na dat hy zich van het koninkryk Schotland had verzekerd [87].

Nog ziet men in een ander koninklyk huis, 8 stukken die de geschiedenis van Achilles verbeelden, vier in de hoogte, en vier in de breedte. Dezelve zyn op tapytwerk uitgevoerd, waervan men alhier de volgende beschryving ziet.

1 Achilles, die door zyn moeder de godin Thetis in den

vloed Styx gedompeld wordt, om onkwetsbaer te worden.

2 Achilles onder de bezorging van den Centaurus Chiron.

3 Achilles aen het hof van Lycomides, van Ulysses herkend wordende door de kostbaerheden die dezen aen 's konings dochters vertoonde.

4 Twist tusschen Achilles en Agamemnon.

5 Patrocles herneemt, door Achilles bevel, Briseis uit de handen der Herauten van Agamemnon.

6 Het gevecht van Achilles en Hector.

7 Thetis van Vulkaen de wapenen voor Achilles ontfangende.

8 Achilles in den hiel gekwetst (88).

Deze geschiedenis gaet in print uit, gegraveerd door Frans Ertinger, in het jaer 1679, en in Engeland door Bernard Baron.

Den H. Joris te peerd, welk stuk hy den koning ten geschenke heeft aengeboden.

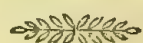
Nog voor Milord Arondel, een Maria Hemelvaert.

Alsmede vier hoofdstoffen (schoon eenige liefhebbers de zelven de Brusselsche markten hebben genoemd), gestoffeerd met levensgroote beelden, en veel bywerk: als moeskruiden, vogels, visschen, wild en ander vleesch, alles door Snyders geschilderd: men wordt in een dezer stukken een rechtnatuerlyke uitdrukking gewaer, verbeeldende eene zwangere vrouw, eenige vruchten aenrakende, in welkers oogen de vrouwelyke belustheid te lezen is, om het geen zy aenraekt met gretigheid te eten.

Deze stukken, welke Rubens voor den bisschop van

Brugge geschilderd had, dienden naderhand tot versiering der goudsmedery kamer; hebbende de dekens van dit gilde dezelve naderhand aen een koopman in schilderyen verkogt; welke dezelve vervolgens weder voor driemael hooger prys te Londen verkogt heeft.

IN SCHOTLAND.

De hertog van Hamilton bezit te Edimburg verscheidene schilderyen van Rubens, onder anderen, Daniel in den kuil der leeuwen. Deszelfs print die schoon en ten uitersten zeldzaem is, doordien de plaet te niet ging alvorens men er een genoegzame menigte afdrukken van had gemaekt, is door W. P. Leeuw gegraveerd, hoog 14, breed 21 duim.

Deze print is nog eens geëtst zonder tytel of naem van meester: een koninklyk werk, dezelve is mede zeer zeldzaem : hoog 9 breed 12 duim.

Nog is dezelve eens met het yzer gegraveerd in de hoogte, waervan men de leeuwen heeft weggelaten, zonder naem van graveerder, maer onder dezelve ziet men A. Bloteling excudit : hoog 12, breed 9 duim.

IN HET KABINET

VAN DEN

KONING VAN FRANKRYK.

1 De koningin Thomiris. Na welk stuk de schoone en

zeldzame print, door Pontius gegraveerd is, voerende tot tytel: Satiate sanguine etc. Hoog 14, breed 12 duim.

2 Loth met zyne dochters. In print gebracht door W. Swaenenburg, getyteld: Quid vertiti pariant etc. hoog 10, breed 13 duim. Men moet deze print met het opschrift van C. de Jonghe hebben, om een schoone proefdruk te bezitten.

3 Een landschap, onder den naem van den Regen-boog; door S. A. Bolswert in het koper gebracht: hoog 11, breed 14 duim.

4 De vlucht van Maria naer Egypten; gegraveerd door Marinus, getyteld: Joseph conjurgens etc. Deze print is fraei en zeer zeldzaem: hoog 13, breed 16 duim.

5 Een boeren bruiloft.

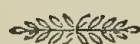
6 Het portret van Anna van Oostenryk, koningin van Vrankryk. De print naer het zelve, is gegraveerd door J. Louys: hoog 14, breed 10 duim.

7 De maegd Maria, omringd zynde door een menigte engelen (89).

IN DE GALLERY

VAN DEN

HERTOG VAN ORLEANS.

1 Diana van de jagt terug komende; dit stuk is door J. Louys in het koper gebracht: de opdracht is:

Suam Dianam etc. schoon en zeldzaem: hoog 11, breed 14 duim.

2 De kuischeid van Scipio. Deszelfs zeldzaeme print is door S. A. Bolswert gesneden, getyteld: Scipio Africanus etc. hoog 14, breed 12 duim.

3 De geschiedenis van den H. Joris.

4 Mars en Venus. Deszelfs zeer zeldzaeme print is geëtst, zonder tytel of naem van meester, hoog 16, breed 14 duim.

5 De gevallen van Pœmen.

6 Paris oordeel.

7 De koninginne Thomiris, die het hoofd van Cyrus doet in een bloedbekken dompelen. De schoone en zeldzaeme print naer het zelve is door P. Pontius gegraveerd, zyn tytel: Satia te Sanguine quem femper fitisti: hoog 14, breed 21 duim. De drukken onder het opschrift Corn. van Merlen, zyn opgesneden.

8 De schaeking van Ganimedes.

TWAELF SCHETSEN

der Geschiedenis

VAN CONSTANTINUS.

1 De dubbele trouw van Constantinus, Chlorus en Maximiaen Cezar.

2 De verschyning van het kruis aen Constantinus.

3 Constantinus doet zich den standaert brengen, gemerkt met het teeken het welk hy gezien had.
4 De slag van Constantinus en Mexentius. Waer na de print door Balt. Moncornet gesneden is; zyn opdracht : Mexence épouvanté n'osant etc., hoog 14, breed 23 duim; ook is er nog een andere van, door denzelven graveerder, opdracht : Constantin agité etc. hoog 13, breed 20 duim.
5 Het ombrengen van den tiran Maxentius.
6 De stad Roome ontfangt de keizerlyke kroon uit de handen der overwinning, by de intrede van Constantinus.
7 De raeden uit de gevangenis verlost wordende.
8 Zegeteekenen van Constantyns overwinning.
9 Byeenkomst van Constantinus, en zyn zoon Crispus te Bizantiën.
10 Grondlegging van Constantinopelen.
11 De H. Helena, doet het waerachtig kruis Constantinus aenbieden.
12 De dooping van Constantinus.

De geschiedenis van Constantinus, hier boven beschreven : is te Parys gegraveerd, door Nicolaes Tardieu, 's konings graveerder (90).

TE LORCHES.

MEN VIND TE LORCHES BY DE

KLEINE KARMELIETEN,

Vier cartons, zynde de werken van Rubens, die in tapyt-werk zyn uitgevoerd geworden

TE ST.-AMAND

IN DE KERK DER ABDY.

De marteling van den H. Stephanus. In koper gebracht door Tassaert (91).

TE KAMERYK

BY DE CAPUCYNEN.

De begrafenis van Christus (92).

TE GENT

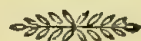
BY DE JESUITEN.

Twee stukken in het graeuw geschilderd, zynde het eene het borstbeeld van den H. Livinus, het andere het afbeeldsel van een kas tot onderschraging van hetzelfde borstbeeld, en tot bewaring der overblyfselen van dezen heiligen (93).

TE AKEN

BY DE CAPUCYNEN.

Een aenbidding der herders. Dit stuk is in print gebracht

en kenlyk aen een herderin, die het kind Jesus een ei aenbiedt (94).

By verscheidene byzondere lieden te Parys, en in Frankryk zyn nog stukken van Rubens; maer dewyl er niets in de geheele wereld bestendig is, en dat, wanneer de dood den mensch uit de samenleving wegneemt, dezelve de kunstkabinetten van naem, uit malkanderen verstrooid, heeft men ten einde van tien jaren ondervonden dat deze kabinetten geheel van meester veranderd zyn, op zulk een wyze dat het onnut is dat gene aen te haelen, welk byzondere persoonen daer nog van bezitten.

RUSLAND.

AEN HET KEIZERLYK HOF,

TE ST.-PETERSBURG.

Verscheidene stukken van Rubens bevinden zich aen dit hof, waer van wy, als de voornaemste zullen aenteekenen.

1 Een altaer-stuk, verbeeldende onze lieve vrouw van den roozenkrans; zynde voorheen geplaetst geweest in de kerk der Dominikanen te Lier. In print gebracht door Lommelin.

2 Een Roomsche liefdadigheid.

3 Venus en Adonis gereed tot de jacht. In print gebracht door Tassaert, en opgedragen aen den graef van Cobenzl.

4 Een landschap. In print gebracht door A. Cardon.
5 De apostelen Petrus en Paulus, levensgroote (95).

Voor het tegenwoordige hebben wy zoo veel ons mogelyk was, alle de werken van den ridder Rubens, zoo in paleizen als openbare plaetsen van Europa, getracht te ontdekken, welker getal ons doet versteld staen, en voorzeker verre boven onze verwachting gaet; ondertusschen zou deze rechtschapen verwondering nog veel vermeerderd worden, wanneer men na een allernaeuwkeurigst onderzoek, nog een menigte van zyne werken daerenboven op zou sporen; en dat er die wezentlyk zyn, laet geen plaets van twyfeling over.

Want laten wy eens de portretten en kleine stukjes, die hy voor byzondere lieden in zyne reizen, en in de Nederlanden heeft vervaerdigd, in aenmerking nemen, zyne teekeningen voor tytels van boeken, vignetten, en andere versierselen die hy voor de drukkery van Balthasar Moretus, en van andere boekdrukkers heeft voortgebracht; zyn teekeningen na medailles, na schilderyen, onixen, cornalynen en basrelieven van de antiken; en zyne graveersels zoo wel in hout als koper; zoo zouden alle deze verschillende uitgevoerde stukken tot een oneindig getal oploopen, verre boven dat geen het welk door de graveerkunst het licht ziet.

Niettegenstaende de heeren Hecquet en Basan, kunstgraveerders te Parys, ons hunne print-catalogussen, der werken van Rubens hebben vertoond, die voor de netste, beredeneerdste en beste worden gehouden die ooit te voorschyn zyn gekomen, zou men echter kunnen bewyzen, dat deze catalogussen naeuwlyks de helft be-

grypen van het geen Rubens gedurende zynen geheelen leeftyd heeft voortgebracht : Ondertusschen zullen wy de liefhebbers vertoonen, het geen deze twee schryvers door de printen hebben opgedolven.

Onderwerpen uit het oude testament.	37
— uit het nieuwe testament.	128
— van Maria beelden.	68
— van heiligen.	48
— van heilige vrouwen.	34
— uit de verdichtselen.	67
— van beeldsprake.	68
— van portretten.	100
— van boek-tytels.	79
Vervolg van landschappen.	21
— de geschiedenis van Achilles.	8
— — van Constantinus.	12
— — van Decius.	7
— den verloren zoon.	6
Gallery van Luxemburg.	24
— van Dusseldorf.	48
Kabinet van den koning van Vrankryk.	7
— van den hertog van Orleans.	8
— van den keurvorst van de Paltz.	8
Vervolg der intrede van den prins Ferdinand.	43
De zolderstukken in de Jesuiten kerk te Antwerpen.	36
Maekt te zamen	857

Onder de genen die ons alhier zyn opgegeven, zyn, nog de schoone en grootsche ordonnantiën van jacht-

stukken niet begrepen, waer van men hier de volgende beschryving ziet.

1 Een jacht met twee leeuwen, waer by drie mannen te paerd, en drie andere met een paerd ter neder gevallen leggen. Door Soutman gegraveerd, getyteld, Fortiter insta etc. hoog 16, breed 23 duim. Dezelve is fraei en zeldzaem; en gaet nog eens uit, door W. P. Leeuw gegraveerd, waervan die onder het opschrift van Corn. van Merlen, opgesneden zyn.

2 Een jacht met twee leeuwen, waer by zich vier mannen te paerd bevinden, waer van er een ter aerde ligt gevallen, en drie te voet; een vyfde schynt dood te zyn. By dezelve luid de opdracht: Excellentissimo Heroi Alexandro etc. Bolswert sculpsit. Deze jacht is een der schoonste en zeldzaemste.

3 Een zwyne-jacht, waer in aen de rechter hand twee vrouwen te peerd verbeeld zyn; twee mannen zyn in het midden, benevens een ander die het zwyn een steek met den degen geeft; ter slinker zyde bevinden zich drie mannen, waer van er een op de jagt-hoorn blaest: W. P. Leeuw fecit: hoog 16, breed 23 duim. Deze jacht is nog eens gegraveerd door P. Soutman, getyteld Laxenter canes. Deze print is schoon.

4 Een wolven-jacht: W. P. Leeuw fecit, tytel: Euge lupos muttaque etc. Hoog 15, breed 21 duim. Deze zelfde jagt is nog eens gegraveerd door P. Soutman, getyteld: Dum vigilat Pastor; hoog 16, breed 22 duim.

5 Een krokodillen-jacht; W. P. Leeuw fecit. Die onder het opschrift van Corn. van der Meulen zyn opgesneden : hoog 16, breed 23 duim. Deze zelve jacht is nog eens gegraveerd, door P. Soutman, tytel : Hippotamus Crocodilum, etc.

6 Een zwynen-jacht, in twee bladen; P.Soutman effigiavit : deszelfs tytel : Masculam quicumque venationem etc. Hoog 16, breed 29 duim.

7 De jacht van Meleagar; Jac. Moermans excudit. Die onder het opschrift van Corn. van Merlen zyn opgesneden; deze print is schoon : hoog 16, breed 21 duim.

8 Een jacht met drie leeuwen, waer by een tyger dood ligt. De print is van Snyderboef, getyteld : Inadfectus est etc. Hoog 16, breed 21 duim. Deze print is schoon, en het is moeielyk een goed proefdruk er van te vinden, voor het minst zyn dezelve zeldzaem.

9 Een leeuwen en tyger-jacht. Deszelfs print is gegraveerd door J. Moireau, hoog 10, breed 14 duim.

10 Een harten-jacht van Diana, getyteld : Servator exemplar et J. Goupy fecit Londini. De print is schoon, hoog 10, breed 18 duim.

11 De jacht van Meleager en Attalante; in een groot landschap; de print door Bolswert gegraveerd is schoon : hoog 16, breed 23 duim.

—

LANDSCHAPPEN

DIE NIET BEGREPEN ZYN IN DE 21

HIER TE VOREN AENGEHAELD.

1 Een landschap, of het gezicht van Cadix, verbeeldende het onweer van Eneas; getyteld: Tum mihi ceruleus, etc. De print is schoon en door Bolswert gegraveerd: hoog 17, breed 23 duim. Die, waerby men opdrachten vind zyn later drukken.

2 Een groot landschap, verbeeldende Jupiter en Mercurius, aen welken Baucis en Philemon huisvesting vergunnen, opdracht: Occidii una domis, etc. De print is schoon en door A. Bolswert gegraveerd: hoog 17, breed 23 duim.

3 Een groot landschap, zynde het veldgezicht van Mechelen, getyteld Temporibus certis, etc. De print is van Bolswert, hoog 16, breed 23 duim; die met een opdracht zyn latere.

4 Vier landschappen, waer van het eerste een landhoeve en een hermitagie verbeeldt; op den voorgrond ziet men twee heremieten, tegen twee menschen spreekende. L. W, fecit: hoog 8, breed 11 duim. In het tweede, ziet men op de voorgrond twee koeien by een rivier, waer van er een door een vrouw gemolken wordt, aen de zyde zyn twee mannen en een vrouw, gegraveerd door Luc van

den Eynde: hoog 7, breed 11 duim. In het derde, op de voorgrond een man die eenige paerden laet drinken, verders ziet men er verscheiden koeien, zoo wel in de rivier als op den oever. Luc. van den Einde de fecit: hoog 7, breed 11 duim. In het vierde, zyn twee vrouwen, waer van de eene een melkpot, en de andere op het hoofd een mand met moeskruiden draegt; men ziet er ook vyf koeien, waer van er een door een vrouw wordt gemolken, en een man laet zyne paerden drinken; Luc. van den Eynde fecit: hoog 7, breed 11 duim. De schoone proefdrukken van deze vier landschappen zyn moeilyk te krygen.

5 Een landschap, door Coelmans gegraveerd, uit het kabinet van Guille: hoog 4, breed 5 duim.

6 Twee landschappen, waer van de printen zeer zeldzaem zyn; de meest zeldzame dezer twee, is die waer in een man, een kar met moeskruiden voert, en wat verder een man en vrouw die eenige ossen dryven, in het verschiet verscheiden dorpen; opdracht: Ornatissimo Viro Domino, etc. Theodoor van Kessel fecit: hoog 16, breed 15 duim. In het tweede ziet men twee vrouwen, waer van er een eene mand met bloemen op het hoofd draegt; deze print is van dezelve hoogte en breedte als de voorgaende.

7 Een landschap met vier beelden, een schaep en een bokje, zonder naem van graveerder: hoog 9, breed 14 duim.

8 Een beesten-stal, gemeenlyk de koe-stal genaemt,

waer in sneeuw valt. De print is van P. Clouvet, dezelve is schoon: hoog 16, breed 22 duim.

9 Een stal met koeien en paerden, de verloren zoon legt geknield aen de deur. De print is schoon en van het yzer van Bolswert: hoog 16, breed 22 duim.

10 Een landschap, getyteld: Vue de Flandre, Rubens pinxit; Major sculpsit: hoog 9, breed 13 duim. Onder aen is geschreven: gravé d'après un tableau de Rubens, à Paris, chez Hecquet, rue St. Jacques.

De ridder Rubens, heeft ons ook nog eenige teekenboeken medegedeeld, onder anderen de hoofden der twaelf keizeren, wysgeren en groote mannen der oudheid, te weeten: 1 Julius Cæsar, 2 P. Cornelius Scipio Africanus, 3 M. Brutus, 4 Nero Cæsar Augustus, 5 M. Tullius Cicero, 6 Sophokles, 7 Demosthenes, 8 Lucius Annæus Seneca, 9 Socrates, 10 Democritus, 11 Hippocrates, 12 Plato, 13 Aristonis. Van deze hoofden zyn er vier door Luc. Vosterman gegraveerd, vyf door P. Pontius, twee door Witdouc, en een door Bolswert; deze printen zyn zeer schoon.

Item een studie-boek van leeuwen in vyf bladen, het eerste voert tot tytel: Varia Leonum icones a Petro Paulo Rubens. vier bladen, van dezelve zyn door Blooteling, en een door Wenceslaus Hollar gegraveerd; dit werk wordt besloten met een gevecht van helsche beesten; zonder naem van graveerder; de printen zyn schoon.

Eindelyk, een boek van de bouwkunde der voornaemste paleizen van Genua, da Pietro Pauolo Rubens, te

Antwerpen gedrukt, in het jaer 1622, en herdrukt in het jaer 1652.

Wyduitgestrektere navorschingen zouden overtollig zyn; dat het genoeg zy aen den dag te hebben gebracht, het geen de mogelykheid ons heeft veroordeeld te vertoonen, het geen deze groote geest bekwaem was in zoo weinige jaren voort te brengen, ondanks zoo veele reizen, aen zoo veele verschillende hoven. De waerheid ontdekt voor het tegenwoordige, dat het getal der verschillende voortbrengselen van Rubens, veel eer door een hemelsche eigenschap als door een trek van menschelyk vermogens moet beschouwd worden.

Deze zelfde waerheid zal zich nog meer door verdere waernemingen ontdekken. Niettegenstaende een groot getal dezer genoemde werken reeds door printen is algemeen gemaekt, vind men mogelyk noch grooter getal, die noch niet onder het graveer-yzer zyn geweest, en die zich zoo in Italiën, Spanje, Duitschland, Frankryk, Engeland, als ook noch in de Nederlanden bevinden, zoo in de prinselyke als in byzondere kabinetten, het geen klaerlyk blykt zoo men slechts zyn aendacht op het hier te voren opgegevene vestigen wilt.

Men moet dan zeggen dat deze onvermoeide geest nooit jaloers was van zyne vermaken, en zich byna geen tusschen-poos gunde, maer dat hy zich als koesterde in zyne gedurige bezigheden: de geleerde Gevaerts getuigt ons dit; als een hartsvriend van Rubens zynde, was hy dikwils ooggetuige van zyne uitspanningen, en zag dat deze schilder door zyne groote studiën

in zyn jeugd, zoo wel in Italië, als in Antwerpen, alwaer hy zich ieder dag oefende, zich zoo vele verdiensten had verkregen, en de uitvoering zyner ordonnantiën zoo gemakkelyk wist voorttebrengen, dat hy in een oogenblik zyne onderwerpen op drie of vierderly verschillende wyze teekende, zonder dat de eene na de andere geleek: en dat hem zyn penseel met zoo veel gemak diende, dat hy zyne schetsen even zoo spoedig geschilderd als geteekend had: dus behoeft men zich niet te verwonderen, dat hy ons, zulk een overvloedig aental werken gegeven heeft: zelfs doet het de heer Basan in zyn catalogus, te Parys gedrukt in het jaer 1767, tot boven de 1300 stuks beloopen, en men moet tot zyn lof zeggen dat zyne navorschingen veel oplettender en naeuwkeuriger zyn dan van den heer Hecquet, die vergeten heeft ons printen mede te deelen (hoewel ze bestaen), van eenige uitmuntende stukken van Rubens, dewelke men in de Nederlandsche kerken ziet; maer dank zy den heer Basan, die de verlangens der liefhebberen beter heeft voldaen, dewyl hy zyn werk, boven dat van den heer Hecquet, met meer dan 350 platen, en andere byzondere ontdekkingen, vermeerderd heeft, het welk men vinden kan in zyn catalogus der printen van P. P. Rubens.

Daerenboven is het niet dan al te waer, dat er nog veele stukken onder de liefhebbers berusten die onbekend zyn, ter oorzake dat zy door de graveerkunst niet aen den dag zyn gebracht; zelfs kan men hier van overtuigende bewyzen bybrengen door verscheidene kostbare stukken, die zich in de stad Antwerpen bevinden.

Het eerste bevindt zich by mevrouw de weduwe Bosschart, verbeeldende een Sabynsche maegdenroof: deze schoone schildery bezit alle de verdiensten die zich het penseel van den schilder toeëigenen; echter verscheen het, ondanks deszelfs heerlykheid, niet eerder gegraveerd, dan in het begin van het jaer 1770; hebbende de liefde tot de schoone kunsten het yzer van M. Martenage, een Antwerpenaer, opgewekt, die in het jaer 1761 het genoemde onderwerp begon in 't koper te brengen, en, ondanks de groote vlugheid van dezen graveerder, heeft hy den liefhebberen als doen kwynen gedurende eenen tyd van negen jaren, om een exemplaer voor omtrent 9 guldens te verkoopen. Dit werk schynt goed te zyn voor onzen tyd, in aenmerking van het verval der groote graveerkunde in de Nederlanden, sedert de voorgaende eeuw; onze print-liefhebbers beklagen duizendmael het verlies van Vostermans, Bolswert, Pontius, Soutman, en andere groote graveerders die in deze kunst hebben uitgemunt, die zich van stoute trekken bedienden in de schaduwen van het naekt, en zich van het Fransche stippelachtige onthielden, dewyl deze manier veel eer de uitwerking van vloo-beeten vertoond, dan de kloekheid van een teekening of van het yzer; daerenboven waren deze oude graveerders verdienstelyk in het nadrukkelyke, het levendige, en het krachtige van schilderstukken (voornamelyk die van Rubens) met meer waerheid als onze hedendaegsche uit te drukken (96).

De ridder Verhulst, woonachtig te Brussel, zyn kabinet met de genoemde schildery van de Sabynsche

maegdenroof willende opsieren, deed in het jaer 1766, aen deszelfs eigenaresse een somme van duizend dubbele souvereinen daer voor aenbieden, die in brabantsch gangbaer geld de waerde van 17850 guldens uitmaken; en ondanks dat volgens de gevoelens der grootste kenners en de gewichtigste redenen die zy bybrachten, dit stuk boven zyn waerde zou betaeld worden, werd echter zyn aenbod gewygerd.

Het tweede, dat verzuimd is te graveren, bevindt zich by den kanonik Knyf; het verbeeldt de vrouwe in overspel gegrepen, en is van dezelfde grootte als het voorgaende, namentlyk 5 voeten hoog en 6 voeten breed; dit laetste stuk schynt aen de oogen der kenners nog meer te behagen, om de juistheid van teekening en frisheid van koloriet, de fynheid der hoofdzwieren, en de helderheid van toon, die door het geheele stuk heerschen; de beelden zyn van een natuerlyke grootte en tot aen de helft der beenen geschilderd; de geheele ordonnantie is verrasschende, en voornamentlyk doet er de nadrukkelykheid der hoofdeneen allertreffelykste uitwerking in. Men zy onderricht dat mejuffrouwe Simons, thans woonende ten huize van haer vader te Brussel, ondernomen heeft, het genoemde stuk, van de vrouwen in overspel gegrepen, te graveeren. Deze beminnelyke jonge juffrouw, slechts eenige maenden boven de negentien jaren oud is met de allergelukkigste natuergaven beschonken, zoo wel voor het schilderen van portretten in *miniatuer*, als van vruchten, bloemen en *insekten*; zoodanig dat mende Rosalba van Venetien in Brussel ziet herleven; haer graveer-

yzer is niet minder zuiver en uitmuntend; waer van zy bewyzen heeft gegeven door een plaet naer een stuk van den jonge Mieris gegraveerd, dat in het kabinet van den kanonik Knyf, te Antwerpen berust, zonder de andere werken die zy de wereld heeft medegedeeld: aldus kunnen zich de liefhebbers vleien welhaest een pronkstuk van haer graveerkunst, in het licht te zien verschynen, tot belooning voor de languitgerekte verwachting, waer in het gemeenebest der schoone kunsten meer dan een eeuw gezucht heeft door de achteloosheid onzer oude graveerders (97).

De familie van Lunden te Antwerpen, bezit nog verscheidene uitmuntende stukken van Rubens, waervan er een landschap verbeeldt dat men voor een pronkstuk des schilders landgezichten houden kan; met beelden en beesten gestoffeerd. Lodewyk XV. koning van Vrankryk, in het jaer 1746 te Antwerpen zynde, en toen dit stuk willende zien, wierd er zoodanig door bekoord dat hy eene somme van twaef duizend guldens brabantsch geld daer voor liet aenbieden.

De tweede schildery in genoemde familie, is het portret van een jonge juffer, die in haer tyd voor de grootste schoonheid van de 17 provintiën werd gehouden; zy is met een gepluimd stroohoedje op het hoofd verbeeld, dat haer het aenzicht in een heldere schaduw stelt, gevende het groote licht al zyn luister op haer schoone ontdekte borst, het welk op 't overige van het lichaem een allerverrukkelykste uitwerking doet: genoemde Vorst betuigde zyn begeerte om zoo wel met dit stuk als met het genoemde landschap, zyn kabinet

te vermeerderen; doch deze onderhandeling werd ook gestremd. Men wete dat dit schoone portret nooit is gegraveerd geworden; maer dat het landschap hier boven aengehaeld, door Lucas van Uden is in plaet gebracht, waervan de printen zonder opdracht zyn, lezende men slechts onder aen P. Rubens *pinxit, L. van Uden fecit* (98).

Dewyl men dus klaerblykelyk ziet dat dergelyke kostbare stukken door onze oude graveerders, die zelfs Antwerpsche inboorlingen waren, zyn verzuimd geworden, en van welke stukken men nog een groot getal zou kunnen aenhalen, zoo wel die in Antwerpen, als in de Nederlanden berusten, behoeft men zich niet te verwonderen dat die, welke by vremdelingen uitmunten, verstoken zyn gebleven, van door de graveerkunst by de wereld bekend te zyn, door dien het aen afgerechte graveer-yzers mangelt die waerdig zyn om met de vlaemsche graveer-kunde van de vorige eeuw in een gelyken rang te worden gesteld.

VOORNAEMSTE LEERLINGEN

VAN DEN

RIDDER RUBENS.

ANTONY VAN DYCK, Antwerpenaer.
ERASMUS QUELLINUS, Antwerpenaer.

Frans Wauters, Antwerpenaer.
Jan van Stock, Antwerpenaer.
Jacobus Jordaens, Antwerpenaer.
Abraham Diepenbeek, van 'S Hertogenbosch.
David Teniers, Antwerpenaer.
Theodorus van Thulden, Antwerpenaer.
Jan Thomas, van Yperen.
Justus van Egmond, Hollander.
Pieter Soutman, Antwerpenaer, naderhand graveerder.
Lucas Faydherbe, Mechelaer, naderhand vermaerd beeldhouwer.
Jan Victor, Antwerpenaer.
Deodatus Delmont, Antwerpenaer.
Lucas Franquart, Brusselaer, naderhand bouwmeester.
En verscheidene andere.

VERGELYKING

DER

SCHILDERWERKEN

VAN DE

Beroemdste Italiaensche Schilders, met die van den

RIDDER RUBENS.

Dat het vooroordeel de dochter van eigenzinnigheid is, is onbetwistbaer: mogelyk zal men geesten vinden die

my by het doorloopen dezer bladeren van dit gebrek zullen beschuldigen, doordiën ik dat recht doe, het geen men verschuldigt is te doen, aen de verhevene gaven van den ridder Rubens.

Maer ondanks alle berisping waer door een schryver gemeenelyk word aengevallen, en die hy afwagten moet, zal ik de hinderpalen, die my tegenstrydige gevoelens zullen trachten in den weg te stellen, met een gerust hart overschryden, doordien myne te voren aengehaelde gevoelens, niet dan door vaste en zichtbare bewyzen zullen gestaefd worden, die tot grondslag van de voorgenomene vergelyking zullen verstrekken, waer door men de verdiensten der groote geesten zal uitbazuinen, die door hun verheven penseel zich die waerdigheid verworven hebben dat men hunne namen door de geheele wereld onsterflyk maekt.

Het getal dezer schilders, wiër verdiensten verheven zyn is niet gering, ondertusschen behoeft men niet te vreezen, stellende den ridder Rubens in den rang der eerste meesters van de vier Italiaensche schoolen, en van die door geheel Europa: ja wat meer is, men behoefde niets te vreezen zoo men hem in dezen rang nog door een verhevener trap uitzonderde.

Om ons bygebrachte optelossen, en om de verdiensten en eigenschappen dezer groote mannen te doen uitmunten, laeten wy ons dan eerstelyk voorstellen een zael te zien, opgesierd met een van de alleruitmunste stukken van het penseel van Raphaël d'Urbino, van Michel Angelo, Correggio, Titiaen, Paulo Veronese, de drie Caratsen, en van al wat Italië van groote schilders heeft

voortgebracht; plaetsen wy er vervolgens een van Rubens schoonste voortbrengselen naest, en dat men dan, na een rype overweging, de vereenigde volmaektheden, en de verdiensten van ieder stuk in het byzonder beoordeele, om aen hem, wiens werk alle de verdiensten begrypt die de schildervolmaektheid voordert, den gulden appel toe te reiken.

De mensch is dikwyls vooringenomen door eigenliefde, die de gegronde ondervinding tegenstaet, daerom is het dat wanneer men wil beslisschen zonder het een of het ander dezer werken gezien of overdacht te hebben, men een vermetel oordeel veld dat uit een grond van eigenzinnigheid voortkomt, in den tyd dat die geene die een soortgelyke tegenvergelyking heeft ondergaen, een juiste oplossing van zyn gevoelen geven kan, want wy moeten toestemmen, dat alle groote schilders uitstekende verdiensten, middelmatige schoonheden, en byzondere gebreken hebben gehad, en in alles de een van de andere verschillen.

Raphaël d'Urbino was de eerste groote schilder van de romeinsche school om de naeuwkeurigheid van teekening, de juistheid van *proportien*, en de edelheid van houding, hoewel alles in de smaek der antieken, zyn koloriet houd, en minder vleidende dan dat van Titiaen, hetwelk de schoonste natuer grootelyks naby kwam. Ook maekte Raphaël geen groot gebruik van een treffende verdeeling der lichten, ook was hy niet uitmuntende in het wel plaetsen van licht en bruin, dat een byzonder en noodzakelyk vereisch is om de oogen te behagen, overeenkomstig met de Venetiaensche school.

Annibal Carats was vernuftig in zyne ordonnantien, zyn teekening was naeuwkeurig, en zyn koloriet bevallig, maer minder natuerlyk als dat van Titiaen, echter was hem het vermogen van zyne groepen wel aen een te schakelen niet ten deel gevallen.

Titiaen was den eersten uitvinder van het schoone koloriet, van de waerheid der karakters, en van de natuerlyke houdingen, zonder zich met het antieke te vermengen, en wel voornamentlyk in het uitdrukken der gemakkelyke standen van maegden, vrouwen en kinderen, welken hy met een treffende bevalligheid wist uittebeelden, haer verheffende naer mate derzelver ouderdom scheen te verschillen, door eene aengename zachtheid, en een lachende edelheid van gelaet; hy temperde de kracht van zyn koloriet naer het verschil der jaeren, doende dit almede met de schaduwen en lichten, waerdoor hy boven andere schilders uitmuntte, het geen het ware schoon en het schitterende, waerdoor hy zich heeft doen roemen, geheel volmaekte, ondertusschen was hy echter dikwyls gebrekkig in naeuwkeurigheid van teekening, waer in verscheidene anderen met hem gelyke gebreken hebben gehad, uitgezondert Raphaël d'Urbino en Annibal Carats, die daer in het minst berispelyk zyn.

Corregio is grootelyks te achten om de byzonderheid van gedachten in zyne ordonnantien, welke hy met een innemende eigenaerdigheid wist uittevoeren, door zyne verstandige schikking van schaduwen en lichten, voegende daer by zyn schoon koloriet in den Titiaenschen smaek, door welke verdiensten hy zyne beelden op eene

verwonderlyke wyze deed ronden, en ondanks dat zyne teekening somtyds min naeuwkeurig, of dat de stelling zyner beelden niet zoo edel was uitgekozen, hebben echter zyne bekwaemheden hem waerdig gemaekt van in den rang der grootste Italiaensche schilders geplaetst te worden.

De overvloed van nieuwe uitvindingen om zyne schilderyen te verryken, heeft de werken van Paulo Veronese een volkomen luister bygezet; dezen schilder was den tweeden stichter van de Venetiaensche school; hy kleede zyne beelden op eene ryke en edele wyze; hy was oplettende in het uitdrukken zyner karakters, hy plaetste zyne groepen met eene genoegzame bevalligheid doch niet met eene gegronde oplettendheid: in zyne ordonnantiën munt eene prachtige rykheid uit, zoo wel door de overvloed van beelden als door de groote heerlykheid van gebouwen, waer van hy alle kundigheden bezat; en in zyn koloriet behoefde hy voor Titiaen weinig uit den weg te gaen.

Aldus bevinden zich de algemeene schilderverdiensten in de kunst van alle deze groote mannen verdeeld, die niet onfeilbaer, maer in eenige gedeeltens hunner handelwyze en studien aen berisping onderhevig waren, en by gevolg nog verre van de uiterste volmaektheid verwydert, waerna zy echter gezamentlyk als reikhalsden door hunne studiën en poogingen.

Rubens heeft alle de verdiensten waer door deze groote schilders ieder in het byzonder hebben uitgemunt, weten te vereenigen, of schoon men voorgeeft dat hy somtyds in nauwkeurigheid van teekening min

of meer gebrekig was, kan men echter niet zeggen dat hy de eenige berispelyke was over deze weinige oplettendheid : maer alle deze ingezogene byzondere verdiensten, door hem uit de beste werken zyner voorgangers by een verzameld, stellen hem in veiligheid tegen deze strenge berisping, en men kan bewyzen dat zeer weinige zyner werken aen dit gebrek schuldig zyn.

Vooringenomen te zyn ten nadeele van Rubens werken, komt niet voort, dan uit een bedorven smaek, en uit een al te zwak oordeel om het ware schoone van het middelmatige te kunnen onderscheiden, dat somtyds de gevoelens der genen vleid die niet dan eene oppervlakkige kennis bezitten van de grootheid en nadruklykheid der kunst, en dat eindelyk door eigenzin verbasterd, niets dan een wonderzinnig en belachelyk gevoelen voortbrengt in tegenoverstelling van goede kenners, want alle zyne verschillende verdiensten rypelyk overwogen zynde, zullen ons doen besluiten om mede te stemmen dat er nooit eenig groot schilder was die zoo vele vereenigde volmaektheden in de schilderkunst bezat als de ridder Rubens.

Het geen men hier heeft bygebracht zal mogelyk eenige tegenstrydige gevoelens treffen, ondertusschen zullen zy mede moeten stemmen, zoo zy begrip van de kunst en van de ondervinding door het reizen hebben ; alsdan zullen zy in de werken van Rubens de volmaektheden der schilderverdiensten in het algemeen byeengevoegd vinden, te weten het schoone koloriet van Titiaen, het licht en bruin als ook de verdeeling der lichten van Corregio, de edelheid der houdingen van

Raphaël d'Urbino, de ryke kleeding van Paulo Veronese en de grootsche ordonnantie als ook de waerheid der karakters van Annibal Carats : het is zelfs deze eerlyke te samenvoeging, die de grond oorzaek is dat men kan staende houden dat Rubens alle de schilders der geheele wereld, zoo wel de gene die hem zyn voorgegaen, als die hem gevolgd hebben, heeft voorby gestreefd.

De verdiensten dezer groote mannen zyn echter al te waerdig om dezelve niet tegens allen aenval van verachting, ten opzichte hunner verhevene werken te beveiligen, integendeel moet men staende houden dat zy met de allergrootste natuer gaven zyn beschonken geweest, en wel in het byzonder dat zy den loopbaen geopent hebben, waer door Rubens is opgestegen naer den tempel van volmaektheid en schilder grootheid, als een getrouw verzamelaer van het schoon hunner werken gedurende een achtjarig verblyf in Italië, alwaer hy door zyne vlytige en schrandere opmerkingen alle deze verdeelde en verschillend geplaetste verdiensten, door ieder penseel van genoemde groote schilders, zich eigen maekte, om zich daer door een grondregel te vormen tot bereiking der volmaektheid van zyn beroep voor zoo ver hem dit het menschelyk vermogen kon veroorloven.

Daerenboven kan men over de schoonheid van een tafereel geen oordeel vellen, wanneer men slechts een onverschillige aendacht op een of twee werken van een schilder verleent; hunne schoonste werken moet men beschouwen: want de stukken van Rubens, en van alle de andere schilders hebben verschillende trappen van volmaektheden naer mate de grootheid van ordonnantie,

het voorgestelde ontwerp, des schilders ouderdom, en de stukken die zonder eenig behulp hunner leerlingen vervaerdigt zyn : nog eens, men moet die stukken van hen beschouwen diën zy met smaek en uit al hun vermogen geschildert hebben, om aen de geheele wereld voorbeelden hunner kunde te vertoonen, en om aen de nakomelingschap eeuwige nagedachtenissen hunner heerlyke werken over te laeten.

Men vindt van deze soort meer voorbeelden van Rubens, dan van andere groote schilders waer van men hier eenige zal aenhalen, te weten: de gallery der koninginne te Parys, welkers zinnebeeldigen samenstel en koloriet alles te bovenstreeft wat men in Italië en elders vinden kan: ten anderen zyne jachten te paerd op wilde beesten, die hy voor Souvereinen prinsen geschildert heeft: de val der verworpene engelen die hy voor den bisschop van Antwerpen heeft geschildert: het bad van Diana, en de drie bevalligheden levensgroote, dewelken hy tot aen het einde zyner dagen zelf heeft bewaert: het laetste oordeel, en de veldslag der Amazoonen, beide in de gallery te Dusseldorf geplaetst: de aflaeting van het kruis, en Maria hemelvaert, in de Cathedraele kerk te Antwerpen: den H. Ignatius, en den H. Fransiscus Xaverius der Jesuiten te Antwerpen: den H. Ildephonsus in de kerk van Caudenberg te Brussel, en Christus aen den H. Petrus de sleutelen ter hand stellende, in de Collegiaele kerk dezer laetst genoemde stad: de negen zinnebeeldige stukken verbeeldende de heldendaden van Karel I. koning van Engeland: buiten

nog andere schoone stukken die men in de Nederlanden en elders vind.

Het is door de beschouwing dezer werken juist dat het oordeel het welk men vraegt niet moeielyk zal zyn om uit te spreken, en dat men geenerly bezwaerenis zal behoeven te maeken om mede te stemmen dat Rubens wezentlyk het merg zyner byzondere volmaektheden uit de werken der grootste schilders van Italië gezogen heeft, waer van hy een eenheid gevormd, en die tot een grondslag geleid heeft, waerop hy de beoeffening van zyn penseel heeft gebouwd.

Bekennen wy dan dat noch voor, noch na Rubens ooit eenig schilder dezen loopbaen heeft naergevolgd, of zich zoo veel moeyte gegeven heeft van gedurende acht jaeren als te vliegen van het eene school naer het andere, en er zich met zoo veel smaek als vlyt toe te leggen om de schoonste bloemen te plukken uit de vruchtbare Italiaensche tuin, om er zich een bundel van schilderverdiensten van te vormen, die hem in zyne dagen heeft doen uitschitteren, en zyne werken heeft doen aenbidden, zoo wel door zyne tydgenoten, als door de nakomelingschap.

Doch het grootste getal der schilders blyft alleenlyk aen de kunst en smaek hunner meesters gehecht, en gaet zelden tot eenig ander over, altyd volgende gelyk de blinden, en zonder de schoonheden, voortgebracht door grooter schilders uit eenig ander land, met onderscheiding gade te slaen, om zich alzoo te oefenen in een kunst die zoo veel verschillende opmerkzaemheden vereischt, en zoo veel samenvoegingen, om het schoon, het be-

vallige, en treffende in hunne werken te vereenigen.

Het voorbeeld is by der hand, door C. Le Brun, de schilder van Lodewyk XIV. koning van Vrankryk; die verscheidene jaeren te Roomen heeft doorgebracht en aldaer niets anders bestudeert, dan de teekening en het koloriet van Raphaël d'Urbino, en zich zoo slaefsch daer aen gehouden heeft dat hy nimmer, of van school, of van meester, of van schilderwyze veranderde; echter hebben de gevolgen bewezen dat zyne werken wel door derzelver teekening, doch nooit door koloriet, of door een schoone aeneenschakeling van groepen, of door het betooverende van licht en bruin, uitgemunt hebben.

Men zal zeggen, de teekening is de ziel der schilderkunst: het is onbetwistbaer dat zy de hoofdoorzaek is, maer het koloriet en de verdeeling der lichten, benevens de andere genoemde eigenschappen, maeken het lichaem uit, dat zich met verwondering doet beschouwen, en voornamentlyk het gezicht treft, door de verscheidenheid van aentreklykheden de oogen behagende door een soort van betoovering die zyn beschouwer als overvalt. Ten anderen vereischt de schilderkunst een naervolging die meer gelykvormig aen de schoone natuer is, waerin de Venetiaensche en Lombardische scholen boven die van Roomen en Florence hebben uitgemunt, waerom Rubens, die dit door zyn goed oordeel welhaest was gewaer geworden, de verdiensten der tweede heeft naergevolgd, en zich versterkt en volmaekt door de voordeelen van het eerste dezer scholen; want zoo hy de teekening van Raphaël (die naer het antike zweem een droog koloriet heeft) nader aen

de schoone natuer als die van Titiaen gevonden had, zou hy nimmer de voorkeur hebben gegeven aen de natuerlyke en meer schitterende bevalligheden van de Venetiaensche school, als de verlichtendste baek in den loopbaen om tot het ware schoon te geraken waerna een ieder schilder rykhalst.

Verre van zich als een bediller op te werpen of den roem van eenig groot schilder te kort te willen doen, willen wy integendeel staende houden dat hunne werken duizend loftuitingen waerdig zyn, ter oorzake dat hunne voorbeelden aen de nakomelingen als schatten verstrekken om er zich door te kunnen volmaken; zelfs zeggen wy voor de geheele wereld dat Rubens aen hunne werken de uitmuntendheid van zyn penseel verschuldigt is, en dat deze groote mannen door de verhevenheid hunner gaven, en de kracht hunner ordonnantiën, bekwaem waren om ons nog uitstekener gedenkstukken te hebben nagelaeten, zoo niet de kortheid van het leven hunne loffelyke begeertens had gedwarsboomd.

Van deze kortheid beklaegde zich ook Titiaen, wanneer hy krank was, in een ouderdom van zes-en-zestig jaren, aen een zyner vrienden, die hem vertroostende, zeide: « Schep moed, waerde Titiaen, de hemel zal u gunstig zyn, en u nog vele jaren in zyne hoede nemen ter bevordering uwer bekwaemheden, waer van gy zulke uitstekende voorbeelden en getuigenissen aen de republyk en aen uwe Venetiaensche school gegeven hebt. » Waerop op hem Titiaen al zuchtende antwoordde, « helaes, myn waerde vriend! het is niet genoeg den naem van schilder te dragen, want dit beroep vereischt

zoo vele uitgebreide navorschingen, en de ontwikkeling van zoo vele wetenschappen om tot eenige trap van deszelfs volmaektheid op te stygen; ik heb gestudeerd, gewerkt, en gezocht nacht en dag, om my het schoone en volmaekte eigen te maken, zonder ooit myn oogmerk te hebben kunnen bereiken; ik heb my, van myn tedere jeugd af aen gepynigd, om volgens myne begeertens eenige voortgang te maken; en nu ik oud geworden ben, bewerk ik eerst ter naeuwernood waerin de sterkte van myn beroep bestaet: 'smenschen leven is niet genoeg toereikende om de schilderkunst tot zulk een trap te brengen als zy vereischt; hare navorschingen zyn al te uitgebreid, al te moeielyk, en vorderen te veel tyd tot de wezenlyke vereeniging van zoo vele verschillende samenvoegingen van studiën, alvorens, er toe te kunnen geraken, en juist in dien tyd wanneer ik eenige kleine vorderingen in myn kunst gewaer worde, schiet de dood toe, en rukt my het penseel uit de hand. »

Ondertusschen sleepte die ziekte dezen grooten schilder nog niet in het graf, want hy heeft nog gewerkt tot aen het acht-en-zestigste jaer zyns ouderdoms, hoewel zyn penseel verminderde naer mate hem zyne krachten verlieten; hy bereikte een ouderdom van negentig jaren, zynde toen nog zoo ongelukkig van door de pest te worden weggerukt, het welk geschiede in 't jaer 1576.

Ook is het nog door deze zelve kortheid des levens, dat niemand der stervelingen eenig schilderstuk, van alle de andere meesters die in de wereld geblonken hebben, ontdekt heeft, waerin zich een wezenlyke volmaektheid vertoonde: men heeft het schoone, het treffende, ja

byna het aenbiddelyke gevonden ; maer ondertusschen voor het volmaekte heeft het zich altoos tot een zekeren trap bepaeld, die nooit een schuilplaets voor de berisping van groote kenners vind , die altyd gevonden hebben , en eeuwig zullen vinden min of meer te berispen , door diën zy het waerachtig volmaekte nog niet hebben ontdekt, maer alleenlyk het nabykomende.

Dit min of meer, heeft zyn gebied gevestigd in den handel der geheele wereld tot aen het einde der eeuwen; het geen zeer natuerlyk is, en wel voornaemelyk ten opzichte der schilderkunst, door diën de verscheidenheden van haere onontbeerlyke studiën van zulk een uitgestrektheid zyn, dat het onmogelyk is van tot dit volmaekte, dat gevordert word , te geraken, dewyl de dood al te vroeg onze ontwerpen verydelt.

Zelfs stelt men vast, dat de natuer nog aen eenig menschelyk lichaem, noch aen eenig dier in het byzonder de volmaektheid geschonken heeft, geregeld naer de juiste evenredigheid der schilder- en beeldhouwkunde ; het meer of min mengt zich altoos mede in het spel ; aldus is dit groote volmaekte , waer na de mensch in deze wereld reikhalst onnasporelyk , en zal niet zichtbaer zyn dan na het einde der eeuwen in het heerlyk aenzien van den Almachtigen , die sedert de schepping der wereld, en die der lichamen van Adam en Eva (die als de eerste werken zyner handen, en van zyn Almacht volmaekt waren) heeft vastgesteld, dat geen eenig sterveling tot de uiterste volmaektheid zou geraken , zoo wel door de gestaltenis als door de werken der zelver handen, en studiën : dit vermogen voegt geenzins onder de eigen-

schappen van den mensch, behoorende en zelfs blyvende dit alleen voor het Opperwezen bewaerd, die ons hier omlaeg heeft begunstigd met de beschouwing der eenige en Goddelyke volmaektheid in de werken zyner schepping, de vier hoofdstoffen, den loop der sterren en hunnen ondoorgrondelyken invloed.

Hoedanig Rubens over dit stuk gedacht hebbe, als mede over de volmaektheid der antieken, en in hoe verre het naervolgen derzelven te betrachten zy, blykt uit zyne latynsche verhandeling: *de Imitatione Statuarum,* alwaer hy zegt: « dat het naervolgen derzelven sommige nuttig, andere wederom schadelyk is, en zelfs strekt tot bederf hunner kunst. Echter besluite ik dat men grondig ervaren in de kennis der antieken behoort te zyn, wil men het volmaekte in de schilderkunst bereiken; nochtans moet het naervolgen derzelve met oordeel en zorg geschieden, op dat men niet dadelyk den vorm der stof onderscheide: dewyl de onbedrevenen, zoo wel als de bekwamen dikwils geen onderscheid maken tusschen dit, en de noodzakelykheid, waerom een beeldhouwer marmer of steen tot het vervaerdigen zyner beelden noodig heeft. »

« Het is gewisselyk dat, even gelyk de schoonste standbeelden nuttig, ook daerentegen weder de mindere en slegt gemaekte onnut en zelfs schadelyk zyn. Want jonge kunstenaren wanen dikwils veel te vorderen, wanneer zy, noch geen kennis genoeg bezittende om het ware schoon te onderscheiden zich tot de laetstgenoemde begeven, naer dezelve studeren, en daeruit een valsche Anatomie, gedwongene manieren, en slechte

houdingen leeren, tot schande van de natuer, wanneer zy dikwils in plaets van vleesch, gekleurd marmer verbeelden; want hoe menigvuldige gevallen, moet men in het naervolgen der beelden niet vermyden, welke den beeldhouwer niet te wyten zyn, en echter in de schoonste te vinden, ontstaende uit den aerd des werks zelve, als het onderscheid der schaduwen, weekheid en doorschynendheid des huids, welke den omtrek in zyn ronding doet verzachten, al het welke in den steen ontbreekt. Voeg hier by, dat in het leven, de minste beweging der leden doet veranderen, het vel doet ploeijen of gespannen staen, dat kundige beeldhouwers somtyds wel waergenomen hebben, doch in de meeste standbeelden niet te vinden is; even aldus verschillen met de natuer in het licht, dewyl de glans van de steen, en de scherpheid van het wit, vele partyen door de wederomkaetsing der lichtstralen sterker en krachtiger doen voorkomen dan noodzakelyk zy, en daer door het gezicht verbysteren. »

« Die dit alles nu met een genoegzaem oordeel weet te onderscheiden, kan de antiken niet genoeg beschouwen; want hoe zeer is de kunst in onze eeuw verbasterd, daer wy nu met onzen geest noch in de laegte kruipen, ontbloot van het oordeel en vernuft der ouden: daer wy nog in de zelve onwetenheid als onze Vaderen blyven, of mogelyk nog erger zullen worden, of misschien met de wereld verouderen, waerdoor onze lichamen, voorheen mogelyk nader aen den oorsprong hunner volmaektheid geweest zynde, tot volmaekter voorbeelden hebben kunnen dienen, en meerdere schoonheden

in de natuer vertoonen; die wy nu missen, zynde onze tegenwoordige lichamen, door de vermengselen der geslachten van verschillenden landaerd, en bedorvene zeden en gebreken der vooroudereren, zoodanig verbasterd en verwart, dat vele houden, dat 's menschen lichaem zeer in schoonheid verminderd is; want de gewyde en ongewyde schryvers, niet tegenstaende zy ons veel van reuzen en cyclopen verdicht hebben, melden ons, naer myn gedachten, ook onder dezelve vele waerheden. »

« De voornaemste reden, welke de menschen onzer eeuw zoo zeer van de ouden doet verschillen, is de luiheid en werkelooze levenswyze; want hoe vele geven hunne lichamen geen ander bezigheid dan eten en drinken. Hier door verkrygt men een ronden buik, altoos door gulzig ingezwolgene spyzen opgevuld; dus worden de beenen zenuwloos en de armen slap en loom. Integendeel oefenden zich de menschen in oude tyden in de openbare scholen met worstelen, en andere sterke bewegingen, die het zweet uitdreven en het lichaem zwaer vermoeiden. Mercurialis in zyn werk, over de konsten en oefenscholen, toont aen, wat vermoeingen aen deze uitspanningen gehecht waren, en wat krachten hier toe gevorderd wierden. Dus raekten de lichaemsdeelen hunne loomheid kwyt, de buik slonk, de spieren in alle die deelen, welke in beweging gebracht wierden, wierden versterkt, en meerder zigtbaer; vermits armen en beenen, hals en schouderen, en alles wat zich aen 's menschen lichaem beweegt door hulp der natuer, die door hare warmte een vocht veroorzaekt, waer mede zy dezelve voed, meer sterkte en vastigheid

verkrygen, ja in groote toenemen, gelyk wy gewaer worden, aen de ruggen der getulen, de armen der zwaertvechteren, de beenen der danseren, en genoegzaem aen het geheele lichaem der roeiers.

Dat Rubens op het volmaeken van zyn kunst gedoeld heeft, blykt hier uit, en dat hy niet daer toe heeft konnen geraeken, is ontwyffelbaer, wyl hem zyn sterfelykheid daer in als aen alle andere schepselen den breidel stelde, maer dat hy er nader by is gekomen als eenig ander van zyn beroep, is waerachtig en duidelyk zichtbaer; ondanks dat zyne werken alle niet in een gelyken graed zullen staen, onder de bescherming van het min of meer, waervan de wereld word gefolterd en altoos vatbaer voor blyven zal.

Al het geen wy vervolgen, ten voordeele van Rubens, bestaet niet dan uit een mededeelende rechtveerdigheid die geen liefhebber zal weigeren toetestemmen en te roemen, als overtuigd zynde van de grootheid zyner geest, waerdoor hy het verhevene heeft weten te verzaemelen, en het merg te zuigen van alle de schoonheden en byzondere verdiensten zyner voorgangeren, waer door hy zich als de Apelles onzer eeuw heeft doen verklaren.

Rubens is dezen tytel aen het penseel van Titiaen en aen het Venetiaensche school verschuldigd, waer van hy zyn deel had genomen in de kunst van de oogen te bedriegen door het licht en bruin, de wyze verdeeling der lichten en de kracht van het schoone koloriet, in de vleeschkleuren als by verdeeling waergenomen met onderscheiding van ouderdom, kunne, en gemoeds-

bewegingen : alle deze verdiensten blinken in de Romeinsche en Florentynsche scholen met zoo veel luister niet uit, voornamentlyk voor het schoone koloriet. Wel is waer dat Titiaen veel tyd en oplettenheid gebruikte, maer men moet in aenmerking nemen dat hy de eerste uitvinder van deze bevallige schilder trant was, en dat hy (om zoo te spreken) zonder ophouden als blazende was om de Philosophische steen der schilder-volmaektheid te vinden, tot aen zyn laetste ademtocht.

Raphaël d'Urbino was met een aengeboren zachtgeaertheid begaeft, die altyd in zyn werken te bespeuren is, hy bracht ook dat niet te voorschyn, het geen ons de levendigheid en doordringendheid van Rubens geest hebben nagelaeten; de gemoedsgesteldheid van Raphaël, veroorloofde hem geene veldslagen, bloed baden, als andere onderwerpen, zoo levendigwerkende, als verschrikkelyk, en schitterende door de kracht van koloriet en teekening uittedrukken; op zulk een wyze als Rubens ons gegeven heeft in zyn groote voorwerpen, hier te voren gemeld, en wel zoodanig dat men zeggen kan, dat zyn geheel verlichte geest, doordrong, uitvoerde, en zich verleende tot alles wat verbeelding en natuer hebben kunnen opleveren, als van vreedheid, buitensporigheid, zachtheid, bevalligheid, ja met een woord alles het welk de daden, de driften en menschelyke zwakheden schynt uit te drukken.

De strenge en zwaermoedige aert van Michel Angelo, stichter van de Florentynsche school, is door alle zyne Schilderyen en Snydsels verspreid : zyn stuersche en wilde gemoedsgesteldheid, had de zachtheid en de

bevalligheden, waermede deze kunsten noodzaekelyk moeten verzeld gaen, voornamelyk ten aenzien der schoone kunne, meisjes en kinderen, den schop gegeven, de ondervinding heeft ons geleerd, dat verscheidene kunstenaers onder het gewicht hunner schouwe, droefgeestige, en woeste aert, bezweken zyn.

In het tegendeel schitterde de vrolykheid, de levendigheid, en natuer eigene zachtheid van Rubens in het algemeen door zyne werken, gevende aen den zwier der hoofden, bewegingen; en het naekt van mannen, vrouwen, dochters, jongelingen, kinderen, koninginnen en boeren, het juiste koloriet en de bekwaemste uitdrukking der hoofden, en opstooisels volgens ouderdom en *karakter*.

Wy zullen ons dan niet te verre heen begeven wanneer wy gelooven en aennemen, dat de Ridder Rubens door de vruchtbaerheid zyner natuerlyke en verkregene denkbeelden, door zyn werkzaemen yver, en door zyn diepe letterkennis, in staet was zoo vele schoonheden en verschillende bevalligheden in zyne ordonnantiën voor te brengen, terwyl dat zyne gemakkelyke, innemende, en vrolyke inborst, medewerkte om alle historische gebeurtenissen die men hem voorsloeg te kunnen ondernemen en ter uitvoer te brengen, en alle de byzondere bevalligheden daer in uittestorten, waer mede zich de grootste schilders vermaerd gemaekt hebben.

Laet ons dan van gantscher herten bekennen dat deze staetsman, hoveling, en onvergelykelyke schilder, meerder vereenigde volmaektheden in zyne schilderyen

heeft weten te brengen dan eenig schilder, zoo wel aloude als hedendaegsche, en dat zyne wyduitgestrekte gaven zynen naem veel krachtiger als onze loftuigingen zullen vereeuwigen.

555 **Roblot-Delondre, L.,** Portraits d'Infantes. XVIe siècle. (Etude iconographique). Paris, Bruxelles, 1913. With 76 pl. of reprod. 4to. calf. (Back worn, in places paperspotted). (Orig. covers preserved). 180.—

556 **Roerich — Duvernois, J.,** Roerich. Fragments of a biography. (New York), 1933. W. portr. (62 pp.). 6.—

557 **Rops, O.,** Histoire sainte. Le peuple de la Bible. Bruxelles, 1949. W. numerous coloured and plain pl. and ills. 4to. cloth. 45.—

558 **Royal Academy, The,** from Reynolds to Millais. Ed. by Ch. Holme. London, „The Studio", 1904. With numerous plain and coloured pl. of reprod. and facs. royal 4to. 36.—

559 **Rubens, P. P.,** Correspondance traduite et annotée par P. Colin. Paris, (1926–27). 2 vols. With portr. and pl. hfcloth. (603 pp.). 58.—

I. Vie publique et intellectuelle. – II. Chronique de Flandres (1625–1629).

560 — **Bakhuizen van den Brink, R. C.,** Les Rubens à Siegen. Ma réponse à L. Ennen et B. C. du Mortier. La Haye, 1861. With facs. (102 pp.). 4.—

With „pièces justificatives".

561 — **(Michel, J. F. M.),** Historische levensbeschrijving van P. P. Rubens, benevens eene naewkeurige opgave zijner schilderyen ... Nieuwe uitgave (door V. C. van Grimsbergen). Antwerpen, 1840. With portr. and folding table. hfcalf. 30.—

562 — **(Smit, J.),** Historische levensbeschryving van Petrus Paulus Rubbens ... Nevens eene naauwkeurige opgave zyner schilderyen. Amsterdam, 1774. With portrait. (back gone). 24.—

563 **Sadler, J.,** Passio verbigenae quae nostra redêptio Christi nos ducit ad summi tecta paterua poli. N.p.n.d. (about 1590). 4to. modern hfcalf. 150.—

Collection of 12 fine engravings with a titleplate, executed by Joh. Sadler after M. Geraerd, representing the stations of the Cross. Two engravings are coloured (one partly).

564 **Salaman, M. C.,** The great painter-etchers from Rembrandt to Whistler Ed. by Ch. Holme. London, 1914. With numerous pl. of reprod. royal 4to. (Special Number „The Studio"). 35.—

565 **Salon. — Collection** of 9 pieces dealing with the salon and 1 other. Bound together in 1 vol. calf. 270.—

Contains:

DISCOURS sur l'origine, les progrès et l'état actuel de la peinture en France, contenant des notices sur les principeaux artistes de l'académie. Paris, 1785. (stamp on tp.) (38 pp.). – OBSERVATIONS critiques sur les tableaux du sallon de l'année 1785, pour servir de suite au Discours sur la peinture. Paris, 1785. (24 pp.).

FRONDEUR, LE, ou dialogues sur le sallon. No pl., 1785. (67 pp.).

(PUJOULX, J. B.), Figaro au sallon de peinture. Pièce épisodi-critique en prose et en vaudevilles. Rome, (Paris), 1785. With front (24 pp.).

MARLBOROUGH au sallon du Louvre, contenant discours préliminaire, chansons, anecdotes, querelles, avis, critiques, lettre à Mlle Julie, changement de têtes, etc., etc., etc. Paris, 1783. With 2 pl. (32 pp.)

PIQUE-NIQUE convenable à ceux qui fréquentent le sallon. Préparé par un aveugle. No. pl., 1781. (28 pp.).

PANARD au sallon. La Haye, Paris, 1781. (30 pp.).

RÉFLEXIONS joyeuses d'un garçon de bonne humeur sur les tableaux exposés au sallon en 1781. A l'isle sonnante, Paris, 1781. (31 pp.).

542 **Rembrandt,** Original drawings reproduced in the colours of the originals. Ed. by F. Lippmann and C. Hofstede de Groot. First series. The Hague, 1914–20. 200 reprod. of drawings. in 4 portfolios. 600.—

Facsimile reprint of the now untraceable edition of Berlin 1888–92. Extremely scarce.

543 — Original drawings reproduced in the colours of the originals. Ed. by F. Lippmann and C. Hofstede de Groot. Fourth series. The Hague, 1909–10. 100 reprod. of drawings. in 2 portfolios. 300.—

Extremely scarce.

544 — **Catalogus** van de verzameling etsen van Rembrandt, in het bezit van I. de Bruijn en J. G. de Bruijn-van der Leeuw. 's-Gravenhage, 1932. W. 2 pl. hfcloth. 20.—

„The famous collection of Rembrandt's etchings of Mr. and Mrs. de Bruijn at Spiez contains 399 etchings. They are described in this catalogue.

545 — **Henkel, M. D.,** Catalogus van de Nederlandsche teekeningen in het Rijksmuseum te Amsterdam. I: Teekeningen van Rembrandt en zijn school. 's Gravenhage, 1943. 2e dr. W. 179 pl. 4to. cloth. 90.—

Out of print. Vol. II is in prepation.

546 — **Marc,** Etude d'un tableau (inédit, retrouvé) de Rembrandt (dans la période leydoise 1624 à 1628). Beauvois, (1918). With reprod. and ills. in the text. royal 4to. 6.—

547 — **Rembrandtbijbel,** bevattende de verhalen des Ouden en Nieuwen Verbonds, welke door Rembrandt met penseel, etsnaald en teekenstift zijn in beeld gebracht. Uitgezocht en toegelicht door C. Hofstede de Groot. Amsterdam, 1906–10. 2 vols. With 116 pl. in photograv. after paintings and etchings and 67 reprod. of drawings by Rembrandt. large folio. in the original dark red russian leather bindings with gilt ornamentation. g.e. 950.—

Fine copy.

548 — Tentoonstelling ter herdenking van de geboorte van Rembrandt op 15 Juli 1606. Schilderijen. Rijksmuseum 18 Mei–5 Aug. Amsterdam, 1956. – The same. Etsen-Museum Boymans. 8 Aug.–21 Oct. Rotterdam, 1956. – 2 vols. W. pl. 12.—

549 — **Rembrandt 1669/1969.** (Catalogus van de tentoonstelling in het) Rijksmuseum Amsterdam. 2e dr. Amsterdam, 1969. With numerous plain and coloured reprod. 4to. (270 pp.). 28.—

550 — **Slive, S.,** Rembrandt and his critics, 1630–1730. The Hague 1953. W. 45 ills. cloth. 18.—

551 **Renoir** — **Graber, H.,** Auguste Renoir nach eigenen und fremden Zeugnissen. Basel, 1943. W. 30 portr. and pl. cloth. 16.—

552 **Richmond, L.,** From the sketch to the finished picture. Oil painting. London, 1953. W. plain and col. pl. cloth. (81 pp.). 12.—

553 **Rijksen, A. A. J.,** Gespiegeld in kerkeglas. Hollands leed en vreugd in de glasschilderingen van de St. Janskerk te Gouda. Lochem, 1942. With plain and coloured pl. and ills. royal 8vo. cloth. (352 pp.). 19.—

554 **Robert** — **Gabillot, C.,** Hubert Robert et son temps. Paris, 1895. With numerous reprod. royal 8vo. (Les artistes célèbres). (292 pp.). 36.—

AENTEEKENINGEN.

Aenteekeningen.

1. — *Bladz.* 3.

In Jesu Christi Nomine Amen.

Gloriosa Studiorum Mater urbs Roma quæ inter omnes Mundi Civitates celeberrima, Scientiarum omnium studio decorata existit, atque singularibus privilegiis Pontificiis et Imperialibus sublimata, cujus etiam in toto orbe terrarum veneranda famosissima et antiquissima Clarissimorum Doctorum undecumque confluentium auctoritas sydereis splendoribus obtinet principatum, illos dumtaxat ad publicam et eminentem Cathedram Supremique Doctoratus utriusque juris Spledidissimam dignitatem sublimat, erigit et extollit, quos longo exercitio, labore, studio, et disciplina summis vigiliis, omni denique conatu, et nixu, spretis relictisque mundi delitiis sese Doc-

VERTALING.

In den naem van Jesus Christus Amen.

De stad Roome, de roemryke moeder der studiën, die onder alle steden der wereld de vermaerdste, door de studie van alle wetenschappen verheerlykt is, en verheven door byzondere voorrechten van pauzen en keizers, welken eerwaerdig, beroemste en oudste gezag van geleerden die aldaer van alle landen te zamen komen, in de gansche wereld, met eenen hemelschen luister den eersten rang bekleed, degenen alleen tot den openbaren en verheven stoel, en tot de luisterryke waerdigheid van het Doctoraet in de beide rechten, verhoogt, oprecht en verheft, die door langdurige oefening, arbeid, studie en leer, door de grootste zorgvuldigheid, met een woord, uit gansch hunne macht en geweld, verachtende en verzakende de wereldsche genoegten om zich volkomen aen de geleerdheid overtegeven, en die zy door lof en ware blyken naeuwkeurig bevindt allerbest schier te bezitten de goddelyke cononyke en burgerlyke wetenschap, en die de stryd van de algemeene proeve met waerde daer toebrengt, door eenen samenvloeienden overvloed van deugden en uitstekendheid van verdiensten, derwyze dat degenen die alzoo by alle overheden der wereld, vorsten en bestierders ter hunner hulpe, en tot het bestieren en wel en heilzaem regeren van kerk en staet, en andere waerdigheden; naer hunne groote verdiensten boven de andere menschen verheven worden, en door de byzondere voorrechten, voordeelen, lof en eer, en hooge waerdigheid, hetwelk de schoonste deugd aller dingen vereischt. Alzoo dan de edele en deftige man de Heer Joannes Ruebbens van het Diocees van Kameryk, die beroemd door zyne wetenschap, zedig van manieren, schrander van geest, en met alle slacht van geleerdheid begaefd, in den bloei zyns ouderdoms in de vermaerdste studiën geoefend, die zich met onafgebroken waken op de geestelyke en wereldlyke rechten steeds met onvermoeiden yver heeft toegelegd, werd behoorlyk voorgesteld door den uitmuntenden leeraer in beide rechten, en consistorialen advokaet van het H. Consistorie, den Heer Sylvester Aldobrandinus, zynen bevorderaer, in tegenwoordigheid van den eerwaerden vader den Heer Achilles de Grassis bisschop van Montfiascone, leeraer in beide rechten, en plaets vervanger ter zaken van het heilige Apostolische paleis, en van den eerwaerdigen vader in Christus, en Heer den Heere Wyde Ascanius Sforcia diaken van *S. Maria in via lata*, cardinael

van Sancta Flora, kamerheer der H. roomsche kerke, kancellier der doorluchtige hoogeschool der roomsche studie, in de bediening van dit kancellierschap met waerdigheid de plaets bekleedende. Om in geestelyk en wereldlyk recht ondervraegd en aengenomen te worden, en daertoe zich onderwierp aen de moeielyke, strenge en ontzaggelyke byzondere ondervraging van al de hierna geschreven Heeren leeraren in beide de rechten, en consistoriale advokaten by het H. Consistorie, te weten van den Heer Antonius Gabrieli, Deken, den Heer Archangelus Patrizi, den Heer Marcus Antonius Burghesi, den Heer Alexander Ferreus, den Heer Scipio Lancellottus, den Heer Antonius Vellius, den Heer Honorius Cuminianus, den Heer Anthimus Marchesani en den Heer Joannes Aldobrandinus. In welke ondervraging gemelde Heer Joannes Ruebbens de punten die hem aengewezen werden te weten in het geestelyk recht *C. Judei el p*° *de judeis*, en in het burgerlyk recht *L. Judicis C. de jen et intersc.* met een wonderlyk orde heeft voorgedragen, de rubrieken achtervolgende, de teksten verdeelende, het merkwaerdige verzamelende, de gezegden der geleerden ophalende, voor en tegen bewyzende, op de tegenwerpingen derzelve Heeren uit het collegie scherpzinnig en schrander eer als leeraer dan wel als leerling antwoordende, zich zoo geleerd, met goeden smaek, en welgepast heeft gedragen, dat hy door al de advokaten van gemeld collegie gevoegd en voldoende in geestelyk en burgerlyk recht is beschouwd, gehouden en geacht, en daerom door deze in gemelde geestelyke en burgerlyke rechten, eenstemmiglyk, eenpariglyk, met algemeen verlangen, niemand van verschillend gevoelen zynde, en met luider stemme, dat alleenlyk den geleerdsten en volmaektsten persoonen in zeden, geest en geleerdheid pleegt vergund te worden, met recht en na verdienste aengenomen. Daerom heeft de gemelde eerwaerde vader Heer bisschop van Montefiascone : plaetsbekleeder, in overweging genomen hebbende de geleerdheid, goede zeden, hoedanigheid en voortreffelykheid, met dewelke de allerhoogste gemelden Heer Joannes Ruebbens, verheerlykt heeft, volgens hy met verwondering in zyne gemelde ondervraging getoond heeft, door de macht van denzelfden eerwaerdigsten Heer cardinael, kamerling en kancelier aen hem vergund, en uit welke hy te dezer gelegenheid is handelende uitgesproken en verklaerd den zelfden Joannes Ruebbens waerdig voldoende en geschikt geacht te zyn om tot gemelden graed van doctoraet in beide rechten aengenomen en aenvaerd te zullen worden en te zyn, en heeft hem leeraer in het geestelyk en burgerlyk recht gemaekt, aengesteld, en plechtiglyk ingesteld, en heeft denzelven onder het getal van andere leeraeren in beide rechten vereenigd en voordeeliglyk toegevoegd, in der voegen dat hy voortaen zal mogen gebruiken bezitten en genieten alle en een iegelyk, voorrechten, ontlastingen, uitzonderingen, vryheden, voordeelen, gunsten, gedoogingen, waerdigheden, voorrang en voorkeus, welke andere

leeraren in beide rechten naer recht en gewoonte gebruiken, bezitten en genieten. Hem gevende daerenboven en vergunnende oorlof en vry vermogen en macht van te lezen, onderwyzen, verklaren, uitleggen, raed geven, en den meesterstoel te beklimmen, en alle en een iegelyk andere leeraers handelingen in het openbaer en in het byzonder uitteoefenen volgens zynen vryen wil. Deze dingen zoo gedaen zynde, heeft voormelde Joannes Rubens leeraer in beide rechten, overwegende dat men tot het volmaeken van alle menschelyke handeling, welke het ook zy, het gevoeglyk einde moet verlangen, door hetwelk blykt dat de aenvang en middel behoorlyk zyn voorafgegaen, van voormelden uitmuntenden Heer Sylvester Aldobrandini, zyn bevordenaer, ootmoedig verzocht hem de gewoone kenteekenen des leeraerschaps te vergunnen, welke ten gevolge gemelde uitmuntende Heer Sylvester Aldolbrandini bevorderaer, in zyne vraeg welwillend toestemmende, hem in den leeraerstoel heeft geplaetst, en hem de geslotene boeken van geestelyk en burgerlyk recht terstond in handen overgegeven, en hem aen den ringvinger den gouden ring gestoken voor verbintenisteeken, en op het hoofd de Baret voor kroon gesteld, en op dat hy verstaen zoude dat hy onder de Leeraren van beide rechten was aengenomen, werd hy van iedereen tot den broederlyken kus ontfangen tot lof en glorie van den almogenden God. Ten blyke van al het welke, het tegenwoordige met het handteeken van denzelfden Eerwaerden Heer Plaetsbekleeder onderteekend, en met het gewoone zegel van den voormelden zeer eerwaerden heer cardinael kamerheer en kancelier bezegeld, de voornoemde eerwaerde heer plaetsbekleeder bevolen heeft door my onderteekenden Notaris en schryver van gemeld Collegie, in vorm van privilegie opgesteld, onderteekend en openbaer gemaekt te worden. Gedaen te Roomen in de sakristie der kerke van den H. Eustachius der stede, in het jaer van ons Heer geboorte duizend vyfhonderd vier en vyftig, de vyftiende indictie, den dertienden dag der maend november. Het vyfde jaer van het pausdom onzes Heiligsten vaders en Heer in Christus, den Heer Julius den derde door de Goddelyke voorzienigheid paus. Tegenwoordig, dit hoorende en verstaende, te weten deze: de eerwaerde mannen de Heeren Alexander Junius, Gerardes Veldenvick, van het Diocees van Kamerryk. Hugo Bontius en Hendrik Maestre, van het Diocees van Maestricht, getuigen tot het bovenstaende byzonder geroepen en aenzocht zynde door den Bisschop van Montefiascone L. S.

Ita est. SYLVESTER ALDOBRANDINUS.

Advokaet en bevorderaer.

STAMBOOM DER FAMILIE RUBENS.

Jan Rubens, geboren te Antwerpen den 13 meert 1530, overleden te Keulen, den 1 meert 1587.
Getrouwd te Antwerpen, met Maria Pypelincx, overleden te Antwerpen, den 19 october 1608.

Blandina Rubens, gestorven de 23 april 1606.
Getrouwd den 25 aug. 1590. in St Jacobs te Antwerpen, met Simon Duparckq; waer van een zoon.

Clara Rubens, overleden te Lier, den 25 september 1580.

Joannes Baptista Rubens, overleden in 1600.

Henricus Rubens, overleden in 1583.

Bartholomeus Rubens, geboren in 1581.
Overleden in 1583.

Philippus Rubens, geboren in 1574.
Overleden tot Antwerpen den 26 aug. 1611.
Getrouwd den 26 meert 1609. in O. L. V. met Maria De Moy.

- **Clara** Rubens, gedoopt 4 april 1610. in O. L. V. kerk.
Overleden te Antwerpen, den 30 octob. 1678.
Getrouwd den 12 mei 1629, in St Jacobs, met Gregorius De Weerdt.
Overleden te Antwerpen, den 22 october 1648.
- **Philippus** Rubens, geboren te Antwerpen den 11 sept. 1611.
Overleden den 5 oct. 1678.

Petrus Paulus Rubens, geboren den 29 july 1577.
Overleden te Antwerpen den 30 mey 1640.
Getrouwd 1° 13 october 1609. met Isabella Brandt (gecelebreerd in de kerk der abtdy van den H Michael, en voldaen aen de vereischtens in St Andreas kerk).
Overleden te Antwerpen den 29 september 1626.
2° den 6 december 1630, in St Jacobs te Antwerpen, met Helena Fourment.

- **Albertus** Rubens, geboren in 1614.
Overleden tot Antwerpen den 1 octob. 1657.
Getrouwd 3 january 1641. in St Jacobs, met Clara Delmonte.
  - **Albertus** Rubens, overleden 13 jaer oud zynde.
  - **Elisabeth Helena Françoise** Rubens, overleden in 1677.
Getrouwd met Jan Marin Vander Veckene, Heer van Berent, overleden in 1677.
  - **Constancia Maria** Rubens, getrouwd te Antwerpen in St Jacobs den 6 febr. 1679. met Lambertus Bromhorst.
  - **Albert Hyacinthe** Rubens, gestorven in zyn 13de jaer, gebeten van eenen hond.
  - **Clara Petronella** Rubens, overleden te Brussel. Getrouwd met Don Juan d'Alverado de Bracamonte.
- **Nicolaes** Rubens, geboren den 23 meert 1618.
Overleden te Antwerpen den 26 sept. 1655.
Getrouwd 9 october 1640. in St Jacobs te Antwerpen met Constancia Helman.
  - **Helena Francisca** Rubens, gedoopt 23 aug. 1641.
Getrouwd 22 sept. 1660 met J. B. Lunden.
  - **Albert Marie** Rubens, ged. 8 dec. 1642.
Getrouwd met Cornelie Constance Helman, zyne nigte. Overleden zonder kinderen.
  - **Philippus** Rubens, stierf ongetrouwd.
  - **Ferdinandus Constantinus** Rubens, Miniem.
  - **Joannes Nicolaes** Rubens, geb. in 1649. trouwd by contrakt van 26 sept. 1640 met Constancia Helman.
    - **François Nicolaes** Rubens, trouwde Francisca De Claer.
      - **Fredericus Ignatius** Rubens, kononik van Ste Bavo te Gend, overleden 11 juni 1720.
      - **Jan Alexander** Rubens, overleden 20 nov. 1746.
Getrouwd met Louise Du Leloz, wed. Petrus Pangaert. Overleden zonder afstammelingen.
    - **Alexander Joseph** Rubens, overleden 17 febr. 1752. Getrouwd met Catherina Philippina van Parys,
Overleden zonder afstammelingen te Mechelen den 29 aug. 1741.
    - **Maria Francisca** Rubens, overleden den 11 aug. 1617.
Getrouwd met Philippus Constantinus van Parys. Overleden 12 meert 1729. Zoon van Philip van Parys en Clara Joanna Rubens.
- **Clara Joanna** Rubens, gedoopt in St Jacobs te Antwerpen, den 18 january 1632.
Overleden 24 meert 1689.
Getrouwd met Philippus van Parys, Heer van Merxem en Dambrugge.
Overleden 4 oct. 1699.
Waer van een zoon Philippus Constantinus.
- **Franciscus** Rubens, gestorven 26 sept. 1678.
Getrouwd 27 feb. 1661 met Gratiana Susanna Charles.
Overleden 4 nov. 1682.
- **Isabella Helena** Rubens, overleden in 1652.
- **Petrus Paulus** Rubens, priester.
- **Constancia Albertina** Rubens, religieuse te Cambre, by Brussel.

Te plaetsen tusschen bladz. 364 en 365.

3. — *Bladz.* 6.

J. C. Diercxsens in, Antverpia Christo nascens et crescens, geeft dit uittreksel uit vader Porthaise 's werk als volgt :

» J'ay experimenté à Anvers en publicque dispute 1565. (forté 1566.) devant les Ducs, Contes, Marquis et Princes du Pays les outres cuidez mespris de *Matthias Flaccus d'illiricq* ministre de Magdebourg, de *Jehan Volsius* de Suric, de *Syriaque Spemgembergue* de Wittebergue, *d'Isbrand* de Francfort, de *Joannes Beatus* de Muremberg, de *Jehan Taffin* ministre de Metz et d'*Anthoine Coran* Espagnol ministre du Prince d'Orange à Breda, qui estoient de toutes pars assemblez pour deraciner la Religion Catholiques des ames fideles à Anvers, que Dieu conserva par les predications et les ecrits du Théologal de nostre Dame M. Sebastien de Baerts (*erat hic hoc tempore Plebanus B. M.*) et du docte Classonius Jesuiste (*Robertus Claissonius unus è primis, qui Antverpiæ resederunt, antequam Collegium haberent*) et de moy Religieux François. Je fus celui, au quel ils en voulurent le plus : car pour m'empecher de precher, ils allegoient, que j'estois, estranger et seditieux sophiste envoyé des docteurs de Louvain pour troubler le repos de la ville et le cours de la Parole, et j'avois esté fouetté en France à la poursuite de la Royne Mere, que Dieu absolve, et condamné à Geneve pour y avoir quitté ma femme. En peu de temps leurs calomnies et impostures furent verifiez fauces par la fidele diligence de Messire Guillaume de Nassau Prince d'Orange pour lors chef des Calfstiars (*id est Calvinistarum, qui hoc tempore vulgo vocabantur Calfsteerten*) au pays-bas, qui avait vue Maistre Jehan Garetius et moy en besoigne après ses Ministres Allemans, qui y pratiquerent si peu, qu'ils demanderent à repondre par écrit, ce qu'ils obtiendrent; à quoy je repliquay en latin pour le sacrifice de la Messe, et en français pour la cheute pretendue de l'Eglise Romaine, et de l'Eucharistie. Oncques puis je n'en ouys parler.... Ils ne peuvent nier, que ceste dispute ne leur ostast Monsieur de Roucouques ancien, riche et habile Lutherien, qui avait esté trois fois Bourguemestre d'Anvers, item monsieur Reubeins premier conseiller d'Anvers et le plus docte calviniste, qui fust pour lors au Pays-Bas; qui fut une playe mortelle à la cene nocturne, selon leur langage, et une instruction de plus ne provocquer ny contraindre les docteurs catholiques à la publique dispute et verification pour l'ouverture du livre des passages proposez..... »

4. — *Bladz.* 8

« On ignore l'année de sa mort : mais il est certain qu'il vivait encore en 1603. Ce père avoit des connoissances et des talens estimables, et un

zèle très-vif pour la pureté de la foi, et pour le salut des ames. On lui reproche de s'être jetté dans le partie de la Ligue, et d'avoir excédé les bornes de la modération; cela lui fut commun avec beaucoup d'autres, et doit être rejetté en grande partie sur les circonstances du temps. Au reste il abandonna ce parti, et après avoir contribué plus que personne à y attirer la ville de Poitiers en 1589, il passa tranquillement ses dernières années dans cette ville, et il parait qu'il y finit ses jours. »

Paquot, Mémoires littéraires t. 2. p. 243 ed. in-folio. art. Porthaise.

5. — *Bladz.* 8.

De volgende lyst door de H.r Groen van Prinsterer in : *Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau.* t. II. uitgegeven en dewelke volgens den uitgever tot de laetste maenden van den jare 1566 (1567?) behoort, geeft den waren staet der godsdienstige gevoelens in Antwerpen op dit tydstip te kennen. Deze lyst is ongetwyffeld vervaerdigd door de geheime uitzendelingen van het hof, daer te dier tyd het land vol van was om aen Philips den waren toestand der zaken te doen kennen (zie gemeld werk: t. 2. blz. 32. nota (1)): Daer dezelve den naem van Jan Rubens vervat, hebben wy goedgevonden die hier in het geheel te geven als het beweerde van onzen schryver te niet doende en een bewys dat het verhael van Jean Porthaise, dat doch niets aenstootend tegen de goede faem van Rubens vervat, zeer gegrond is :

Note sur la situation d'Anvers.

Les moyens de remedier à Anvers.

Premièrement, Requestes soit presentée au Roy de la part des Ecclesiastiques et Catholiques d'Anvers, d'avoir en leur soulde, pour leur assistance et sauvegarde, 800 hommes arquebusiers.

La responce (darege 1).

Les aultres demandront aussy le mesmes nombre pour leur asseurance.

1 Du Roi (?)

Réplicque.

Il n'est pas de besoing par ce que on n'a rien attenté contre eux, mais bien eux contre les Catholicques en signe de quoy les cloistres et églises se tiennent serrez et ne peuvent maintenir l'exercice de leur religion que en craincte, mesme les empeschent de sonner cloches en sorte quelconque.

Secondement, on pourra mestre gens en Anvers en la manière du Cheval de troye par les navires et basteaulx, desguissez en diverses sortes par chariots, par les Nyennartz, et aussi les loger par les maisons de Catholiques petit à petit, aussy des armes aux basteaulx, pourquoy faire seroit bon avoir intelligence avecq les deux Bourgmestres.

Response.

Sy cela estoit décelé, ce seroit pour tout saccager.

Tiercement, fauldroit tenir saisie la porte de St. George, ou s'il est possible toutes, pour faire passer les gens.

Quartement, vittement que les nations Catholiques aillent au Magistrat, disant que ils ont jusques à présent expérimenté comment tous leurs moyens, desquels ils ont usé pour la tranquillité de la républicque, n'ont de rien servy, par quoy demandent pour leur asseurance que le Magistrat face requeste à son Alze que elle y envoye quelque trouppe de gens d'armes, ou que elle y viene avecq sa garde, ou aultrement que ilz protesteront devant le Magistrat que ilz demanderont à Son Alze ung aultre lieu où ils se puissent retirer pour sevir a Dieu en paix et asseurance de leurs vye et biens, et se retireront tous dedens huict jours.

Sera bon pour remédier aux troubles d'Anvers avoir les rolles de chacunne consistoires, tant de Calvinistes que de Martinistes, dedens lequels sont escrips les articles et capitulations et conventions avecque le Prince d'Orange, desoubs lesquels articles ils ont tous signés de leur propre main et signent journellement en une petite chambrettre à l'entrée de leurs Temple.

Les Anébaptistes preschent en la Camerstrate près du Schutters put, près la maison d'ung brasseur.

Les catholicques d'Anvers.

Premièrement le Magistrat.

Les gens Ecclésiastiques.

Monsr de Hochstraten, sa femme, et sa soeur.

Les deulx Burgumestres assavoir : Mr. de Berchem (A) et Mr Jacob van der Heyden.

A. de Berchem. Henri de Berchem.

Le Marggrave Jan d'Immerselle.
Laman Govaert Sterck.
Monsr. Schonhove et son beau-fils.
Lancelot van Usselle et son fils Dubiu (B).
Schuerman.
Van der Merre.
Getthen.
Le frère du Bourgme Berchem.
Jan de Pape.
Les Greffiers sont doubteux.
Les Secrétaires sont tous bons, excepté ung qui est fils de Granpheus (C); nommé Alexander.
Asselier.
Moye.
M. Jan van Halle.

Les chiefz des consistoires.

Marcus Peres.
Cornelis van Bombergues.
Henderick van der Mere.
Charles van Bombergues.
Betz, advocatz de Malines est pensionnaire des geulz et a fait de mal beaucoup.

Les predicantes calvinistes.

Mr. Taphin (D) de Tournay, au temple rond.
M. Charles au Rond.
M. Isenbrandt en flaman, in de Mollens pan.
M. Piere, envoy par le Palatin.
M. George en la nouvelle ville au Marché de blé et fuent (E) en ce lieu la Cène.
Petrus Bogainus Apostat Carmélite.

Les gueus qui favorisent aux sectaires de la ville d'Anvers.

Le Prince d'Orange.
Lodewick son frère.

B. Dubieux (?).
C. Graphaeus.
D. Taffin.
E. Font.

Bréderode.
Culemburg.
Le Conte van dem Bergh.
Le Conte Palatin.
Les Enfans de Wimbres.
L'Amirall.
Toison d'or, Hammes.
Le seig[r] de Toulouze.
Les Cardos, } frères.
De Lammol, } frères.
Burguens, } frères.
Les deux barons de Flessy, Bourgoignons.
De Viliers.
D'Andelot.
De Bonneval.
Longastre.
Cite.
Backerselle.
Coqz, gentilzhomme d'Egmont, que sliefdal (F) sont gaigné à l'hérésie.

Et entre les Martinistes du consistoire.

Hendrick Banelen Broucke.
Thomas van Ghiert.
Geret Cocq.
Gilis van der Bannere, vendeur (de raisuis) (G), près la prison.

Predicans martinistes.

Hermannus Hamelmannus licentiatus, ist gelogirt in den Triser in die Corte Nyaestrate (H).

Joachimme ist gelogiert tot Jan de Mere, in 't hus vann S. Bernhart.
Illuricus in die Vengstrate (I) tot Gerart Cocq.
Cyriacus Spangenbergh tot Hieronimus Guems.
Ulspaigre (J) docteur sur Henry van Broucke.

F. Ces Leefdael (?)
G. raisins
H. Nyenstrate (?)
I. Vekenstrate. (*Venustraet ?*)
J. Ulsperger.

Les noms des calvinistes.

Jan Ambroise de Sardes, le premier et gaige.
Marcus Perez, Spaignol, Juif de race.
Fernando de Benny, Spaignol, Juif de race.
Cornelus van Bomberge, filz Daniel.
Jan Caulier de Cambray, (herto) des deux Seig^r de Thoulouze.
Denis le M^e à Lange sur le Marché.
Adam et Jacques le Maistre, frères, tous deux de Tournay, marchans de lanir (K).
Gilles Hofman et Henry Hofman, frères, et les serviteurs de leur boutiques.
Piere Perdins compaignon et Gilis Hofman, et les servit^rs Guillaune Luse et l'autre Joannes.
Henrick van der Mere, fils de Celluy qui a donné 200 L. de groz pour faire la maison des Orphelins du Consistorie.
Guillaume Rubic de Armantiere.
Guillaume et Jan van Santfort, qui se tiennent tousjours du Consistorie.
Jan van Hoch.
Jan de Beaux lieu (L), espieciers sur le marché prés de la Chandelle.
Sebastian van Utrecht.
Van der Not, quy prétendoit de estre Marggrave.

En la rue de Tournay.

Arnolt Pels, marchant de rubans, avecq tous ses enfans qui sont 15 ou 16, desquels enfans unne fille at espousé Anthoine Lempereur, demourant alors chef de la sédition de Lyre, que avoyt entreprins mestre 200 chevaulx de guerre en Lyre de la part des commissaires Calvinistes comme on dict.

Somma toute la rue de Tournay est infectée, excepté seullement françois van Brusingen, le beau-filz de Pierre Franck et deux ou trois aultres.

Jan de Campe et ses enfans et son beau-fils.

Hans Smits belontiers et sattuver, mauvais garçon, frère de Me Piere van Ihele, lequel at espousé une femme de Tournay, marchant de camelot.

Pasquier Fleurquin, changeur d'argent.

Charle de l'Escluse et son frère et tous ses gens.

K. Lanières (*Chiffons, Lambeaux*).
L. Beaulieu.

Facteur de Jan de Has à Lille.

Henrick van Once, beaupère.

Hector de Lhove, beau-fils, et tous ses enfans.

Hector le Moine.

Lucas et Jan Halie, tous deux frères, des Tournay, furent principaulx saccageurs des Eglises et vindrent jusques à Malines de vilage en vilage.

Jacques Gillon d'Armantier, quy à esté prisonnier à Bruxelle.

Jacques Hofnagle.

Becanus Medecin, cousin des Bombergs, et est du consistoire et prie (M) de tous, ayant espousé la fille de Jacques des Cordes, lequel à demouré à Termonde où il à faict beaucoup de mal, comme a faict Anthoine Lempereur à Lyre.

Christofle Palatin (N) imprimeur.

On doubte aussy de Sylvius, imprimeur du Roy.

Jacques Pelts sur le marché des chevaulx et son beau-père, je pense que il sont Martinistes.

Bommier de Bruxelle.

La maison de Hubert de Liot.

Partie de la maison de Formentraux les Castellans.

Les Couvers.

Les Dupont.

Les Delvos.

Les du Boguel.

Les Desburquois.

Les enfans de françois Fasse.

Les de Lobles.

Les Malapas de Valanciene.

Nicolas Guilliers Ketele, Anthoine frère, Jan Lernan, son comp[e], tous deux de Bruges.

Arian Taques beau-fils de Jan Lernont (O) de Bruges.

Rubert van Asten.

Piere Arnout, son beau-filx, riches.

Jan Damman.

Piere Moscheron enterré à la Huguenotte. Taffin fit le sermon, tous les enfans sont Calvinistes.

Jan du Bois, viel homme, et son beau-filx, nomé Gile, qui fut clercq du mestre des postes.

M. Piro (?).
N. Plantin.
O. Lernan (?).

Thomas Lermite, eschevin de Huckny ayant office en la maison de la ville, se maria à la Calviniste publicquement depuis ung mois.

M. Jan Rubens eschevin de leur tamps.

Les enfans de Pruns, fort riches sur la Lombarde Veste, mais on ne sçait desquelz ilz sont, de Calvin ou Martin.

La plupart des François.

La plupart des Anglois.

Loys de Bois.

La plu grande partie des citoyens des mestiers, qui ont esté cause que de la première fois Madame ne peult (P) mestre des Gens dedans la ville.

Gillis Sunsart, juillier.

Jan Sellas en la Suriestrate (Q).

Jan van Becke, près de la Coperstrate.

Adrian de la Barre, compaignon de Jean de beau lieu, près les frères mineurs.

Jan Pelicourne.

Adrian, Jan, et François Marot, trois frères, l'ung est monnoyeur.

Le cousin de Jan van der Heyden, près la maison de Jaspar Doux.

Gérart Bol, cousin de Frats.

Piere van der Gunst, homme fort riche et misérable, sa richesse de 50m ducats.

Augustin de Movelle, Génevois.

Homberbie, marchant de drap de soye en la Malereystrate.

Piere de Fneilles et sa Compe in die Cammerstrate, riche.

Le cousin de Pauls van Duffelt, près du Me des postes.

Egidio et justo Piscatori et ses frères de Andenarde (R).

Jan Daniel Gaste (S) par le cousin de Jan du Fours.

Jan dos Cordes op den Ufer.

Jan Bacquetier. idem.

Jan de Got, Alexander de Grot.

Piere Hausman.

Jan Cachopen et Jacques Brandel, près de la Bourche des Anglais (T).

Jacques Fasse.

Jan Buret.

François Bisschop.

P. Pũt.

Q. Zuerstraet.

R. Audenarde.

S. Gaté (*corrompée, infectée d'hérésie*).

T. Bourse (*engelshuis*).

Daniel van Gelle.
Anthoïne de Inprun.
Charles de la Rue.
Quintin de Boire.
Jan Montroy.
Thomas van Ninoug.
Piere Dabelan.
Quintin Courier.
Bastian van Duffelt.
Anthoine et Jan Mourmans.
Jan le Gran.

Les Martinistes.

Le Prince, sa femme et Lodowick son frère.
Monsr de Stralle (v).
Monsr de Rouconcx (u).
Plusieurs de la loy.
Toute les Greffiers gaster (w) quand aux clercqs, desquels les principaulx sont Lambertus et Piere Barckere (x).
Le pensionnaire Weselbecke (y).
L'autre est doubteulx.
Les secrétaires Grapheus.
Hipolite greffier.

Les consistoires de martinistes.

Henrick van den Broucke.
Thomas van Ghiert.
Gheret Cocq, Colonnois, vendeur de roisin, près la prison.
Charle Cocquel et son beau-filz, et nommés Maternus Schoof, et tous ses beaulx-fils et enfans.
Hans Ort.
Jacob Welfart et ses enfans, sont grandement suspect.

V. Van Stralen.
U. Rookox (?).
W. Gatés.
X. Backere (?).
Y. Jaques de Wezenbeke.

De Bes sur le cuinentière (z).
Jacques Peltz, son bean-fils.
Jan de la Faille et ses enfans.
Tous les Allemans en grand nombre.
Tous les Oesterlincx (A), desquels plusieurs sont Calvinistes.
La tierce partie de la ville son (B) et Martinistes et Confessionistes.
Bonaventure Bodeguer (C).
Les deulx Stullincx.
Jan van Achelen.
Sebalt van Bondelier et son beau-filz, frère du pensionnaire, susnommés (D) Gilles.
Martin van Brulle.
Adrian Tacq.
Niclas van der Hon et son beau-fils.
Jan Tacq.
Jan van Bree.
Le marchant de drap de soye, sur le coing de la rue des Cordeliers en bas de la vielle bourse.
Jan de Braine, sucrier.
Ung sucrier près la maison de la ville, portant longue barbe est du consistorie et quasi tous les sucriers.
François van Alst, près du marché au laict.
Jacques de Cavecante.
Jaspar cropassayeur (E) des monnoycs.
M. Seger médecin et son beau-filz.
Christoffel Prun, receveur de la fortification de la ville d'Anvers.
Ginert Belar.
De Belar, maître d'escolle, quy futdocte en hébrieu (F).
Jan van den Hoogen, sucrier.
Daniel de Lomel et son frère, especier.

Z. Cimetière (?)
A. Oosterlingen (*ceux qui appartenoient à la hanse*).
B. Sont.
C. Bodecher.
D. Surnommé.
E. Crop, essayeur (?)
F. Hébreu.

6. — *Bladz*. 12.

Van deze hier bygebrachte verklaring, weleer in 't bezit van den Heere Kanonik van Parys, is in de gemelde registers zoo min als elders iets te vinden.

De verklaring kan men geenzins als een echt bewys aennemen, daer dezelve slechts het handteeken van den sekretaris A. Grapheus, draegt, en door geene hoogere magistraets persoonen is bekrachtigd.

Men vindt daer in ook geene melding gemaekt van de godsdienstige gevoelens van Jan Rubens. Wat meer is, de sekretaris A. Grapheus zelve staet op de lyst (aenteekening 5), als een Martinist; 't Antwerpsch Cronykje, gedrukt by Pieter Van der Eyk, te Leyden in den jare 1743, in-4°, verhaelt het volgende van Cornelius, vader van A. Grapheus : bladz. 20.

« Item in 't selve jaer (1522), den 6 Meye, wierden verbrandt Luyters Boecken, ende Meester Cornelius Grapheus, secretarius van Antwerpen, die hem metter saken gemoeyt hadde, stont openbaerlyck in onser Liever Vrouwen kercke op de ocxaele, ende wederriep daer alle 't gene dat hy geseyt hadde oft gemoeyt hadde, van Luyters saecken. »

In deze nota bedoelen wy niets dan de historische waerheid te herstellen. De vooroordeelen van vroegere eeuwen zyn alleen de oorzaek dat men Jan Rubens op dit punt heeft trachten te verdedigen. De geschiedenis getuigt immers genoegzaem dat hy een achtingswaerdig man was, en dat men hem over zyne gevoelens met niet meer voordeel kan aentasten dan verdedigen !

7. — *Bladz*. 13.

Dat Jan Rubens 's prinsen van Oranje eerbied genoot is zeer bestaenbaer, maer dat de prins, in persoon of door tusschenkomst van Charles de Croy, prince van Chimay, getracht heeft Rubens in zyne getrouwheid jegens den koning van Spanje te doen wankelen, hier van zyn nergens echte bewysstukken te vinden.

Het by de 3de aenteekening gevoegd verhael, en aen de 5de bygebracht bewysstuk, zyn zonneklare bewyzen aengaende de staetsgevoelens van Jan Rubens, tot welke bevestiging de twee hier navolgende brieven niet weinig toedragen :

1.

« Monsieur le Docteur, nonobstant que vous ay averti depuis n'agueres, étant à Coloigne, que l'aliance de mon mariage estoit conclue et arrettée avec

Madame la comtesse de Meghem, par le consentement de Monseig^r et de Madame, à mon grand contentement, ensemble que la solemnité de nos nopces serait faitte en la ville d'Aix, le 14 septembre prochainement venant, dont vous avoye requis, comme je fay derechef bien affectuesement par ceste, prendre la paine de venir en la ditte ville d'Aix au jour susd^t, afin que nous et le festin de nos nopces puissions etre honorez de votre presence que désirons grandement et de vous complaire en toutes choses que me vouldrez employer d'aussi bonne volonté, que seigneur et amy qu'avez en ce monde, ce scait le Seigneur, lequel supplie, apres m'etre bien affectueusement recommandé à votre bonne grace, vous avoir Monsieur le Docteur en la sienne et donner ce que votre cœur desire. D'Aix ce 13 d'Aoust 1580.

Votre bien affectionné ami,

(GETEEKEND) CHARLES DE CROY.

(Het opschrift was):

A Monsieur Ruebens Docteur en droits mon bien bon ami. »

II.

« Monsieur Ruebens j'ay reçu la lettre que m'avez envoyée datée du dernier du mois passé, et quand à ce que dites de la paix, vous ne serez en rien trompé de vous être addressé à moy, car je puis bien vous assurer qu'il n'y a personne en tout le monde, qui soit plus désireux d'icelle que moy, et qui de meilleure volonté et affection se vouldroit employer au retablissement de ces pouvres et désolez pays, en leur première prospérité et splendeur, sans y rien espargner, mais plustot que d'en traiter ainsi, le Roy d'Espagne nous subjugue de rechef, par son barbare et tyrannique gouvernement dont nous avons la mémoire encore si fraische, j'aimerois mieuls de ma part d'endurer touttes les traverses du monde, pour nous defendre jusqu'à la dernière goutte de mon sang; mais si ceux d'Artois et Haynault etant cause de toutes nos misères et desunion, voulussent une fois ouvrir yeulx, et donner remede pour guerir ceste playe, qui est de chasser de leur costé ceste nation étrangere qu'ils ont appellée, je ne doute que lors les affaires se pourroient bien facilement accomoder; vous priant pourtant que si n'avez aultre matière pour traiter la susdite paix, sinon avec ledit Roy d'Espagne, de vous déporter m'en écrire ultérieurement, continuant néanmoins toujours la bonne affection que demonstrez porter en mon endroit, et en l'avancement de ces pouvres pays, que me veuillez advertir par toutes commodités de toutes nouvelles qui succéderont par dela, en quoy me ferez plaisir bien singulier, lequel recognoistray bien volontiers a toutes occasions qui se presenteront d'aussi bonne affection

sur quoy je prie le Createur vous donne, Monsieur Ruebens, en bonne santé longue et heureuse vie. D'Anvers le XII de mars 1583.

Votre bon ami,

(Geteekend) CHARLES DE CROY.

(Het opschrift was)

A Monsieur Ruebens, Docteur es Lois à Coloigne. »

8. — *Bladz.* 15.

De meerderheid der genen die de ware geboorteplaets van Rubens trachten te bepalen onderzoeken de doopregisters der parochien zonder in dezelve iets desaengaende te vinden.

Zy denken niet aen het gene wy reeds in onze 3, 5, 6 en 7, aenteekening hebben opgemerkt, dat er geen twyfel overblyft aengaende het godsdienstig en staetkundig gevoelen van Jan Rubens, Pietro Pauolo 's vader. Hoe zou onze Rubens op de doopregisters kunnen gevonden worden? Een aenklever der hervorming zou immers zyne kinderen niet in de doopregisters der Roomsche kerk hebben laten opschryven? en bygevolg kan de afwezenheid van zynen naem van deze boeken zoo min te Antwerpen als te Keulen tot eenig bewys ten nadeele van de eene of de andere dezer steden strekken.

In de poorters boeken van Antwerpen staet Petro Pauolo Rubens niet vermeld, welnu in dien hy elders dan te Antwerpen geboren ware had hy tot de hooge waerdigheden welke hy bekleedde, niet kunnen geraken voor aleer hy als borger aengenomen en op de poorters boeken opgeschreven ware.

De registers van den raed van Antwerpen behelzen dat, by het afsterven van den sekretaris Joanne Bochio, de voorzeide raed, Philips Rubens (Pietro Paulo 's oudsten broeder), tot het bedienen van dit eerambt verkoos, en daer deze Philips te Keulen geboren was vonden zy zich verplicht een smeekschrift aen de dry ordens intedienen, ten einde hun voornemen het noodig en gewenscht gevolg konde bekomen.

De eerste huisvrouw van Pietro Pauolo Rubens was de dochter van Jan Brants; Maria de Moy, gemalinne van Philips Rubens, was de zuster der huisvrouw van Jan Brants, welken in de levensbeschryving van Philips Rubens, gedrukt 't Antwerpen by Plantyn in 1615 (wanneer Pietro Pauolo slechts 38 jaren oud was), het volgende verhaelt aengaende de geboorte plaets der kinderen van Jan Rubens:

« vetant autem Priuilegia Brabantiæ quemquam in ciuem Antuerpiensem ad-

scisci, qui in hac Prouinciâ natus non sit. Ergo omni hoc ope atque operâ agebat Senatus Antuerpiensis apud tres Ordines, vt in hac re de summo aliquid iure remitteretur : mereri raras viri virtutes, vt qui toti Provinciæ futurus esset ornamento, is haud grauatè eâ ciuitate donaretur, vbi fratres, sorores, vterque parens, alci'que retrò majores hunc aërem primùm hausêre, pater etiam, vt diximus, Magistratum sæpè gessit : aliò tantùm communi temporum calamitate, quasi æstu quodam abreptus violentæ tempestatis, Philippo filio auctior factus est. Dum hæc, vt rei pondus et momentum erat, non nisi tardè et difficulter procedunt, mater Rubenij prudentissima lectissima'que femina, cùm septuaginta annos complesset, fatalem suam metam adiuit, anno M. DC. VIII. IX. Octobris, eò maiore filij cum dolore, quòd honores, vt illa vt voluerat, spectare non potuerit, qui huic tertio pòst mense feliciter obtigerunt. »

VERTALING.

« De voorrechten des lands zyn dusdanig dat het niemand veroorloofd is burger van Antwerpen te zyn, indien hy in het land niet geboren is. Wel nu, de raed van Antwerpen gaf zich vele moeite by de drie ordens om te verkrygen dat eene zoo uitdrukkelyke wet een weinig gematigd wierde, ten voordeele van Philips Rubens. Men vertoonde zyne zeldzame hoedanigheden, welke het versiersel des lands uitmaekten ; men deed vooral deze redenen gelden, dat zyne broeders (waeronder Pieter Pauwel Rubens, den schilder, was), zyn vader, zyne moeder, zyne zuster en voorouders in het land geboren waren, en dat zyn vader te Antwerpen de hoogste overheids ambten bediend had. Men vertoonde dat indien Philips Rubens, buiten het land geboren was, dit door de rampspoeden des tyds veroorzaekt was ; dat hy eenigerwyze er van verwyderd was geweest door een onweder welk hem noch duerbaerder aen zyne medeburgers moest maken. Maria Pypelincx overleed den 9 october 1608, zonder het geluk gehad te hebben Philips, haren oudsten zoon, weder in bezit gesteld te zien van de waerdigheid van burger van Antwerpen, het geen hem eindelyk drie maenden later vergund werd. »

De brief welken hy aen den heer Geldorp uit Antwerpen in dato 25 july 1637 schreef, waer van wy in de 61ste aenteekening den letterlyken inhoud zullen bybrengen is steeds vervalscht geweest, als men zal zien wanneer

men denzelven vergelykt met den genen op blz. 254 aengehaeld, alwaer men onder andere misslagen zegt: « ik heb een zeer byzondere neiging voor de stad Keulen ter oorzaeke dat ik aldaer ben gebooren en opgetrokken tot aen het tiende jaer van myn ouderdom » terwyl hy letterlyk het volgende verhaelt: » Ick ben gheaffectionneerd tot de stad van Ceulen om dat ick aldaer ben opghevoet tot het tienste jaer myns levens. »

Deze brief benevens vyf andere was voormaels de eigendom van den Kanonik de Bors te Keulen, na wiens overlyden deszelfs neef er vyf met zich nam door welken de zelve in Brabant gekomen zyn, en by zyne dood werden deze den eigendom van wylen den Heer Constantin van Bors, te Spenray, broeder van den kanonik; thans bevindt zich denzelven benevens dien der 65ste aenteekening in de verzameling van wylen den Hre Steenecruys te Antwerpen.

De Antwerpsche poorters boeken, de registers van den raed van Antwerpen, de bevestiging van Jan Brants nopens den inhoud van 't smeekschrift, het diploma van Karel 1. en eindelyk Rubens hier vermelden eigenhandigen brief, komen ons dus als zoo veel bewysstukken voor om ons gevoelen te vestigen dat Rubens te Antwerpen geboren is.

9. — *Bladz.* 23.

Otho van Veen, is geboren te Leyden in den jare 1556.

Cornelis zyn vader, Ridder, Heere van Hogeveen, Desplasse, Vuerse, Draakensteyn etc., stamde af van Jan van Vene, een der drie natuerlyke kinderen welke Jan III. hertog van Brabant by Isabeau van Vene, gezeyd Ermangarde van Vilvoorde, dochter van Daniel van Vene, verwekte.

De hertog zyn vader begiftigde hem met twaelf duizend realen, gewyzigd op het kasteel van Rode-le-duc, welke begiftiging de keizer Karel IV. bevestigde door brieven gegeven den eersten september 1354, het negende jaer zyner regering. Deze Jan van Vene is begraven in de kapel van de HH. Philippus en Jacobus, der voormalige Abdye van Villers, zyn grafschrift, met zyne wapens vercierd, luidde als volgt:

Hic de Vena Joannes de Brabantia
Bastardus is Ducis unis
Hic debiles parit Claudis dedit, enz.

Butkens in: Throphees sacrés et profanes du duché de Brabant t. 1. blz. 448., verhaelt dat de mannelyke stam van dit geslacht ontrent den jare 1460. uitgestorven is, doch zegt geene stellige inlichting dien aengaende te hebben.

Wanneer in den jare 1666 de huisvrouwe van Jonker Ernst van Veen, overleden was, had deze Ernst zyn wapen, benevens dat zyner huisvrouwe,

boven de poorte van zyne wooning gehangen, hetwelk, door 't bovengemeld verhael van Butkens, een groot proces by den souvereinen raed van Brabant te Brussel, tusschen Ernst van Veen, en de Heroldten aen hen gevoegd den officier fiskael, veroorzaekte, welke laetste beweerden dat de familie van van Veen, uitgestorven was, waer op gezeide Ernst zulke klare bewyzen te voren bracht, en zyne afkomst zoo duidelyk daerstelde, dat de souvereinen raed de volgende sententie ten zynen voordeele uitsprak :

« Gesien in syne Majesteyt Rade, geordonneert in Brabant, die twee Processen aldaar begonst, by de Heeren Peter Aalbert de Lannoy etc. en Jonker Jan Anthonio Cente, beyde Heraulten, en Roy d'armes van syne Majesteyt, op de respective titels van Braband en Arthois, als Supplianten, met hun gevoegt d'Officier Fiscaal, tegens Jonker Ernst van Veen, Rescribent, en daar naar syne erfgenamen, als resumenten op drie distincte requesten, d'eerste in date den acht-en-twintigsten Septembris, de tweede in date den 4. Octobris, en de derde in date den 7. Decembris 1666. daar by de voorsz. Supplianten in substantie hadden te kennen gegeven, dat zynde luttel dagen te voorens komen aflyvig te worden, de huysvrouwe des voorsz. Rescribents, hy hem soude hebben vervordert te doen schilderen en exponeren, boven op de Poorte van syne Wooninge een groot Blasoen, behelsende de Wapenen van Brabant, te weten een Gouden Leeuw, in een Swart Velt, doorsneden met een Silveren Bare, waer op drie roode ringen staan, en tot dien deselve Wapenen geaccompagneert met die van syne huysvrouwe, soude hebben doen omringelen met een grote Bemde van Swart Fluweel, sonder dat hun nochtans soude syn gebleeken, dat den Rescribent soude wesen van sulke Familie of Adelyke afkomste; hebbende daar omme den eersten Suppliant by syne voorsz. requeste den 28. September geconcludeert, ten eynde aan den Rescribent soude werden geordonneert, te exhiberen de titels en bescheiden daer toe dienende, binnen acht dagen naar de communicatie, op poene dat ingevolge van den Placcaten van syne Majesteyt alles sal worden geweert, en den Rescribent gecondemneert in de amende daar over gestatueert; hebbende tot dien den voorsz. tweede Suppliant by de voorsz. tweede en derde requeste geconcludeert, ten eynde aan den Rescribent soude worden geordonneert promptelyk te weiren de voorsz. Wapenen met de Bemde van Fluweel, emmers in cas van communicatie by provisie, en als voorens gecondemneert soude werden in d'amende daar toe staande; waar op gevolgt synde voorsz. twee Processen, d'eene tot quadruplyque, en ampliatie van quadruplyque, en d'ander tot persisteringe, in plaatse van duplique incluys geinstrueert, daar af de substantie en fondament der Supplianten, en Gevoegde, principalyken hier inne heeft geconsisteert, dat alle de bescheyden en attestatien, die van wegens des Rescribents en resumenten syn overgegeven, souden wesen irrelevant en insuffisant, om te proberen dat sy waren descenderende van Jan van Veen, naturelyken soone van Hertog Jan de III. insonderheyt terwyle dat

achtervolgens d'opinie van Butkens in synen boek, geintituleert Trophées de Brabant, de Masculine descente van den voorsz. naturelyken soone van Jan van Veen, soude uytgestorven syn ontrent den jare veertien hondert tsestig, en dat in allen gevallen wylen der resumenten Grootvader in den jare 1620. soude hebben gederogeert gehad aan syn Adelyke afkomste; waer tegen de defensie en contrarie schrifturen en stucken; die van wegen des Rescribents en resumenten tot daar en toe waren overgegeven geweest, in substantie hebben bestaan in de naarvolgende positien.

Eerst dat den Chevalier Simon van Veen is herkomende van den voorsz. Jan van Veen, naturelyken soone van hertog Jan de III. is geboren in den jare veertien hondert twee-en twintig, en noch heeft geleeft in den jare veertien hondert tsestig, en noch veele jaare daar naar, en dat den selven Chevalier Simon, van wettelyken bedde heeft geprocreeert en achtergelaten den Heere Jan van Veen, Chevalier, en Heere van Hogeveen; dat den selven Chevalier Jan van Veen van wettigen bedde heeft geprocreert onder ander kinderen, ontrent den jare vyftien hondert een-en-twintig, de Heere Cornelis van Veen, Chevalier, in syn leven ook Heere van Hogeveen, Desplasse, Vuerse, Draakensteyn, etc. Burgemeester tot Leyden; dat den selven Chevalier Cornelis, by wettigen bedde heeft geprocreeert twaalf kinderen, onder anderen den Heere Simon van Veen, Chevalier, insgelyks heere van Hogeveen, en d'andere voorsz. Heerlykheden, synen outsten soone, en d'Heere Jan van Veen, Gouverneur van het Eyland ter schelling in Vriesland, en Otto van Veen, Grootvader der Resumenten, eenen van de grote Officieren in Brabant, den welken ook van wettigen bedde heeft geprocreeert verscheyde kinderen, onder andere den vader der Resumenten, in den jare 1592. ook dat de voorsaten der Resumenten van tyd tot tyd hadden gedaan Alliancien aan seer Adelyke en Illustre familien, als onder anderen aan de Familie van Linden, van Nes, van Swieten, van der Eem, van Rotselaar, en meer anderen, tot daar toe dat alwaar het soo, dat wylen der Resumenten Grootvader, ter saake van de Catholyke en Apostelyke Religie, en voor den dienst van zyne Majesteyt, hadde verlaten syn Vaderland, en alle syne Goederen, noch is gealieert geweest aan de Adelyke Familie van Loets, en daar uyt geprocreeert der Resumenten vader, boven dien dat het waarachtig ware, dat niet alleen de voorsaten der Resumenten, en alle de branches die daar af waren gedescendeert, altoos Adelyken hebben geleeft, als persoonen descenderende van sulken Illustre Familie, en daar af gevoert de Wapenen, en bedient hoge en diversche Staten, als van Gouverneurs, Presidenten, Raden, en andere diergelyken, en dat soo wanneer deselve syn komen aflyvig te worden, sy publykelyk syn begraven geworden, als persoonen van Illustre descente, by publyke expositie van hunne voorsz. Wapenen, omringelt met eene bemde van Fluweel, en andere merken van eere daar toe staande, alles totten Grootvader en Grootmoeder, en derselver afgestorvene kinderen incluys; maar ook dat synde den Chevalier Simon van

Veen, outste broeder van den Grootvader der Resumenten, in den jare 1594. gecalengiert geweest by den Admiraal, en Houtvester over Holland en West-vriesland, door dien hy aldaar met vollen gespan de jacht was exercerende, 't welk in de voorsz. Provincie aan niemandt en was competerende, als de gene, die waren van oude Adelyke en Illustre Familie, den selven Simon van Veen als doen den Rechte genoeg zynde, *in judicio* heeft doen blyken, dat hy van diergelyke Adelyke afkomste was descenderende, tot daar en toe dat hy by vonnisse van den vierden April desselfs jaars 1595. is geabsolveert geworden van calangie, en eysch des voorsz. Houtvester, en hem gepermitteert gebleven d'exercitie van de jacht, door de voorsz. geheele Provincie; mede dat het waarachtig was, dat het huys van de Familie van van Veen gestaen tot Leyden, waar inne der Resumenten Grootvader, en andere voorsaten syn geboren, en opgetogen, en hebben gewoont, niet en is een Huys van eenen Simpelen Edelman ofte Senateur, maar was een Huys, capabel en proper voor eenen Prince, ter saake van zyne groote en schoone structure, finalyken, dat de voorsaten der Resumenten, Vader en Grootvader, hebben geleeft en gebleven in den lusters van hunne voorsz. Familie, tot het beginsel van de troubelen overgekomen in dese Nederlanden, als wanneer de Provincien, die men als nu noemt Geunieerde Provincien, hebbende doen sommeren den voorsz. Chevalier Cornelis van Veen, over out Grootvader der Resumenten, doen ter tyd Borgemeester tot Leyden, ten eynde sy souden willen kiesen hunne parthye, den selven liever heeft gehad t'abandonneren syne charges, en te lyden de confiscatie van syne Heerlykheden, en andere goederen, als sig met hun te voegen tegens syne Majesteyt, en dat hy vervolgens hem heeft geretireert gehad uyt de Provincie, onder andere met syne soone Otto, Grootvader der Resumenten binnen Luyk, alwaar den selven Otto terstond was aangenomen geworden voor Pagie van Ernest van Bavieren, Prince en Electeur van Ceulen en Luyk, en door den selven Prince naderhant gesonden geworden aan den keyzer Rudolphus en eenige jaren daar naar herrewaart overgekomen, in den dienst van syne Majesteyt, en van hare Hoogheden Albertus en Isabella, loffelyker Memorie; tot verificatie van alle de welke positien de Resumenten beneffens hunne voorsz. schrifturen hadden overgegeven gehad, verscheyde bescheyden, als Vonnisse, Acten, Declaratie van sesse Heraulten, en vorder Attestasien van andere ervare Mannen, soo van Holland, en andere Geunieerde Provincien, als van dese Landen, die de Voorsaten der Resumenten, en andere descendenten van de voorsz. Adelyke familie van van Veen seer wel hebben gekent, en d'expositie van hunne Wapenen, soo in de begrafenisse, als in verscheyde kerken van Holland hebben gesien, sonder dat der Resumenten Grootvader daar aan soude hebben gederogueert, in den jare 1620. of andere tyden, mits hy als doen was, en is gebleven tot synen sterfdage toe in dienste van hare Hoogheden, als Surintendent van syne Majesteyts Munte, incompatibel met alle

mechanique Ampten, en dat, al hadde hy willen derogueren en effectivelyk gederogueert gehad, sulx niet en soude hebben konnen desnobiliteren syne kinderen, veel min der Resumenten Vader, die 27. à 28. jaren te voren was geboren, en al langhe was gegradueert, en gekomen tot staat, volgens de notoire decisien ten Processe naarder gededuceert. Gesien tot dien de twee requesten Civiel des twede Suppliants, en gevoegde, d'eerste in date den 12. Septembris, en de twede van den 17. Novembris, beyde 1667. met de respective redenen van impertinentie, daar tegens gedient van wegens de Resumenten, mitsgaders het Vonnisse *interlocutoor ad probandum*, daar op gevolgt den 20. Januario 1668. en verbalen dien volgende voor Commissarissen gehouden, en namentlyk de verbalen van den 24. Maart en 19. Aprilis 1668. en legale stucken aldaar overgegeven tot ses in 't getal, daar af d'originele syn geconsigneert geweest onder den tweden Commissaris, in saaken als voor eerst eenen originelen ouden perquementen brief, gequoteert numero *tertio*, behoorlyken gepasseert, ondertekent, en gezegelt door die Gouverneur en Balliu van Oisy, en Adelyke mannen van den selven Leenhove, in date den 7. Juny 1440. ten tweeden eenen andere originelen Chartre parquementen brief, gequoteert numero quarto, ook behoorlyk gepasseert en gezegelt met drie zegels, door den Balliu en Mannen van Leen, der Chastelanie van Ryssel, in date den 7. Augusty 1448. ten derden eenen anderen originelen parquementen brief, gequoteert numero *quinto*, behoorlyken gepasseert, geteekent, en bezegelt met twee zegelen, door Schepenen van Rotterdam, in date den 3. Decembris 1537. ten vierden een legaal bescheet, gequoteert numero *septimo*, gepasseert voor Schepenen van Leyden, op den 30. Augusti 1560. en ten vyfden een ander origineel bescheet, gequoteert numero *octavo*, geschreven in parquement, behoorlyk onderteekent en bezegelt door Schepenen der Stad Leyden, in date den 6. Maart 1668. uyt alle dewelke stucken *in claris terminis* was blykende, dat Cornelis van Veen is geweest des Rescribents Grootvader, Chevalier en Burgemeester der Stad Leyden, aldaar gewoont hebbende op syn voorsz. Huys Lokhorst, en op vensters van den selven Huyse heeft gevoert de voorsz. Wapenen, en tot dien by de Magistraat in de publyque acte is geintituleert geworden, den Wel-Edelen Ridder, en dat hy is versien geweest van Camerlink, en aen den selven synen Camerlink over Huwelyk heeft gegeven een Huys, gestaan tot Rotterdam, dat desselfs Vader is geweest den voorsz. seer Edelen Jan van Veen, ook Ridder, etc, en dat desen Ridder Jan van Veen, voor Vader heeft gehad den seer Edelen Simon van Veen, geseyt van Brabant, insgelyx Ridder, etc. gelyk ook dat desen Ridder Simon van Veen, voor Vader heeft gehad den Heer Jan van Veen, geseyt den kleynen Bastaart, ook Ridder, etc. alles naar breder uytwysens van de voorsz. originelen bescheyden, die de voorsz. Genealogies der Resumenten waren verifierende; gesien daar en boven die elf naarder verbalen daar over voor Commissarissen gehouden, en namentlyk 't gene van den 20. July 1668.

daar by eerst beyde de voorsz. Supplianten in persoon comparerende voor de voorsz. Commissarissen hebben verklaart, dat zy gesien en geëxamineert hebbende, soo de voorsz. originele stucken als copyen autentyq, als nu daar mede hadden appaisement over de voorsz. afkomste der Resumenten, en dat sy dienvolgende voor soo vele hun is rakende, desisteerden, van alle voordere proceduren, sustinerende des niet te min dat die Resumenten souden worden gecondemneert in de kosten tot daar toe geresen, door dien sy de voorsz. exhibitie en consignatie niet en hadden gedaan in den beginne dezer saake, en welke verklaren en desisteringe sy Resumenten ten selve verbale hebben geaccepteert gehad, en daar af versogt *acte cum expensis*, ter contrarie tot laste der Suplianten, en ten lesten gesien het verklaren des Gevoegde gedaen ten verbale van den 25. Septembris 1668. daar by hy seyde, dat hy in de saake alleenelyk was gevoegde, en dat terwylen de principale Supplianten verklaart hadden te desisteren, hy de Resumenten geheel liet, om daar mede te doen alsulken profyt, als naar rechte soude konnen geschieden, het welk by deselve Resumenten op den 1. Octobris daar naar is geaccepteert geworden, en op alles versocht rapport in dezen Rade op alles wel en rypelyk gelet; 't Hof decreterende de desisteringe by de Supplianten gedaan, ten verbale van den 20 July lestleden, mitsgaders 't verklaren des Gevoegde gedaan ten verbale van den 25 September voorsz., verleent partyen daar van acte, verklarende dat daar mede dit Proces komt te cesseren, de kosten om redenen compenserende, behoudelyk dat de hellicht van de gene geresen t' sedert den 24. Maart 1668. sullen blyven ten laste van de Supplianten. Aldus gepronuntieert binnen Brussele, den 17. November 1668.

(Geteekend) A. DE MERSELLE. »

Cornelis van Veen was een der veertig leden van de vroedschap der stad Leyden, in 1565 was hy aldaer borgemeester, 1570. en 71. bediende hy het ampt van Weesmeester. By het uitbarsten der Nederlandsche beroertens, werd hy gedwongen zyne staetkundige geloofsbelydenis te doen, en daer hy de Spaensche zyde aenkleefde, verliet hy het grondgebied der vereenigde provincien, waerdoor alle zyne heerlykheden en andere goederen ten voordeele van het bestaende staetsbestuer aengeslagen werden.

Te Luyk aengekomen, verzeld van zyne bloedverwanten, werd Otho, aenstonds als page van Ernestus van Beyeren, Prins en keurvorst van Keulen en Luyk, aengenomen, door wien hy naderhand als afgezant na den keizer Rodolphus werd gezonden.

Wanneer hy nog te Leyden was voldeed hy, tot zyn veertiende jaer, zynen iver tot de kunst by Isack Claesz, en naderhand, by zyn verblyf te Luyk, by Dominicus Lampsonius, sekretaris van den Prins Bisschop van Luyk, die alhoewel hy de kunst niet uitoefende, doch een goeden meester was, de schilder kunst zeer wel verstaende en ook een goed dichter.

Zyn achtiende jaer bereikt hebbende plaetste hy den zetel zyner studie in de hoofdstad der kristenheid, alwaer hy zich met aenbevelingsbrieven van wege den Prins Bisschop van Luyk by den kardinael Maduccio, aenbood, welke laetste hem de school van Frederic Zuccharo opende en derzelver genegenheid deed bekomen, welke dezen minnelyken kunstoefenaer met eenen dusdanigen iver in de kunst voortdreef, dat hy welhaest blyken van een uitstekend vernuft en groote bekwaemheid aen den dag legde.

Na een zevenjarig verblyf in de pauzelyke staten, begaf hy zich voor eenen ruimen tyd by den Duitschen keizer, daer na by den Hertog van Beyeren, en den Bisschop van Keulen, uit wiens dienst hy niet dan met moeite konde ontslagen worden.

By zyne terugkomst in de Nederlanden vestigde hy zich te Antwerpen, alwaer Rubens, zyn leerling werd, van welke H. Lucas gilde hy in 1594. meester werd, en in 1603. tot 18 octob. 1604. het ampt van dienenden deken bekleedde ; in deze administrative rekeningen schryft hy zelve Otho, en niet Otto, zoo als men doorgaens de spelling van zynen doopnaem ontmoet ; hy bewoonde het huis genaemd den Prins, gestaen in de thans genaemde Vuilnis straet, en ten dien tyde de Bargie straet, tegenwoordig bewoond door den Hr Storms.

By zyne echtgenote, Maria Loots, teelde hy zeven wettige spruiten, te weten : Anna ; Cornelius ; Gertrude ; Susanne ; Maria ; Agatha, en Catherine.

Wanneer het Magistraet der stad Antwerpen besloten had de inhulding der Aertshertogen Albertus en Isabella met zege bogen en eere zuilen te verheerlyken, was het Otho van Veen, welke met de uitvoering dezer werken gelast werd, waer van men de verzameling in een boekdeel in folio voorkomt, voerende voor opschrift : » Pompae triomphalis et spectacvlorvm in adventu et inauguratione senerissimorum Principum Alberti et Isabellæ Austriæ Archiducum, Burgundiæ ac Brabant. Ducum, S. R. Imperii Marchionum, in ejusdem Principatus metropoli, Antverpia exhibitorum, graphica designatio ; a Joanne Bochio S. P. Q. Antuerpiensi a secretis, scriptis illustrata.

Korts na deze inhulding werd hy wardyn der lands munt te Brussel, benoemd, waer door hy zyn verblyf te Antwerpen tegen dat der hoofdstad verwisselde, alwaer hy verscheiden stukken vervaerdigde, en onder andere de portretten der Aertshertogen Albertus en Isabella, welke deze ten geschenke aen Jacobus I. koning van Engeland, gaven.

Zyne kunstvoortbrengsels verheerlyken de byzonderste galleryen, in het koninklyk muzeum van Antwerpen, ontmoet men er vyf, te weten : Den H. Lucas voor den Land-voogd ; Den roep van Matheus den publikaen ; den roep van Zacheus ; De wonderdaed van de vermeerdering der tarwe, door den H. Nicolaes ; eene liefde gift van den zelfden Heiligen, aen een behoeftig huisgezin.

Door de vervoering onzer meesterstukken tydens de fransche overheersching, verloor de kathedrale van Antwerpen, twee harer schoonste tafereelen, het eene werd door den franschen keizer aen het Muzeum van Brussel, geschonken, en het ander aen dat van Mayence, welke galleryen er thans nog mede verheerlykt zyn.

Hy was een ervaren teekenaer, Antoni Tempeest, en de gebroeders van Lara, hebben veel van zyne teekeningen gegraveerd; met een zonderling vernuft en rykheid van vinding begaefd, was hy niet min oefenaer van fraeije letteren, de zinnebeelden van oude schryvers wist hy wonder krachtig in zyne teekeningen uittedrukken.

Met goeden uitslag beoefende hy het portret, zyne wezenstrekken zyn minzaem en zyne teekening nauwkeurig, door het spel zyner kleedingen doet hy zich niet minder kenmerken, men kan zelf zeggen dat hy het eerste, den grooten grondregel van het licht en schaduw verstaen en bepaeld heeft.

Als Historie-schryver en dichter deelde hy het letterminnend menschdom een groot aental letterkundige en wel doorgronde letter-vruchten mede, waer in hy meerendeels, zyn teeken-en schryf-vernuft gepaerd heeft, en waer van de volgende de byzonderste zyn :

I. Bellum Batavorum cum Romanis ex Cornelio Tacito, lib. IV. et V. Antv. 1612. in 4o, met 40 na zyne teekeningen geetste platen.

II. 2. Horacii Flacci emblemata, cum notis latinè, italicé, Gallicé et Flandricé, Antv. in-4o. Dit werk verheerlykt met 103 na zyne teekeningen door C. Boel, en zyn eigen broeder Gillebert, geetste platen, zyn van eene zoo krachtige als kunstryke teekening en inbeelding, dat men twyffelt of hy Horatius, of Horatius hem gevolgt heeft.

Zoo als de uitgever zich met recht in zyne voorrede uitdrukt.

III. Vita Sti. Thomæ Aquinatus, 32 imaginibus illustrata.

IV. Conclusiones physicæ et theologicæ notis et figuris dispositæ, etc. Deze platen zyn ook door de voorgemelde graveerders geetst.

V. Historia Hispana septem infantium Laræ, cum iconibus. Ant. Tempeste, graveerde de 40. platen die deze historie verheerlyken.

VI. Amorum emblemata, 1608. in-4o. Deze zedekundige zinnebeelden op de ydele min met verzen in vier talen van zyne vinding, welke na de goedkeuring van den geleerden Juste-Lipse, verkregen te hebben, aen de Infante Isabella werden opgedragen, die hare uiterste vergenoeging over dezelve betuigde. Maer deze vorstin, byzonder godvruchtig, verplichte deze werkzame man, het zelfde onderwerp op de goddelyke liefde te ondernemen, en willende deze zyn wettig opperhoofd voldoen, dede voor den hemel het gene hy voor de aerde reeds verricht had, en voegde aen dit tweede werk geleerde uitleggingen uit het H. Schrift, welke zyne ervarendheid in de godgeleerdheid kenmerken, en maekte deze zinnebeelden in geleerdheid verge-

lykens waerdig aen die vau Alciati, uitgegeven met den volgenden titel : Amoris divini emblemata. 1615. in-4°.

Hy overleed te Brussel in den jare 1634. in 't 78ste zyns ouderdoms.

10. — *Bladz.* 46.

Na het overlyden van P. P. Rubens is deszelfs woonhuis in zyne familie gebleven tot in den jare 1660. alswanneer Philips Rubens, zyn zoon, en consoorten, die schoone wooning op 16. september voor schepenen dezer stad aen den heer Jacomo van Eyck, getransporteert heeft : ten jare 1680. is dit huis de eigendom geworden van den zeer eerweerden heere Henricus Hillewerve, priester en kanonik van St. Jacobs kerke alhier; deze eerweerde heer heeft dezen huize met eene zeer schoone kapelle verciert, gelyk men ziet op eene der twee printen, de eene in 1684. en de andere in 1694. gegraveerd, de eene vertoont dit huis van buiten en de andere van binnen, deze laetste is met het portret van gemelden Heere kanonik vercierd.

Eindelyk ten jare 1763, is deze schoone wooninge de eigendom geworden van den heere Carolus Nicolaus Josephus de Bosschaert, by transport in dato 3. aug. van gemelden jare voor schepenen alhier gepasseerd, welke heere de Bosschaert, dit huis geheel herbouwt en veranderd en er den woon in genomen heeft; de ark die het voorplein van den tuin scheidde werd langs achter bebouwd, en ontbloot van de standbeelden die dezelve bekroonden, een der drie doorluchtige portieken werd toegemaekt, de prachtige kapel die twee verdiepen hoog was, en mede tegen den hof gelegen, werd een kamer en dient thans tot salet, nevens deze kapel was op het eerste verdiep eene ziekkamer uit welke by het openen eener venster de zieken op zyn bed den dienst die in deze kapel gedaen werd konde bywoonen : het tuin huis heeft ook vele van zyne in- en-uitwendige cieraden verloren, namentlyk : de twee beelden welke tusschen de pilaren stonden, thans door andere vervangen, en, benevens het nog bestaende herkules beeld, door Faid'herbe gebeeldhouwd waren; de voorgevel van dit paviljoen, in 't welk men nog de zwarte marmere tafel ziet aldaer door Rubens gesteld, is van het order van Palladium; de koepel of zael in den smaek van Roomen's, voormalig pantheon, dat hy tot het plaetsen zyner byzondere kunstvoorwerpen bezigde is over weinige jaren, wanneer de wooning in twee werd gescheiden afgebroken.

11. — *Bladz.* 48.

Deze schildery bevindt zich thans in het keizerlyk Muzeum te Weenen.

Het opschrift dezer gravuer, geetst door P. J. Tassaert en verheerlykt met het wapen van zyne K. H. is : « Dédiée à son Altesse Royale, Monseigneur le

Duc Charles de Lorraine et de Bar, Gouverneur et Capitaine General des Pays-Bas Autrichiennes et Grand Maitre de l'Ordre teutonique etc. etc. etc.
Gravée d'après le tableau original de P. P. Rubens du cabinet de S. A. R. par son très-humble et très obéissant serviteur P. J. Tassaert peintre et graveur de son Altesse. »

12. — *Bladz.* 52.

Dit tafereel verheerlykt thans de keizerlyke galerie te Weenen.

13. — *Bladz.* 59.

Deze wonder schoone schildery van Rubens besten tyd en met eene byzondere zorg uytgewrocht werd ten tyde der fransche verovering door de kerkmeesters weggenomen, op dat zy niet door de Franschen zoude geroofd worden, en verkochten ze aen wylen den Hr Lafontaine, voor eene aenzienlyke somme gelds, welke later ter bestryding der onderhouds kosten dezer kerk werd gebruikt, daer na werd dezelve naer Londen gezonden, en heeft aldaer aen verscheidene kunstminnaers toegehoord voor de somme van 3500 P. ST., en laestmael aen den Hr Champion welke ze 5000 P. ST. betaelde; naer verscheide maenden te koop gesteld te zyn geweest, werd dezelve door den heer Pinny, voor 2500. guineen gekogt, van wien ze aen de heeren Nieuwenhuys, van Brussel overging, welke ze aen zyne K. H. den prins van Oranje, verkochten, in wiens paleis te Brussel, zy zich thans bevindt, benevens eene wilde zwyne jacht ter hoogte van 49. duim en 60. duim breedte, voortskomende van wylen mevrouw de baronnes de Nevel, te Antwerpen, welke dezelve van hare voorouders erfde.

Het uitwerksel van deze schildery is allerkrachtigst. Het is een bosch by zonnen opgang gezien, wanneer de dagenraed de duisternissen heeft doen verdwynen en door de helle zonnestralen zich verbreiden, de natuer opwekken en de gedaente der heesteren glinsterende doen voorkomen; onderhande groen omslingerd de oude struikgewassen, welke ten krachtigste zyn geschikt op het kruid dat dit wilde oord bekleedt. Alles is er verlevendigd door het geestig en ryk vernuft dat in de werken van onzen schilder uitschynt, doch hoe uitstekende het landschap ook in alle zyne deelen zy, vestigt het oog zich met meer belang op het byzondere onderwerp van dit tafereel; een wild zwyn komt woedende vooruit verslagende al wat zich op zynen snellen tocht bevindt; het heeft reeds eenen man ter aerde geworpen, maer het wordt door twee ruiters en eene menigte, honden welke het dapper aenvallen, vervolgd, terwyl gewapende boeren het by eenen ontwortelden boom afwachten, en zich gereed houden het dier met hunne speren te doorsteken. In hunne onderscheidene wezenstrekken ontwaert men de vrees en de ver-

bittering des gevaers waer in zy zich bevinden, by hen is een man die den hoorn blaest, en een anderen nader by het eerste plan houdt twee honden die hy aenhitst om hen met meerder drift te doen aenvallen; ter rechter hand ziet men twee andere ruiters aendraven om deel aen het gevecht te nemen, en in het verschiet eenige verspreide wildezwynen, welke door andere jagers vervolgd worden.

Dit onderwerp is een der rare voortbrengselen in dit slach van 's meesters uitstekende vernuft, en het eenige welk wy thans noch in de Nederlanden bezitten.

14. — *Bladz.* 63.

Dit schoon tafereel is tydens de fransche overheersching naer Parys vervoerd, heeft aldaer deel gemaekt der galerie van den *Louvre;* sedert de wederhaling onzer meesterstukken, is het Muzeum der stad Brussel er mede verheerlykt.

15. — *Bladz.* 65.

Deze aenbidding der wyzen verheerlykt thans het koninklyk Muzeum te Parys.

In 1816 werd dezelve op eene waerde van 150,000. fs geschat.

16. — *Bladz.* 67.

Dit onze lieve vrouwe hemelvaert 's tafereel is by het inrukken der fransche legerbenden, tydens hunne overheersching, naer Parys gevoerd, alwaer het de galerien van den *Louvre* verheerlykte; na den val van 't keizerlyk staetsbestuer is dezelve terug gehaeld, en verrykt thans het koninklyk Muzeum der stad Brussel.

Het tweede tafereel: de verschyning van Christus by de H. Theresia, werd in 1814. voor twee honderd negentig guineen, aen den Hr Delahaute verkogt.

17. — *Bladz.* 67.

Deze tafereelen maekten deel der in veiling gestelde kunstvoorwerpen afkomstig der geestelyke gestigten door het Oostenryks bestuer vernietigd.

18. — *Bladz.* 68.

By de vernietiging van dit order tydens het Oostenryks bestuer, werd deze schildery benevens de andere kloosterlyke meubelen en cieraden verkogt, en bevindt zich thans in de verzameling van den prins de Lichtenstein, te Weenen.

Den Heere Peter Ranier, bezit eene studie van deze schildery ter hoogte van 2. voet 1 $^{1}/_{2}$. duim, en ter breede van 2. voet.

19. — *Bladz.* 70.

By de verkooping der verzameling van den Hr van Lancker te Antwerpen, is dit tafereel voor rekening van Lord Nordwich, te Londen mits de somme van 11,000. franken inbegrepen de by de voorwaerde bepaelde verhooging van 10 p. c. door den Heere van Regemorter gekogt.

20. — *Bladz.* 76.

De luikdeuren van dit tafereel zyn gansch door Sallaerd geschilderd, welke veel voor Rubens werkte, het groot tafereel is enkelyk met eenige penseel trekken van Rubens, opgehelderd.

Aengaende deze schilderyen, luidt het reken boek dezer voormalige kerk als volgt :

« 1610. *bladz.* 132.

Item in 't ommegaen met mynheer den pastor en kerckmeesters, metten schaele, in de parochie, tot het opmaecken en schilderen van den Hoogen Autaer 17 mey 1610. . . . . fl. ....

1610. *bl.* 150.

Betaelt aen de gasten van den Admirael voor het seyl dat den capiteyn wel hadde geleent om te hangen terwylent den schilder Rubbens den hoogen Autaer heeft geschildert voor drinkgeld . . . . fl. 1-5.

1610 Junius *bl.* 152.

Betaelt in *klyn zeeland*, en de verteert daer men met Peeter Rubbens schilder heeft geaccordeert van 't schilderen van den Hoogen Autaer, present Mynheer den Pastor en *Cornelis van der Geest* en kerckmeesters. fl. 9-10.

1610. *bl.* 153.

Betaelt den 17 junius aen Peeter Rubbens, schilder op rekening, ende in mindernisse van de sesentwintich hondert Guldens voor het schilderen van den Hoogen Autaer als pr quittancie. . . . . fl. 1000 —

1611. *bl.* 161.

Betaelt den 12. augusti aen Peeter Rubens schilder, ende dat voor de eerste paye van het schilderen van den hoogen Autaer de somme van, als pr quittan . . . . fl. 500. —

bl. 170.

De kercke is nogh ten achteren ter cause van het tafereel in de hooge Choor gemaekt by Peeter Rubens, de somme van elf-honderd guldens eens, 't welck wort gestelt pro memoria.

Prima october 1611 à prima october 1613.

bl. 213.

Betaelt aen Peeter Pauwels Rubens schilder, op rekeninge van syne paye van zyn stuck schilderye . . . . fl. 250. —

bl. 217.

Item betaelt aen Peeter Paulo Rubens voor syne reste van syne paye die toen gedaen was . . . . fl. 250. —

bl. 206,

Ontfange van Peeter Pauwels Rubens voor de kercke heeft geven, als by (men?) syne leste paye gaf . . . . fl. 10. —

bl. 227.

Betaelt aen Hendrick Geertsen grof smidt voor een eysere Leene gemaekt tot beneficie van het tafereel wegende 118. pondt a 4 1/2 st p. pondt . fl. 23-12.

bl. 229.

Betaelt Peeter Pauwels Rubens voor de reste dat men hem schuldich was voor syne schilderye van 't stuck op den Hoogen Autaer als by quittancie. . . . . fl. 600. —

1627. october. *bl.* 402

Betaelt aen Jan Baptist Bruno voor de schilderye op den hoogen Autaer te kuysschen en schoon te maecken, om dat Mr Rubens die soude retogueren gelyck hy belooft hadde, en ook gedaen heeft, betaelt par accord, met by syn van sieur van der Geest . . . . fl. 24. — »

Eene wel afgewerkte studie van deze schilderye en van de grootste schoonheid bevindt zich thans in de schoone verzameling van den ridder Jeremiah Harman, oorspronkelyk uit de verzameling van den Prince de Conti, by de verkooping van welkers verzameling in 1777. dezelve verkogt is; hoog 2. v. 3 1/4 duim, breed 4. v. 3 1/2 duim.

Eene tweede schets, met merkelyke veranderingen, grootsch van teekening, uitstekend ryk van koloriet, is in het bezit van den Ridder J. T. Bats.

Eene andere met de pen, welke men zegt het eerste ontwerp te zyn, werd by de verkooping der verzameling van den Hr Lempereur in 1783. voor 404 franken verkogt.

By het inrukken der fransche krygsbenden werd deze schildery met deszelfs luikdeuren naer Parys gevoerd en in de galerie van den *Louvre* ge-

plaetst; in 1815, wedergehaeld zynde is dezelve thans in de kathedrale van Antwerpen geplaetst; ziet de 34ste aenteekening.

De schildery, de H. Walburgis, in een scheepje verbeeldende, is in de verkooping der verzameling van den Hr van Roore, in den Haeg, in 1747 voor 160. gulden verkogt en is thans in de verzameling van wylen den Hr Schamp te Gent.

De begrafenis, werd in dezelfde verkooping verkogt, voor 250. gulden.

De schildery het epitaphium der familie Cocks, uitmakende, werd by de veiling der verzameling van den Graef Domburg, te 's Gravenhage, verkogt voor 700. gulden.

21. — *Bladz. 77.*

Deze schoone schilderye is tydens de fransche overheersching naer Parys vervoerd; en verheerlykte aldaer de galerie van den *Louvre*.

In den jare 1815. deelmakende der wedergehaelde meesterstukken, is de zelve thans in het koninklyk Muzeum te Antwerpen geplaetst.

22. — *Bladz.* 80.

Na luid der rekenboeken dezer Abtdye werd dit tafereel verbeeldende de aenbidding der wyzen aen Isabella Brandt, Rubens eerste huisvrouwe, in twee betalingen afgerekend, als blyk der daer van bestaende kwittantien; te weten, den 23 december 1624 door d'Heer Ambrosius de Licht, Provisoor, de somme van zeven honderd vyftig gulden, de tweede door d'Heer Christianus van Hove, Provisoor, wederom mits de somme van zeven honderd vyftig gulden, dus samen vyftien-honderd gulden, en niet dertien-honderd zoo als men alhier voorbrengt, en dit zonder eenige daerstelling aengaende het vervaerdigen des portrets van den Abt van der Sterren.

De hierby verhaelde zoo gezegde woordenwisseling tusschen Rubens en eenige Heeren dezer Abtdye, komt, aengezien het verheven karakter en Rubens ryken geest, als een onwaer en onbestaenbaer praetje voor.

Deze aenbidding der wyzen, benevens de schildery verbeeldende den H. Gregorius, werden by het inrukken der fransche krygsbenden weggenomen en naer Parys gezonden, zy maekte beide deel der galerie van den *Louvre*; wanneer door keizerlyk dekreet de Muzeums in de departementen werden daergesteld, is de schildery den H. Gregorius, verbeeldende aen dat van Grenoble geschonken, alwaer het zich thans, niet tegenstaende den inhoud des vrede verdrags, nog bevindt.

De aenbidding der wyzen in 1815. terug gebracht, bevindt zich thans in het koninklyk Muzeum te Antwerpen.

Dit portret van Joannes Chrysostomus van der Sterren, geboortig van s'Hertogenbosch, vicaris generael van het wit order Premonstreyt in Brabant en Vriesland, 40ste Abt dezer Abtdye, gestorven in den jare 1552. is een van Rubens beste voortbrengels en met een wonder aengename kracht uitgewrocht, het is door de fransche kommissarissen niet vervoerd, en is thans in het bezit van een kunstminnaer hier ten lande.

Den Abt van der Sterren, deed tydens zyn bewindschap, den Abt B. Waltmann den herderstaf uit handen van den H. Norbertus, ontfangende, schilderen, het portret van Waltmann was dat van den Abt van der Sterren; benevens verscheide andere der Abtten zyne voorgangers door Rubens (Acta SS. T. 1. Junii p. 957).

In het koninklyk Museum te Kopenhage bevindt zich het portret van den Abt Irselius, met zyn wapen vercierd, welk voormaels de Abts wooning dezer Abtdye verheerlykte.

23. — *Bladz.* 85.

Tydens de fransche overheersching werd deze tempel, eene der oudste van Antwerpen, door dit bewindt als nationalen eigendom verkogt, en door den kooper afgebroken, by welker slegting dit epitaphium verwoest werd en het portret verdwenen is.

24. — *Bladz.* 87.

De twee schilderyen, de verschyning van Christus, by de H. Theresia, en de H. Anne, de H. Maegd, onderwyzende, zyn door de fransche kommissarissen naer Parys gevoerd; in den jare 1815. terug gehaeld, verheerlyken ze thans het koninklyk Muzeum dezer stad Antwerpen.

De derde, verbeeldende Christus, van het kruis afgelaten, is benevens de twee vorige vervoerd, maer niet terug gekomen, door dien ze by het daer stellen der Muzeums in de departementen aen dat van Rouanen, van keizer's wege werd geschonken.

25. — *Bladz.* 90.

Het eerste en derde tafereel is gansch door Sallaert geschilderd, ja wanneer men de wezenstrekken dezer tafereelen, en de gene der luikdeuren van het altaers tafereel der H. Walburgis kerk, welk thans in de kathedrale is, zonder agt te slaen op de andere punten waer in Rubens zyne opvolgers

tot heden overtreft, met zyne eigene voortbrengsels vergelykt, is men overtuigd hy aen deze stukken geheel vreemd is.

Het tweede, is een van 's meesters konstrykste voordbrengsels, en moet voor geene van zyne overige werken wyken.

Tydens de fransche overheersching werden alle deze tafereelen door deszelfs kommissarissen naer Parys vervoerd, en in de galerie van den *Louvre* geplaetst; de keizer schonk het vierde aen het Muzeum van Lyons, alwaer het zich thans noch bevindt; de overige maekten deel der in 1816. wedergehaelde meesterstukken en zyn thans weder in deze, thans parochie kerk, erplaetst.

Het afbeeldsel van Ophovius, laetsten Bisschop van 's Hertogenbosch, en 's meesters biegtvader, werd in 1788. of 89. door dit klooster aen den Hr Mertens, verkogt voor 1000. guldens, welken het zelve later aen den Hr Vinck, voor 1100. guldens verkogt, van welken het in eigendom overging aen den Baron Stiers Aerselaer, die het by zyne emigratie naer America voerde, en later weder te Antwerpen te neer zette; by de verkooping der verzameling van gezegden Heer, den 23 july 1822, werd het zelve voor rekening van Z. M. den koning der Nederlanden, mits de somme van 4455. guldens, de by de veiling daer gestelde verhooging van 10 p. c. in begrepen, gekogt, en is thans deszelfs Galerie in den Haeg verheerlykende.

26. — *Bladz.* 94.

De tafereelen verbeeldende Christus, tusschen de moordenaren, en de gene den H. Franciscus, het hoogweerdig ontfangende; het epitaphium van Nicolas Rockox, met deszelfs deuren; de krooning der H. Maegd; en den Christus aen 't kruis, zyn alle by den inval der fransche legerbenden naer Parys vervoerd en in de galerie van den *Louvre* geplaetst; by den val van 't keizerlyk bewind zyn dezelve van Parys wedergehaeld, en men verheerlykte er het koninklyk Muzeum van Antwerpen mede, uitgenomen de krooning van Maria welke zich thans in dat van Brussel bevindt; ziet nopens deze de 34ste aenteekening.

De schetst van het eerste tafereel maekt thans deel der verzameling van wylen den Hr Steenecruys, dezelve is hoog 3. voet 5 $^1/_2$ duim en breed 2. voet 2 $^1/_2$ duim.

By den ontfang der betaling van het tafereel verbeeldende den H. Franciscus, 't hoogweerdig ontfangende, gaf Rubens, de volgende kwittantie waer uit blykt hy er zevenhonderd vyftig guldens voor ontfangen heeft, en dezelve gansch door zyn eigene hand geschilderd is.

« Ik onderschreven bekenne ontfangen te hebben uyt handen van myn Heer Gasper Charlès, de somme van sevenhondert en vyftich guldens, tot vol-

komme betaelinge van een stuck schilderye door myn handt gemaekt, staende in St Franciscus kerke tot Antwerpen, en Toirconde der waerheyd hebbe ik dese quittancie gescreven en onderteeckent desen 17 mey 1619.

(Geteekend) PIETRO PAUOLO RUBENS. »

Wanneer dit meesterstuk van Parys terug was eischte de familie van de Werve, dit tafereel, als vertegenwoordigende de familie Charlès, om hetzelve in eene kerk te Antwerpen te plaetsen; daer dezen eisch niet binnen den tyd door 't koninklyk besluit bepaeld, 't welk door de *Gazette générale des Pays-Bas* van 24 november 1815, en andere nieuwsbladen van dittoenmalig toenmalig departement bekend gemaekt is., gedaen was, werd dezen eisch afgewezen.

Als deze tafereelen terug waren oordeelde men het hoogst noodig dezelve aen eene bekwaeme hand toetevertrouwen, tot het kuisschen en het vastmaken der afblottende verwen.

Zy werden benevens de drie groote stukken der kathedrale aen den Hr van Regemorter toevertrouwd, welke dezelve met veel zorg en eerbied behandelde, en de drie laetsten alzoo tot den gewenschten staet bragt waerin zy zich thans bevinden; doch de drie hier vermelde stukken alsmede de gene tot het epitaphium der familie Michielsen, behoorende, en voormaels in de kathedrale geplaetst, moesten door den Hr van Regemortel overgegeven worden in de handen, van eenen anderen kunstoefenaer.

Wy laten de volgende afschiften, welke wy vermynen van groot belang te zyn, hier plaets grypen :

« Le Directeur du Musée et de l'Academie, présidant la commission pour le déballage et la réception des tableaux,

A son Excellence le Baron De Keverberg de Kessel, Chevalier de l'ordre du Lion Belgique, Gouverneur de la Province d'Anvers.

Monsieur le Gouverneur,

Conformément à vos intentions, la Commission que j'ai l'honneur de présider, s'est assemblée hier pour délibérer sur les mésures à prendre pour procéder au nettoyement et à la restauration des tableaux d'une manière qui peut assurer d'avance la réussite des opérations aussi importantes : après toute considération, nous ne croyons pas de pouvoir trouver un meilleur moyen que de choisir et de proposer à votre Excellence un artiste qui par une longue pratique et par des expériences très multipliées possède toutes les connaissances qu'on peut réquérir à cet effet.

Cependant considérant toute l'importance de ces opérations qui peuvent présenter des difficultés particulières, la commission est d'avis de faire préa-

lablement des essais, des épreuves sur les parties d'un tableau qui présenteront le moins de danger et d'inconveniens, afin de se convaincre qu'on peut continuer les opérations avec succès.

Monsienr van Regemorter qui par état s'occupe de cette partie et qui par la prudence de ses procédés et l'excellence de sa méthode mérite toute notre confiance, ayant été choisi d'un commun accord et ayant bien voulu accepter cette tache difficile, j'ai l'honneur de proposer à Votre Excellence d'autoriser cet artiste à faire pendant trois jours l'épreuve répetée de ses opérations, en lui laissant la faculté de s'adjoindre les artistes qu'il jugera à propos de consulter.

Après les trois jours d'épreuves Monsieur Van Regemorter soumettra l'effet de ses opérations à la commission qui examinera le résultat qu'il aura pu obtenir.

La commission aura l'honneur d'en présenter le rapport à Votre Excellence avec le résumé de ses délibérations ultérieures.

Je prie Votre Excellence d'agréer les assurances de mon trés-profond respect.

Anvers 23 Décembre 1815.

Monsieur le Gouverneur,

De Votre Excellence le très humble serviteur,

(geteekend) G. HERREYNS. »

« Math. J. Van Brée premier Professeur à l'Academie Royale de peinture A son Excellence le Baron de Keverberg de Kessel, Gouverneur de la Province d'Anvers.

Monseigneur!

Votre Excellence a eu la confiance de me demander mon Raport sur ce que je croyais de plus urgent et de plus nécessaire à faire aux tableaux qui nous sont arrivés de Paris. etc. etc. etc.

Comme membre de la Commission que votre Excellence a nommé à ce sujet, je puis avec franchise confirmer tout ce que cette commission à eu l'honneur de vous exposer, et s'il m'est permis d'en donner plus de détails sur les Operations projettées, et à faire, je prierai votre Excellence de m'ecouter avec indulgence.

Les Tableaux étant debalés la commission vous a fait connaitre journal-

tièrement l'etat dans lequel nous avons trouvé ces Chefs d'Oeuvres. En voici le Résumé : Quelques Tableaux avaient des traces Blanches produites par l'eau qui avait penetré dans les caisses, quelques-uns d'entre eux avaient des parties de couleurs Soulevées ou Ecaillees, accidents qui sont depuis longtemps arrivé à ces tableaux. — D'autres parties aplaties et mal Restaurées et enfin quelques fentes ou separations des planches de ces paneaux.

La Commission assemblée pour proposer à Votre Excellence les moyens de Restaurer ces dommages a eu l'honneur de faire connaitre par une Décision Unanime qu'il était urgent de faire ôter le Chanci de ces paneaux, ce qu'on ne pouvais faire qu'en ôtant le vernis sur les Endroits attaqués par l'eau. Qu'ensuitte on devrais fixer les soulevements et eclats des Couleurs, et Ratacher ou Unir les planches separées.

Voici Monseigneur, la maniere que cela se fera et j'ôse assurer Votre Excellence d'une reûssite Complete, d'autant plus que la Commission la confié à Monsieur van Regemorter père qui est un homme prudent et expérimenté dans tout ce qui tient à la Restauration des Tableaux. et sous la surveillance de Monsieur le Directeur Herreyns.

Le Blanchi du Vernis diparait par le plus leger frottement des Doigts sur toutes les parties Unies des Tableaux, Mais on ne touchera pas aux parties ecaillés avant que celles-ci soient fixées.

Pour fixer ces soulevements On a essaïjez deux Moyens proposés à la Commission ; l'un avec de la Colle forte delaiée dans l'eau, et l'autre d'un composé de Cire blanche et de therbentine de Venize. Voici l'analyse de l'un et de l'autre moyen.

Premier moyen. On prend de la colle forte que l'on délaie dans de l'eau chaude : On introduit par un leger frottemenut du Doigt cette colle sous les Ecailles, ensuite au moyen d'un fer chaud ou aplani, et fixe ces Ecailles sur le paneaû pendant que la colle se fige et se refroidit.

Second moyen. On prend de la Cire blanche et autant du Therbentine de Venize que l'on fait fondre ensemble au Bain Marie, On pose d'abord sur les parties soulevées, des petits Matelats Remplis d'un sable bien chaud pour secher Ces parties du paneaû et pour Ammolir insensiblement les Ecailles.

Aussi-tot que l'on croit que L'endroit est assez chaud, On Rempli toute la surface Ecaillée, et autant quelle peut contenir de ce Melange de cire et Therbentine qui pénètre facilement dans les plus petites crévasses moyenant de tenir au dessus de cet endroit un fer chaud pour empecher que la Therbentine Melée avec la Cire ne se froidite pas trop tot. Cette Composition qui pénètre dans le Bois est en meme temps Un Amoliant qui permet que par le moindre frottement d'un corps doûx on parvient à Unir et fixer ces Ecailles.

Ces parties etant bien Unie On les laisse Refroidir et le lendemain On enleve toutes les parties de Cire qui sont restées sur les Tableaux en les frottant legerement avec de l'huile de Terebentine.

La Commission ayant examiné l'un et l'autre de ces moyens a Unanimement donné la préférence au procéde de la Composition de Therbentine et Cire pour les Raisons suivantes.

Toutes les planches telles vielles qu'elles soient ont leur partie attractantes et Leur parties mortes, Sur ces dernieres parties leur désignation indique qu'il n'y a Rien a dire, tandis que les premieres Etant ce qu'on peut appéles les pores du Bois, Elles sont toujours sensibles aux impressions de l'air et recoivent ou Rejettent L'Humidité pui Regne dans l'atmosphère. On Concoit deja que l'absorbtion en est bien plus facille que la dissipation. Or la partie Unie du bois Recoit cette Humidité qui penêtre au Travers la planche, jusqu'à la partie Recouverte d'un enduit de Colle et de Craie, matieres qui par leur Nature doivent necessairement attirer l'humidité et se fondre; L'eau ayant trouvé un Refuge s'y portent plus directement. fait a la fin detacher cet enduit du paneaû, L'eau s'y met par derriere, souleve la Couleur et forme des Depots.

Un air sec qui arrive après, fait disparaitre l'eau ou d'Humidité des planches, et oblige les Couleurs soulevées oû delatées à se Retirer dans leur Etat naturel ce qui ne se fait presque toujour qu'en Crevant et meme en Recourbant avec les Bords en dehors, tel sont la nature l'effet et la position de ces Ecailles.

Le Remede proposé de cire et therbentine est préférable parce qu'il corrige et previent le mal. — il Corrige le mal en aplanissant les soulevements, et il les previent, en introduisant dans le Bois par la Chaleur factice une Couche de cette composition qui Resiste à tout attaque de l'Humidité et que par conséquent ne peut plus être Rejettez — Tandis que le moyen proposé de colle délayée dans l'eau est moins bon puisque la colle sans aucun autre mélange s'isôle plutôt, de tout autre corps et que pour l'introduire on à besoin de la délayé dans de l'eau qui va nécessairement se Refugier dans le Bois sur lequel il est appliqué —

Ne doit-on pas craindre que cette même eau comme elle avait dejà faite ne Reparaisse et ne détache les Couleurs — Avec la Cire et la Therbentine On travaille plus facillement et aussi longtemps que l'on veut: C'est donc par ce procedé Monseigneur que la commission est unanimement d'accord de faire fixer et d'aplanir ces Ecailles.

Le Vernis peut s'enlever des Tableaux par les procédés Ordinaire et tel que l'expérience nous l'a appris. La confiance que nous avons tous dans les Talents et la prudence de Monsr van Regemortel père peut étre pour Votre Excellence d'un Garantie absolue.

Je ne pourrais parler a Votre Excellence des parties Répeintés des Tableaux, car nous ne pouvons connaître leur Véritable situation si longtems que le vernis jaunâtre les couvre; ce n'est que lorsque les tableaux seront dégagés de ce vernis, que l'on pourra faire un Raport détaillé de ce qui Reste

à faire, de meme que pour ce qu'il y aurait à faire pour Rejoindre les paneaux detachés ou fendu. D'ailleurs le temps est encore trop Humide, et les paneaux peut etre pas assez secs pour les fixer de suite.

L'avis des membres serait, et JE L'APPROUVE AUSSI, de consulter un maître Ebeniste expert dans cette partie, pour connaitre son avis sur cet Ouvrage auquel il depend Egalement beaucoup.

Il Résulte de ces observations Monseigneur qu'il me parait très aisé et très simple de Remedier le mal arrivé à ces Tableaux, et comme il est certain que les soulevements des couleurs et écailles sont les objets les plus difficiles a Remedier j'oserai Entreprendre avec Van Regemorter de fixer toutes ces parties dans l'espace de huit jours.

D'oter le vernis est également une Bagatelle Puisqu'en cela on peût se faire aidée par des Artistes accoutumez à ces sortes d' ouvrages. — et les Retouchez ne sont Egalement pas tres considerables, si toutefois Mr. Herreyns voulut s'en méler.

Vous connoissez Mon zele MONSEIGNEUR Disposez de mes Offres de service et croyez que j'ambitionne l'honneur de pouvoir Etre Utile pour conserver la gloire de Notre Ecole, et Ma Patrie.

De Son Excellence,

Le Tres Humble et tres Obeissant Serviteur

(GETEEKEND) M. J. VAN BRÉE. »

« Anvers, le 28 Décembre 1815.

A son Excellence le Commissaire général pour l'instruction publique les arts et les sciences à la Haye.

Monsieur le commissaire général.

La commission que j'ai nommée par mon Arrêté du 12 de ce mois, dont j'ai eu l'honneur d'adresser une expedition à votre Excellence, vient de terminer l'opération du déballage dont je l'avais chargée. Elle a suivi exactement les mesures de précaution, que je m'applaudis d'avoir prescrites, pour prevenir tout accident facheux.

Mais c'est avec infiniment de peine que je me vois forcé d'annoncer à votre Excellence que les monumens de la gloire de nos pères ont souffert et en partie considérablement. Je ne vous parlerai pas de quelques chancis peu redoutables, mais ce qui est plus à déplorer, c'est que des éclats, ou soulevemens de couleurs, se sont formés et ne laissent pas que d'alarmer les artistes les plus versés dans l'art de restaurer les peintures.

On attribue le mal à deux causes. L'une, dit-on est le procédé vicieux employé à Paris par rapport à ces tableaux. Les artistes français, pour leur donner plus d'éclat ont enduit les couleurs d'une couche *d'ichtyocole* qui en opérant une contraction des substances colorantes les a disposés à s'écailler. L'autre qui me parait plus vraisemblable consiste dans les chancis qui ont pénétré par derrière les panneaux ou la toile. Quelque soit la cause du mal il importe d'y remedier, si cela est possible. Tout espoir d'y parvenir cesserait si les couleurs, étaient détruites, mais elles existent encore généralement dans les éclats desorte qu'il deviendrait inutile de recourir au triste expedient des repeintes, si l'on trouvait un moyen de fixer les éclats dans leurs positions primitives.

J'ai invité la commission qui a été chargée du déballage, à me proposer les moyens qu'elle pourrait juger propres à la restauration des tableaux, en lui interdisant en même temps toute espèce d'essaie qui pourrait alterer la beauté de ces objets et d'y recourir à des repeintes même à des retouches jusqu'à ce que les procédés, a proposer par eux aient été definitivement accueillis par les personnes les plus consommés dans l'art de la restauration des peintures, et les procedés à emploïer autorisés en parfaite connaissance de cause par S. E. Elle même.

Déférant neanmoins aux instances de peintres justement celebres et non moins jaloux de conserver à la postérité les chefs-d'oeuvres de leurs Aïeux que sages dans l'emploi de leurs moïens, j'ai consenti à ce que Ms Herreyns, van Brée, Ommegang peintres, et le Sr van Regemorter que Mr Odevaere m'a recommandé comme un des meilleurs restaurateurs qu'il connaisse, fissent des essaies pour fixer quelques éclats mais aux bords seulement des tableaux lorsqu'ils y reparent des parties à peine secondaires et presque insignifiantes etc.»

« *Monsieur le Baron,*

Quoique j'aie craint et prévu une partie des malheurs que vous m'annoncez,

je n'ai pas laissé de frémir à la lecture des détails renfermés dans votre lettre, du 27, quelque flatteuses que soient pour moi vos expressions gracieuses et la confiance que vous avez dans mes faibles talens ! j'y trouve néanmoins un grand motif de Consolation, dans la prudence salutaire avec laquelle vous avez dirigé jusqu'ici une affaire si délicate et si intéressante pour le Pays. Aussi vois-je avec plaisir que, si nos chefs d'oeuvre de l'art échappent à la destruction dont ils sont ménacés et si l'on parvient à les restaurer sans masticages et repeints, la Belgique et l'Europe entière vous en devront une éternelle reconnaissance !

J'ose espérer, Monsieur, que vous ne doutez nullement que je ne me fasse un vrai devoir de seconder votre zèle par tous les moyens que l'expérience m'a appris. Mais je dois vous avouer franchement, que ces moyens sont si différens entre eux, selon la différence des circonstances, que ce qui est bon dans un cas devient nuisible dans un autre, et que souvent il faut varier les opérations sur un même tableau selon la variété des accidens; variété, dont l'oeil très-exercé peut seul déterminer la nature. ce peu de mots suffira pour vous convaincre, Monsieur, que je ne puis déterminer les remèdes sans avoir bien examiné les plaies, et que je seraies vraiment impardonnable si j'abusais de votre confiance au point de vous indiquer imprudemment des moyens qui ne deviennent applicables que par la connaissance exacte de chaque mal en particulier. C'est ainsi, P: E:, que ce que propose Monsieur le Professeur Van Brée pourrait réussir dans quelques cas mais seroit tenté en vain dans beaucoup d'autres : c'est ainsi encore, que les tableaux sur panneau doivent être traités tout différemment de ceux sur toile, auxquels il est en général plus facile de porter remède : c'est ainsi, enfin, qu'il faut faire une grande distinction entre les aprèts des tableaux endommagés, entre leurs différens chancis, entre les grands et petits soulevements, entre ceux ou la couleur seule s'est levée et ceux où elle s'est levée ensemble avec l'aprèt etc.

De tout ceci resulte, Monsieur, que la ville d'Anvers doit vous avoir les plus grandes obligations de ce que vous avez été assez prudent pour ne rien précipiter et de ce que vous aurez, très-probablement, contribué, par là, à lui conserver un trésor vraiment inappréciable, qui lui fait tant d'honneur, et pour la conservation duquel aucun sacrifice ne doit être épargné.

Ce qui rend ce retard, par lui-même, déjà fort heureuse pour les tableaux, c'est que le tems humide n'est nullement propre aux opérations qu'on doit y faire.

En attendant qu'on puisse y travailler avec un espoir fondé de succès, il convient à tous égards, Monsieur, qu'ils soient placés dans un endroit sec, sans feu, où aucun vent ne puisse pénétrer; qu'ils soient élévés à plusieurs pieds de la terre et posés sur leur appuie, la peinture en haut, de façon qu'ils fassent, avec cet appui, un angle d'à peu près 45 dégrès. Ne vous y trompez pas au moins, Monsieur; ces précautions, loin d'être minutieuses,

sont beaucoup plus nécessaires qu'elles ne pourront paraître à certaine espèce de gens ! etc. etc.

Bruxelles ce 29 Décembre 1815.

Monsieur le Baron !

Le plus humble et le plus soumis de vos serviteurs,

(GETEEKEND) Le Chev[r] DE BURTIN Père. »

» Anvers 29 Décembre 1815.

A son Excellence le Commissaire Général etc.

J'ai eu l'honneur.....

C'est avec une bien vive satisfaction que je m'empresse de vous annoncer aujourd'hui que M[r] van Brée, professeur de l'academie royale en cette ville a fait l'essaie d'un procédé qui promet les plus heureux résultats. Il consiste a amolir les éclats ou soulevemens et de les fixer au moyen d'un amalgame d'huile de Térébenthine et de Cire.

Cet essaie fait sur quelques parties insignifiantes de tableaux semble parfaitement réussir et laisser subsister sans nulle alteration les différentes couleurs.

J'aurais l'honneur de vous faire incessamment un rapport plus détaillé sur ce procédé.

Je suis etc.

LE GOUVERNEUR ETC. »

» Le Directeur du Musée et de l'academie, présidant la Commission pour le Déballage et la Réception des tableuux.

A son Excellence Le Baron de Keverberg de Kessel, Chevalier de l'ordre Royal du Lion Belgique, Gouverneur de la Province d'Anvers.

Monseigneur

J'ai l'honneur de vous informer que la Commission s'est assemblée hier pour examiner les épreuves faites par M[r] ran Regemorter, conformement aux résolutions prises dans la séance précédente ; il m'est bien agréable de pouvoir adresser à votre Excellence le rapport le plus satifaisant sur le resultat de ces opérations importantes.

La Commission éxaminant d'abord les épreuves faites sur les parties écaillées, a vu que l'artiste a employé avec succès deux composés divers, de la colle détrempée dans de l'eau et un mélange de térébenthine avec de la cire ; la commission convaincu que ce dernier est préférable, a délibérée que l'artiste sera tenu de l'employer uniquement.

Examinant ensuite les essais faits pour enlever la colle et le vernis dont les tableaux sont enduits, la commission a vu que l'artiste a parfaitement réussi en réproduisant la fraicheur primitive des couleurs : Elle a également reconnu que les moyens employés pour effacer les traces de chanci dont quelques tableaux sont attaqués, n'est ni dangereux ni difficile, mais qu'il est urgent de commencer cette opération au plutot.

Etc. etc.

Anvers 30 Décembre 1815.

(Geteekend) G. HERREYNS. »

—

» La Haye le 18 Mai 1816.

S. M. m'a témoigné le desir que les sieurs van Regemorter père et van Brée, qui ont si bien reussi à restaurer les tableaux d'Anvers, recuperés dernièrement sur la France voulussent consacrer les mêmes soins aux tableaux de l'ancienne collection de S. A. le Stadhouder hereditaire repris à Paris et se trouvent actuellement à la Haye. — Je vous prie en conséquence de vouloir engager ces deux Messieurs à se rendre dans le plus court délai aupres de moi à la Haye, pour y recevoir les instructions propres à remplir l'intention de S. M.

Le Commissaire Général pour l'Instruction, les arts et les sciences.

(Geteekend) REPELAER VAN DRIEL. »

27. — *Bladz.* 100.

De overeenkomst gesloten te Brussel den 29 Meert 1620, tusschen Rubens en den Eerw. P. Jacobus Tirinus, Praepositus van het huis der professen, aengaende het schilderen dezer zolder-stukken, luidt als volgt :

» Den 29sten meert anno 1620 is den Eerw. Pater Jacobus Tirinus, Præpositus van 't huys der professen der societyt Jesu veraccordeert met Sr Petro Paulo Rubbens.

Ten eersten dat den voorschreven Sr Rubbens soo haest het hem mogelyk sal syn immers voor het uytgaen van desen tegenwoordige jaer leveren sal de negen en dertigh stucken schilderie, de welke tot de suffyten soo van de

bovenste als benedenste galderien in de nieuwe kercke van de voorschreve professen noodig syn, volgende de lyste van de selve schildere hem overgegeven van den voors. præpositus, tot wiens geliefte nochtans sal hy gehouden zyn ettelycke van dien te veranderen soo wanneer hy 't selfde nuttig bevinden sal.

Ten tweeden dat den voors. Sr Rubbens de teekeninge van alle de voors. 39 stucken sal gehouden syn met syn eygen handt in 't cleyne te maken, ende door Van Dyck mitsgaders sommige andere syne discipelen soo in 't groot te doen opwerken ende volmaken als den eysch van de stucken ende van de plaetsen daer s'ingeset moeten worden wesen sal, ende belooft hier in syne eere ende conscientie te quyten in der vuegen dat hy met syn eygen hand in de selve volmaken sal 't gene men bevinden sal daer aen te gebreken.

Ten derden dat den voors. Rubbens sal met syn eygen handt opmaken een ander schilderie voor een van de vier zyde autaeren van de voors. kercke, sulcke als den voors. P. Præposito t' synen tyde gelieven sal, ofte in stede van dese laetste schilderie sal hy aen den voors. P. Præposito overleveren alle de negen en dertigh kleyne afteekeningen boven genoemt, ende dat ten keuze van den voors. Sr Rubbens.

Ten vierden sal den voors. P. Præpositus ten dage van de volle leveringe van de voors. 39 stukken aen den voors. Rubbens gehouden wesen toe te schikken de somme van seven duysend guldens, item op den selven dag nog andere dry duysend guldens voor de twee groote schilderien van onse heilige vaders Ignatio ende Xaverio, alreede door den selven Sr Rubbens opgemaekt voor de hoochsale van de voors nieuwe kercke ende sal den voors. P. Præpositus van dien voorseyden dage voor de voorseyde f. 10,000 aen den voorseyden Sr Rubbens jaerlyckx rentswys tot 6 1/4 p. c. betaelen f. 625, totter tyd toe hem gelieven sal de voors. somme ten geheelen oft ten deele afteleggen.

Ten vyfden sal P. Præpositus gehouden wesen te leveren het lynwaert ofte teycken die noodig sullen syn tot het opmaken van de voorseyde 39 stucken.

Ten sesden ist by aldien dat voor den hoogen autaer van de voorseyde nieuwe kercke eene nieuwe schilderie sal moeten gemaeckt worden soo en sal P. Præpositus die selve door niemand anders dan door den voors. Rubbens doen maken, behouden redelycke conditie ende accoort met malkanderen.

Ten sevensten sal den voors. P. Præpositus aen den voors. Sr van Dyck ter bequamer tydt aenbesteden eene schilderie van de voors. vier seyde autaeren der voors. kercke.

Aldus ter goeder trouwe samen veraccordeert, in de tegenwoordigheyt van den eerw. P. Carolus Scribani, rector van 't collegie der societeyt Jesu tot Brussel, desen 29 meert 1620. Leeger stont : (Ita est).

(Geteekend) JACOBUS TIRINUS, Præp.

Dese gecollationneert teghens het origineel, berust hebbende in de archieven van het professie-huys der gesupprimeerde societyt Jesu, is door my ondergeschreven actuarius van den heere raed ende commissaris van het selve professie-huys van den Cruyce, daer mede bevonden te accorderen. T'oorconden in Antwerpen, desen 24 nov. 1773.

(Geteekend) J. F. VAN ASSCHE, Actuarius. »

Het eerste tafereel tot het hooge altaer behoorende, het welk de H. Ignatius, en niet de H. Franciscus Xaverius zoo als men hier aenhaelt, eenen bezetenen van den duivel verlossende, verbeeldt, en het tweede zynde de H. Franciscus Xaverius, eenen Japonees uit de dood verwekkende, het Onze Lieve Vrouwe Hemelvaerts tafereel, welk in het altaer van deszelfs kapel geplaetst was, en de boodschap der H. Maegd tot het altaer der benede sodaliteyt behoorende, zyn alle door des verstaende, by het vernietigen der societeit Jesu, elk op veertien duizend guldens geschat en naer Weenen gevoerd, alwaer ze thans, benevens de schetzen der twee tafereelen van het hooge altaer, de keizerlyke galery van het paleis het Belvedere verheerlyken; in het koninklyk Muzeum van Parys bevinden zich schetzen der twee eerst gemelde altaerstukken, ter hoogte van 1 voet 10 $^1/_2$ duim, en 1 voet 6 duim breed, in zwart kryt door eenen van 's meesters leerlingen uitgewrocht, en door Rubens geretoucheerd voor den graveerder; de wel uitgewrochte studie van de Onze Lieve Vrouwe Hemelvaert, bevindt zich thans in de verzameling van zyne Britanische Majesteit.

De schildery eene H. familie verbeeldende, en tydens den brand door een brandend hout welk er tegen gevallen was, een weinig beschadigd, maekte deel der tafereelen, by het vernietigen van het order in veiling gesteld, in 1829 is dezelve in de verkooping der verzameling van dan H. Danoot te Brussel voor 8200. guldens aengeboden, en bevond zich later in het bezit van den H. Buchanan, een voornaem koopman van schilderyen.

28. — *Bladz.* 101.

De schildery, Christus tusschen de twee moordenaren, benevens de gene, de verschyning van Maria aen den H. Franciscus van Assise, verbeeldende, zyn tydens de fransche overheersching naer Parys vervoerd, en in de galerie van den *Louvre* geplaetst.

Tydens het keizerlyk bestuer werd de eerste aen het Muzeum van Toulouze, van 's keizers wege geschonken; de tweede maekte deel der in 1815 wedergehaelde meesterstukken, en is thans in deze parochiale kerk erplaetst.

29 — *Bladz.* 102.

Ten tyde der fransche overheersching is deze schildery naer Parys vervoerd en in de galerie van den *Louvre* geplaetst, de keizer schonk dezelve tydens zyn hewind aen het Muzeum van Antwerpen. De kerkmeesters der St.-Jacobs kerk aenzogten den *Prefet* d'Herbouville, dezelve in deze kerk ter herplaetzen, deze schonk hen eene kopy door den Hr Delin, mits de somme van 480 franken, vervaerdigd.

Aengaende de plaetzing dezer, en andere schilderyen schreef den *Prefet*, aen den Hr Herreyns, 't volgende :

« Anvers le 3 Brumre an XII.

Le Prefet etc.

Au Citoyen Herreyns, Professeur à l'Ecole de dessin à Anvers.

Depuis long-tems, Citoyen, je me suis plaint de ce que les tableaux de Rubens que j'ai apporté de Paris ne sont point exposés aux regards du public et courent le risque de se gater dans l'endroit ou vous les avez déposés ; j'ai moi-même été témoin cet été qu'a raison de la chaleur de l'endroit il avait fallu les coucher contre terre, comme il est plus que temps d'en finir à cet égard, je vous prie au reçu de la présente de les faire porter dans la salle des peintres et de les exposer soit sur des chevalets soit de toute autre maniere mais de facon que le public puisse jouir de leur vue et qu'ils ne courent plus le risque de se perdre par la défectuosité du local.

Vous voudrez bien aussi transporter le Groupe du Laocoon à l'academie de peinture pour laquelle il est destiné, et le faire déballer et monter, afin que tout le monde puisse le voir dans la salle des antiques. Je vous autorise à cet effet a faire faire le piedestal dont il a besoin.

Vous vondrez bien vous servir du sculpteur Peeters pour le deballement du Groupe.

J'ai l'honneur etc. »

De twee volgende afschriften, ter bekoming van eenige der vervoerde schilderyen, laten wy hier plaetsgrypen uit hoofde van hen groot aenbelang :

« Anvers le 28 Vendemdaire an 9. »

Le Prefet etc.

A l'administration du Musée des arts de Paris.

Citoyen.

J'ai l'honneur de vous adresser le catalogue des tableaux qui composent le

muséum d'Anvers ; vous serés étonnés en le parcourant de n'y trouver aucuns de ces noms fameux qui jadis immortaliserent l'ecole flamande, mon étonnement a été pareil au votre lorsque je suis allé voir les tableaux que renferme l'école centrale.

Dans cette ville autre fois le berceau des grands peintres et le théatre de leurs succès, on ne trouve plus un Rubens, un Van Dyck, un Crayer ; et l'on est obligé de mettre à la 1re classe dans le catalogue des noms qui anciennement eussent a peine eu les honneurs de la 2me car en effet que pouvaient etre les tableaux de Martin de Vos, des Franck, des Segers, auprés de ceux des grands maitres dont je viens de parler.

Les Eglises d'Anvers renfermoient autre fois 39 tableaux de Rubens, 10 ou 12 font l'ornement du muséum à Paris ; les autres sont-ils perdus pour les arts comme pour Anvers ? on assure que quelques individus s'en sont appro- priés plusieurs ; les autres n'ont point échappé aux ravages affreux du vandalisme.

On ne saurait croire a quel point l'ignorance et la barbarie ont été portés dans ce pays envers les chefs d'œuvres des artistes. Je puis vous en citer quelques exemples.

L'eglise de Tongerloo, riche abbaye aux environs d'Anvers renfermait il y a quelques années beaucoup de tableaux parmi lesquels il y en avait des plus grands maitres. Lorsque le gouvernement donna ordre que l'on transporta à Paris les chefs-d'œuvre de la Belgique, on chargea plusieurs personnes employé a cet effet de descendre ces tableaux avec précaution pour pouvoir ensuite les emballer, ces barbares trouvent qu'il était trop long de decrocher ces tableaux et de les descendre avec le cadre avoient mis en oeuvre un moyen bien digne d'eux pour s'en oter l'embarras ; ils appayoient une echelle sur le tableau, montoient jusqu'a sa hauteur et puis avec leurs sabres ou leurs couteaux ils le découpaient en lanieres qui tomboient sur le pavé humide de l'église, et restoient la jusqu'à nouvel ordre. Lorsqu'on venaint ensuite les chercher, ces morceaux étaient pourris, plusieurs tableaux de Rubens ont été descendus de cette maniere. Dans la Cathedrale d'Anvers, jadis le plus bel edifice de la Belgique maintenant couvert des décombres du marbre des autels ; on voyoit assez près de la fameuse descente de Croix, une statue antique qui faisait un des plus précieux ornements de l'Eglise ; les vandales chargés de la descendre attacherent un cable au cou de la statue, et le tirant avec force, de la même manière dont on abbat les arbres, ils la précipiterent sur le pavé ou elle fut brisée et reduit en morceaux, et comme si ce sacrifice n'eut point suffi à leur rage destructrice, ils les pilerent sur le champ pour en transformer les vestiges en poussière. Les mêmes procédés ont été employés dans beaucoup d'endroits, tant sur les tableaux que sur les statues.

Les tableaux de l'abbaye de Rovendael (*Roosendael?*) ont été vendus 75

florins (environ 144 fs.) on en a vendu à Anvers et aux environs pour le prix de 10 ou 15s pièce. Nous devons le peu de bonnes choses qui restent encore a l'ecole centrale, au zele et a l'activité du Citoyen Herreyns professeur de peinture encore a-t-il eu la douleur d'en voir mutiler plusieurs sous ses yeux sans pouvoir s'y opposer, je ne m'étendrai pas d'avantage sur les ravages de ce vandalisme affreux que l'honnete homme voudroit pouvoir effacer de son souvenir et la france de son histoire; mon but principal, citoyens administrnteurs, en vous envoyant ce catalogue et cette note preliminaire, a été de vous faire sentir l'importance et la necessité de renvoyer au musée des deux Nêthes quelques uns des tableaux de ces peintres qui jadis illustrerent Anvers. Les dispssitions des Elèves ont besoin d'être secondées par la vue des ouvrages des grands maitres ; il faut que leurs leçons muettes raniment le Génie des jeunes artistes et leur donnent le désir d'imiter ces hommes habiles. On leur parle de Rubens, plusieurs d'entre eux trop jeunes encore, n'ont point même vu de tableaux de cet homme célèbre : il est cependant leur premier modèle, mais ils le vantent sans le connaitre.

Nous ne possedons ici aucuns bons tableaux de l'école Italienne ni de l'école Françoise, il serait egalement nécessaire d'en avoir de l'une et de l'autre. Le museum de Paris riche des tributs de l'Europe peut sans s'appranvrir, faire quelque largesse a celui d'Anvers. Le Gouvernement serait bien recompensé de ce leger sacrifice par le zele que mettraient les artistes flamands à se rendre dignes de marcher à coté de ceux de Paris, et par les tableaux dont ils pourraient un jour enrichir le musée central de la capitale, en vous rendant aussi, citoyens administrateurs, le juste tribut de leurs succès.

Salut et considération etc. »

« Anvers, 19 Fructidor an IX.

Le Prefet, etc.

Au Citoyen Ministre de l'Intérieur,

Citoyen Ministre !

Je viens de lire dans le no 345 du moniteur le rapport que vous avez fait aux conseils le 13 de ce mois sur le placement des tableaux dans quelques villes déparmentales.

J'y ai remarqué avec beaucoup de satisfaction cette phrase : « Les habitans d'Anvers de Montpellier, des Andelys s'enorgueilliront de montrer à l'étranger des chefs-d'œuvres de leurs compatriotes, Rubens, Bourdon et

Poussin. » Elle me fesait croire que pour motiver L'orgueil des habitans d'Anvers, cette ville recevrait de la munificence du Gouvernement une partie des tableaux qui lui furent enlevés ; cependant je ne la trouve point au nombre des quinze villes destinées pour recevoir les dépôts des tableaux.

Je trouve encore dans votre rapport cette autre période que je vous demande la permission de transcrire en entier. « Les monuments de la peinture ne peuvent pas etre disséminés au hasard sur les divers points de la France. Pour que ces collections soyent profitable à l'art, il faut ne les former que là ou des connaissances déja acquises pourront leur donner de la valeur et ou une population nombreuse et des dispositions naturelles feront présager des succés dans la formation des élèves.

Il n'y a pas un mot dans ces phrases qui ne soit applicable à la ville d'Anvers, et parconséquent rien qui ne dut faire croire que la ville serait un lieu de dépôt ; et si elle n'est pas comprise au nombre des villes favorisées, j'avoue que je ne peut pas l'attribuer à une volonté déterminée, mais seulement à Erreur.

Dans cette persuasion, C. M., je n'aurais pas besoin de vous retracer les droits de la ville d'Anvers. Je vous demande cependant la permission de le faire succinctement moins pour les établir que pour les rappeller

La population est nombreuse, lors du dernier recensement elle passait 56,000 ames ; elle s'accroit tous les jours.

Il serait difficile de disputer au berceau de l'école flamande l'avantage DE CONNAISSANCES DEJA ACQUISES ET DES DISPOSITIONS NATURELLES. On aurait trop beau jeu si l'on voulait citer en preuve Rubens, Van Dyck, Jordaens, Diepenbeke, Bloemaert, Otto Venius, Frans Floris, Schut, Quellin, Quinten Metsys, Snyders, De Vos, enfin cette longue liste d'hommes habiles qui tous naquirent à Anvers, ou qui y recurent les leçons de leur art. Je peux me contenter de citer parmi les modernes les trois meilleurs peintres de fleurs qui soyent à Paris ; les deux Spaendonck et Van Dael qui sont élèves de l'academie d'Anvers, et dans cette ville je puis citer le Directeur Herreyns habile peintre d'histoire qui a conservé la couleur et l'enthousiasme de ses prédécesseurs, Ommegank le meilleur peintre d'animaux qui soit en Europe, Van Brée jeune encore mais qui marche rapidement sur les traces des grands hommes. Je pourrais enfin vous citer une foule d'élèves qui tous se distinguent deja par un mérite qu'on envierait même à Paris, tels sont C. M., les droits actuels de la ville d'Anvers, ils sont si prépondérans que s'il fallait ouvrir un concours entre les peintres et les élèves qu'elle possède et ceux des autres villes désignées pour avoir des dépôts, j'ose affirmer qu'Anvers conserverait la Gloire de son ancienne Ecole.

Je ne peux pas croire, C. M. que votre intention soit de refuser des modeles a une ville toujours celebre par la peinture, dont la possession procure à la France l'avantage d'avoir a elle seule deux des trois ecoles connues, qui a

produit les Grands Artistes dont les chefs d'oeuvres ornent le muséum de Paris, et qui soutient sa réputation par une étude suivie et par des Professenrs et des élèves distingués.

L'academie d'Anvers subsiste sans interuption depuis l'an 1490, on y dessine, ou y peint d'après nature. J'y distribue chaque année des prix : j'ai eu l'honneur de vous en informer et vous y avez applaudi ; enfin pour recompenser le zèle des élèves, je viens d'ajouter à la collection des platres de l'academie celles des figures moulées sur les antiques du muséum de Paris. Tout est donc disposé pour seconder les dispositions naturelles des habitans et les connaissances deja acquises, il n'y manque que des tableaux.

A ces considérations pour les arts, j'en peux, C. M. ajouter une bien puissante à vos yeux : celle de la justice, la ville d'Anvers à plus fourni de beaux tableaux au muséum que toutes les autres villes de la Belgique ensemble. Je n'ai besoin que de citer la descente de croix le plus renommé des tableaux de Rubens. Est-il Croyable que le Goüvernement ne restituera point à une ville dont les dépouilles enrichissent la collection nationale, une partie des tableaux qui jadis y fesaient venir les étrangers de toutes les parties de l'Europe ?

En demandant des tableaux pour Anvers je ne prétends point m'opposer à ce que vous en donniez à Bruxelles. Je sais que cette ville a besoin de dédomagements, mais j'observerai seulement qu'elle n'est plus la capitale des Pays-bas, elle n'est qu'une ville de la Belgique donc les droits sont communs à tous les autres et leur sont subordonnés dans beaucoup de circonstances. Celle ci en est une. Anvers est la patrie des arts, la peinture y est naturalisée, elle ne l'est point à Bruxelles ; les plus grands artistes de l'école flamande sont sortis d'Anvers, Bruxelles ne jouit point des mêmes avantages. Anvers ne peut donc pas être moins bien traitée que Bruxelles, et je me crois modeste en ne demandant que la parité.

Votre rapport, C. M., justifie le voeu que j'exprime pour Anvers. Rien ne s'oppose à ce que deux villes du cidevant Brabant deviennent des dépôts de tableaux puisque deux villes de la ci-devant Normandie, Rouen et Caen, et deux villes de la ci-devant Brétagne, Nantes et Rennes jouissent de cet avantage. Aucune d'elles n'a des motifs aussi légitimes qu'Anvers.

Au moment ou j'ai lu votre rapport, C. M. je me confiais tellement dans la justice du gouvernement relativement à la distribution des tableaux que je me disposais à demander votre autorisation pour faire un Museum dans cette ville. J'ose esperer que je le pourrai encore et que Daignant réparer l'oubli qu'on a fait, vous permettrez aux habitans d'Anvers de s'enorguellir en montrant aux étrangers les chefs d'oeuvres de leurs compatriotes, au lieu de s'attrister en songeant qu'ils leur furent tous enlevés et que le Gouvernement ne leur en a point rendu.

Salut et respect etc. »

Na den val der Fransche overheersching werd deze schildery door eenige kunstminnaers uit het Muzeum na de St Jacobs kerk, ter verheerlyking van Rubens kapel, overgebracht; de kopy bevindt zich thans in 't lokael der doopvonte.

30. — *Bladz.* 103.

By de verkooping, in 1786. der schilderyen afkomstig van de geestelyke gestichten, tydens het Oostenryks bestuer vernietigd is deze schilderye voor 1300. guldens verkogt; en in 1788 by de veiling der verzameling van den H. Horion, te Brussel, voor 1125. guldens.

31 — *Bladz.* 105.

Dit portret, benevens deze H. familie, doorgaens 't papegaeiken genaemd, door de fransche kommissarissen naer Parys vervoerd en in de Galerie van den *Louvre* geplaetst; tydens het keizerryk werd de schildery, eene H. familie verbeeldende, van 's keizers wegen aen het Muzeum van Antwerpen geschonken; het portret maekte deel der meesterstukken, in 1815 wedergehaeld en bevindt zich thans in het koninklyk Muzeum van Antwerpen.

By het wegnemen dezer schilderyen eischte men een bewys van aflevering, het ontfangene luidt als volgt :

« Anvers 22 thermidor l'an 2me de la republique une et indivisible.

Nous, Berbier lieutenant d'hussard, Leger, adjoint aux adjns generaux nommés par les representants du peuple pour la recherche des peintures et sculptures dans les pays Conquis, reconnaissons avoir enlevé deux tableaux des salles de l'academie, un portrait de Devos et l'autre une sainte famille par Rubens.

Les Commissaires

(GETEEKEND) { BERBIER.
LEGER. »

32. — *Bladz.* 106.

Deze schildery benevens de drie schetsen zyn door de fransche kommissarissen naer Parys gezonden, en hebben aldaer deel gemaekt der Galerie van den *Louvre*.

By de terughaling onzer meesterstukken, was de schildery verbeeldende

eene met allerhande groot en kleyn wild en vruchte opgehoopte tafel, by de daerstelling der Muzeums in de departementen, aen dat Lyons geschonken, de drie schetsen zich nog te Parys bevindende werden door de ten dien einde afgevaerdigde kommissarissen wedergebracht, en vereerlyken thans het koninklyk Muzeum dezer stad Antwerpen.

33. — *Bladz.* 106.

De twee schetsen hebben deel gemaekt der meesterstukken, tydens de fransche overheersching vervoerd, en zyn in de galerie van den *Louvre* geplaetst geweest; sederd de terughaling onzer meesterstukken, maken dezelve deel der verzameling van het Muzeum te Antwerpen.

34. — *Bladz.* 114.

Alle deze tafereelen zyn tydens de overheersching door de fransche kommissarissen naer Parys vervoerd alwaer ze in de galerie van den *Louvre* geplaetst werden.

Aengaende het tafereel van den Altaer der Kolveniers gilde luidt hen register als volgt:

« Op seven September 1611 is het stuck op de camer der Coloveniers-gulde aenbesteet aen Petrus Paulus Rubbens ter presentie van den hooftman heer Nicolaes Rockocx.

Op dry visitatien van het peneel ten huyse van ditto Rubbens anno 1611 is betaelt aen drinckgelt aen de discipels en de beschenkinge van wyn f. 9-10.

In het jaer 1612 is het stuck uytgehaelt uyt het huys van ditto Rubbens.

Betaelt aen de aerbeyders voor het voeren van de stoffen van houtwerck, peneel, als het afdoen van het stuck van den solder tot in den vloer ten huyse van P. P. Rubbens, van uyt het selven huys te voeren naer de capelle, leveringe van berdt daer toe verbesight, ende andere materialen, mitsgaders ook van verscheyde gelaeghen soo in 't besteden met de aennemers als wercklieden by specificatie. . . . . f. 176-14 $^1/_4$ —

Den 4 december 1613. is de oude schilderye van den autaer vermangelt tegens een stuck avontmael geplaceert voor de schouwe op de guldecamer.

Op St Magdalena dagh 1614. is geweyt den nieuwen autaer van de Colveniers-gulde in de cathedrale kercke van O. L. V.

Op 8 january 1615 is geaccordeert met P. P. Rubens ende David Remeens vergulder nopende hun naer werckt, ende alsdan met hun present de oude dekens verteert. fl. 46-18. —

Item alsdan aen P. P. Rubbens betaelt op rekeninge van syne t'achterheyt by quittancie. . . . . fl. 1000. —

Item ook betaelt aen David Remeens vergulder voor 't vergulden van de schilderye ende byvalle by kwittantie. . . . . fl. 110. —

Op 25 july 1615 geaccordeert met François de Craeyer over het opmaeken van den muer tegens den hof van P. P. Rubens.

Betaelt anno 1615 f. 40-2 voor 323 potten bier gedroncken by de arbeyders in 't maecken van den muer ende huysinge daer af P. P. Rubbens de helft van het bier moet gelden ten respecte van den muer, ende voorder niet.

Item alsdan betaelt aen de erfscheyders voor 't meeten van de nieuwen gemetsten muer daeraf P. P. Rubbens de eene helft moet draegen. f. 4. —

Item quamp goet aen François de Craeyer. . . . . . f. 149. —

Voor het opmaeken van den selven muer boven den accoorde met hem aengegaen aengaende synen vrydom.

Anno 1615 betaelt. . . . . f. 8-10. —

Voor een paer handschoenen geschoncken aen de huysvrouwe van P. P. Rubbens als besproocken.

Den 16 decemb. 1622 heeft den deken Jan Leese, ter camer overgelevert de generale quittantie van P. P. Rubens schilder, daer by hy bekent voldaen te syn van de somme van vier hondert ponden vlaems, in volle betaelinghe van het maecken van de schilderye staende op den autaer, in dato 13 febr. 1621.»

Het koninklyk Muzeum te Parys bezit eene met kryt wel afgewerkte teekening van dit tafereel, dezelve is door eenen leerling begonst, en door Rubens, voor den graveerder, afgewerkt.

By den val der fransche beheersching werden deze tafereelen gedeeltelyk uit Parys door de afgevaerdigde kommissarissen wedergehaeld en in deze kerk herplaetst; het portret van Moretus zegde men nooit ontfangen te hebben. De familie Moretus eischte de schilderyen hunner familie het welk den 16 april 1816. wegens den Gouverneur aen den Hre Louis Moretus door de volgende DEPÊCHE en op de daer in vermelde voorwaerden werd toegestaen :

» *à Monsr Louis Moretus Marché de vendredi à Anvers.*

Je vous previens, Monsieur, que, j'ai autorisé le Directeur du Musée de cette ville de vous faire remettre les tableaux de l'epitaphe de votre famille, afin que conformement à votre demande et en exécution de l'art. 4 de l'arreté de Mr le Commissaire général pour l'instruction publique des arts et sciences du 15 mars dr vous les fassiez restaurer avec les soins que ces objets précieux de l'art reclament, et qu'en suite vous en fassiez la remise aux Marguilliers de l'église de Notre Dame à Anvers pour y être conservés à perpetuité. »

Het bevel het welk aen den Hr Herreyns ten dien einde werd afgevaerdigd luide als volgt :

» *Autorisation de remettre à la famille Moretus les tableaux de l'épitaphe de cette famille.*

Anvers 16 avril 1816.

à Mons. Herreyns directeur de l'academie Royale de peinture à Anvers.

En execution de l'artticle 4 de l'arreté de Mr le Commissaire général pour l'instruction publique des arts et sciences, du 15 dernier, je vous autorise Monsr à remettre à la famille Moretus l'épitaphe de cette famille, à charge par elle de faire restaurer ces tableaux à ses frais et de les rendre ensuite aux Marguilliers de l'église de notre Dame a Anvers pour y être conservé à perpétuité. »

By deze aflevering ontfing den Hre Herreyns een bewys van aflevering van den volgenden inhoud :

» Le soussigné reconnait avoir reçu es mains de Monsieur Herreijns, Directeur principal de l'Academie des Beaux arts et des sciences en la ville d'Anvers, deux tableaux, l'un réprésentant le dernier jugement pr Backer, l'autre la résurrection de nre Sauveur, pr Rubbens, le premier fesant partie de l'épitaphe de Plantin et le second de l'Epitaphe de la famille de Moretus. fait à Anvers ce 29 Avril 1800 seize.

(GETEEKEND) LOUIS MORETUS. »

Het tafereel 't welk tot het epitaphium van Alexa. Goubau, en zyne gemalin behoorde, was tydens het keizerryk aen 't Muzeum van Tours onder de benaming van : *epitaphe de Plantin*, van 's keizers wege geschonken.

De familie Michielsens verstorven zynde werden de drie schilderyen van derzelver epitaphium in het koninklyk Muzeum van Antwerpen geplaetst, alwaer dezelve zich thans nog bevinden benevens den val der muitige engelen door Frans Floris; de oorspronkelyke in het graeuw geschilderde schets van het epitaphium's tafereel maekt thans deel der verzameling van wylen den Hr Schamp te Gend;

Men schonk aen deze kathedrale in vergoeding het altaer stuk, met deszelfs twee luikdeuren, van het hooge koor der voormalige H. Walburgis kerk; by welkers ontfangst de Hren fabriek meesters eene kwittantie gaven luidende als volgt :

« De ondergeteekende, Pastor, Fabrique en kerkmeesters der Cathedrale kerke van Onse L. Vrouwe binnen Antwerpen verclaren by deze aen hun in bovengemelde qualiteid overgelevert zyn door d'Heer Guills Herreyns Directeur der Koninglyke Academie der Schilderkonst alhier de volgende schilderyen.

Primo de Hemelvaert van de H. Moeder Gods.

2o de Afdoeninge van den Saligmaker vant Cruys en 2 deuren.

3° de Opregtinge van 't Cruys van onsen Saligmaker en 2 deuren alle geschildert door Petrus Paulus Rubbens, ende ten einde de selve te plaetsen in boven gemelde kerke, Dienende dit aen gemelden Heer Directeur tot bewys ende Decharge.

Antwerpen 5 Juny 1800 en sestien.

(Geteekend) G. J. B. VAN BOMBERGHEN Pastor.
J. B. VAN LANCKER.
Guill^s P. J. CLAESSENS,
A. J. KANNEKENS.
Joseph. J. LE GRELLE.

Den 21 Aug. 1819, schreven ze den volgden brief aen de kommissie van bewaring der kunst-voorwerpen.

« Les Curé et Marguilliers de l'église Paroissiale de Notre Dame d'Anvers.

A Messieurs composant la Commission pour la Conservation des objets d'art etc. etc.

Messieurs,

En reponse à la lettre que vous nous avez fait l'honneur de nous ecrire le 14 Juin dernier, tendant a demander la signature d'un Proces verbal, que vous nous avez fait parveuir a cette fin, relativement à la Remise de quelques tableaux recouvrés sur la France, et appartenant à l'église de Notre Dame en cette ville, nous avons celui de repliquer que nous avions cru avoir satisfait a cette formalité par le recu détaillé que nous en donnames dans le tems a Monsieur G. Herreyns, entre les mains du quel il doit se trouver, et qui justifioit en plein de cette Remise, mais puisque vous nous demandez iterativement la signature du projet du Proces verbal tel que vous nous l'avez fait parvenir, et qui contient la clause d'un Echange de tableaux, 1° de celui représentant Jesus descendu de la Croix. pleuré par la Sainte Vierge, St Jean, la Magdalene et Joseph d'Arimathie, avec les volets, l'un la Sainte Vierge avec l'Enfant Jesus, et l'autre St Jean Evangeliste, designés sous les n°s 14, 15 et 16, peints sur bois par P. P. Rubens, et 2° Celui représentant la Chute des Anges Rebelles par Frans Floris, designé sous le n° 2, Contre celui representant l'elevation en Croix de Notre Seigneur avec ses deux volets, representant la Sainte Vierge, St Jean, et les Saintes femmes eplorées, au revers St Eloy et Ste Walburge, et l'autre l'appret du supplice des Larrons, au revers un St Eveque, et une Sainte, peint par P. P. Rubens, designés sous les n°s 52, 53 et 54, prevenant ce dernier de l'église demolie de Ste Walburge;

nous devons vous dire avec franchise, Messieurs, qu'il n'est pas en notre pouvoir de Contracter un engagement pareil, ni aucun autre qui tendrait a une alienation quelconque : Nous ne sommes que les administrateurs et les gardiens, et cette qualité nous oblige non seulement a remettre a nos successeurs tous les objets confiés a nos soins, mais a reclamer encore ceux qui ont été enlevés a Notre Eglise, et qui se trouvent au Museum de cette ville. Nous ne pouvons non plus vous cacher, Messieurs, qu'au tableau désigné sous les nos 14, 15 et 16, il est attaché une Fondation dont notre devoir nous oblige de reclamer le retour de ce monument, et l'execution de la Fondation.

Les motifs allegués ci-dessus nous defendent donc de signer la pièce, comme elle est conçue; mais nous sommes prets a vous faire parvenir le Proces verbal, tel que nous avons l'avantage de vous le joindre ici :

L'an mil huit cent et seize, le dernier jour du mois May, a qnatre heures de relevée, nous soussignés, ... nous sommes transportés, accompagnés de Monsieur F. J. Vermoelen Maire de la ville, faisant partie de la commission pour l'objet dont s'agit, a l'Eglise paroïssiale de Notre Dame de cette ville, à l'effet d'y operer, et d'y constater le placement de sept tableaux, qui ont été remis a Messieurs Le Curé et Marguilliers de la dite Eglise, dont 1o un represente l'Assomption de la Sainte Vierge . . . . 2o un representant la descente de la Croix . . . . et finalement un tableau representant l'elevation en Croix avec ses deux volets, dont celui de droite represente la sainte vierge, St Jean, et les Stes femmes eplorées, au revers Ste Eloy et Ste Walburge, et celui de gauche l'appret du supplice des larrons, au revers un St Eveque, et une sainte, egalement peints sur bois par P. P. Rubens, designés comme dessus sous les nos 52, 53, et 54, provenant de l'église demolie de Ste Walburge de cette ville, avons déliberé avec eux (y presens) sur le placement le plus avantageux de ces tableaux, et trouvé que le fond du Choeur, ancien emplacement du No 13 (l'assomption) etoit celui qui lui convenait encore sous tous les rapports; et avons choisi de concert avec le dit conseil de Fabrique pour la descente de Croix avec ses volets, le mur contre lequel repose le petit Autel dans la branche inferieure gauche de la Croix de l'église en face de la petite nef gauche ; et pour l'elevation en Croix avec ses volets celui contre lequel repose le petit Autel dans la branche inferieure droite en face de la petite nef droite : En consequence avons arrêté le placement de ces tableaux dans le sens susdit, qui s'est operé sans le moindre accident. Avons invité les dits Messieurs Curé et Marguilliers de signer avec Monsieur le Maire et nous le present proces verbal, pour acceptatien et reçu des dits tableaux, sous clause formelle de ne pouvoir aliener aucun d'eux sans y etre autorisés par le gouvernement, de n'y apporter ou laisser apporter aucun changement de place, nettoyage ou restauration quelconque sans avoir au préalable le consentement du conseil de conservation. A quoi qu'ils se sont engagés, et ce qu'ils ont promis, eux et leurs successeurs, et ont signé, Anvers jour et an comme dessus.

Voila Messieurs, le projet du Proces-verbal que nous sommes prets a vous faire parvenir, qui avons l'honneur d'être avec une parfaite consideration.

Messieurs

Vostres humbles Serviteurs.

G. J. B. VAN BOMBERGHEN Curé.
A. J. KANNEKENS.
J. B. VAN LANCKER.
Joseph J. LE GRELLE.

Anvers ce 21 Aout 1819. »

Wanneer de wagens met de meesterstukken geladen Brussel binnen trokken werden dezelve van overheids wege na de Groote merkt vergeleden, men beweerde dat alle de wedergehaelde meesterstukken, in hare hoedanigheid van hoofdstad der zuidelyke provintien, haer muzeum in rechte toebehoorden.

Op het vernemen van dezen onrechten aenslag was de onrust te Antwerpen niet klein, er vertrok aenstonds eene deputatie naer den Haeg, om aen *Z.* M. den echten staet van zaken kenbaer te maken; deze deputatie werd den 24 november in voorloopig gehoor by den Heer Falck, minister van staet en binnenlandsche zaken. en den Heer Repelaer, voornamen kommissaris van 't openbaer onderwys, ontfangen; welke deputatie door den volgenden brief aen den *Maire* van Antwerpen, berigt gaf nopens haer onthael :

« La Haye le 24 Novembre 1815.
à 3 heures de relevée

Monsieur le Maire,

Aujourd'hui nous avons eu les audiences préalables de leurs excellence le ministre d'état Falck, de l'intérieur et de Mr Repelacr commissaire spécial de l'instruction publique, les conférences qui ont eu lieu promettent le résultat le plus heurenx et plus satisfaisant pour les Anversois. Cependant comme nous ne pouvons rien préjuger des intentions du Roi auquel nous avons sollicité une audience il sera impossible de vous dire quelque chose de positif avant deux jours.

La copie du decret que nous avons l'honneur de joindre à la présente vous prouvera Monsieur le Maire qu'il n'a pas été question de faire déposer

27

les tableaux à Bruxelles et que ce n'est que la jalousie peut être qui a fait mettre cette intention en avant par les Bruxellois, peut être pouvons nous espérer que le convoi général sera dirigé sur Anvers pour le tirage ordonne par le décret précité en être fait dans notre ville, qui en effet a des reclamations a faire sur plus de la moitié dans la totalité. Cette observation qui a été mis particulièrement en avant a été senti par les ministres prevenus tous par les rapports de son excellence Mr le Baron de Keverberg et dont les démarches prouvent combien ce magistrat fait des efforts pour faire refleurir les arts dans sa province.

Monsieur Verdussen renverra auprès de vous les membres de la société d'encouragement, Monsieur le Maire pour avoir connaissance des dispositions faites.

Nous avons l'honneur etc.

(Geteekend) L. S. GEELHAND adjt.
Frans A. VERDUSSEN.
J. B. SMITS. »

Den 25 nov. werden deze Heeren in byzonder gehoor by Z. M. door den Hr Repelaer ingeleden, het Rekest welk men aenbood luide als volgt:

« Aen zyne Majesteyt Willem den eersten,

Sire,

Niets kan vergeleken worden aen de vreugd die uwe onderdaenen van Antwerpen gesmaekt hebben, op de tyding der terug keerende konststukken uyt Parys, dan alleen de pynelykheyd van den uytstel om deeze in hunne stad te zien aenkoomen, mits onverwagt te Brussel het bevel aen de gedeputeerde van uwe Majesteyt wird gegeven, om de kassen aldaer af te laeden, het geen nogtans, om het groot gevaer van onheyl, nog opgeschorst is, tot dat uwe Majesteyt beslissche of de onmiddelyke overvoering der stukken aen Antwerpen ontrukt, geen plaets grypen kan.

De wagens die deze schatten terug brengen zyn te Parys zoo gelaeden, dat alle de schilderyen die aen de Provincie van Antwerpen toebehoort hebben, zig by elkander bevinden, en de bewaerplaets waer in zy zouden gebragt worden, is zoo gunstig, als eene stad die opleveren kan. Deeze omstandigheden hadden op onze konst-minnende medeborgeren zulken invloed, dat zy een glansryk volks-feest ter inhulding deézer konst werken hadden aen-

geregt toen helaes! het algemeen verlangen eensklaps verydeld wird, voór welkers bekrooning wy echter nog met een hoopryk vertrouwen uwe Majesteyt smeeken.

Mogten wy zelve, Sire, draegers worden van het genaedig besluyt uwer Majesteyt! op dat de geéne die in onze handen hunne belangen, hoop, en vrees gestelt hebben, door ons ook weder een nieuw bewys erlangen, der vaderlyke goedheyd van uwe Majesteyt.

Wy zyn

Sire

Van Uwe Majesteyt,

De nederigste en gehoorzaemste dienaeren en onderdanen,

L. S. GEELHAND.
Frans A. VERDUSSEN.
J. B. SMITS.

In den Haeg 25 November 1815. »

Het Rapport van den Gouverneur der Provintie, Baron De Keverberg De Kessel, was van den volgenden inhoud:

« *Sire,*

La rapport que je prend la tres respectueuse confiance d'adresser à votre Maj. elle même, est dans son objet bien plus important, qu'il ne parait au premier abord.

D'un autre coté la décision a y intervenir sera nécessairement prompte, et semble pouvoir se rattacher a plus d'un ministère.

Je crois donc Sire! devoir, dans cette occasion, user sans perte de temps de la prerogative, que par l'article 5 de son instruction provisoire votre Maj. a daigné accorder a ses gouverneurs de province en soumettant à son auguste personne même l'expose succint, que je vais consigner ici et les reflexions que je me permettrai d'y ajouter.

Depuis hier les villes de Malines et d'Anvers sont livrées à une inquiétude et a une agitation dont il me serait difficile de tracer un tableau exact.

Ces anxiétés qui ne tarderont pas a se propager dans toute la province, sont causées par le retard inattendu qu'éprouve le retour des monumens des arts enlevés il y a vingt ans de ces villes.

On a connaissance de leur arrivé a Bruxelles, on sait qu'ils y sont retenus en attendant les ordres de votre Maj. on craint qu'on ne fasse des efforts aupres de vous Sire! pour en enrichir quelque Musée étranger a cette province, et telle est le prix qu'on attache à leur possession, qu'il n'y a nulle autre perte à laquelle on ne souscrirait plutôt qu'a celle-ci. Aussi, Sire! les alarmes sont générales et presque universelles; et pour calmer les esprits j'ai cru ne pas devoir m'opposer au départ d'une députation pour la Haie, qui va porter les très-humbles sollicitations de la ville d'Anvers au pied du trône de Votre Maj.

Ce n'est pas a moi Sire! d'examiner ce que la justice et les intérêts des arts semblent demande dans cette circonstance, les intentions et les principes de Votre Maj. sont connus, et personne ne les revere plus que moi.

Mais il est une verité de fait, qu'il importe que Votre Maj. connaisse dans toute son étendue, avant qu'elle ne se decide, c'est que le sort des monumens, dont j'ai l'honneur de l'entretenir, exercera une influence des plus favorables ou des plus funestes sur l'esprit public de cette Province, et que cette impression sera pour bien longtemps permanente.

Sire! il s'en faut de beaucoup que l'esprit de cette province soit mauvais. Il n'est qu'égaré et encore sur un seul et unique point.

Nos députés aux états généraux ne participent en aucune façon aux menées coupables de ceux qui cherchent a se populariser aux depens du gouvernement. Leur conduite est parfaitement sage et soumise, en partie même dévoué.

Le public voit sans doute avec quelque peine les sacrifices; que la loi financiére leur impose.

Mais un grand nombre d'hommes sensés en sentent la nécessité et n'hesitent point de deffendre en publie comme en particulier la sagesse du mode adopté par Votre Maj.

La Province d'Anvers paiera son contingent dans les quarante millions, même sans beaucoup de murmures, si la contagion du voisinage n'y fait pas de funestes progrès.

Cette haine non moins ridicule qu'injuste qu'on semble professer dans quelques autres provinces contre les hollandais est inconnue chez nous. Les classes distinguées n'aiment pas leur langue, puisqu'ils ne la connaissent pas. On regrette généralement de devoir concourir a payer leur dette. On se plaint surtout que dans la representation nationale ils sont avantagés. Mais on ne les hait point. On les estime même. On sent la nécessité d'établir une union parfaite et l'on est disposé a y contribuer.

Votre Maj. est universellement cherie dans la province dont elle a bien voulu me confier l'administration et le gouvernement. Ceux mêmes qui se plaignent, vous venerent Sire! et sentent le besoin du coeur de s'attacher à Votre Maj.

Il n'est d'obstacle réel à la plus parfaite confiance et au bonheur général,

que les opinions religieuses. Je suis les ordres de mon Roi, et les conseils d'un prince sage et paternel en tachant de vaincre les préjugés par la conviction et la bienveillance. Mes efforts Sire ! ne restent pas sans succès. J'ose dire que l'esprit public s'ameliore, et contracter l'engagement envers Votre Maj. qu'il finira par devenir parfaitement bon.

Mais Sire ! je n'ose pas lui dissimuler qu'il retrograderait d'une manière effrayente, s'il était possible, que nos objets d'arts passent en d'autres mains. Je n'hesite pas même d'ajouter que si un seul tableau fut excepté de la restitution il en résulterait une impression douloureuse dont il serait extrêmement difficile d'effacer le souvenir.

D'un autre coté tout ce que Votre Maj. fera dans cette circonstance en faveur de la Province sera consideré comme un acte de bonté et comme un éclatant bienfait, il sera possible d'en tirer le plus grand avantage, qui s'accroitera encore des alarmes actuelles.

J'ose d'après cela supplier instamment Votre Maj. de daigner statuer.

1° Que les monuments des arts dont la province d'Anvers a été spoliée, lui soient restitués integralement.

2° Qu'on rendra aux établissemens encore existans les objets dont ils étaient jadis possesseurs.

3° Que les autres seront déposés au Musée de la ville d'Anvers.

Je ne demande pas pardon a V. Maj. de l'entière franchise, qui regne dans ce rapport, elle veut la vérité, premier besoin des princes vertueux. Personne plus que Votre Majesté est digne d'en entendre le langage ; et lorsque j'ai deposé le serment de fidelité en ses mains, j'ai contraeté l'obligation de ne pas lui la cacher, lorsqu'il est utile de le relever. C'est l'unique moyen que je connaisse pour bien servir votre Maj.

Je suis etc.

De v. Maj. etc. etc.

Anvers le 22 nov. 1815. »

Den Hr J. B. Smits, onderrigte den *Maire* van Antwerpen, nopens het onthael by Z. M. door den volgenden brief :

« La Haye le 25 Novembre 1815.

Monsieur le Maire,

Au moment où nous avons l'honneur de vous adresser la présente tous nos voeux sont remplis et notre mission conséquemment terminée : ce matin nous

avons été admis à l'audience de Sa Majesté chez laquelle nous avons été introduits par Monsieur Repelaer commissaire general de l'instruction publique. Le Roi nous a reçu avec une affabilité qu'il est impossible d'exprimer et après avoir reflechi sur les considerations exposés il a ordonné pour que tous les tableaux de notre province soient immédiatement dirigés sur Anvers. Nous partirons ce soir de la Haye.

S. M. à exprimé sa satisfaction sur l'amour des arts qui animent les Anversois et saura apprécier la différence qui existe entre eux et les Habitans de Bruxelles pour ce qui regarde cet objet.

(Geteekend) J. B. SMITS. »

Z. M. nam nog den zelfden dag, aengaende deze zaek, 't volgende besluit :

« Wy Willem by de Gratie Gods koning der Nederlanden Prins van Oranje Nassau Groot hertog van Luxemburg. etc etc. etc.

Gelet op artikel 3 van ons besluyt van den 6 october 1815 n° 13. waerby wy ons hebben voorbehouden om nader de bestemming te bepalen van zoodanige der uit Parys te rug komende schilderyen en kunstwerken, als indertyd toebehoort hebben aen kerken die niet meer aen den Gods-dienst toegewyd zyn, of aen openbare stigtingen thans niet meer aenwezig.

Gezien het advies van den Gouverneur der Provintie Antwerpen, in dato 22 November 1815, nader aengedrongen door eene deputatie door de stad Antwerpen speciael ten dien einde erwaerds gezonden.

En gehoord de consideratien van onzen commissaris generael voor het onderwys ende kunsten en wetenschappen.

Hebben goedgevonden en verstaen te bepalen zoo als bepaeld word by deze.

1. De schilderstukken en voorwerpen van kunst en wetenschappen bevoorens uit de Zuidelyke Provintien vervoerd en thans van Parys terug gekoomen, zullen voor zoo verre zy niet overeenkomstig art. 4. van ons besluit van 6 october L. L. in de kerken en publieke gestichten derzelver oude plaets kunnen herneemen, provisioneel vereenigd worden in de hoofdstad der Provintie van welke zy afkomstig zyn.

2. De Provintiale Gouverneurs zullen respectivelyk met de bestuuren der Hoofdsteden en de voornaemste kunstenaers, overleggen op welke wyze in deze vereeniging best kan worden voorzien en zy zullen tevens orders stellen op de goede bewaring en het onderhoud der bedoelde kunstwerken, in afwagting der algemeene maetregelen daar ontrent door onze meergem. commisaris generaal te neemen.

3. De te Brussel aengekomene wagens zullen onverwyld gerigt worden

op de Hoofd plaetzen der verschillende Provintien van welke de kunststukken oorspronkelyk zyn, die zig op de wagens geladen bevinden.

4. De in den hoofde deezes omschreevene kunststukken uit eenige stad of plaets van zuid Braband afkomstig zullen voorloopig in het Museum van Brussel worden nedergelegd en bewaard.

Onze commissaris généraal voor het onderwys en de kunsten en wetenschappen is belast met de uytvoering van het tegenwoordig besluit.

'S Gravenhage den 25 November 1815.

(Geteekend) WILLEM.

Van Wege den Koning,

(Geteekend) A. R. FALCK. »

Het verslag der kommissie, aen den *Maire* van Antwerpen toestierd, luidt als volgt :

« Bruxelles 27 nov. 1815.

Au Maire d'Anvers,

Aujourd'hui par la déligence nous avons reçu la nouvelle satisfaisante par une lettre datée de la Haye du 25 de ce mois de la deputation que vous avez dirigé aupres de sa Majesté, que les tableaux de notre province doivent être transferes à Anvers, une autre lettre en date du 26 de Dordrecht nous envoyée par la meme deputation, contenant les mêmes nouvelles nous était adressé par les Messieurs en cas que la première ne nous aurait pas parvenue.

Nous ne pouvons pas vous exprimer Monsieur le Maire combien cette bonne nouvelle nous a surprise, vu que de grand matin l'on a conduit toutes les voitures qui étaient sur la grande place au local du Musée ou on a commencé de suite a les decharger.

Les nouvelles reçu nous les avons communiquées de suite à Mr le Maire et l'avons prie de vouloir suspendre le travail du dechargement il nous a repondu, vu le passage des troupes prussiennes qui commence demain qu'il n'osait pas les risquer sur la place vu sa responsabilité, et les ordres qu'il avait.

Nous nous sommes rendu chez Mr le baron Teechman, pour lui demander

la même chose, sa reponse était qu'il ne savait meme pas, que les voitures étaient transporté au Musée et qu'il ne pouvait rien aux ordres qu'avait Monsieur le Maire pour les faire decharger, et qu'aucun ordre contraire ne lui était parvenue du Roi, en attendant l'on continue toujours à nous vexer et nous ne desirons que le moment de les voir arriver officiellement.

Nous avons l'honneur etc. »

By het optrekken der kas waer in het hemelvaerts tafereel der kathedrale was, ontsnapte dezelve uit hare koorden en viel waer de leden der kommissie stonden, welke het gevaer wonderlyk ontkwamen, maer dezelve verplette eenen arbeider die men in eenen wanhopenden staet naer het gasthuis overbragt.

De wagens vertrokken den 3 dec. uit Brussel, en werden met blydschap en vreugde viering den vyfden december binnen Antwerpen ingehaeld.

Het volgende rapport van groot belang zynde, laeten wy hier plaets grypen, om zyn groot aenbelang:

« A. S. E. le commissaire général de l'instruction publique, des sciences et des arts.

La victoire vient de réparer les abus de la victoire; des traités équitables remplacent ceux que la force seule avait dictés; et les monumens des arts que la France avait enlevées de la Belgique et de la Hollande sont au moins en grande partie rendus au Roiaume des Pays-bas.

Reconquis par les efforts de la nation entière réunie sous les bannières de son Roi, retrocedés à ce monarque par la puissance qui les possedait par la guerre et les traités, ces ehefs d'oeuvres attendent aujourd'hui leur destination de la part de S. M. à qui seule appartient le droit de la régler.

Deja ce Prince a decidé par arrêtés Roiaux du 6 octobre et 25 nov. 1815 que les tableaux qui ont été enlevés des églises servant encore au culte ou a des établissements qui continuent de subsister, reprendront leurs anciennes places, et ceux qui ne tombent ni sous l'une, ni sous l'autre de ces catégories, seront provisoirement déposés aux chefs lieux des provinces dont ils ont été enlevés.

Ces actes ont été accueillis avec entousiasme dans toute la Belgique et nommément dans la province d'Anvers. Dans l'exces de l'allégresse générale on les y regarde même comme des concessions définives cependant ils ne sont jusqu'ici que des gages d'esperance, car ils ne statuent encore rien ni sur la propriété des tableaux, ni même sur la stabilité de la destination à laquelle

ceux-ci vont être affectés, Ils ne font que manifester les intentions actuelles du Roi, intentions que rien n'empêche S. M. de modifier a l'avenir si et quant elle le juge convenable.

Cette indépendance de tout engagement irrévocable que le Roi conserve jusqu'ici est un acte de haute sagesse et, loin d'allarmer les esprits, elle ne peut qu'augmenter les plus belles espérances de ceux qui nourrissent en eux le feu sacré des arts desirent que leurs nobles productions recoivent une destination digne d'elles, et qu'elle ne soient point abandonnées à des vues mesquines, au mauvais goût et a l'insouciance. Le bien même qu'on fuit avec Précipitation·décri de son but et perd une partie de sa nature bienfaisante. C'est à la reflexion à l'établir sur des bases solides et élévées, c'est à elle à concevoir et a combiner des plans qui puissent paraître à la fois grands et utiles, et pour appliquer ce principe au cas actuel, c'est a elle à chercher des moiens qui sans s'écarter du voeu général, fassent servir les monumens précieux dont sa Maj. a la disposition, à la gloire des arts et aux interets de la patrie.

Il semble entrer dans les intentions bienveillantes et généreuses du Roi de restituer définitivement à chaque province sa portion telle qu'elle la possédait jadis dans l'héritage commun des chefs d'oeuvres fruit du genie de nos grands maitres.

Cet acte de magnificence roiale est vivement solicité par un voeu vraiment national. Son effet sur l'esprit public sera permanent et des plus favorables. Tout systeme contraire affecterait douloureusement les habitans de ces provinces et déposeroit dans leurs coeurs des germes de mecontentement et de défiance.

Il est donc extremement désirable que S. M. daigne complèter le bienfait de la liberalité dont elle a fait naître l'espoir. Mais il n'est pas moins important que ce don magnifique transmette à la postérité le caractère de grandeur qui le distingue; et quelque soit la destination qu'il recoive quant a l'usage particulier des objets qui le composent que cette destination soit digne de la majesté des arts et ne détruise pas l'idée d'un vaste ensemble monument de beauté, de bonté et de gloire qui serve de lien commun en même tems à la munificence du monarque, aux intérêts des citoyens d'une province et aux richesses en productions des arts répandus sur sa surface.

Appliquant ces considerations à la province confié à son administration le Gouverneur d'hésite pas d'émettre le voeu qu'il plaira à sa M. de conférer à sa fidele province d'Anvers, considerée comme personne morale et partie intégrante de l'état, la propriété de tous les tableaux reconquis sur la France, qui jadis ont été enlevés de son territoire. C'est ainsi que la donation conservera dans la personne du donataire sa grandeur, sa stabilité et un caractère national centre d'une gloire commune et doux lien d'union pour tous ceux qui y participent.

Il parait cependant avantageux d'admettre une couple d'exceptions à la généralité du proposé peu importantes en soi elles ne réclament l'attention du Gouvernement, que parceque certaines vues d'équité s'y rattachent et qu'en conséquence le public verrait avec peine qu'on s'en écartat.

L'une se réfère à l'épitaphe de la famille Moretus (Etat A Part. I. nº 13) les membres qui composent cette famille en réclament la propriété, font l'offre de faire restaurer à leurs frais et s'engagent à le remettre aux marguilliers de l'église Notre Dame, d'où il a été enlevé, pour y être conservé à perpétuité. Ces propositions sont avantageuses et ne contrarient que insensiblement le plan général.

La famille qui en sollicite l'adoption y met un prix idéal ; ses désirs sont fortifiés de l'assentiment du public et de ceux même qui ont un interet à les combattre. Tout se réunit donc pour que ces propositons soient admises.

L'autre est relative aux trois esquisses de Rubens réclamés par Mr le Maire d'Anvers (Etat A. Part I. nº 8.) Il est vrai qu'elles étaient jadis déposés à l'hotel de ville. Mais la réclamation de Mr le Maire est venu trop tardivement, et ces petites esquisses seront incomparablement mieux placés au Musée, à la propriété duquel la ville concourra sous un double rapport, sans accorder à Mr le Maire tout l'objet de sa demande il parait convenable de rendre à la ville seule, la nue propriété de ces esquisses.

Il est bon de ne pas perdre de vue que la mésure jusqu'ici proposée s'applique exclusivement aux monumens des arts nouvellement reconquis et deja rentrés sur le territoire du Roiaume.

En conséquence le Musée tel qu'il est doté aujourd'hui restera une propriété municipale et c'est son accroissement en richesses qui seulement deviennent l'appanage de toute la Province.

Quant aux tableaux et autres monumens des arts qui en ont été enlevés et qui existant encore en France, S. M. n'a encore rien statué à leur égard. Les habitans de cette province n'en osent pas moins espérer que S. M. daignera aviser dans sa sagesse aux moyens de les réclamer efficacement et que dans sa bonté elle consentira a en abandonner encore la propriété à la province, dont ils rehaussaient l'éclat avant qu'ils n'en fussent enlevés.

En statuant conformement aux propositions ci-dessus développées sur la propriété des tableaux deja revenus de la France, il importe sous un double rapport, de lier cette donation Roiale à certaines conditions qui sont indispensablement réclamées dans l'interet soit de l'esprit public, soit des beaux arts.

La première consiste à maintenir et à étendre la disposition de l'arrêté du 6 octobre, qui statue que les tableaux existant à l'époque de leur enlevement dans des églises encore aujourd'hui conservés au culte soient affectés à l'ornement de ces mêmes églises.

A cette condition il est essentiel d'en rattacher une autre qui est fortement

sollicitée pour la gloire des arts et la conservation de leurs monumens qu'il faudrait la considérer comme *sine quâ non* et *résolutoire* pour que la premiere emporte et conserve son effet.

C'est la nomination d'un comité d'artistes pour placer convenablement ces tableaux pour en ordonner et regler les décors, et pour la surveillance de tout ce qui tient à la conservation de ces chefs d'oeuvres.

Jadis les églises de la Belgique étaient surchargés de vains et futiles ornemens. Plusieurs autels dans des églises existantes sont encore décorés avec si peu d'intelligence que les tableaux disparaissent au moins en partie devant des dorures de mauvais gout et des accessoires insignifians. Le temple le plus riche en monumens des arts à Anvers est celui consacré sous l'invocation de St Jacques. Les tableaux y sont livrés à un funeste abandon et affligent l'ami des arts au lieu de rejouir son coeur et d'élever son ame. Il importe que ces abus cessent, que le bon gout non moins que la piété trouve son asile dans les temples ; que les édifices publics obtiennent l'aspect de beauté de noblesse et de grandeur dont ils sont susceptibles ; qu'en un mot tout concoure parmi nous à la renaissance des beaux arts, à leur éclat et à leur gloire. L'occasion qui se présente est trop belle pour la laisser échapper.

Les moiens qui conduisent a un but si désirable présentent ni frais, ni difficulté ni gène. Dans l'allégresse universelle ils seront accueillis avec reconnaissance. Il sera facile dans la suite de leur conserver cette efficacité tutelaire qu'ils ne doivent plus jamais perdre.

Enfin la derniere des conditions qu'il s'agit d'imposer à la personne du donataire est celle de remettre à l'academie Roiale d'Anvers le depot des tableaux qui ne tombent pas sous la cathegorie de ceux reservés aux églises d'après l'arrêté Roial du 8 Octobre.

La première et la troisième de ces conditions sont néanmoins encore susceptibles d'une couple d'exceptions, tandis que la seconde semble devoir être de rigoureuse universalité.

L'une de ces exceptions tend à procurer à la seconde parmi les cités de la Province, à la ville de Malines un faible dédommagement pour les pertes multipliées qu'elle a éprouvés en tout genre et nommément par l'enlevement de ses monumens des arts dont la majeure partie n'a pas encore été recouvrés sur la France. Elle reclame à cet effet un tableau qui jadis ornait une de ses églises aujourd'hui supprimées. Elle le sollicite pour la belle église de St Rombaud qui est dans un grand denuement de dignes monumens. Les habitans d'Anvers verront avec plaisir qu'on accorde à la ville de Malines sa demande et le directenr du Musée ne pense point qu'il en resultera une perte un peu sensible pour le bel établissement confié à son zele et a sagesse éclairée.

La seconde exception merite bien plus d'attention. Tous les amis des arts doivent la solliciter avec ardeur. Car d'un coté elle tend à un embellissement distinguée pour le Musée d'Anvers et d'autre part a décorer à la fois avec la

plus noble simplicité et une magnificence incomparables, un des plus beaux monumens d'architecture de l'Europe.

L'épitaphe de la famille de Michilsen, qui orna jadis l'église de N. D. est une des plus belles productions que l'immortel Rubens ait légués à la postérité. L'élevation de la croix du même maître est un tableau non moins distingué; il appartenait jadis à l'église supprimée de St Walburge à Anvers et reviendrait ainsi au Musée. Mais le premier de ces chefs d'oeuvres est de moienne presque de petite dimension; le second doit être vu a grande distance. L'un sera un bijou précieux pour le musée; l'autre sera d'un effet admirable dans la vaste église de N. D. l'un et l'autre sont à la dipsosition du Roi. Il dépend de S. M. d'en faire l'usage le plus avantageux aux deux établissemens. Comment serait-il permis de douter du choix que S. M. daignera faire.

En terminant ici ce rapport le Gouverneur ose en peu de mots résumés les avantages attachés aux propositions qu'il contient. Si son plan est adopté.

L'église de N. D. à Anvers ce temple si remarquable par la hardiesse de son architecture, par la noblesse de son ordonnance et la beauté de son ensemble parait avec une admirable simplicité par trois chefs-d'oeuvre immortels que leurs sujets et leurs dimensions mettent dans une touchante harmonie par l'assomption, l'élévation de la croix et la descente de croix, tous du même maitre, produira un effet unique qui par sa grandeur, son caractère auguste et sa richesse exempte de vaine profusion comme de toute recherche affecté, constituera ce qu'il y a peut être de plus sublime de ce genre au monde.

Le Musée dont le batiment par la belle distribution du local convient parfaitement à sa destination appartiendra par les effets de la libéralité d'un Roi protecteur éclairé des arts, aux plus riches et aux plus distingués des établissemens de son espèce.

Ce sera un temple élèvé aux arts et au bon gout ou les jeunes artistes viendront puiser les principes qui doivent les diriger dans leur noble carrière, et ou tous les amis des arts s'abreuveront des plus précieuses jouissances.

Enfin tout ce que l'esprit public sollicite tout ce que reclame l'amour du beau se réalisera ainsi parmi nous. Les liens d'union entre les habitans de la province deviendront plus intimes, et une gloire immortelle en même tems la plus touchante gratitude rejailliront sur l'auteur bienveillant et éclairé de tant et si signalants bienfaits.

Anvers ce 2 fevr. 1816.

Le Gouvr. etc. »

35. — *Bladz.* 115.

Deze schildery is tydens de fransche overheersching naer Parys vervoerd, en in de galerie van den *Louvre* geplaetst; sederd de wederhaling onzer meesterstukken, verheerlykt ze wederom het hooge Altaer van deze kerk.

De schets dezer schildery werd door Don Francisco Rochas, benevens 29 andere schilderyen, mits de somme van zeven-en-twintig duizend guldens, voor rekening van den koning van Spanje, in de verkooping van Rubens zeldzaemheden ingekocht; de koning schonk ze aen Don Francisco Rochas; thans maekt dezelve deel der verzameling van Earl Mulgrave.

36. — *Bladz.* 140.

By het inrukken der fransche krygbenden werden er drie schilderyen, door Rubens geschilderd en tot deze kathedrale behoorende, naer Parys gevoerd en in de galerie van den Louvre geplaetst, de eerste verbeeldde: het laetste avondmael, hoog 9 voet 3 duim, en breed : 6 voet 9 duim; de tweede was : de inkoom van Christus in Jerusalem, hoog : 2 voet 4 duim, breed 2 ½ voet; de derde verbeeldende Christus die de voeten van de apostelen wascht, hoog 2 voet 4 duim, breed 2 ½ voet.

Tydens het keizerryk werd, de eerste van 's keizers wege aen 't Muzeum van Brières te Milanen, de tweede en derde aen dat van Dijon, geschonken.

By het wegnemen der meesterstukken binnen de stad Mechelen is door de fransche kommissarissen een bewys van aflevering aen 't magistraet, op der zelver eisch, van den volgenden inhoud overhandigd :

» Nous Berbier, Lieutenant au 5e regt d'hussard, et Leger Adjoint aux adjudans généraux chargés par les représentans du peuple de la récherche des peintures et sculptures dans les pays conquis, avons fait descendre et emballer les tableaux ci-dessous, provenants de la ville de Malines.

1° — Eglise Cathédrale de St Rombaut.

PREMIÈREMENT.

La Cene, tableau peint par Rubens haut 9 pieds 3 pouces, large 7 pieds 9 pouces.

SECONDEMENT

L'entrée de Jesus-Christ dans Jerusalem, peint par Rubens, haut 2 pieds 4 pouces, large 2 ½ pieds.

TROISIÈMEMENT.

Le lavement des pieds par Rubens, haut 2 pieds 4 pouces, large 2 ½ pieds.

2° — Eglise de Notre Dame.

PREMIÈREMENT.

La peche miraculeuse de St Pierre, peint par Rubens, haut 9 pieds 3 pouces 6 lignes, large 9 pieds 4 pouces.

SECONDEMENT.

Le volet de droite, d'un coté les Apotres qui trouvent dans un poisson la pièce de Monnaye pour payer le tribu, de l'autre St Pierre, par Rubens haut 9 ½ pieds large 3 pieds 4 pouces.

TROISIÈMEMENT.

Le volet de gauche, le jeune Tobie et l'ange qui se saisit d'un poisson etc. de l'autre coté St André, par Rubens haut 9 ½ pieds large 3 pieds 4 pouces.

3° — Eglise paroisiale St Jean.

PREMIÈREMENT.

L'adoration des Mages par Rubens, haut 9 pieds 8 pouces, large 8 pieds 4 pouces.

SECONDEMENT.

Le volet de droite d'un coté St. Jean dans l'huile bouillante, de l'autre St. Jean dans l'Ile de pathmos, haut 9 pieds 8 pouces large 3 pieds 6 pouces ½, par Rubens.

TROISIÈMEMENT.

Le volet de gauche, d'un cote la décollation de St Jean, de l'autre le bapteme de Jesus par Rubens.

QUATRIÈMEMENT.

La nativité, par Rubens, large 3 pieds 2 ½ pouces haut 2 pieds 3 pièces.

CINQUIÈMEMENT.

La ressurection, par Rubens, hauteur et largeur comme le précédent.

4° — Eglise des Recollets.

PREMIÈREMENT.

Le Crucifiement de notre Seigneur entre les Larrons peint par Van Dyck, haut 11 pieds 9 pouces, large 8 pieds 1 pouce.

SECONDEMENT.

St Bonaventure, soutenu par un Ange, tandis qu'un autre lui donne la communion, peint par Van Dyck, haut 11 pieds 1 pouce large 5 pieds 11 pouces.

TROISIÈMEMENT.

St Antoine, tenant une hostie devant laquelle un ange se prosterne, haut 11 pieds 1 pouce large 5 pieds 11 pouces.

5e — Eglise de Ste Cathérine.

PREMIÈREMENT.

La Ste famile peinte par Jordaens, il porte etc.

SECONDEMENT.

La nativité, peinte par Quellin le père, large 7 pieds 2 pouces $^1/_2$.

TROISIÈMEMENT.

Deux Esquises.
Ste Cathérine transportée sur le mont Sinai et le Martyre de St Laurent.
Hautes 2 pieds large 3 pieds $^1/_2$ par Quellin le père.

6e — Eglise des Capucins.

Jesus-Christ d'un coté la Magdelaine, de l'autre St François peint par Craeyer, haut 11 pieds 8 pouces, large 3 pieds 10 pouces.

7e — Couvent de Blydenberg.

La nativité de Jesus peint par Craeyer haut 11 pieds, large 7 pieds 10 pouces.

Le tout à eté emballé en présence d'un officier munipal, lequel à signé avec nous le 12 fructidor an 2, de la republique francaise etc.

(Geteekend) LEGER.

Vu par moi officier municipal le 13 fructidor an 2 etc.

(Geteekend) J. WILLEMS. »

By het ontfangen der wedergehaelde tafereelen stelde men het volgende proces verbael op :

» L'an mil huit cent quinze le vingt un du mois de décembre à onze heures trois quarts du matin, Nous Sous intendant provisoire de l'Arrondissement de Malines, ensuite de la lettre de son Excellence Le Baron Keverberg De Kessel, Chevalier de l'Ordre du Lion Belgique, Gouverneur de la Province d'Anvers, en date d'hier, nous sommes rendus au magasin de la ville de Malines dite la Halle ou se trouvent déposés les tableaux de Malines ramenés de Paris, et, étant accompagné de Messieurs Guillaume Herreyns Directeur de l'academie royale de Peinture à Anvers et P. van Regemorter, tous les deux Commissaires nommés adhoc par son Ex : Le Gouverneur, et Mr Jean J. Van Hal l'un des Députés pour la reclamation des objets d'Arts, nous avons requis Mr Pierre De Noter Professeur de l'academie des beaux arts et Architecte de la ville de Malines, de nous représenter les deux Caisses qui avaient été rémises à sa garde lors du passage du Convoi des objets susdits venus de Paris et Destinés pour cette Province, à quoi obtemperant, le dit Denoter nous a conduit au local du Dépòt de ces Caisses, lesquelles ont été d'abord examinés à l'extérieur et trouvées intactes dans le même état de leur rémise.

Après quoi il à été procedé à leur ouverture avec toutes les précautions convenables; par des ouvriers habiles à ce appelés, la plus grande de ces Caisses était marquée sur l'enveloppe *Z* M nº 2 et sur le bois à l'intérieur *Z* M nº 3. il en a été retiré deux grands tableaux de Rubens peints sur Bois, dont l'un représente l'Adoration par les Mages et l'autre la peche miraculeuse, ces deux tableaux ont été trouvés en très bon Etat.

L'autre caisse, marquée *Z* nº 2 a été ensuite déballée, elle contenait les quatre volets appartenant aux deux tableaux précités, tous peints sur bois des deux cotés, par Rubens, l'un de ceux appartenant à la pêche miraculeuse représente d'un coté les Apotres trouvant la pièce de monnaie dans un poisson, sur le revers la figure de St Pierre.

Sur l'autre le jeune Tobie prenant le poisson accompagné d'un Ange sur le revers la figure de St André.

Sur l'un des volets du tableau de l'Adoration est représenté St Jean Evan-

geliste dans l'huile bouillante, sur le revers le même Apotre accompagné de l'Aigle dans l'Ile de Patmos. Sur l'autre, la decollation de St Jean-Baptiste, sur le revers le baptême de Jesus-Christ par le même saint, à ce dernier l'on a aperçu vers le milieu un chanci du vernis sur la main d'Herodias et le plat d'argent qu'une vieille femme tient dessous la tête détachée du Corps du Saint ; d'après examen ce chanci n'a nullement attaquée la couleur ; les trois autres volets ont été reconnus en bòn Etat.

L'opération du déballage et reconnaissance de tableaux se trouvent finie, ils ont été laissés provisoirement dans le même local jusqu'à ce qu'on procedera au plutot possible à leur transfert dans une des salles du Batiment ci-devant occupé par l'Intendance plus propre à leur conservation, et ou ils resteront renfermés jusqu'à disposition ulterieure, et pour garantir que personne dans l'intervalle n'y puisse avoir accès, nous avons apposé le scellé sur la porte exterieure du prédit local au magasin de la ville.

De tout quoi nous avons dressé le présent procès-verbal, Double, que les personnes présentes ont signé avec nous.

Clos à Malines à deux heures et demie, les jours, mois et ans que desssus.

(geteekend) G. Herreyns, P. Van Regemorter, Jean J. van Hal, P. F. Denoter, van Velsen. »

37. — *Bladz.* 142.

By den inval der fransche krygsbenden zyn alle deze tafereelen door derzelver kommissarissen naer Parys vervoerd alwaer zy de galerie van den *Louvre* verheerlykt hebben.

De keizer heeft er twee, waer van het eene de Menschwording, en het ander de verryzenis van Christus verbeeldt, beide twee voet drie duim hoog en drie voet twee en halve duim breed, aen het Muzeum van Marseillen geschonken ; De overige zyn na den val van deszelfs overheersching wedergehaeld, en op hunne vorige plaets gesteld.

De rekeningen dezer kerk luiden aengaende deze tafereelen, als volgt :

« Item den 27 decemb. 1616 is aen Seig^r Petro Paulo Rubbens schilder woenende t Antwerpen by den heere Pastoor en kerckm^rs besteet het schilderen van den hooghe autaer mette dueren voor achtien hondert guldens eens, alle jaere te betale drije honderd guld eens, betaelt de twee ierste payen by quittantien van den 14 sept. 1617 en 12 nov. 1618 met ses st. aen bode hier. . . . . guld. 600-6. —

Item den voors. heere Pastor heeft betaelt de timmerlieden van het paneel mette dueren tschepe te doen naer Antwerpen de scheep Vracht en van Vuyte schepe te doen en doen draghen ten huyse van d voors. Rubens synde tsamen gesloten in een houte Casse . . . . memorie.

It jan Baptist de Vos sone van her Nicolaes heeft tvoors panneel en dueren t'antwerpen doen plemueren bet. . . . . guld. 15. —

Item aen den voorn jan Baptist De Vos betaelt seven en twintich guldens ses stuyvers by hem t antwerpen vleet van de dueren van desen aultaer te doen stofferen buyten en binnen en de cleyne panneelkens onder mede te schepe te bringen.

It als de voors dueren en panneelkens by Rubens voldaen waeren gesonden francois den luyer naer antwerpen om die te haelen en gade slaen hem gegeven 14 st. voor de scheepvragt van Antwerpen tot hier vier guld thien stuyvers van vuyten schepe te doen en in de kerke te bringhen 34 st. en van eene altestatie brief van Cornelis van triest om vrye te laten passeren vyf stuyvers hier t zamen. . . . . guld. 7-2 st.

Item den 27 Meert 1619 is van Antwerpen gebrogt het binnenste panneel van onsen lieve Vrouwen aultaer geschildert van Vrachte betaelt twee guld van vuyt tscheep te lossen en in der kerke te brengen sestien stuyvers.

Rekening van 1620 *tot* 22.

It betaelt pietro paulo Rubens over de vierde paye van de tafel op de hooge aultaer verschenen kersmis 1620, ... guld. 300. —

It betaelt Sr pietro pauolo Rubens schilder t antwerpen drye hondert gul voor de derde paye van door syn hant beschildert te hebben het tafereel staende op den hooghe aultaer en den choor alhier by quitan van 23 december 1619 en gelycke dry hondert gul. voor de vierde paye by quitan van 11 january 1621 hier samen ses hond guld.

Rekening van 1622 *tot* 1623.

Betaelt Sr petro pauli Rubens voer een halve paye op Cortge van de schildery op dhooge autaer in de choor bet. . . . . . guld. 150. —

Rekening van 1623 *tot* 1624.

It bet. aen den knecht van Sr po paulo ribbens voert wasse en overstrijcken het stuck van drye Coninghe op de hooghe choor autaer by laste van den heer Pastor geg. . . . . guld. 10. —

It bet. p. heer pastoor gaende naer Antwerpen aen petro paulo Rubens over een reste van de leste paije van t stuck de drije konighe op d hooge choor autaer bt en volle quitancie. . . . . guld. 150. — »

De kwittantie welke Rubens by het ontfangen der aen hem verschuldigde penningen aen den pastor overhandigde, luid als volgt :

« Ick onderschreven bekenne in diversche payementen ontfanghen te hebben uit handen van mynheer den pastoor van St Jans kercke tot Mechelen de

somme van achtien hondert guldens eens tot volkomen betalinghe van een auther tafel met deuren op de voorsegde kerckens hooghen autaer staende met myn handt gemaeckt ende toirconde der waerheyt ick dese quittancie met myne eyghen handt geschreven ende onderteeckend tot Antwerpen desen 12 martii 1624.

(Geteekend.) PIETRO PAUOLO RUBENS. »

By de terug komst dezer schilderyen belastte men de Hr M. J. Van Brée, dezelve te kuisschen.

Aengaende het door hem verrigte, luide het *Journal de la Belgique* van 18 mey 1816 no 139. als volgt:

« PEINTURE,

Revenant d'un voyage en Hollande et passant par la ville de Malines, j'ai vu avec regret, que le beau tableau représentant l'*adoration des Mages*, avait perdu tout son éclat, par l'ignorance et la maladresse de ceux qui ont été chargés de le nettoyer. Ce travail fut fait; selon le dire des peintres de cette ville, dans l'espace de 5 heures.

Tous ceux qui connaissent les teintes tendres et les ombres transparantes que le grand Rubens savait souffler sur ses paneaux concevront aisément comment elles ont disparu devant ces ingrédiens piquants dont ils ont fait usage.

Je prie les autorités malinoises, au nom de la patrie et des beaux arts, à sauver d'une pareille dégradation l'autre tableau, *la pêche miraculeuse*, qui est intact et auquel il ne faut qu'un léger lavis. Cette sublime production a fait et fera toujours l'ornement de la ville de Malines.

(*Geteekend*) L. J. NIEUWENHUYS. »

Het besluit 't welk de Gouverneur der provintie Antwerpen, op 't aenklagen van den bedoelden kunstoefenaer nam, luid als volgt:

« *Le Gouverneur, etc.*

A pris connaissance d'une publication qui a été inserée le 18 mai dans le Journal de la Belgique no 139 signée par le sieur Nieuwenhuys et tendante à faire croire que le tableau de Rubens, représentant l'adoration des Mages, appartenant à l'église de St Jean à Malines, a été gaté, par suite du procedé employé pour son nettoiement, par les membres de la commission d'artistes

nommés par arrêté du 27 Mars dr pour la restitution et la conservation des objets d'arts revenus de Paris.

Les artistes ainsi inculpés ont au moment même ou cette publication est parvenue a leur connaissance prié Mons. le Maire de Malines de mettre le tableau dans l'état ou il se trouvait sous les scellés : Et Mr le maire aiant déféré à cette demande ils se sont adressés au Gouverneur en réclamant de lui un examen sevère de l'inculpation dirigée contre eux.

A ces causes le Gouverneur voulant dans l'interet des Arts s'assurer au moyen d'une vérification impartiale faite par des hommes instruits et éclairés, en combien le procedé qu'on attaque peut présenter de l'avantage ou de l'inconvenient dans son emploi ; et considerant qu'il est juste de remplir le voeu d'artistes qui sans nul espece de vue d'interêt, ont consacré avec dévouement zele et géneralement avec succès, leurs momens, à la restauration des tableaux récemment rendus à leur patrie.

ARRÊTE LES DISPOSITIONS SUIVANTES :

1o Une Commission d'artistes éclairés est invité à se rendre le jeudi 11 du Ct à onze heures à Malines pour y examiner l'état du tableau par Rubens représentant l'adoration des Mages.

Cette commission prendra des renseignemens exacts sur l'état dans lequel il se trouvait lors de son emballage à Paris et à son retour à Malines, sur son état actuel ainsi que sur les moiens emploiés à son nettoiement ou à sa restauration.

Ils adresseront au Gouverneur un rapport détaillé et circonstancié sur le résultat de leur vérification et leurs recherches et ils y consigneront leur avis motivé sur les avantages ou les inconveniens qui peuvent résulter de l'emploi du procedé contre lequel on reclame.

2o Sont membres de la susdite Commission :

Monsieur Lorent, restaurateur de tableaux à Bruxelles.
Monsieur Geeds, professeur de l'academie de dessin à Louvain.
Monsieur Du Trieux, } à Malines.
Monsieur Bernaerts, peintre, } à Malines.
Monsieur Myin, } à Anvers.
Monsieur Van Regemorter, père, } à Anvers.

3o Communication du présent sera donnée aux membres nommés pour leur servir et valoir à tout ce que de droit, ainsi qu'a Mr le Maire de Malines chargé de lever les scellés en leur présence et de leur donner tous les renseignemens convenables et dont ils pourraient avoir besoin.

Donné à Anvers, le 6 Juillet 1836. »

De Heeren door dit besluit benoemd, zyn door de kommissie van bewaring der wedergekomene meesterstukken voorgedragen. De brief waer door men hen deze benoeming mede deelde luid als volgt:

« Anvers, le 6 Juillet 1816.

A Monsieur . . . .

Monsieur,

J'ai l'honneur de vous adresser extrait d'un arrêté par lequel vous étes invité à vouloir bien assister à une commission d'artistes qui se réunira à Malines pour l'examen d'un tableau par Rubens représentant l'adoration des Mages, qu'on prétend avoir été endommagé par suite de son nettoiement.

J'ose me flatter, Monsieur, que l'intérêt que vous portez aux arts, vous engagera à concourir à la vérification dont il s'agit et que vous y apporterez toute l'impartialité qui doit présider au jugement que vous émettrez.

Recevez, etc. »

De *Maire* van Mechelen werd door eene *depêche* van den volgenden inhoud, over de genomene maetregels onderricht:

« Anvers, le 6 Juillet 1816.

A Monsieur le Maire de Malines.

Vous trouverez jointe à la présente Mons. le Maire, un Arrêté que j'ai pris en date de ce jour pour nommer une commission d'artiste invitées à verifier l'état du tableau représentant l'Adoration des Mages par Rubens, appartenant à l'église de St Jean à Malines.

Je vous invite Monsieur a donner à la commission tous les renseignemens et facilités dont elle pourrait avoir besoin et qui dependront de vous.

Recevez etc. »

Het rapport 't welk de Gouverneur aen den *Commissaire Général pour l'instruction publique, les arts et les sciences,* over 't verrigte toestierde was van den volgenden inhoud:

« A S. E. le commissaire Général pour l'instruction publique, les arts et les sciences.

M. le Commissaire Général,

Je dois reclamer l'indulgence de V. E. pour le retard que j'ai mis à l'informer des mesures que j'ai prises pour constater la situation dans laquelle se trouve le tableau de Rubens à Malines, que le Sr Van Nieuwenhuys prétendait avoir été endommagé par suite de l'opération du nettoiement. Je la prie de n'attribuer ce retard qu'à la multitude de mes occupations et surtout à ce travail qu'a nécessité l'installation des Etats de cette province.

Je me hate de reparer cet ajournement involontaire en vous adressant avec la présente, Copie du proces verbal; dressé par la commission d'artistes que j'ai nommé pour procéder à l'examen et la vérification du tableau dont il s'agit.

Votre Excellence remarquera par l'inspection de cet acte que le procédé employé pour le nettoiement, n'a en aucune manière causé les dégradations, dont parle Nieuwenhuys, mais qu'au contraire les dommages qui existent proviennent d'un ancien mal, qui subsistait au moment que le tableau a été emballé à Paris.

Ainsi le résultat de cette vérification prouve que c'est à tort qu'on a accusé les estimables artistes aux quels le nettoiement a été confié. »

De sekretaris der koninklyke akademie van beeldende kunsten te Antwerpen, heeft op onze aenvraeg eener letterlyke kopy van het proces verbael 't welk de kommissie vervaerdigde, ons een extrakt overhandigd luidende als volgt:

« Op verzoek der Heeren, in deze aentyging betrokken, is in dato 6 July 1816, door den Heer Gouverneur der Provincie, Baron Van Keverberg- Van Kessel, benoemd geworden eene commissie van zes leden, waer van vyf meester-schilders en dry der zelve zich voornamentlyk met het herstellen en in staetbrengen van schilderyen bemoeyende, ten eynde bezichtiging en erkenning te doen van de schade welke aen dit schilderstuk door Rubens, ten gevolge der begispte behandeling zoude kunnen zyn toegebragt geworden: welke Heeren commissarissen eenpaerlyk bevonden en verklaerd hebben, dat de schade en sleet, welke dit stuk opleverd, in geener wyze het gevolg zyn van die behandeling, dat het aen verschydenen van hen bekend is dat deze van ouds bestonden en zich zelfs doór het vuyl door zien deden en dat de deuren van dit stuk, waer aen nog niet geraekt geweest is, en welke dat geene hoegenaemde behandeling ondergaen hebben, zeer klaerlyk eene sleet en schade van gelyken aert bespeuren doen — het proces verbael, binnen Mechelen in

dato 11 July 1816 des wegens opgemaekt, berust, by authentieke Copy, in de Archieven der Administratie der Akademie en Museum van Antwerpen. »

Men schonk aen deze kommissie eene schadevergoeding van honderd guldens ned.

38. — *Bladz.* 144,

Na inhoud van den rekenboek van dit ambacht geteekend n° 4, beginnende met den jare 1608, en eindigende met 1636, is dit tafereel niet op zyne *seigneuriale* borgt den Steen, maer te Antwerpen geschilderd; den zelven luid als volgt :

« *Rekeninghe van* 1616.30 *novemb. tot ultim. nov.* 1617.

Op den 9 8re 1617 vertiert in den Hellem present Hr Merten, (G) Jan Gootens Adriaen van Loo met ons knape als wy met Rubbens op de Ambagts kamer geweest, ende in onse Lieve vrouwe kerke ons tafereel gesien hadde om het schilderen te besteden present den zoone van Heer Niclaes Devos . . . . 8.15.

Rekening, 30 nov. 1617. — 30 nov. 1618.

Op den 5 february 1618 gereyst met H. Philip van Kerkhove Jan Gootens door last van de geswoorne en ouders om het tafereel schilderen te besteeden aen Sr Rubbens als doen betaelt voor wagevraght over en weer. 6.2 $^1/_2$. —

Item verteert tot Antwerpen . . . . met het gene daer verteert is met Sr Rubbens en anders int besteden van d'Ambagts taffereel voor 1600 gl. . . . . 26.5.

Rekeninghe 1618 *prima novemb. uitgaende november* 1619.

Den 11 augusti als wy tot Antwerpen reysde om d'Ambaghts tafereel schepe te doen, betaelt tot Waelem van oversette en verteir de Costen van de peerden tot Antwerpen ende de Peerde te haelen. . . . . 1.7.

Item betaelt van de schipsvragt van het tafereel van Antwerpen tot hier te brengen. . . . . 18. —

Item betaelt aen Sr Petro Paulo Rubbens schilder woonende tot Antwerpen voor het schilderen van ons Ambagts tafel met de deuren binnen en buyten en dry stuckxkens in den voet achtervolgens het accoord, aen hem betaelt

(G) Deze heer Merten De Clerck was oud Schepenen der stad Mechelen.

door order van de geswoorne en ouwers ter Presentie van H. Philips van kerkhove en jan Gootens volgens syne quittanci. . Comptant 1600. —

Rekening 1622 *nov. tot ult. nov.* 1623.

Item Saturdag naer Sint Andries dagh als wy Mr Lucas op de Camer ontbode hadde om ons tafereel te besteeden te schilderen present de geswoorne en ouders als doen by Machiel gelevert schelvis en Cabbeljauw en braybotte daer voor betaelt met nog 3 pond Delfsche booter 22 ½ st ergo alhier . . . . 1.2 ½

Item betaelt als wy 't Sint Jans de tafel van de Choor hadde geweest besien om 't vergulden den Coster betaelt van de kerk open te doen . . 0.3

Item betaelt aen hendrik Faydherbe van het stoffeeren van de Ambagts tafel in O. L. V. kerk d'welk by de geswoorne aen hem besteed was voor 100 gl., en dat van selve stoffere en vergulde daer en boven nog betaelt 4 gul. voor 't gout van het onderste Crucifixs te vergulden dat niet besproke was. . . . . 104. —

Rekeninge 1625-1626.

1625 Item betaelt aen Meester Lucas op Cortinge van d'Ambags schildery. . . . . 72. — »

By het inrukken der fransche legerbenden zyn deze meesterstukken naer Parys vervoerd en in de galerie van den Louvre geplaetst; na den ondergang van 't fransch keizerryk wedergehaeld, is deze tempel er wederom mede verheerlykt.

De schildery van het altaer zylings den ingang der hooge khoor van de kerk der vaders Augustynen, was voormaels geplaetst in het altaer van den H. Nicolaes van Tollentinen, in den noordwaerdschen beuk, op welke plaets het daglicht aen deze schildery wonder voordeelig was; het huidevetters ambacht betoonde eene pryswaerdige mildheid tot bestryding der onkosten.

Na dat dezelve lang te koop was geweest, heeft Ridder Verhulst, ze gekogt voor 9500. guldens wisselgeld, welke som hy in dubbel souverynen betaelde, en daer en boven twee stukken wyn ieder van twaelf pond.

By de veiling zyner verzameling is dezelve voor 12,705. guldens verkogt; by eene latere werd ze voor 12,100. guldens opgehouden. Thans verheerlykt ze de verzameling van den Hertog van Rusland, te Belvoir-Castle.

De oorspronklyke schets werd in de verkooping der verzameling van den Hr Boissot, ten jare 1776, voor 481 guldens verkogt.

39. — *Btadz.* 155.

Alle deze tafereelen zyn tydens de fransche overheersching door derzelver kommissarissen naer Parys vervoerd, alwaer zy in de galerie van den *Louvre* geplaetst werden.

De gene de marteling van den H. Joris verbeeldende werd tydens het keizerryk aen het Muzeum van Bordeaux geschonken; en de gene der kapel van het kleermakers gild, zynde de verschyning der H. Maegd aen den H. Franciscus, verheerlykt thans het Muzeum van Dijon, waer aen ze van 's keizers wege geschonken is; De twee luikdeuren zyn na den val van het fransch bewindhier ten lande, van Parys wedergehaeld en zyn thans in deze kerk herplaetst, maer op eene wys dat dezelve niet lang konnen bestaen, door dien ze plat tegen den muer gekramt zyn, welken ze alzoo door zyne vogtigheid gansch vernield.

Aengaende het verkoopen van 't tafereel der boogschutters gilde heeft onze opzoeking in den kollegialen propositie boek der stad Lier, beginnende met 1751, en eindigende in 1786, het volgende ontwaerd:

« Propositie gedaen door den Heere Laurentius Doremans Borghemeester deser stadt Lier aen myne Heeren die Schepenen ende Raedt der voors. stad.

Alsoo het gerucht loopt dat die van de Cruysboog Gilde korts op de vergaderinghe van hunne camer hebben geresolveert van te omoveren ende te verkoopen een stuck schilderye verbeldende St Joris in St Gummari kercke, seggende die van de voors. Gilde hun het selve stuck te competeren, wordt gevraeght hoe de kerckmeesters der gemelde kercke hun in deze zaecke sullen moeten gedraeghen.

Den Heere Schouteth resolveert de kerckmeesters te authoriseren de voors. Schilderye te doen bewaeren, op dat die van de voors. Gilde deselve uyt den authaer niet souden doen amoveren, ende incas van gewelt dit te doen beletten op de beste manier gelyck sy sullen goedvinden.

Den Heere Borgemr seght dat de kerckmeesters op de voordeure van de voors. schilderye sullen doen stellen een dobbel nacht sloth, waervan sy sullen reserveren de sleutels, ofte incas van noode het selve stuck schilderye te amoveren uyt den authaer hiervoren vermelt ende stellen in *Loco tuto* onder hunne Directie, ende incas sy tegens die van de Cruysbogh Gilde daerover souden moeten treden in contestatie, soo authoriseert hy de kerckmeesters van de saecke ten laste van de kercke tot den Diffinitiven toe te mogen vervolgen *contra quoscumque*, soo noghtans dat sy van alle het gene voors. voorgaendelyck sullen part geven aen den Eerw. Heere Canoninck en de Tresorier Van Assche.

D'Hr schepenen Domin : Vanden Brande absent ende mits overdeken van de voorschreve Gilde SUSPECT.

Den Heere Schepenen Goyvaerts idem als den Heere Schouteth.

Den Heere Schepenen Rutgeerts idem als den Heere Schouteth.

Den Heere Scheepenen Franciscus Xaverius Van den Brande mits dienende kerckmeesters geauthoriseerden.

Den Heere Schepenen van Zinnicq idem met den Heere Borgemeester, behoudelyk van in d'eerste instantie de schilderye te amoveren ende plageren in de tweede Sacristie der voors. kercke.

De Heere Schepenen Van den Broeck idem als den Heere Schouteth.

Den Heere Rentmeester Pletinckx voor soo veel in hem is idem als den Heere Schouteth.

Den Heere Secretaris Goyvaerts.

Idem als den Heere Schouteth.

Den Heere Secretaris Verreycken.

Ita resolutûm in Collegio dezen twintighsten July 1700 achtentzestigh.

(Geteekend) G. F. GOYVAERTS.

Secr.

1768. »

Het kollegie wendde zich later, na luid van 't volgende smeekschrift, tot den souvereinen raed van Brabant.

« Aen de keyserinne, Douairiere en de koninginne, in haeren souvereynen raede geordonneert in Brabant.

Verthoonen met behoorlycke eerbiedinghe die heeren Borgemeester, Schepenen en de Raedt der stadt Lier, dat in de Capelle van den H. Georgius gestaen in de Collegiale kercke van Sinte Gommarus der selve stadt bevonden wordt eene seer costelycke schilderye in den authaer der voors. Capelle geschildert door wylen den vermaerden Petrus Paulus Rubens, dat het aen de ooren der vertoonders is gecomen dat de gilde broeders van Sint Joris op pretext dat sy in dese Capelle hunne kerckelyke diensten verrichten, van intentie syn van de gemelde schilderye te vercoopen, ende dat selfs eenige der selve gilde broeders die reets hebben bestaen te coop te veylen, dat men nochtans niet vermeynt dat sy daer toe eenigh recht syn hebbende ende dat het alvolgens aen de verthoonders grootelycx gelegen is van sonder recht ofte reden hunne kercke van soo een costbaer stuck niet te laeten berooven, om welcke reden sy met goed vertrouwen tot dit souvereyn hof hunnen toevlucht syn nemende.

Het selve ootmoedelyk biddende gelieve gedient te wesen aen de voormelde gilde broeders van sint Joris binnen de stadt Lier te ordonneren van het recht het welcke sy tot de voornoemde schilderye vermeynen te hebben, ende waer van sy hun *hic et nûnc* vanteren, ten laste der supplianten aen-

testellen binnen den tyde van acht daegen op pene dat hun dien aengaende sal worden geimponeert een eeuwigh geswygh met costen ofte dat andersints. Ende vermits de supplianten beducht syn dat de selve gilde broeders ondertusschen feytelyck die schilderye souden connen annoveren versoecken sy interim provisionele interdictie op alsulcken pene als dit souvereyn hoff sal goedt vinden te commineren D : D : etta.

B. A. Ervenne loco de Swert. »

Dit smeekschrift is met de volgende apostille terug gezonden :

« Zy gevoeght behoorlyke procuratie, des gedaen zy gecommuniceert aen partye om hier teghens te segghen binnen acht daegen naer de communicatie *interim nihil attentetur actum* 30 *julii* 1768.

(Geteekend) J. G. DELVAUX. »

De procuratie was van den volgenden inhoud :

« Myneheeren die Borgemr, Schepenen, ende Raedt der Stadt Lier, geinformeert van de capaciteyt van Sr Thomas Lauwarts Procureur van syne Majesteyts souvereynen Raede van Brabant, geven aen den selven vollen last en de procuratie om van wegens de voors. Stad in plaetse van den overledenen Procureur De Clerck te vervolgen alle ende insgelycke deser Stadts affairens voor den voornoemden Raede ventilerende; in teecken der waerheyt soo hebben wy bovengenoemt den Stadts zegele ter saecken dese letteren doen opdrukken ende met onsen gesworen secretaris laeten onderteekenen, actum den tweeden May 1729. in Coll : ende was onderteeckent J. N. Van Keyssel secret : ende gesegelt in forma.

Concordantiam attestor.

(Geteekend) A. G. J. VAN BEMPDE Nots 1768. »

40. — *Bladz.* 155.

Deze schilderye is voor het inrukken der fransche krygsbenden, door deze kloosterlingen gevlugt, ten einde dezelve van den roofzugt dezer overheerschers te behoeden; den Hr Herreyns, zaliger, heeft het hoofd van den Christus met veel zorg gecopieerd.

41. — *Bladz.* 159.

Afschrift van een der brieven welke Rubens aen Gevartius, tydens zyn verblyf te Madrid, schreef :

« *Myn Heere,*

Myn antwoorde in duytsche taele sal genoech doen blycken dat ik niet en meritere de Eere die U. my aendoet met syne Latynsche Brieven. Myn exercitien in de *studia bonarum artium* (H) syn soo verre verloopen dat ick soude moeten *veniam præfari, solœcismum liceat fecisse. Noli igitur noli me id ætatis virum iterum cum pueris antiquo includere ludo* (I). Ick hebbe Myn Heere, eenighe diligentie ghedaen om te vernemen of in eenige particuliere Bibliotheken iet meer te vinden waere van uwen *Marcus*, als t' ghene tot noch toe bekent is, maer en hebbe tot noch toe niets bekomen. *Non desunt tamen qui affirmant se vidisse in inclita illa Divi Laurentii penic. Codices Mss. Duos D. Marci titulum præferentes, sed ex circumstantiis pondere et facie Codicum (erat enim mihi cum homine minime Græco negotium) nihil magni aut novi auguror, sed vulgaria reor, et quæ jam dudum exstant, marci opera esse. Si qua lux aut sordium eluvies ex illorum collatione erui possit, non est meum perscrutari, quem tempus et vitæ ratio et institutum alio advocant, et præ cæteris Idiotismus ab intimis istis musarum penetralibus procul arcet* (J). Ick meynde dat u sal hebben kennis gemaeckt met Sir. Don Francô Bravo, neve van onsen Castillano die over sommighe maenden van hier vertrocken is naer ons landt, den welcke maekt groote professie *de letrado, et, nisi fallor, Dictaturam in Criticis animo concipit, aut jam præoccupavit* (K). Ick hebbe hem

H. Studien der fraeije letteren.

I. Verschooning verzoeken, als ik een misslag tegen de regels begaen. Daerom bid ik u, wil my niet, in myn ouderdom, met de kinderen, te rug in de oude school opsluiten.

J. Er ontbreken nochtans geenen die verzekeren dat zy in de vermaerde Bibliotheka van den H. Laurentius twee handschriften gezien hebben die den tytel van S. Marcus dragen, maer uit gewicht en aenzien der boekdeelen (want ik had met een man te doen die volstrekt geen griek was) verwacht ik niets groots noch nieuws maer ik denk dat het gemeene en reeds lang uitgegevene werken van Marcus. Het is myne zaek niet te onderzoeken of er eenig licht of zuivering uit der zelver vergelyking kan opgebeurd worden. van my dien de tyd en manier van leven en bezigheden elders roepen, en dien meer dan anderen de ongeleerdheid van die diepe schuilplaetsen der musen terughoudt.

K. Van geletterden en zoo ik my niet bedrieg, de dictatuer over de kritieken in den geest koestert, of zich reeds heeft aengematigd.

eens ghegeven de memorie die u. my mede gaf, meynende dat hy soude u ghevonden en ghedaen hebben vant' ghene u. desereerde, maer ick en hebbe hem, noch u. memorie, noyt meer ghesien. Ick bidde u. believe my die selvighe te vernieuwen en over te senden. Het is waer dat dezen Cavaillero groote diligentie ghedaen heeft, en niet sonder oncost in de Bibliotheca Ms. D. Laurentii hy seyt gevonden te hebben wondere dinghen (L) *præsertim in Scriptis Antiquorum Patrum et quæ multam lucem afferant Tertulliano, in quem multa et mira minatur; In Papinium tuum, et tua in Illum commenta, nescio quæ cavillari videbatur, sed more potius suo, ni fallor, et efferendi gracia quam certa ratione aut giudicio, sed inspice præsens et utere hominis ingenio; proderit enim aut delectabit, et forsitan, quod erit tuæ prudentiæ, præstabit utrumque* (M).

Ick hebbe ook kennisse ghemaeckt *cum D. Luca Torrio* welck een seer beleeft en modest persoon is, ende heeft my belooft alle diligentie te doen: *Sed ego vellem istud volumen Inscriptionum Africæ coram inspicere non tantum D. marci gracia et tibi operam navandi desiderio quod per alios licet et quidem exactius, sed ut meo præ ceteris genio indulgeam, Cum urgerem per amicos internuncios, nam scribo de Lectulo inter dolores Podagricos ad D. Torrium, respondet ille breviter sua manu quod vides* (N). Ick ben deze voorlede Daeghen seer sieck geweest van flessyn en cortse, *et ut vere fatear quod erat, æger spiritum duxi inter gemitus et suspiria; sed jam, Deo volente, respiravi* (O).

Van de Publique saecken en can ik niets sekers oft goets affirmeren *Ick en sien der noch geen goed deur.* Den marquis is immobil (P), noch laet blycken

L. (« *Hæc Epistota una cesura corrigi deberit. Sed ignosce amico laboranti et cum ægritudine sua laboranti.* » Deze brief zou gansch moeten verbeterd worden. Maer verschoont een vriend die lydende is, en met zyne ziekte worstelt).

M. Byzonder in schriften der oude vaders en die Tertullianus veel licht zullen byzetten, aen denwelken hy veel groote dingen drygt te veranderen: Hy scheen ik weet niet wàt op uwen Papinius en uwe ophelderingen op denzelven te gispen, maer eer uit zyne gewoonte, zoo ik my niet bedrieg, en om uittescheinen dan wel uit zekere rede of oordeel; maer houdt het oog er op, en trekt voordeel uit 's mans vernuft; want hy zal u voordeel verschaffen, of zal u wel bevallen, en mogelyk zal hy u beide te gelyk geven, dat van uwe voorzichtigheid zal afhangen.

N. Maer ik zou dat boekdeel van opschriften uit Africa zelf willen zien, niet alleen om den H. Marcus, en uit verlangen om u dienst te doen, dat andere mogen doen ja zelfs naeuwkeuriger, maer om boven anderen myn genegenheid te voldoen. Terwylen ik door myne vrienden de dienstboden aengedrongen worde, want ik schryf op myn bed gelegen in het midden der pynen van de beenziekte aen den H. Torrius, antwoordt deze in het kort eigenhandig wat gy ziet.

O. En om regt uit te zeggen, ik kon naeuwelyks adem scheppen tusschen myn zuchten en kuchen; maer thans ben ik door Gods wil verlicht.

P. Marquis de Spinola?

eenige inclinatie, om de voyagie aentenemen op Neerlandt, niet tegenstaende de groote instantie die de Infante doet aen den Coninck, seggende dat al verloren gaet in syn absentie. *Sed ille sua conscientia fisus nescio quid monstri tacite alens* (*quod in bonam partem accipias precor*) *obdurat, et animo obfirmato jam quartum iterata Regis imperia excipit, et nescio quibus artibus rejicit aut eludit Quid sit futurum, nescio. Sed plane perspicio quo animo hæc fiant, et in quem finem. Cætara in Deorum genibus* (*sic*) *posita sunt. Plura non licet nec expedit* (Q).

Het verlies van de vloot heeft hier groot rumoer ghemaeckt, maer soo langhe geen advies encompt van onze syde en wille het niet vast gelooven, toch het is naer de ghemyne opinie niet dan veel te waer, *Damnum ingens, et quod suæ potius stultitiæ et negligentiæ imputent quam Fortunæ : cum toties et in tempore moniti averruncando malo curam non adhibuerint, aut de tutela prospicerent. Videas hic quod mirari licet non plerosque, sed omnes fere effuse lætantes quod calamitatem publicam in contumeliam et invidiam Dominantium merito rejici posse opinentur. Tanta est odii vis, ut propria incommoda præ vindictæ dulcedine negligat, et ne sentiat quidem. Unius sane Regis me miseret, qui a natura omnibus corporis et animi dotibus instructus, nam intus et in cute quotidiano usu inspexi, nisi sibi diffideret, et aliis nimium deferret, esset me Hercule qualiscumque fortunæ et imperii capax, sed suæ nunc credulitatis et alienæ stultitiæ dat pœnas, et odio flagrat non suo. Ev*o *sic visum Superis cum vobis. Sed abrumpo, et finem Epistolæ et lassitudini meæ, non affectui, impono. Vale vir eximie et incomparabilis, et pro Rubenio tuo, quem serio et merito ut tuum amas, Fortunæ reduci votis quotidie sacrifica. Iterum vale* (R).

U. Ootmoedighen ende
gheaffectionneerden Dienaer

(Geteekend) PIETRO PAUOLO RUBENS.

Q. Maer hy op zyn geweten vertrouwende, ik weet niet wat wonders in zyn binnenste koesterende (dat ik u verzoek ten goede te nemen) houdt stand, en aenvaerdt nu met kloeken moed voor de vierdemael de bevelen des konings, en ik weet niet door wat middel hy het toekomende verwerpt of er de oogen voor sluit. Maer ik zien zeer klaer met welk gedacht deze dingen geschieden en tot wat einde. Het overige is in der goden geheimen gelegen. Meer mag ik niet zeggen, noch is ook niet noodig.

R. Een zeer groot verlies, en dat men eer aen hunne dwaesheid en roekeloosheid als aen het lotgeval toeschryft : daer zy telkens en in tyds gewaerschouwd zynde niet gezorgd hebben om het kwaed af te keeren, of de zorg over het hoofd zagen. Gy zoudt hier iets verwonderenswaerdig zien, hoe er niet velen, maer om zoo te zeggen allen zich in vreugd uitlaten om dat men meint dat de

Desen brief is seer ghecladt ende *negligentius quam ad te* gheschreven, maer u moet my excuseeren met myn sieckte. *Albertulum meum ut Imaginem meam non in Sacrario vel Lazario, sed musæo tuo habeas rogo. Amo puerum, et serio tibi Amicorum principi et musarum Antistiti commendo, ut curam ejus* VIVO ME VEL MORTUS *juxta cum socero et fratre Brantia suscipias. — De Rebus Anglicis nihil certi postquam fatali illo ictu semel dessiliere, sed iterum videntur coire partes abruptæ, et omnia magis in bonam spem propensa quam metum. Sed pendent adhuc ut futura omnia : nec ut res mundi se habent, ausim nisi de præteritis certi aliquid decernere.* Vale vale (s).

in Madrit den 29 December 1628.

Ick wenschte u in goet duyts een
goet saligh nieuwe Jaer
t'saemen my Jouffrouw U. huysvrouwe en de familie. »

Uittreksel uit den brief welken Rubens, aen Gevartius, aengaende zyn zoon, tydens zyn verblyf in Engeland schreef :

« London 15 7bre 1629.

Myn Heer!

. . . .

U. maeckt professie van my altyt te prevenieren ende te overwinnen met Courtoysie, sonder te willen acht nemen op myne fauten ende Cortheyt in U. te

openbare rampspoed met recht en rede tot verwyt en hoon op de beheerschers kan geworpen worden. De haet is zoo sterk, dat men zyn eigen nadeel voor het zoete der vraek ter zyde zet en zelfs niet voelt. Met den koning alleen heb ik medelyden, die van de natuer met alle goede hoedanigheden naer ziel en lichaem begaefd, want ik heb hem in- en uitwendig by mynen dagelykschen omgang doorgrond, indien hy niet van zich zelven mistrouwde, en te veel aen anderen inwilligde, zou hy waerlyk in staet zyn om allen staet en ryk te bestieren, maer thans lydt hy voor zyne lichtgeloovigheid en de dwaesheid der anderen, en wordt hy ten onrechte gehaet. Het heeft de godin behaegd zoo met u, maer ik breek af, en maek een einde aen mynen brief en myne vermoeidheid, maer niet aen myne toegenegenheid. Vaerwel uitmuntende man zonder gelyken, en offert dagelyks uwe wenschen aen de terugleidende fortuin voor uwen Rubens, dien gy ernstig en met recht als den uwen bemint. — Nog eens vaerwel.

s. Ik bid u dat gy mynen kleinen Albert als myn beeld niet in uwe bid-of zieken kamer maer in uw muzeum houdt. Ik bemin het kind, en ik beveel u als aen den eersten myner vrienden en priester der muzen, dat gy in myn leven of na myn dood met myn schoonvader en broeder Brants zorg voor hem draegt. — Van de zaken der Engelschen is er na dien rampzaligen slag niets zekers aen den dag gekomen, maer de gescheiden partyen schynen zich te willen vereenigen, en alles schynt meer naer de zyde der goede hoop dan der vrees. Doch alles staet nog in de weegschael als al het toekomende : en, als het met de wereldsche zaken gaet, ik zou niets zekers dan van het voorleden durven uitspreken. — Vaerwel.

eeren en te dienen naer myne obligatie. Toch Godt is bekendt dat ick alleenelyck manquere in costerlycke demonstratien maer niet aen de estime en jnnerlycke devotie die ick tot u. toedraeghe, gelyck ick met der daet sal bewysen als u. my sal eenighe occasie tot synen dienste voorwenden, daer ick seer naer ben verlangende. Ick hoope dat mynen sone ten minsten in dese myne obligatie tot u waerts, sal mynen Erfgenaem wesen, gelyck hy ook een groote part deelachtigh is in u. faveur, en schuldigh is aen u. goede jnstructie, het beste deel van hem selven. Ick sal hem te meer achten om dat u. hem estimeert, wyens Jugement ghewichtigher is als het myne; toch ick hebbe altyts in hem ghemerckt seer goede wille. My is seer lief dat hy nu beter is, Godt lof, en ick bedancke u. grootelycx voor de goede tydinghe, en voor de eere en Consolacie die u hem ghegeven heeft met syne visites gheduerende syne sieckte. Hy is te jonck (*Si natura ordinem servet*) (T) om voor ons te gaen. Godt gheve hem leven om wel te leven, *utque enim quam diu sed quam bene agatur, fabula refert* (V).

42. — *Bladz.* 167.

Het diploma luidt als volgt:

« Carolus Dei Gratia magnæ Britanniæ, Franciæ et Hiberniæ Rex. Fidei Defensor ect. Universis et singulis Regibus, Principibus, Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus Proceribus, Dominis ac Nobilibus quitenscumque ad quos præsentes litteræ pervenerint, Salutem. Cum nihil habeat nec natura nostra melius, quam ut Velimus, nec fortuna nostra masus, quam ut possimus virtutem condignis præmiis officere, et eo dignitatis nos sciamus a divina bonitate evectos, ut hebeant boni quem suspiciant meritorum humanorum remuneratorem publicum, a summo proximum, nos ex bonorum numero selegimus Petrum Paulum Rubenium Urbe Antverpiæ vriundum, Serenissimi Regis Hispaniarum Philippi Sécretarium et ejusdem Senatus privati in Flandria Consiliarium, Seremissimæ Infantæ Isabellæ Claræ Eugeniæ ex Familitio (*Famulitio ?*) Anlico Nobilem et virum cum magno erga nos et Subditos notros affectu, et meritis nobis apprime charum, tum vero maxime insigni erga Regem Dominum Suum fide et morum sapientia scientiaque rerum ingenii et generis sui nobilitatem illustravit Regiæ nostræ curiæ commendabilem, quin etiam Memores sumus quanta integritate et industria sese publicæ tranquillitatis necnon

T. Als de natuer haer gewoone gang gaet.

V. Latynsche woorden in de voorgaende nederduitsche uitgedrukt.

pacis inter nos et Regem suum norissime sanctiæ (*Sancitæ*?) studiosum apud nos præstitit, quamobrem nos, in affectus nostri et virtutis suæ monumentum Supra dicto Petro Paulo Rubenio ad avitam nobilitatem insuper Equitis aurati gradum contulimus : eaque illum dignitate lubentes merentem insignivimus, tum gladium quo Equitem creavimus ipsi dono dedimus : atque ut gratiæ nostræ etiam ad posteros esus luculentum aliquod argumentum derivetur, maturo consilio, certa scientia et de plenitudine Regiæ nostræ potestatis ejusdem Petri Pauli Rubenii clypeo armorum gentilitiorum additamentum ex insignibus nestris regiis excerptum, Videlicet Leonem aureum in cantone rubro, sicut in margine præsentium clarius depictum cernitur, adjunximus. Volentus et confirmantes quod præfatus Petrus Paulus Rubenius et hæredes esus masculi de corpore suo legitime procreati additamentum prædictum in clypeis et insignibus suis gestare atque uti possunt in perpetuum, eademque hæc omnia et singula serenissimos Regem Hispaniarum et Archiducissam Austriæ præfatos grata habituros minime dubitamus. In quorum testimonium has litteras nostras fieri fecimus patentes. Dat. apud Palatium nostrum Westmonasteriense decimo quinto die Decembris, anno regni nostri sexto. verum a Virginis partu salutifero supra millesimum sexcenfesimum tricesimo et erat subsignatum.

CAROLUS R :

Et appendebat sigillum magnum.
Regis Angliæ.

Concordantiam cum Originali

Attestor A. MELAERT, nots pub.

1737. »

VERTALING.

Karel by de gratie Gods Koning van Groot Britanje, van Frankryk en Ierland, Voorstaender des geloofs enz. Aen alle en een iegelyk Koningen, Vorsten, Hertogen, Markiezen, Graven, Baronen, Grooten, Heeren en Edellieden, welken het ook zyn mogen, tot dewelken dezen brief zal toekomen, saluit. Daer onze natuer niets beters heeft dan dat wy willen, noch ons fortuin dan dat wy kunnen de deugd met belooningen, derzelver waerdig,

beloonen, en wy weten dat wy door de goddelyke goedheid zoo hoog in waerde zyn verheven, opdat de goeden iemand hebben dien zy als openbaren vergelder der menschelyke verdiensten, naest den allerhoogsten eeren, hebben wy uit het getal der goeden uitgekoren Petrus Paulus Rubens, van de stad Antwerpen geboortig, Geheimschryver des Doorligsten Konings van Spanië Philippus, en deszelfs Raed van zynen byzonderen Raed in Vlaenderen, Edelman der hovelingen van de doorluchtigste Infante Isabella Clara Eugenia, en een man niet min aen ons byzonder dierbaer, om zyne genegenheid en verdiensten tot ons en onze onderdanen, als die boven al door zyne uitmuntende getrouwigheid jegens zynen heer den koning, en door zyne schranderheid en staetskennis, den edeldom van zyne inborst en geslacht luister heeft bygezet, by ons koninklyk hof in aenzien; daer wy te meer gedenken met welke eerlykheid en vernuft hy by ons zynen yver tot de openbare rust alsmede tot den vrede laetst tusschen ons en zynen koning gesloten, heeft getoond, hebben wy tot een gedenkteeken van onze liefde en van zyne goede hoedanigheden den gemelden Petrus Paulus Rubens boven zynen voorvaderlyken adeldom den rang des ridderschaps van het gulden spoor toegedragen, en hebben hem vrywillig naer zyne verdiensten met deze waerdigheid vereerd, en hem tevens het zwaerd waermede wy hem tot Ridder geslagen hebben ten geschenke gegeven : en op dat er by zyne nakomelingen ook een klaer bewys van onze gunst overga, hebben wy, met rypen raed, gewisse kennis en uit volheid onzer koninklyke macht, tot den schild der familie wapens van den zelfden Petrus Paulus Rubens een byvoegsel toegedaen, genomen uit onze koninklyke wapens, teweten eenen gouden leeuw in een rood veld, als men op den boord dezer duidelyk afgeschilderd ziet. Willende en bevestigende dat de voormelde Petrus Paulus Rubens en zyne mannelyke erfgenamen, van hem wettelyk geboren, het voornoemde byvoegsel in hunne schilden en wapens voor altyd mogen voeren en gebruiken, en wy twyfelen geenzints dat de voormelde Doorluchtigste koning van Spanië en Aertshartoginne van Oostenryk alle en een-iegelyk deze dingen aengenaem zullen wezen. Ten blyke van welke wy deze opene brieven hebben doen maken. Gegeven in ons Paleis van Westmunster den vyftienden dag van December het zeste jaer onzer regering, na Christus geboorte 1630 en was onderteekend.

CAROLUS R.

En er hing aen het groot zegel
des Konings van Engeland.

Ik bevestige de overeenkomst met het oorspronkelyke

A. MELAERT Not pub.
1737.

Wegens de koning van Spanje, ontfing hy ten geschenke, voor zyn vertrek uit Londen, eene wonder schoone gedreve zilvere schotel met een lampet van 't zelve metael, het welk thans noch by een kunstminnaer te Antwerpen, berustende is.

43. — *Bladz.* 172.

Dit diploma oorspronklyk in de fransche tael geschreven, luid als volgt :

« Philippe par la Grace de Dieu Roy de Castille, de Leon, d'Arragon, des deux Sicilles, de Hierusalem, de Portugal, de Navarre, de Grenade, de Tolede, de Valence, de Galice, des Maillorques, de Seville, de Sardaine, de Cordue, de Corhèque, de Murice, de Jaën, des Algarbes, de Algezire, de Gibraltar, des Iles de Canaries, des Indes tant Orientales que Occidentales, des Iles de terre ferme de la Mer Occeane, Archiduc d'Autriche, Duc de Bourgogne, de Lothier, de Brabant, de Limbourg, de Luxembourg, de Gueldre et de Milan, Comte d'Habsbourg, de Flandres, d'Artois, de Bourgogne, de Thirol, Palatyn et d'Hainau, de Hollande, de Zelande, de Namur et de Zutphen, Prince de Zwave, Marquis du St Empire de Rome, Sr de Foize, de Salins, de Malines, des cités, villes, et pays d'Utrecht, d'Overeyssel, et de Groenighe, — Dominateur en Asie et Afrique, a tous ceux qui ces presentes verront Salut. Scavoir faisons que pour la bonne relation que faite nous été de notre Cher et feal Paul Rubens Secrétaire de notre Conseil privé en nos Pays-bas, et des bons et agreables services qu'il nous a rendus en différentes occasions tant en nos dts Pays-bas, en cette notre Cour, qu'en Angleterre ou il a été envoyé de notre part pour Affaires concernant grandement notre service et le bien public s'étant en tout honorablement et utilement acquitté de son devoir a notre entière satisfaction, et avec particulier témoignage de son zele, Denterité et Suffisance, pour ces causes et tout ce que de nous consideré, mesmes afin de ze stimuler d'avantage et lui donner occasion par quelque marque d'Honneur de desvertuer de plus en plus en notre service, nous desirant favorablement le traiter, decorer, et elever, avons de avis et favorable intercession de notre très Chere et très Aimée bonne Tante Madame Isabela, Clara, Eugenia, par la grace de Dieu Infante d'Espagne etc. Le dit Paul Rubens fait et creé faisons et Creons Chevalier par ces presentes, voulons et entendons que doresnavant il soit tenu et reputé pour tel en tous ses Actes et besoignes, et jouisse des Droits, Libertés et franchises dont jouissent et ont accoutumés de jouir tous autres Chevaliers par toutes nos terres et seigneuries, signamment et nos dits Pays-bas tout ainsi et en la même forme et maniere comme s'il eut été fait et créé Chevalier de notre propre main, mandons et commandons a tous nos Lieutenants, Gouverneurs, Marchaux, et autres nos justiciers, Officiers et subjects a qui ce peut toucher

en quelque maniere que ce soit que le d[t] Paul Rubens ils souffrent et laissent du dit titre de Chevalier, et de tout ce contenu en ces dites patentes, plainement et paisiblement jouyr et user, sans lui faire, mettre, ou donner, ny souffrir etre fait, mis, ou donné aucun trouble dessourbier, ou empechement, au Contraire, car ainsi nous plait-il, pourvu qu'au préalable ces dites presentes soient presentées à Don Juan de Castillo Notre Secretaire du Registre des Mercedes, afin d'en etre tenue note et memoire és livres de sa Charge, en temoignage de quoy nous avons signé ces presentes de notre main et a icelles fait mettre notre grand s'eel. Donné en notre ville de Madrid Royaume de Castille, le vingtieme jour du mois d'Août de l'an de grace mil six cent trente et un, et de nos regnes le onzième.

(Geteekend) J. PHILIPPE.

(Geparaheerd)

Heleg. v[t].

Op de keerzyde staet :

Par le Roy

(Geteekend) G. LE ROY.

THOMÉ LE RAZON en 2[d]

Marco de 1632.

(Geteekend) DON JUAN DE CASTILLO. »

44. — *Bladz.* 172.

Den trouw boek der kollegiale kerk van den H. Jacobus luid als volgt, aengaende deze echt verbintenis :

« November A[o] 1630.

PETRUS PAULUS RUEBENS.

HELENA FOURMENT.

Solemnis at ipso Nicolai 1630 cum dispensatione proclamationum et temporis clausi coram Petro Fourment et Daniele Fourment. »

45. — *Bladz.* 175.

Dit tafereel is tydens de fransche overheersching na Parys vervoert en in de Galerie van den Louvre geplaetst; in 1815 maekte het deel der wedergehaelde meesterstukken, en verheerlykt thans het koninglyk Muzeum der stad Brussel; de schets dezer schildery, 3 voet 3 $^{1}/_{2}$ duim hoog, en 2 voet 4 duim breed, is in 1788 in de verkooping der verzameling van den Heere Horion te Brussel voor 165 guldens verkogt, en bevind zich thans in het Muzeum te Amsterdam.

De schets, de wonderdaden van den H. Benedictus verbeeldende, 5 voet 8 8 duim hoog, en 9 voet 2 duim breed, maekt thans deel der schoone verzameling van wylen den Hr Schamp te Gent.

46. — *Bladz.* 179.

Deze tafereelen zyn den 22 Sept. 1815 door de fransche na Parys vervoert en in de galerie van den *Louvre* geplaetst, na den val van henne overheersching zyn dezelve van Parys wedergehaeld, en verheerlyken thans wederom deze kathedrale.

47. — *Bladz.* 179.

Deze schildery is by den inval der fransche krygsbenden na Parys vervoert en in de galerie van den *Louvre* geplaetst; tydens het keizerryk is dezelve van 's keizers wege aen het Muzeum der stad Brussel geschonken; in 1815 weigerde het Magistraet de wedergaef dezer schildery, doch moest welhaest haren onbezonnen eisch opschorsen en dezelve aen haren wettigen meester overleveren.

Eene studie na deze bevind zich in de verzameling van Rev. H. Carr.

48. — *Badz.* 180.

Ziet de 93ste aenteekening.

49 — *Bladz.* 181.

Het tafereel van het groot altaer, Christus uit den hemel dalende, en de bedorve wereld dreigende te verdelgen, benevens de tweede schildery, eene zieltogende Magdalena door engelen ondersteund, verbeeldende, en de derde

zynde den H. Franciscus van Assise welken de wonderteekens ontfangt, zyn alle by het inrukken der fransche krygsbenden na Parys vervoert, om de galerie van den *Louvre* er mede te verheerlyken.

Tydens het keizerryk werd het tafereel, Christus uit den hemel nederdalende van 's keizers wege aen het Muzeum van Brussel geschonken, en de tweede schildery, eene zieltogende Magdalena, verbeeldende, aen dat van Ryssel; de derde, zynde den H. Franciscus van Assise welken de wonderteekens ontfangt bevind zich thans in het Muzeum te Gent.

Eene goede teekening na deze laetste, door een van 's meesters leerlingen begonst, en door hem zelve met kreit afgewerkt, hoog 20 $^3/_4$ duim, en 14 duim breed, bevind zich in het koninklyk Muzeum te Parys.

50. — *Blad.* 181.

Dit tafereel maekte deel der by het vernietigen der societeyt Jesu, te koop gestelde kunstvoorwerpen.

51. — *Bladz.* 182.

Deze aenbidding der wyzen werd ten jare 1788, by het vernietigen van dit klooster, voor 8400. guldens verkogt; in de te koop veiling der verzameling van den Hr Horion, in 't jaer 1788 voor 8000. guldens, en by het verkoopen der verzameling van den Markgraef van Lansdowne, in 1806, voor 840. ponden sterling, thans in 't bezit van den graef Grosvenor.

52. — *Bladz.* 182.

Volgens ons toegekomene onderrigting zyn deze schilderyen over ettelyke jaren verkogt, en de penningen tot onderstands middelen van eenige behoeftige geestelyken gebruikt.

53. — *Bladz.* 183.

Deze twee tafereelen zyn tydens de fransche overheersching na Parys vervoert, alwaer ze de galerie van den *Louvre* tot in 1815 verheerlykt hebben, wanneer de eerste wedergehaeld werd om er deze kathedrale mede te verheerlyken.

De tweede welke de marteling der Machabeen verbeeld was van keizers wegen aen het Muzeum van Nantes, als verbeeldende den zegeprael van eenen krygsman, geschonken.

54. — *Bladz.* 184.

Luidens onderrigting ons dien aengaende van overheids wege toegeschikt, zou dit tafereel het gene zyn welk zich thans in het koninklyk Muzeum te Brussel bevind.

55 — *Bladz.* 184.

Volgens ons toegekomene berichten is deze schildery by het vernietigen van dit geestelyk gesticht, tydens de fransche overheersching, verdwenen.

56. — *Bladz.* 184.

Dit tafereel verheerlykt thans noch het altaer dezer kathedrale.

57. — *Bladz.* 185.

Deze tafereelen bevinden zich in 't Muzeum der stad Brussel.

58. — *Bladz.* 185.

Dit altaer is thans noch met dit tafereel verheerlykt.

59. — *Bladz.* 186.

In 1766, is deze schildery, ter bestryding der onkosten, door de aen deze kerk gedaene reparatie veroorzaekt, aen den H^r Rendon de Boisset, voor 60,000 franken verkogt (Lebrun, uitgaef van 1791); by de veiling der verzameling van den H^r Rendon in 1777, is dezelve ingehouden voor de somme van 10,000. franken; in de verkooping der verzameling van den H^r Lebrun werd ze voor 9,500. franken toegewezen, en in degene van den H^r Robiti in 1801, voor 7,950. franken.

Eene schets na dezelve, met veranderingen en aflatingen, is by voormelde H^r Lebrun voor 800. franken verkogt.

60. — *Bladz.* 201.

Een tafereel van diergelyk onderwerp bevind zich in de keizerlyke galerie van het *Belveder* te Weenen.

De oorspronkelyke schets, is in de verzameling van den baron Abraham Hume.

61. — *Bladz.* 201.

In de galerie van Dresde ontwaert men eene schildery van dezen samenstel, dragende voor opschrift : Qus Ego.

62. — *Bladz.* 247.

By de verkooping der zeldzaemheden van den baron Roose, werd dit afbeeldsel door den baron Schot, van Loven, voor ongeveer vier honderd guldens ingekogt.

63. — *Bladz.* 251.

Deze brief, in 't fransch geschreven, was weleer den eigendom van Z. H. den prins van Gallizin, in 1771. Ambassadeur van hare Majesteit de keizerin van Rusland by de staten der vereenigde nederlandsche provincien, aen wie den Graef van Cobenzll, den zelven geschonken had; hy luid als volgt :

« *Monsieur*,

Je ne puis vous exprimer les obligations que je vous ai pour les modeles que vous m'avez envoyés, ainsi que pour les platres de ces deux enfants admirables dont vous avez orné l'épitaphe de Mr .... dans l'église de Lanima. Ce n'est point l'art, mais la nature même que l'on remarque dans ce marbre ainsi attendri et plein de vie, que dirai-je des applaudissemens universels et bien mérités que nous attire la statue de St André, que l'on vient de découvrir ? votre gloire et votre celebrité, Monsieur rejaillissent sur notre nation entière. Si mon age et une goute funeste qui me devore, ne me retenoient ici, je partirais à l'instant et irais admirer de mes propres yeux des choses si dignes d'admiration, mais puisque je ne me puis procurer cette satisfaction, j'espere du moins avoir celle de vous revoir incessamment parmi nous ; et je ne doute pas que votre chere patrie ne se glorifie un jour des ouvrages dont vous l'auriez un jour enrichie ; plut au ciel que celà arrive avant ma mort, qui va bientot me fermer les yeux pour jamais, me prive du plaisir inexprimable de contempler les merveilles qu'exécute cette main habile, que je baise du plus profond de mon coeur,

Votre très affectionné
et très oblige serviteur

(Geteekend) PIETRO PAULO RUBENS.

D'Anvers le 17 avril 1640. »

64. — *Bladz.* 255.

Den echten letterlyken inhoud van dezen brief is als volgt :

« *Monsieur,*

UE aenghenamen van ultimo Juny is my behandicht waermede ick ghedesabbuseert ben want ick niet en conde jmagineren wat occasie van een Aultaer Tafel tot Londen haer mochte presenteren, Aengaende den tyt die soude moeten blyuen ghelimiteert op anderhalf jaer, om den vriendt met lust ende commoditeyt te connen dienen Het subiect soudemen best kiesen achtervolgende de grootte van het stuck want sommighe argumenten voeghen haer beter in groote spatie, ende andere in middelbaer of te cleyne proportie. Toch als ick mochte kiesen oft wenschen voor myn plaisir eenich subiect Ste Pieter aengaende het soude wesen syne cruyssinghe met de voeten omhooch welk seer werckelyck ende bequaem is om iet extraordinaris fray (toch naer myn vermoghen) af te maecken, niet te min ik reservere den keus aende beliefte van die het sal becostighen, ende tot der tyt toe dat wy sullen de maete van het stuck ghesien hebben. Ick ben gheaffectionneert tot de stadt van Ceulen om dat ick aldaer ben opghevoet tot het tienste jaer myns levens ende hebbe dicwils verlanght naer soo langhen tyt de seluighe noch eens te besichtighen Toch ick vreese dat de peryckels des weechs ende myne occupatien desen ende meer andere myne lusten sullen beletten waer mede ick my ghebiede wtganscher harten in UE goede gunste e de blyue voor altyts

Monsieur

Wt Antwerpen den 25 july 1637 *UE gheaffectionneerde dienaer*

PIETRO PAUOLO RUBENS »

(*Ziet de* 8ste *aenteekening.*)

65. — *Bladz.* 256.

Den letterlyken en echten inhoud van dezen brief is als volgt :

« Monsieur Hebbende verstaen door Monsr van Lemens dat UE wel soude willen weten in wat taet is het werck dat ick door UE order voor eenighen UE vriendt tot Ceulen aenveyrt hebbe soo en hebbe ick niet willen laeten UE te auiseren hoe dat het alreede seer gheauanceert is met hope dat dit sal riusciren een van de bestes tucken die tot noch toe uyt myn handt ghegaen syn. Dit mach UE aen den vriendt vryelyck aduerteren toch om voorts op te maecken en soude ick niet gheyrne ghepresseert syn maer bidde tseluighe te willen laeten tot mynder discretie ende commoditeyt om met lust wt te vueren want al ist dat ick seer ouerladen ben van andere wercken soo aenlockt my het suggect van dit stuck voor alle de ghene die ick onderhanden hebbe Ick en hebbe aenden vriendt tot Ceulen niet gheschreuen om dat ick daergheen kennisse aen en hebbe ende my dunckt dat het beter voeght door UE middel te passeren, waer mede my hartelycken ghebiedende in UE goede gunste blyue voor altyts

Monsieur

Wt Antwerpen den 2 april.
A° 1638

UE. gheaffectionneerd dienaer

PIETRO PAUOLO RUBENS »

(*Ziet de* 8ste *aenteekening.*)

66. — *Bladz.* 260.

Aengaende deszelfs begrafenis luid den doods boek van deze voormalige kollegiale en thans parochiale kerk als volgt :

« Junius anno 1640.

Idem den 2 is geweest het choorlyck van men Heer Petro Paulo Ruebens begraven in Sr Fermentens kelder ende is gesonken 3 dagen te voren de

Heeren altemael hebben hem sauents gehaelt voor het haelen bedraegt met het aflesen somma 9 g. 10 de wtvaert is geschiet den 2 juny met 60 flambeeuwen met roy satynen eruysen met de musieck van onse L. vrouwen wy hebben den miserere gesongen voor de misse met den dies ire ende ander psalmen ende is oock baere geweest 6 weken met 6 keersen, D kerckhoven solvi fres meurs geset voor hem 6 pont was somma 69 g. 3 st.

luyer betaelt. »

Luidens het hier aengehaelde werd hy niet in zynen tegenwoordigen familie kelder begraven maer wel in den genen van het geslacht zyner tweede huisvrouw Helena Fourment; den Bisschop van Antwerpen, verleende, en het kollegie van burgemeesters en schepenen den 14 meert 1642, het noodig verlof tot het bouwen der tegenwoordige kapel en onderaerdsche rustplaets, in dewelke zyne stoffelyke overblyfzels overgebracht zyn.

67. — *Bladz.* 267.

Dit testament is gemaekt den 27 mei 1640. voor notaris Tousains Gayot, en getuigen, 't zelve luid, aengaende 's meesters zeldzaemheden, als volgt :

» Item aen myne vrouwe eenen diamanten rink komende van Engeland.

Maer aengaende de schilderyen statuën endediergelyke frayhigheyt; bevelt denzelven tot bequaemen gelegentyt openbaerelyk, ofte uyt ter handt te verkoopen, soo men best bevinden sal te behooren, ende dat men met advys van Sr François Sneyers, Jan Wildens, en van den voors. Jacques Moeremans, uytgenomen de conterfeytsels van syne testateurs huysvrouwen, ende van hem selve en daer op corresponderende, die hy begeert dat volgen sullen aen hunne respective kinderen; en de schildery genaemt *het pelsken* aen syne tegenwoordige huysvrouwe, sonder iets daer van te moeten geven, ofte inbrenghen.

Uytgenomen alnoch de teekeninghen by hem testateur vergaerdert ende gemaekt, dewelke hy bevelt opgehouden en bewaert te worden, tot behoeven van iemand van syne sonen, die hem soude moghen willen oeffenen in de konst van schilderen, ofte by gebreecke van dien, tot behoeven van een van syne dochteren dewelcke soude mogen kommen te trouwen met eenen vermaerden schilder, ende dat soo lanck tot dat de jonkste synder kinderen sal ghekommen wesen tot den ouderdom van achtien jaren, als wanneer, soo verre niemant van de sonen hun tot de voorz. konste begeven en heeft, ofte een van de dochteren met eenen vermaerden schilder getrouwt en sy, dat

dan de voorz, teekeningen mede sullen moeten verkogt worden ende de prys daer van te procederen gedeylt als syne andere goederen. »

68. — *Bladz.* 273.

In de verkooping der verzameling van den voorzitter De Tugny werd voor 1010. franken verkogt : Een Landschap op welkers voorgrond een gezelschap van 16 boeren en zoo veel boerinnen, fraei gekleed, zich door een ronde dans vermaken, onder dit vrolyk dans gezelschap bevind zich een wonderschoone vrouw, met scharlaken kleed opgeciert, welke door deszelfs gezel minsaem omhelsd word ; eene andere in 't blouw gekleede vrouw, aenmoedigt den haren, den minzamen handel van dit vrolyk paer natevolgen; het gebaer en de houding, geven het top van vrolykheid te kennen, tot het welk dit minnend gezelschap gestegen is ; in een bosschaedje ziet men de dappere fluiter, welken door den zoetluidenden toon van zyn speeltuig, aen de vrolykheid van dezen kring niet weinig toedragende is. Dit schoon voortbrengsel mag men vry aen eenen ruiker van de schoonste bloemen, tydens eene middag zon, vergelyken ; de wonderbare natuerlyke uitdrukking der wezens, is hier met 's meesters overige gaven gepaerd. De hoogte is 2 voet 5 ¹/₂ duim, en de breede : 3 voet 5 ¹/₂ duim, paneel, gegraveerd door Hiel, en ook door Bolswert.

By de verkooping der verzameling van den Hr Julienne, in 1767, werd deze schildery voor 1361. franken verkogt; en in 1829, voor 950 guineen, by de veiling der verzameling van den Hr Thomas en Merson.

69. — *Bladz.* 274.

In de verkooping der zeldzaemhaden van den Graef van Lansdowne, in 1806, werd deze schildery voor 305. guineen verkogt. Men kent eene gravuer na de zelve door Bolswert.

70. — *Bladz.* 274.

Dit portret maekte deel der voormalige verzameling van den Hr Godefroy, by welkers veiling in 1785, het zelve voor 4800. franken werd verkogt ; en in degene van den Hr Duclos, in 1812, voor 9500. franken.

71. — *Bladz.* 275.

Rubens zond door den Hr Norgate, aen B. Gerbier te Brussel, schilder van den Hertog van Buckingham, eene kopy van dit landschap om aen

zyne Britanische Majesteit aengeboden te worden, en verzelde de zelve met den volgenden brief, welken, alhoewel niet gedagteekend, eenen zyner laetste is :

« *Monsieur,*

Voici la peinture de S Laurins en Escurial acheuée selon la capacitè du Maistre toutesfois auecq mon advis, Plaise a Dieu que L'extrauagance du suget puisse donner quelque recriation à Sa Maies^{te}, La montaigne s'appelle la sierra de S Juan en Malagon, elle est fort haulte et erte, et fort difficile a monter et descendre, de sorte que nous auions les Nuees desous nostre venue bien bas, demeurant en hault le ciel fort clair et sirain, Il i at en la summité un grande Croix de bois laquelle se decouure aysement de Madrit, et il y â de coste une petite Eglise dediee a S Jean qui ne se pouuoit representer dedans le tableau, car nous l'auions derriere le dos, ou que demeure un Eremite que voycy auecq son corico, Il nest pas besoing de dire que en bas est ce superbe bastiment de St Laurins en Escurial auecq le Village et ses allees d arbres auecq la Frisneda et ses deux estangs et le chemin vers madrid quapparoit en hault proche de Loupont, La montagne couerte de ce nuage se dit la Sierra tocada pource quelle a quasi tousjours comme un voyle alentour de sa teste. Il y quelque tour e mayson a costé, ne mé Souuenant pas de leur nom Particulierement, mais je scay que le Roy i alloit par occasion de la chasse la Montagne toutcontre a main gauche est la sierra y puerto de butrago Voila tout ce que je puis dire sur ce sujet demeurant a jamais

Monsieur,

Vostre seruiteur tres humble

PIETRO PAULO RUBENS

Jay oublie de dire qu'au sommet nous rencontrasmes forre vinayson comme est represente en la Peinture »

Den voormelden B. Gerbier, voegde by het verzenden dezer schildery aen den H^{r} Murrey, bewaerder van 's konings kabinet, den volgenden brief :

« *From Sir B. Gerbier to Mr. Murrey.*

S^r

As by your letter of 17th octob^r 1639, I receaved the first direction to bespeake certayne pictures to be made here by one Jordaens, I have charged this bearer to deliver unto you the first peece w^h the same Jordaens hath made of the number required for her Maj^ties cabinet, though he knoweth not as yett for whome the pictures are to be: they would have bin dispatcht eare this, Iff I had receaved timely directions, and the payment had bin settled, which Mr. Norgate, (by his last of $^{9}/_{19}$ prest to me) saith was soe farr advanced as you had spoken unto Sr Job Harby touching the same. When I see the effects thereof on this side the seas, then shall I be innabled to give Jordaens satisfaction for this first picture; and to warn him to go on wth the rest:

You will finde in the same casse a picture representing the Contry about the Escuriall in Spaine, w^h hath bin paynted by one of Antwerpe, after Sr Pieter Rubens drauft; and is presented by him unto his Maj^ty, since (according Mr Norgates relation) itt was soe desired. I doe send here inclosed Sr Pieter Rubens his letter touching that subject, w^h letter you wilbe pleased to show unto his Maj^ty: soe ceassing giving you further trouble; kisse your hands and rest.

Your Affec^y humble

Servant, B. GERBIER.

B^ru. 31 May 1640.

Sr Peter Rubens Is deadly sick; the Phisicians of this Towne being sent unto him for to trye theire best skill on him.

For y^r self. »

VERTAELING :

Balthazar Gerbier aen Mr Murrey.

M^r

Daer ik door uwen brief van 17 October 1639, de eerste kommissie heb ontfangen van zekere schilderyen te bespreken die hier door eenen genoem-

den Jordaens moeten gemaekt worden, heb ik drager dezer gelast u het eerste stuk afteleveren dat de zelfde Jordaens gemaekt heeft van het vereischte getal voor het kabinet van hare Majesteit (v), schoon hy althans nog niet weet voor wien de schilderyen zyn: zy zouden vroeger vervaerdigd zyn geweest, had ik in tyds kommissie ontfangen, en ware de betaling bepaeld geweest, het welk Mr Norgate (door zynen laetsten van 9/19 dezer, aen my), zegt dat zoo verre was voortgezet dat gy desaengaende aen Mr Job. Harby (w) gesproken hadt. Als ik de uitwerking daer van aen deze zyde de zee zien, zal ik in staet zyn Jordaens voor deze eerste schildery te voldoen; en hem aen te zetten om met het overige voorttegaen.

Gy zult in dezelfde kas eene schildery vinden, verbeeldende de omstreken van het Escuriael in Spanien, die door eenen Antwerpenaer geschilderd is naer de teekening van Mr Peeter Rubens; en door hem aen zyne Majesteit wordt aengeboden, alzoo men het (volgens het zeggen van Mr Norgate) alzoo verlangt. Ik zend hier in gesloten Mr Peeter Rubens brief desaengaende, welken brief gy zult gelieven aen zyne Majesteit te toonen, dus eindigende u meer bezigheid te geven, kus ik uwe hand en blyve,

Uw toegenegen ootmoedige Dienaer,

B. GERBIER.

Brussel 31 Mei 1640.

Mr Peeter Rubens is doodelyk ziek; de Doctoors dezer stad worden hem gezonden om alle hunne kunde op hem te beproeven.

Dit voor u zelven.

v. Het is thans onmogelyk te verzekeren welke deze schildery was: zeer waerschynelyk kwam dezelve nooit tot hare beschikking, en werd het overige van het order nooit ten uitvoer gebragt; want, zeer kort na den datum dezes briefs, namen de Engelsche oproerten eenen zoodanigen stand, dat de koning andere meer dringende aenvragen op zyne beurs had, zoo wel als meer drukkende vereischten op zyne aendacht.

In den catalogus door Vertue uitgegeven staen er zeven stukken van de hand van Rubens, doch geen eene van die van Jordaens.

w. Job. Harby, Ridder, van Aldenham, Harts, was een koopman te Londen, en een kommissaris van de Douanen. Hy werd door Karel I. in 1660, baronet gemaekt: de titel stierf uit zeventien jaer daerna, by de dood van zynen zoon Erasmus Harby.

B. Gerbier's brief van 2 juni waer mede hy Rubens dood aenkondigd, luid als volgt :

« *From Sir Gerbier to Mr Murrey.*

Sr

My secretary parted hence Eare yesterday wth the Picture Jordaens hath made, and a Landskipp drawne after a designe of Sr Pieter Rubens, wh peeces my said secretary is to deliver unto yourselfe, to present them unto his Majty. Since by your letter I receaved the first direction touching the Pictures of Jordaens, Sr Job Harby 's correspond hath paied 44 L. Starlings to the Abbay d'Escars secretary, to be repaied to Jordaens for his picture wh is a most reasonnable price, as you skall see by the Worcke ; wch iff his Majsti likes, Jordaens may be sett on to finisch the oter peeces blonging to the roome. Sr Pieter Rubens is deceassed three dayes past, so as Jordaens remaynes the prime painter heire. Theire wil be many rarities of pictures, agats, and other precious things sould in Sr Pieter Rubens out-cry, iff his Majsty. would have any thing bought, itt must be known in time, and bills of credit sent; for itt must be done wth readdy monny. I ceasse troubling you wth more, humbly kisse your hands and rest,

Burs. 2d June 1640. *Your affectionate Servant,*

B. GERBIER. »

VERTALING:

B. Gerbier aen Mr Murrey.

Mr

Myn sekretaris is eergisteren van hier vertrokken met de schildery die Jordaens gemaekt heeft, en een landschap geschilderd naer eene teekening van Mr Pieter Rubens, welke stukken myn gemelde sekretaris aen u zelven zal afleveren om ze aen zyne Majesteit aen te bieden. Sedert dat ik door

uwen brief de eerste kommissie aengaende de schilderyen van Jordaens ontfangen heb, heeft de correspondent van Mr Job Harby 44 L. Sterlings aen den sekretaris van den Abt d'Escar, om aen Jordaens voor zyne schildery uitbetaeld te worden, dat een zeer billyken prys is, als gy by het werk zien zult; als zyne Maj. het goed vindt, zal men Jordaens aenzetten om de andere stukken tot het kabinet hoorende, aftedoen. Mr Pieter Rubens is over dry dagen gestorven, zoo dat Jordaens hier de eerste schilder blyft. Daer zullen veel rariteiten van schilderyen, agaten, en andere kostelyke dingen in den koopdag van Mr Pieter Rubens verkocht worden, indien zyne Maj. iets wilde gekocht hebben, moet men het in tyds weten, en crediet brieven gezonden worden; want de verkooping moet tegen gereed geld gedaen worden. Ik eindig van u meer bezigheid te geven, kus ootmoedig uwe hand en blyve,

Uw toegenegen Dienaer,

B. GERBIER.

Brussel 2 Juni 1640.

72. — *Bladz.* 276.

By de verkooping der verzameling van den Hr Calonne te Londen in 1798, werd deze schildery voor 71 pond. st. toegewezen.

73. — *Bladz.* 276.

Dezen samenstel bestaet in acht figuren, in welkers middenpunt zich Silenus bevint, welken door twee Saters ondersteunt word; eene van deze met open mond schynt door de zwaerte van den Sater overladen te zyn, terwyl de andere onder 't zelve bezwykt; aen de andere zyde van Silenus is een schoone Nymp, waer van de wilde en glinsterende oogen, 't toelachende aenzicht, en de verhevene handen, de kragt en 't uitwerkzel van 't zoete zap, 't welk ze speelsgewys uit eenen druiven tros op de lippen van den halven god uitperst, niet weinig te kennen geven, deze groep is voorgegaen door eenen, op eene dubbele fluit spelenden Phanus, eene oude Bacchante, die eene toorts in de hand draegt volgt hen, en eenen Sater omhelsd dezelve; voor deze zyn twee kinderen, waer van het eene eenen wyngaerd rank, uit de handen van Silenus ontfangt; de beeltenissen zyn levensgroote. De hoogte is: vier voet zeven duim, en de breede: zes voet zes duim; doek.

Er bestaet eene print naer deze schildery, gegraveerd door de Laynay, met byvoeging van een geiten hoofd; en eene andere door Polo, zonder geiten hoofd.

Deze schildery bevont zich eerts in de verzameling van den kardinael de Richelieu, en later in die van den Hr Tantre; in 1816, by de veiling der verzameling van Lucien Buonaparte, werd ze voor 950 guineen, aen den Hr Stenley toegewezen; by de verkooping der verzameling van den Ridder Bonnemaisson, in 1827, voor 21,000 franken; en laestmael aen Robert Peel voor 1100 ponden sterling.

74. — *Bladz.* 284.

In 't midden van den samenstel is een priester, in scharlaken kleed, voorgegaen door eenige muzikanten, welke op instrumenten speelen, en eenen witten stier voortdryven; voor dezen stier zyn vier vrouwen met bloem korven, en twee jongelingen welke jonge veerzen geleiden, en den priester volgen; agter dezelve zyn vyf olifanten met ryke draperyen opgecierd, welke korven met vrugten op hunne hoofden dragen, gulde kandelaren en wierook vaten op hunnen rug en geleden door hunne kornaks; een leeuw en tyger verheerlyken mede den stoet, welken zich langzaem na eenen tempel, op eenen heuvel gelegen, begeeft, aen welkers zyde zich talryke aenschouwers bevinden; de hoogte van dit stuk is 3 voet, en 5 voet 5 duim breed.

De kunstenaer heeft in deze meesterlyke schets een karton van Andrea Mantegna gevolgt; maer in de uitdrukking, kleur en meesterlyke handeling, heeft hy het zyne er van gemaekt.

Voor de veiling van 't Balbi paleis werd dezen samenstel 800 guineen geschat; by de verkooping der verzameling van den H. Champermane, in 1820, is den zelven voor 335. guineen verkogt, en verheerlykt thans de verzameling van Samuel Rogers.

75. — *Bladz.* 296.

De hier vermelde tafereelen zyn thans in de koninklyke *Pinakotheek* te Munich, men ontwaert er thans niet dan de vier volgende :

1o Maria op haren troon gezeten ; dit is de oorspronglyke schets van het altaer stuk der kerk van den H. Augustinus te Antwerpen.

2o Eene paerden studie van verre gezien, de stad Antwerpen ontwaert men in het verschiet; geschildert op doek.

3o Levensgroote beeltenis van een van 's meesters kinderen in eenen stoel gezeten en met lekkernyen speelende, in levensgroote uitgevrocht en op paneel geschildert, geteekent met het jaertal 1627.

4o Borstbeeld van eenen van Rubens zoonen, in 't rood gekleed met stroyen hoed op 't hoofd; geschildert op paneel.

76. — *Bladz.* 297.

Deze schilderyen verheerlyken thans de *Pinakotheek* te Munich.

77. — *Bladz* 299.

Deze keizerlyke galerie is thans door de twee-en-veertig volgende schilderyen samengesteld.

1. De H. Ignatius die een dooden opwekt; den Heiligen bezweerder is op eenen stoet of dorpel geplaetst, in eenen tempel welkers rykheid van bouw en doorzicht kunde alles overtreffende is, in eene gebiedende of deftige houding en door verscheidene priesters van zyn orde verzeld; op den voorgrond vertoont zich den bezetenen in volle woede, verscheurende zyne kleederen en doende de wanhebbelykste verdraeiingen met het lichaem, dat half ter nederligt, en door de omstaenders ondersteunt word, de woede van dezen bezetenen welken het eene been in de locht steekt, doet de heerlykheid van teekening en de grootheid van uitvoer ontwaren; de houding van zyn hoofd met opgeresene haren, bleek aenzicht, getrokken en schuimende mond, boezemen even zoo veel afschrik in als deze groep natuerlyk uitgedrukt is, aen de andere zyde ziet men kranken, kreupelen en kwynende, die dezen Heiligen om hulp smeeken.

2. De H. Franciscus Xaverius, roepende een japonees uit den doode. De verschillende wel verbondene groepen, en bouwkunde, doen in deze grootsche ordonnantie een treffende uitwerking: de nauwkeurigheid van teekening voert het gebied over alle karakters, de verdeeling der lichten is met verstand geplaetst, de houdigen der hoofden wel uitgekozen, het koloriet van een groote kracht, ja de geheele samenvoeging ontdekt den meester.

3. en 4. De schetsen der twee vorige tafereelen.

5. De Hemelvaert van de maegd Maria; in dit tafereel is de H. Maegd in 't wit gekleed, hare rechter hand is opgeheven en hare linke reikt ze uit; haer doorstralend gelukzalig houden rigt zich hemelwaerts terwyl eene groote menigte engelen minzaem aen hare zyde vlieden. Onderwaerts op de aerde ontwaert men de twaelf apostelen by hare graf tombe, aen welke zyde zich drie vrouwen bevinden waer van er twee de bloemen aenwyzen welke ze in den begraef doek gevonden hebben, terwyl de derde, verbeeldende de H. Maria Magdalena, op de schouder van eene dezer vrouwen leunt en eenen der verwonderde apostelen aenschouwt, welke men van ter zyde ziet en in rood scharlaken gekleed, aen zyne linke zyde vertoont zich eenen anderen opostel op zyne knien zyne aendagt hemelwaerts stierende, deze is gekleed in 't geel met eenen witten mantel; gansch na de linke zyde op den agtergrond gezien is eenen Apostel in 't groen gekleed, en eenen ande-

ren in een blouw grysagtig kleed welken den steen des grafs opligt. En weinig verder na de zyde der vrouwen ontwaert men eene oude vrouw en eenen man met eene brandende flambeeuw in hunne hand; viertien voet zes duim hoog, breed negen voet acht duim, geschildert op paneel.

Ziet verder nopens deze vier tafereelen de vier-en-twintigste aenteekening.

6. Eene schets verbeeldende den H. Andreas met een kruis, een voet nege duim op : een voet tien duim; geschildert op peneel.

7. Atalanta en Méléagre welke het wilde zwyn van calidonien aenvallen. Het woedend dier is in doods-gevaer aen de zyde van eenen neergevelden boom en word voorwaerts door eene bende jagers aengevallen waer de nymphe Atalante deel van maekt, welke het dier juist een schicht heeft toegestiert waer door het aen het hoofd gewond is, Méléagre gewapend met eene speer bevind zich aen hare zyde; twee ruiters ook met speeren gewapend komen dapper aengerend om hunne makkers bystand te bieden. Op den voorgrond, aen de overzyde, zyn twee mannen, den eenen blaest den hoorn en den anderen bereid zich om zyne speer te werpen, verscheidene gekwetste honden bevinden zich op het veld uitgerekt, en een man ligt dood aen de voeten van het dier. Tien voet vier duim, op: dertien voet.

Dit tafereel is wonder klaer en glinsterend, de vrouwen zyn van eene uitstekende schoonheid. Het landschap is door wildens en de vrouwen door Snyders geschildert. Dit prachtig tafereel is door Prenner geetst en eene diergelyke door van Kessel.

8. Pepinus hertog van Braband met zyne dogter de H. Begga, stichster van het order der begynen; zy is in scharlaken, met lange mouwen gekleed welke met peltery afgelegt zyn, en een kapuin van wit lynwaet op het hoofd, haere regter hand houd hare hals keten, en leunt met dezelve op haer stuklyf. Den Hertog vertoont zich een weinig meer agterwaerts zyne dogter en heeft een pelse muts op het hooft.

De beelden zyn half lyf, fraei en wel afgewerkt. Drie voet, op: twee voet drie duim; Geschildert op peneel. Vanden Stein en Prenner hebben na deze schildery geetst.

9. Eene berouwende Madalena, zy is na de linke zyde van het tafereel zittende; haere houding en traene stortende oogen zyn hemelwaerts gericht, haere gevouwde handen drukkeu de zieltooging van hare ziel uit, en hare lange blonde hairen vallen onagtzaemlyk op hare schouderen. Haer wit satyne kleed en blouwen onderrok schynen henne bevalligheid verloren te hebben, zy werpt een juweel kistje aen hare voeten. Het vreedzaem en gerustig geestelyk leven is door eene in 't zwart gekleede vrouw allegorisch verbeeld, deze is met eene strenge houding op den agtergrond gezeten.

Dit is een van 's meesters kouleur glinsterendste en best afgewerkte stukken; hoog zes voet, drie duim; breed vier voet, zeve duim, geschildert op doek en geetst door Vorsterman.

10. Halve lyvige beeltenis van de Aerts hertogin Anna van Oostenryk, vrouw van Lodewyk XIII; hoog een voet, zes duim; breed een voet, drie duim geschildert op peneel.

11. Halve lyvige beeltenis van Elisabeth van Bourbon, vrouw van Philips IV. van Spanje.

Dit schynt het dubbel te zyn, door eenen leerling, na eene schildery der galerie van Munich; hoog een voet, zes duim; breed een voet, drie duim.

12. De vier deelen der wereld, verbeeldt door vier rivier goden en een gelyk getal vrouwen, op den voorgrond is een tigerin die hare jongkens zuigt, en eene krokodil welke met kupidos speeld; hoog zes voet, zeve duim, breed negen voet. Doek, gegraveerd door Prenner.

13. De maegd Maria op eenen kostbaeren troon gezeten met blauw scharlaken omheven, bekleedt den H. Ildephonsus met het kleed van zyn orde, de Heilige ontfangt de gift op zyne knien, buigt zyn hooft om het 't omhelzen, vier H. vrouwen, twee aen elke zyde van den troon en drie engelen die in het hemelsch licht zwieren. Een overtreffelyk schoon werk; elf voet, op zeven voet zes duim, paneel gegraveerd door Witdoek. Watelet heeft volgens eene teekening, 'studie van Rubens, van de groep der linker zyde, eene print gegraveerd.

Het inwendig van de deuren is vercierd met de beeltenissen van de Aertshertogen Albert en Isabel, deze geknield biddende is verzeld van hare patrones Clara, die haer op eenen boek eene kroon met roozen aenbiedt; hoog elf voet, en drie voet, zeve duim breed, gegraveert door Harrewyn; het buitenste van de deuren was vercierd met eene rust van de H. familie. De samenstel verbeeldt de maegd in scharlaken kleed met blauwen mantel, aen den voet van eenen boom met den Zaligmaker in hare armen, voor haer is St Jan, noch kind, in de armen van Elisabeth zyne moeder, aen wier linker zyde Zacharias aen den Zaligmaker eenen met vrugten beladen tak aenbiedt; elf voet hoog, zeven voet vier duim breed, pan. gegraveerd door Deroy; Earlon heeft na eene schildery van dezen samenstel uit de verzameling van lord Chesterfield, gegraveerd.

Eene teekening der voorgaende schildery van Ildefonso in chinesche ink, met wit opgeheldert, werd in de verzameling van Mariette in 1775. voor fs 251. verkogt, en eene studie in oly, voor dezelve schildery inde verzameling van den keurvorst van Keulen, in 1764. voor fs 392.

14. Landschap met groot kasteel en water, aen de regter zyde een menigte boomen op eenen stylen heuvel, rond om welkers voet een stroom vloeyd, die op den voorgrond door eene boersche brug overkruist is; het toneel wordt door de aengename uitwerking van eenen zomer avond verlustigd, dertien jouffrouwen en heeren zyn op eenen fraeyen grassigen voorgrond verzameld om de schoonheden van 't jaer gety te genieten. De groep schynt in een concert deel genomen te hebben en nu aen 't spelen, eenen der Heeren

poogt eene der juffrouwen op den grond te werpen, een anderen houd de slippen van het kleedt zyner gezellin, en heeft een handvol bloemen om naer haer te werpen, terwyl een derde drie wegloopende juffrouwen agtervolgt. Niet al te prysbaer uitgewrocht; hoog een voet, negen duim, breed drie voet, peneel, gegraveerd door Bolswert.

15. Groot bergagtig landschap waer van het grootste gedeelte met water overdekt is, dat wee en ellende over het veld verspreidt. Op de helling van eenen heuvel, aen de linker zyde, is Jupiter en Merkurius, welke de gastvry echtgenoten Bachus en Philemon, onder hunne bescherming nemen, terwyl de vernielende donder, blixem en regen op de voor ondankbaerheid en ongehoorzaemheid veroordeelde inwooners nederstort. Een allerfraeyste voortbrengsel; hoog vier voet, acht duim, breed zes voet, zes duim, gegraveerd door Bolswert. Een diergelyk is in de verzameling van Sir Thomas Baring, Bart; een dubbel, vier voet zes duim hoog, zes voet vier duim breed, doek gegraveerd door Bolswert in de verzameling van Montribloud in 1784 verkogt voor 2401 fs en in verzameling van Phil. Pannê voor 157 guineen, thans by Thomas Baring.

16. Philip Hertog van Bourgonje bygenaemt de goede. Zyn sterke wezenstrekken zyn in drie kwaert profil, ziende na de linker zyde met kort donker hair. Hy draegt over een buffelen wambuis zyn harnas en een ryk geel zyde mantel met goud en juweelen verciert, en aen welken een hermelynen kap hangt, deze bedekken de linker zyde, en zyn met een juweele gesp op de zyde vast gemaekt; de regte hand houd eenen stok, en de linke is geplaetst agter zynen rug. Een wel geschildert portret met een deftig krygshaftige houding; hoog drie voet, acht duim; breed drie voet, twee en halve duim, peneel, gegraveerd in de weener galerie.

17. Twee portretten van oude mannen; hoog een voet zeven duim; breed een voet, drie duim, peneel.

18. Levensgroot portret van Helena Fourment in eene regtstaende houding, en gereed om na 't bad te gaen. Een bruine pelte mantel is verzuimend rond haere lende met de linke hand gehouden; de regte hand kruist den boezem en houd den mantel op de schouder, het bovenste gedeelte van 't lyf en de beenen zyn naekt, een scharlaken tapyt legt aen haer voeten. Deze schildery is met eene byzondere zorg geschildert, en bezit zoodanige verduizelende glans van kleur dat ze de waerde van elke schildery nevens deze, door hare overtreffelyke schoonheid verminderd; hoog vyf voet, acht duim; breed drie voet, een duim, peneel, gegraveerd door Prenner.

19. Een faun of Bachanal, zyne wenkbrouwen met klim bekroond; met eene fluit in beider handen, op welke, zoo het schynt, zoo even gespeeld is; hoog een voet, negen duim; breed een voet, drie duim, gegraveerd door Prenner, peneel.

20. De HH. Petrus en Paulus, op een peneel; een van deze is in profil, de

andere in drie kwaert profil; beide hebben henne oogen hemelwaerts geheven. Volmaekte studie; hoog een voet, tien duim; breed een voet, zes duim, peneel.

21. Een priester, waerschynlyk de H. Augustinus, met gryze baerd en met een ryke kazuivel gekleed; afgewerkte studie, hoog een voet, tien duim, breed zestien voet, peneel.

22. Borstbeeld van eenen gryzaerd, met kaelhoofd en gryzen baerd, studie in profil voor het hoofd van Joseph van Arithmathea; hoog twee voet, een duim, breed een voet, negen duim, peneel.

23. De H. Jeronimus, in kerkelyk gewaed met een scharlaken kap, zyne eerbiedweerdige houding word nog door eenen langen gryzen baerd verheven; twee voet, hoog een duim; breed een voet, negen duim, peneel.

24. Het alflyvig portret van een man van middelbaren ouderdom, in profil, kaelhoofdig, geheel in 't zwart gekleedt, en een groote breede kraeg om den hals, gegraveerd door Prenner.

25. Beeltenis van eenen heer, het aenzicht drie kwaert profil, knevels en hair. Eene groote breede kraeg verciert zynen hals en eenen pels mantel op zyn schouders; hoog een voet, zeven duim; breed een voet, drie duim, peneel, gegraveerd door Prenner.

26. Levensgroot portret van karel Ferdinand gouverneur van Belgie, in harnas, met een sluier op de schouder en eene met veders vercierde hoed op het hoofd, gegraveerd door Prenner. Er bestaet een print aen dit portret gelykende door Jagher.

27. De beeltenis van Ferdinand, koning van Hongarien, rykgekleed, met eenen mantel met pels, en een kap op het hoofd. Hy heeft in zyne rechterhand een kommande stok, en de linker leunt op het gevest van zyn degen; hoog acht voet, twee duim; breed drie voet, zes duim, doek, gegraveerd door Prenner. Deze beeltenis maekte deel van de zegebogen te Antwerpen in 1635 voor de hulding van Ferdinand opgerecht.

28. Maximiliaen den 1ste in den ouderdom van ontrent 50 jaer, drie kwaert profil, in glinsterend harnas met gulden dryf werk vercierd, een met peerlen en andere kostelyke gesteenten bezette helmet op het hoofd, en eenen turband op welken zich eene met rubyns vercierde kroon bevindt, zyn linker band rust op het gevest van een zware degen, en de regte op een knots, het onderste van zyn mantel is ryk met wapens vercierd.

Verkogt in 1722. in de verzameling van Meyers voor 870. guldens.

29. Eenen ouderling welken met zorg naer een bed gaet waer op eene naekte vrouw te slapen ligt; hoog een voet, vier duim; breed twee voet, twee duim, geschildert op peneel.

30. Een krygsman in wapenrusting met een degen in de regter hand, en eene schild aen den linken arm; dezen is op verslagene vyanden en vernielde wapens nedergezeten, Bellona ondersteund hem terwyl de overwinning hem

kroond; hoog een voet, zeve duim; breed twee voet, een duim; peneel.

31. Het lyk des zaligmakers, in eene verkorte houding vertoont, het zelve ligt op den grond en het hoofd leunt op de knien der H. Maegd die hem de oogen sluit, terwyl Maria Magdalena aen hare zyde geknield den linken arm ondersteunt. Aen de overzyde is St Jan en dry vrouwen: eene dezer is in het zwart gekleed en zitten op hunne knien te weenen; hoog een voet, acht duim, breed een voet, drie duim; geschildert op peneel. Deze schildery is door Prenner geetst en een byna gelyke door Soutman.

32. Beeltenis van eene jonge vrouw in spaensch kostuem, met handschoenen in hare regterhand en een zakdoek in de andere; hoog twee voet, zeven duim; breed een voet, een duim.

33. Eene venus feest in 't eiland Chythera, het standbeeld der godin is in 't midden punt by een bosschaedje verheven, allerhande bidders doen haer hulde, en bieden haer hunne offerhande aen, terwyl verscheidene kupidos rond het zelve speelen en dansen, andere vermaeken zich tusschen de boomen of zweven door de lucht met vrugten beladen. Twee fraeije vrouwen komen van de linker zyde met hunne offerhande; aen de andere zyde is een gezelschap nymphen en saters die dansen. De tempel van de godin staet op eenen heuvel in den afstand, van welke eenen waterval nederstort, waer by de kupidos hunnen dorst voeden. Met haestige vryheid van handeling geschildert, glinterend van kleur, en ryk in overvloed van uitdrukking; hoog zeven voet; breed elf duim, doek, gegraveerd door Prenner.

By de veiling van de verzameling van den prins van Frevalzio in 1764. te Amsterdam, werd ze voor 2960. guldens verkogt.

34. Beeltenis van eene vrouw bekend onder den naem van Titiaen's beminde; haer wit satynen kleed is met bloemen bewerkt en met goud geborduert, in hare hand heeft ze eenen waeier in forma van kleine vlag; hoog drie voet, breed twee voet, drie duim, geschildert op doek.

Dit is eene kopy van Rubens na Titiaen.

35. Aeneas die met zyn vader Anchises, op zyne schouders, zyn zoon Ascanius, en zyne vrouw Criusa vergezeld, uit de verwoesting van Troy ontsnapt; schets, gegraveerd door Prenner.

36. De zaligmaker welken na zyne verryzenis zyn kruis omhelst. Gegraveerd door Rykman en Prenner.

37. De boodschap der H. Maegd Maria. De Maegd vertoont zich in het middenpunt in profil, met wit kleed en breeden blauwen mantel, knielend aen de zyde van eene kleine tafel, de eene hand ligt op eenen open boek, de andere is na haer aenzicht gekeerd; Hare aendagt is op den hemelschen bode welke op eene knie zit zyne handen uitgestrekt en zyn hoofd een weinig voorwaerts. Hy is in 't grys gekleed, en eenen rooden mantel zwiert achter hem. De H. geest in de gedaente van eene duif daelt door de luchtstraelen gevolgt van vyf engelen en vier cherubinen, drie dezer engelen stroeyen bloe-

men; hoog vyf voet, zes duim, breed vier voet, zes duim, geschildert op doek.

Het grootste gedeelte van dezen samenstel schynt meer aen Diepenbeek, dan aen Rubens toetehooren.

78. — *Bladz.* 301.

De volgende schilderyen verheerlyken thans deze galerie:

1. De H. Anne die het hair der H. Maegd schikt; den H. Joachim is tegenwoordig en onderscheidene engelen vliegen boven hen; schets, hoog twee voet; breed eenen voet, zes duim, peneel.

2. De Hemelvaert van de H. Maegd, haestig geschildert voortbrengsel.

3. De dogters van Cecrops, Aglauros, Herse en Pandrosos welke het noodlottig korfje openen waer in zich het kind Erichthonius bevindt. Eene der vrouwen heeft eenen purperen mantel om hare lenden en knielt aen de linkerzyde by eene balustrade; een andere buigt met nieuwsgierigheid over het mandje, en is slechts met eenen blouwen rok welken over hare knien hangt, gekleed; aen hare zyde staet een kind dat de derde dochter beziet, deze heeft alleenlyk eenen karmozynen sluier op den rechten arm, en in hare hand heeft zy een stuk drapery; haeren linken arm rust op de schouder van eene oude vrouw; hoog zes voet, tien duim; breed tien voet, een duim, geschildert op doek.

4. Venus die haer hair, in eenen spiegel ziende, schikt, en door eene negerin en eenen kupido word bediend die den spiegel vast houden; kopy na Titiaen met veranderingen, maer niet uitstekende schoon; hoog drie voet, elf duim; breed drie voet, een duim, peneel.

5. Levensgroot portret van twee jongelingen, Rubens zoonen, gekleed in het zwierig spaensch kostuem, de jongste met een blouwe vest, doorgesnede mouwen en goude knoppen, met een vogel spelende, de oudste is in zwarte zyde gekleed en leunt met zyn linken erm op zyn broeders schouder; hoog vyf voet zes duim; breed drie voet, gegraveerd door Pichler, in een groote print a l'aquatinta. Een dobbel van dit stuk is in de Dresden galery. Gegraveert door Daullé en Danzell.

6. Decius welken voor den veldslag der Gaulen de priester te raeden gaet; deze krygsoverste in harnas met een scharlaken kolder staet voor de Sibil, en wacht het uitwerksel van hare wichelary af, eene dezer in kostbaer gewaed is by den altaer, de tweede staet aen de rechter zyde met een zilvere vaes dat het ingewand van het offer dier inhoudt; eenen hert ligt op den voorgrond, aen de linker zyde zyn twee mannen welke een witte roe te vooren brengen; hoog acht voet, vier duim; breed dertien voet, een duim, geschildert op doek en geetst door schmuzer.

7. Decius die zyne soldaten voor den slag aenspreekt; de edele krygheld is op eene verheving aen de regter zyde, in eene aensprekende houding, vyf byzondere officieren de roomsche bannieren en vaendels draegende staen voor hem in diepe aendacht; hoog negen voet, drie duim; breed acht voet, tien duim, gegraveerd door Schmuzer.

Eene studie van deze schildery werdt verkogt in 1777, in de verzameling van Rendon de Boisset, voor 1200 franken.

8. Decius die den zegen der priesters ontfangt, wanneer hy zweerd zich voor den uitval van zyn leger opteofferen. De Held gansch in zyn scharlaken kolder gewikkeld, knield nederig voor de priesters, waer van eenen de hand op zyn hoofd legt; de tweede priester met een oud en eerbied waerdig voorkomen is een weinig agter den eersten met een breed gryskleurig mantel omringd; aen de linker zyde zyn drie soldaten in diepe ontsteltenis die deze plegt nazien; hoog negen voet, vier duim; breed tien voet, zeve duim, doek, gegraveerd door Schmuzer. Er bestaet nog eene print in aquatinta na eene schets eertyds in de verzameling van Cosway en thans in de Munich galerie.

9. Decius welken de Liktoren voor de slag weg zend; in krygsgewaed uitgedoscht en aen de zyde van een moedig grys slag peerd op het welk hy gaet stygen. Hy vestigd zyne aendacht op drie liktorens die zich aen de overzyde met roeden op de schouder bevinden; hoog negen voet, drie duim, breed tien voet, elf duim, geschildert op doek, en gegraveerd door Muller.

10. De dood van Decius; in het midden van den stryd en de verwarring van dit hardnekkig en bloedig gevecht, tusschen peerden en voetvolk, ziet men den edelen Decius, van zyn nederstortende peerd achterovervallen, met een speer aen den hals doorsteken, terwyl eenen zyner dapperen op een driftig grysagtig zwart peerd zyne dood vreekt, onder de doode en stervende die het slagt veld bedekken ligt er eenen, met eene gebroke speer in de borst, uitgestrekt; hoog negen voet, drie duim; breed zestien voet, vier duim, geschildert op doek; geetst door Muller.

11. De begraefenis van Decius; de doode soldaet legt op een prael bed, aen beider zyde staen verscheide zyner wapenbroeders, onder deze is aen de linkerzyde eenen van minderen rang die eene vrouw met de hand, by den boord van haer kleed houd en met de andere eenen gevangen met het hair, de eerste heeft een kind in hare ermen, en een ander aen hare zyde; by deze is een tweede soldaet welke eene jonge vrouw met het hair voortslypt. Drie gevangene liggen gebonden, en de ryke buit der overwinning, bestaende uit gouden en zilveren vaesen liggen aen de regter zyde, het hoofteinde van het bed is vercierd met wapen tropheen, bannieren en schedels van verslagene vyanden; hoog negen voet, drie duim; breed vyftien voet, elf duim.

Deze gansche verzameling van schilderyen doet veel eer aen den schilder,

en schoon het zeker is zyne leerlingen daer aen voor een groot gedeelte mede gewerkt hebben, overheerscht nogtans de scheppings geest van Rubens in de grootheid en eenvoudigheid van den samenstel.

Deze ordonnantie en teekening is gansch van Rubens, de levende uitdrukking van 't geheel is men aen 's meesters geest verschuldigd.

De oorspronglyke schets van deze laetste is in de Munich galerie, en eene afgewerkte studie voor de gevangenen die op het voorste gedeelte gebonden liggen, werd vertoont in de Britannische galerie van 1829, en bevind zich thans in de verzameling van Sir Abrah. Hume, Bart.; hoog twaelf voet; breed twintig voet, peneel.

Deze zes schilderyen verbeelden het leven en de daden van Decius.

12. Het hoofd van den H. Paulus; het aenzigt is van voren gezien met zwarten baerd; hoog een voet, acht duim; breed een voet, vier duim, geschilderd op peneel.

13. Eene vrouw welke op den grond van het slag veld, omringd van verslagene krygsvolk, zit te weenen; twee der gesneuvelde liggen nevens haer uitgestrekt, en eenig oorlogs tuig vervullen dit bloedig tooneel. In den afstand ontwaert men een gevecht van peerdevolk; levendige en wel uitgevoerde schets; hoog viertien duim; breed negentien duim, peneel.

14. Zinnebeeldig voorwerp verbeeldende eenen krygsman die zyne armen uitrekt na eene vrouw, met eenen kupido aen haere zyde welken een overvloeds hoorn draegt; aen hare rechterzyde is den tyd welken eene vrouw opleidt; in het lager gedeelte der schildery een ongeling met eenen adelaer aen zyne zyde. Schets, hoog twee voet, breed een voet, zeve duim, geschildert op peneel.

15. Jupiter en andere godheden; de drie bevalligheden aen de rechter zyde, aen de andere Mercurius die eene godin om de lenden vast grypt; schets voor een plafon stuk; hoog twee voet, breed een voet, zes duim, geschildert op peneel.

16. De val van Phaeton, schets, hoog drie voet; breed een voet, negen duim, peneel, gegraveerd door Paneels.

17. Begrafenis. Joseph van Arithmathea en St Jan die het lyk van den zaligmaeker naer het graf dragen. Afgewerkte studie; hoog twee voet, nege duim, breed twee voet, een duim, peneel.

18. Portret van een man van ongeveer acht-en twintig jaren oud, in drie-kwaert profil, zyn hair is duister en zyne knevels zwart, het kleed is van gestreepte zyde, zyn mantel donker kleurig en een breede witte kraeg om den hals, en in de linke hand heeft hy zyne handschoenen; geteekend 1615, wel afgewerkt stuk, op peneel; hoog vier voet, vier duim; breed drie voet, twee duim.

19. Apollo gevolgt door talryke kupidos die op zynen wagen door moedige peerden worden voortgetrokken, de nacht verschuilt zich met afgematte

peerden agter de wolken; weinig afgewerkte studie, hoog een voet, tien duim; breed drie voet, peneel.

20. *Zinnebeeldig voorwerp*, zynde een jongeling welkers hoofd met een louwer omheven is; in de rechter hand heeft hy een stokje en in de linke eenen overvloeds hoorn; aen de andere zyde is Minerva in eene dergelyke houding met haren voet op eenen leeuw steunende. In het middenpunt ontwaert men een verciert ovael, waer in een gewapende krygsman verbeeld is met verslagene krygslieden aen zyne voeten.

Dit is eene weinig afgewerkte schets welke waerschynlyk voor de titelplaet van een boekwerk samengesteld is; hoog twee voet, breed een voet, zeven duim.

21. Ajad die aen Cassandra geweld doet in den tempel van Minerva. Na alle waerschynlykheid het werk van eenen leerling; doek, hoog zeve voet, twee duim, breed nege voet, twee duim.

79. — *Bladz.* 301.

Dit tafereel verheerlykt thans de koninklyke verzameling.

80. — *Bladz.* 304.

De tafereelen van het keurvorstelyk paleis te Munich, Slesheim en Nymphenburg, bevinden zich in de koninklyke Pinakothek te Munich, welke thans is samengesteld met de volgende:

1. Het portret van milord Arundel en zyne gemaelin. De gemaelin des lords zit in eenen leunstoel onder eenen kostbaren troon met haer wapen vercierd, en legt de rechte hand op het hoofd van eenen witten hond. Agter haer staet haren gemael, de rechte hand op den rug van haren stoel en de linke op zynen degen leunende. Levens groote figuren.

2. Een groot leeuwen gevegt. Eenen leeuw en eene leeuwin kampen met hunne volge magt en de grootste woede tegen eenige jaegers te voet en te peerd en met degens en speeren gewapend. Eenen ruiter is door den leeuw agterwaerts van zyn peerd gerukt, eenen anderen ligt reeds dood ter aerde gestrekt, terwyl eenen derden door de leeuwin nedergeworpen zich verdedigt met zyn zweerd. Het gevaer is ten hoogsten top geklommen, en het gevegt nog zonder uitslag. De dieren zyn van F. Snyders.

3. De heylige Petrus en Paulus, staende figuren, meer dan levensgrootte.

4. Het lichaem van den veldheer Decius met lauweren gekroond, op een parade bed.

5. Mars door de Godin der overwinning met lauweren gekroond; levensgroote figuren.

6. De verzoening der Sabynen met de Romeynen. Hersilia die benevens hare gezellinnen geschaekt was, treed tusschen het leger der Sabynen en Romeynen gedurende het gevegt, de vrugt haers lichaems en de opgehevene kinderen toonende, verzoekt zy den vrede; geheele levensgroote figuren.

7. De verwerping der zondaeren. Den heyligen Michael komt met de engelen der wraek uyt den geopenden hemel op de verworpelingen neder, en dryft ze in de hel.

Den vruchtbaren Genius des schilders, den uytdruk, den rykdom der groepen en de kennis van het licht en donker hebben in deze schildery de hoogste volkomenheyd der kunst bereikt.

8. Het portret van Ferdinand Infant van Spanje, broeder des konings Philippe IV. Geheele levensgroote figuren.

9. De aenbidding der herders met eene hemelsche glorie. Geheele levensgroote figuren.

10. Latona door Juno vervolgt, bereykt met haere kinderen Castor en Pollux, vermoeid zynde, eenen vyver om haeren dorst te lesschen, en vergramd op eenige boeren in het riet bezig, welke het water stoorden, veranderd zy dezelve in vorschen.

11. Samson, slaepende in den schood van Dalila, en door dezelve van zyn hair beroofd, word door de Philistynen gevangen en geketend.

12. Het portret des schilders en zyner eerste gemalin Is. Brants. Rubens, in krachtvollen mannelyken ouderdom, zit in een prieel en legt zyne rechte hand in die zyner gemaelin die nevens hem ter aerde zit. Geheele levensgroote figuren.

13. Den stervenden philosoof Senec, met geopende aderen in een bad door bloed geverft, gaet met toenemende zwakheyd voord met te onderwyzen.

14. Het laetste oordeel.

Christus van vele heyligen omringd vertoont zich door de wolken in eene hemelsche glorie. Boven hem zweeft God den Vader met den Heyligen Geest; den scepter en het vlammende zweerd der gerechtigheyd verschynen aen beyde zyden in de locht. Rechtwaerts staet de H. Maegd met een deelnemend gelaet, agter haer verschynen de HH. van het nieuw, en tegenover de Vaders van het oud testament, zittende op de wolken.

Het gevoelen eener hemelsche zaligheid straelt in het gelaet der uytverkoorne onder welke men in vrouwelyk gestalte, met de handen kruiswyze op haeren boezem, de gemaelin des schilders wilt herkennen. Aen de andere zyde worden de verworpene door den aerts engel Michael in de hel gestort; de uitdrukking van schrik, wanhoop en droefheid is uitmuntend.

Het is genoegzaem deze schildery onder het groot getal van Rubens naergelaetene werken als het grootste byzonderste en waerdigste, ja zelfs in zyn soort als het middelpunt van den geheelen kunsttempel aen te toonen.

Den hertog Wolfgang van Pfalzneuburg liet dit uitmuntende kunstwerk van Rubens voor de Jesuiten kerk te Neuburg schilderen. Onder de regering van Johann Wilhelm graef Palatyn, werd het naer Dusseldorf gebragt, en in de plaets de hemelvaert van Maria, door don Carlo Cignani, besteld, welke echter zoo goed gevonden wierd dat zy eveneens in de galerie van Dusseldorf ingelyfd, en eerst door eene schildery van Don Zanette, het zelve voor werp verbeeldende, vervangen werd.

15. Christus zit aen eene tafel voor eenen open boek waerop de heilige Petrus zyne aendagt vestigt, en waerin de levenswyze der onderscheidene staeten aengeteekend is. Eenen geestelyken in khoorgewaed word door eenen engel ten oordeel gevoerd.

16. Het portret van Helena Fourment, Rubens tweede gemaelin. Zy zit onder eenen praelboog in eenen leunstoel zeer prachtig en heerlyk gekleed. Geheele levensgroote beeltenis.

17. Christus ontvangt met goedertierendheid de vier berouw hebbende zondaers. Voor hem buigt zich de H. Magdalena, agterwaerts staet den H. Petrus en naer dezen, David met gekroonden hoofde, van voor den goeden moordenaer met het kruys.

18. Christus aen het kruis op den oogenblik dat hy zynen geest geeft. Voortreffelyk verlicht.

19. Onder eene rots word een vrugt behangzel door zeven kinderen gedragen.

20. De heylige Michael met het vuerig zwaerd gewapend, dryft de afgevallene engelen in den afgrond der helle, boven hem zweefd God den Vader. Geheele levensgroote figuren.

21. Sylenus dronken zynde, en door Saters ondersteund, word door Bachanten bespot.

22. De H. Maegd houd het kind Jesus, staende, op eene tafel omringt en vercierd door HH. Engelen en een bloem behangzel. De bloemen zyn door Breughel geschildert.

23. Portret van Philip IV. koning van Spanje in eenen zwarten mantel met de Orden keten van het gulden Vlies vercierd, de linke hand rust op den degen.

24. Portret van Elisabeth van Bourbon, gemaelin des konings Philip IV. van Spanje, in 't zwart gekleed. In de rechte hand heeft zy eenen waeyer.

25. Portret van den doctor van Thulden in 't zwart gekleed. Hy zit in eenen leunstoel waerop hy met de rechte hand rust, in de linke houd hy eenen grooten boek.

26. Portret van eenen geleerden, zittende in eenen leunstoel met eenen boek

in de hand; rechts tegen den muer ziet men de werken van Cicero en Cesar.

27. De kindermoord te Bethlehem. De ongelukkige vrouwen zyn in den hoogsten graed van woede, wanhoop en moederlyke liefde afgemaeld. Dit onmenschelyk tooneel is in dry hoofdgroepen verdeeld, en de moeders van den hoogsten levensstaet in de middelste groep. Aen de rechte zyde is het grouwzaem bevel aen eenen pilaer des ingangs van het paleis vastgemaekt, uit het welk de soldaten met woede te vooren komen. Drie engelen in de wolken stroeyen bloemen en palmen op de onschuldige slagtoffers.

28. Heleagar geeft aen Atalanta den wilden zwyns kop over. Geheele levensgroote figuren. Op den agtergrond een landschap.

29. De H. Drievuldigheid in de hemelsche glorie. Aen de rechte zyde God den zoon met het kruis, aen de linke God den Vader, zittende op den aerdbol omringd van wolken en door drie engelen gedragen. Geheel levensgroote figuren.

30. Het vreedzaem en gelukkig menschenleven door de gevolgen van den oorlog bedreigd, maer door Minerva tegen Mars verdedigt.

31. Een wild zwynen gevegt. Het levensgevaer der jagers en honden door een wild zwyn bedreigt is in deze schildery treffelyk afgemaeld. De dieren zyn van Frans Snyders.

32. Portret van Helena Fourment, tweede vrouw des schilders, in 't zwart gekleed met eene witte pluim op haren hoed.

33. Christus in het graf gelegd. Eene schets uitmuntende door compositie en kouleur.

34. Beeltenis van eenen Franciskaner monik, met een boek in de eene en een doodshoofd in de andere hand. Rubens heeft die beeltenis in Spanje geschilderd.

35. De kuissche Susanna in het bad, door twee ouderlingen verrast terwyl de ondergaende zon door de boomen straeld. Een voor koloris onovertreffelyke schildery.

36. De tweede vrouw des schilders, zittende onder een open portael met haren jongsten zoon geheel naekt op haren schoot.

37. Portret van Sigismondus koning van Polen, zittende op eenen troon met de kroon op het hoofd en den scepter in de rechter hand, levensgroot figuer.

38. Allegorieke afbeelding uit de openbaring van den heyligen Joannes. De onbevlekte Maegd met arends vleugelen draegt het Christus-kind op den erm, en verplet den kop der slang. Den aertsengel Michael werpt den zevenhoofdigen draek en andere wanschepsels in den zich openden vuerpoel; op den agtergrond bemerkt men de stad Freysing.

39. De nederlaeg van het heir van Sennacherib door den engel des heere, welke uit duistere wolken en den geopenden hemel daelende, het al vernielende vuer op het reeds vlugtende leger werpt.

40. Portret van Don Ferdinand van Spanje, in cardinaels gewaed; met eenen boek in de linke hand.

41. Portret van Constantia, gemaelin des konings Sigismond van Polen, met de koninklyke kroon op het hoofd. Geheele levens groote beeltenis.

42. Eenen krygsman in harnas met rooden mantel word door den Genius des Roems gekroond. Terwyl hy in de eene hand eene lancie houd, omhesIt hy met de andere den Genius. en zet zynen voet op een allegorisch figuer, welke de dronkenschap verbeeld.

43. Eenen schaepherder omhelst eene jonge vrouw. Eenige persoonen vinden in deze figuren eenige gelykenis met de afbeelding des schilders en zyne tweede gemalin.

44. Den slag der amazonen, Zegenprael van Theseus over Talestris koningin der Amazonen, op de brug liggende over den vloei Thermodon.

45. Diana van haere Nymphen omringd rust in een woud, en laet het gedoodde wilt voor haer brengen. Het landschap is door Breughel geschilderd.

46. De Nymphen van Diana door de jagt vermoeyd, en slaepende in een woud, zyn door de woudgoden afgezien. Het gepluimd wild is door Breughel geschilderd.

47. De zending van den H. Geest. De moeder Gods omringt van de apostelen in een portael, wend haren blik hemelwaerts, naer de verschyning van den H. Geest. Geheele levensgroote figuren.

48. De twee gezusters Thebé en Elara dochters van Leucippus, door Castor en Pollux geschaekt. Deze gansche samenstel is voortreffelyk gegroepeerd, en uitmuntende door uitdruk en heldere kleuren. Levensgroote figuren.

49. De marteldood van den H. Laurentius. Den heiligen vaert vol vertrouwen ten hemel, alwaer eenen Engel hem den palm toereikt, terwyl men hem op den reeds vuerigen rooster legt. Eene door compositie verlichting en kracht van verwen uitmuntende schildery.

50. Twee Saters; eenen houdt druiven in de hand, den anderen drinkt het druivenzap uit eene schelp.

51. Soldaten die met boeren stryden, voor eene herberg.

52. De opvoeding der koningin van Vrankryk, Marie de Medicis. De princes word door Minerva, Apollo en Mercurius in de wetenschappen, schoone kunsten en welsprekendheid onderwezen; van de Gratien ontvangt ze eene kroon; peneel, hoog een voet, acht duim, breed twee voet, tien duim.

53. Het portret der princes Marie de Medicis; zy word door de Trouw en Liefde aen Henricus IV. koning van Vrankryk getoond, welken zyne trouw met Vrankryks beschermgeest beraedslaegt; schets op peneel, hoog twee voet, breed een voet, zes duim.

54. Geborte van Marie de Medicis. Lucina legt de nieuwsgeboorne princes in de handen der stad Florencien; schets op peneel, hoog twee voet, breed een voet, zes duim.

55. De vergoding (apothéose) van Henrik IV, welken in den Olymp aen genomen word, waer zyn moordenaer uit vlugt. Ter rechter zyde zit de koningin in rouw kleed onder een troon, waer ze van de Staeten, de huldiging, en van een beschermgeest het roer der regering ontvangt; schets op hout, hoog een voet, acht duim, breed twee voet, tien duim.

56. De aenkomst en ontscheping der nieuwgetrouwde koningin van Vrankryk in de have van Marseille, welke door Frankryks Genius, de stad en de geestelykheid, op het verdek, plegtiglyk ontvangen word; op hout, hoog twee voet, een duim, breed een voet, zeve duim.

57. De trouw der princes Marie de Medicis met den koning van Vrankryk, voltrokken in de kerk van Santa Maria del Tiore, door den Groothertog Ferdinand, als plaetsvervanger. De Cardinael Aldobrandini geeft den priesterlyken zegen. In het gevolg bemerkt men den Hertog van Bellegarde de aerdshertogin Johanna van Oostenryk, de hertogin van Mantua en den marquis de Sillery; schets op hout, hoog twee voet, breed een voet, zes duim.

58. De geborte van Lodewyk XIII. te Fontainebleau, den 27 September 1601. De nieuwgeboren prins word aen den Genius der gezondheid toevertrouwd; schets op hout, hoog twee voet, breed een voet, zes duim.

59. De trouw belofte der princes Anna van Oostenryk met Lodewyk XIII. als ook van Isabella van Bourbon met Philip IV, koning van Spanje, en uitwisseling op de brug van Andaye; schets op hout, hoog twee voet, drie duim, breed een voet, zes duim.

60. De krooning der koningin van Vrankryk Marie de Medicis, welke in byzyn van den Dauphin en zyne jongere zusters, op 13 Mey 1610. in de kerk van S. Denis met groote plegtigheid voltrokken werd. De cardinael Dejoyeuse doet de ceremonie in de tegenwoordigheyd der Cardinalen Gondy en de Sourdis, als getuigen. De hertog van Vantadour draegt den scepter; schets op hout, hoog een voet, acht duim, breed twee voet, tien duim.

61. De koningin van Vrankryk Marie de Medicis, word naer het kasteel van Blois gevoerd; op hout, hoog twee voet, een duim, breed een voet, zeven duim.

62. De koning Henrik IV. van Vrankryk, geeft de regering over aen de koningin, voor zyn vertrek naer Duitschland, om de markgraef van Brandenburg en de hertog van Neuburg ter hulp te komen; schets, op hout, hoog twee voet, drie duim, breed een voet, zes duim.

63. Den Olymp viert de bloeyende regering der koningin Marie de Medicis, Jnpiter en Juno, door den God der Liefde gevoerd, laeten de Aerdbol door twee duiven bestieren, terwyl Apollo, Minerva en Mars tegen haet, nyd en tweedragt kampen; schets op hout, hoog een voet, acht duim, breed twee voet, tien duim.

64. Allegorische verbeelding der zorgvuldige gerechtigheyd, en bloyenden staet der kunsten en wetenschappen gedurende de gulde eeuw in Vrankryk, onder de regering der koningin Marie de Medicis. Agterklap, nyd en onwetendheid liggen ter aerde overwonnen door den Genius der schoone kunsten; schets op hout, hoog twee voet, breed een voet, zes duim.

65. De koningin Marie de Medicis, door den nagt begunstigd, ontvlugt onder het geleide des hertogs van Epernon uyt de gevangenis van Blois; schets op hout, hoog twee voet, breed een voet, zes duim.

66. De vrede welken tusschen de koningin Marie de Medicis en haer, door kinderlyke liefde aengedreven, zoon, gesloten is, word in den hemel bevestigd.

De duivel des oproers en der tweedragt, word ter aerde geworpen; schets op hout, hoog twee voet, breed een voet, zes duim.

68. Een landschap, door den hoey oogst verlevendigt, met een regenboog; op hout, hoog twee voet, elf duim, breed drie voet, negen duim.

67. De bekeering van de H. Paulus. Christus omringt van Cherubinen, verschynt aen Paulus op zyne vervolgings reis naer Damascus, welken met zyn gewapend gevolg, door den hemelschen glans verward en verblind, van het peerd geworpen ter aerde ligt. Kleine figuren, op hout, hoog twee voet, elf duim, breed drie voet, negen duim.

69. De H. Franciscus de Paula in de lucht zwevende word door de pestkranke om hulp aenroepen; op hout, hoog twee voet, breed een voet, zes duim.

70. De reis der koningin Marie de Medicis te peerd, naer Pont de Cé in Anjou, om aldaer den burgerkryg te onderdrukken. De in de lucht zwevende Fama, de magt en den haer kroonenden zegenprael zyn in haer gevolg; schets op hout, hoog twee voet, breed een voet, zes duim.

71. De koningin Marie de Medicis geeft aen haer zoon Lodewyk XIII. de regering over; allegorisch verbeeldt door een schip welk door de magt en godsdienst, de geregtigheid, de trouw en het geloof, in beweging gezet en door Lodewyk aen het roer gestierd word; schets op hout, hoog twee voet, breed een voet, zes duim.

72. De verzoening der koningin Marie de Medicis met haer zoon. Mercurius voert de koningin moeder in den tempel van vrede langs den ingang door de onschuld gebaend; schets op hout, hoog twee voet, breed een voet, zes duim.

73. Borstbeeld eener dienstmeid; schets op hout, hoog eenen voet, zes duim, breed vier voet.

74. Het laetsten oordeel; Christus als rechter der wereld zit op de wolken, omringt van Heiligen, en verkondigt het oordeel. Op het geschal der trompetten staen de doode op; aen zyne rechte zyde worden de uitverkoorne tot de zaligheid verheven; aen zyne linke, de verworpene door den H. Mi-

chael in de hel geworpen. Deze ryke samenstel met het zagste en geestrykste penseel van Rubens, zyne schoonste en doorzigtigste kouleuren, en in den tyd ververdigt wanneer zyn geest vermogen op het hoogste punt was, is bekend onder den naem van het klein laetste oordeel; schets op hout, hoog vyf voet, nege duim, breed drie voet, nege duim.

75. Borstbeeld eener oude vrouw, welke voor de moeder van Rubens gehouden word; schets op hout, hoog een voet, zes duim, breed een voet.

76. Rubens gaet met zyne vrouw en zoon, in zyn tuin te Antwerpen wandelen, terwyl eene oude meid voor een pragtig prieel eene pauw voedert, op hout, hoog drie voet, zes duim, breed vier voet zes duim.

77. De aenbidding der herders. Kleine figuren; schets op hout, hoog een voet, acht duim, breed nege voet, vyf duim.

78. Borstbeeld van een jonge man, met een ronden hoed; op hout, hoog een voet, vier duim, breed een voet, elf duim.

79. De verduldige Job op eene mesthoop, word door zyne vrouw en den duivel geplaegd; op hout, hoog een voet, een duim, breed negen voet, zes duim.

80. De H. Georgius te peerd overwint een draek; uitgevoer de schets op papier, hoog twee voet, breed een voet, zes duim.

81. Borstbeeld van een man in zwarte kleeding, met een goude keting; schets op hout, hoog een voet, nege duim, breed een voet, vier duim.

82. De H. Christoffel draegt het kind Jesus op zyne schouders door eenen vloed; schets op hout, hoog twee voet, vyf duim, breed twee voet.

83. Een landschap met viertien koeyen. Door het woud vloeyt eene beek op den voorgrond, eene meid melkt eene koey, terwyl eene andere en een man met de melkvaten bezig zyn; uitgevoerde schets op hout, hoog twee voet, zes duim, breed drie voet, drie duim.

84. De verryzing der zaligen, welke door engelen ten hemel tot den regter der wereld opgenomen worden, die, door de H. Maegd en andere heiligen omringd, op een glinsterende regenboog troond. Op den agtergrond worden de rechtveerdige door engelen van de verworpene gescheyden. Eene schets met bewonderingsweerdige zagtheyd verrukkende gratie en glinsterende kouleuren geschilderd; op hont, hoog drie voet, nege duim, breed twee voet, elf duim.

85. Borstbeeld van een man in pels gekleed; op lynwaet, hoog een voet, zes duim, breed een voet.

86. Beeltenis van Helena Fourment, Rubens tweede huisvrouw. Halflyvige figuer, op lynwaet; hoog twee voet, vyf duim, breed een voet, elf duim.

87. Decius word door een priester gezegend, voor den slag in den welken hy zich tot vervulling eener voorzegging aen de dood toegewyd had;

schets met vele figuren op hout, hoog twee voet, vier duim, breed twee voet, negen duim.

88. Het inwendig van een digt woud door zonnestraelen doordrongen; op hout, hoog acht voet, elf duim, breed elf voet, twee duim.

81. — *Bladz.* 305.

De numeros : een, twee, vier, vyf en zes, maken geen deel meer van den kunstryken schat dezer stad; de drie eerste, benevens de twee volgende verheerlyken thans de zelve.

1. Een ruiter welke eene vrouw poogd te omhelzen, die uit zyne ermen ontsnapt; deze vrouw is in 't zwart gekleed met doorgesnede mouwen, zy draegt een zwart keurslyf met scharlaeken mouwen; men zegt dit de beeltenissen van Rubens en zyne gemalin zyn. Deze schildery alhoewel fraey geschildert, bezit echter weinig van 's meesters verheven vernuft; hoog drie voet, breed drie voet; peneel.

Men heeft de voormalige breede dezer schildery verbreed; er bestaet eene print welke veel gelykenis aen dit stuk heeft, geetst door Perseyns en uitgevoert door Mariette, dezelve bevindt zich in het koninklyk paleis te Turin. Men ontwaert ook 't zelve onderwerp in een landschap door Avril.

2. De Zaligmaker welke aen vier zondaren verschynt; hoog vyf voet, zes duim, breed vier voet, zes duim, op doek.

82. — *Bladz.* 305.

Deze schilderyen zyn hier thans niet meer.

83. — *Bladz.* 307.

De schilderyen dezer galerie werden tydens de fransche overheersching naer Parys vervoert in de galerie van den Louvre geplaetst, en in 1816 wedergehaeld. Thans is deze verzameling met de volgende samengesteld.

1. Venus die Adonis van de jagt wilt wederhouden; de Godin zit op eene bank aen den voet van eenen grooten boom, met haren erm om den hals van den jongen jager geslingerd, welken ze van de gevaerlyke agtervolging tragt te wederhouden, terwyl Kupido zyne knien omhelst schynt by haer

verzoek te willen ondersteunen; ter zelver tyd schuiven de drie gratien de karmosyne mantel welke hare bekoorlykheden verbergen, weg. Aen de andere zyde zyn vyf Kupidos die hun met 's jagers honden bezig houden. Zeer wel gekleurd stuk, hoog drie voet, vier duim, breed twee voet, acht duim, peneel, gegraveert door Patas en Lorenzini.

2. De beeltenis van Rubens in een ouderdom van ongeveer vyftig jaren, zyn wezen vertoont zich in drie kwaert profil naer de linkerzyde gekeerd; het voorste gedeelte van 't hoofd is kael, het hair kastanje bruin, knevels en puntigen baerd, een zwarte mantel omvat zyn lichaem en een goude keten (waer van men slechts een klein gedeelte ontwaert) vercierd deszelfs hals; hoog twee voet, zes duim, breed twee voet, vyf duim, peneel.

Townley, heeft eene gravuer na dezelve geetst.

Het hoofd dezer beeltenis is alleen van 's meesters vernuftryk penseel, het overige is daer door een ander kunstoefenaer bygevoegd, ten einde 't zelve met een ander tafereel dezer verzameling zoude evenaren.

3. Bachus met Nymphen en Saters; den vrolyken God van den wyn is naekt verbeeldt aen de zyde van een vat met een gulde kop in zyn hand, waer in eene bachant, uit eene kan, wyn schenkt, en een jonge Sater welken daer onder ligt ontfangt het overstroomende zap in zynen mond. Aen de andere zyde is een ander Sater die het lekker vogt uit een groote kruik giet. Een derde jonge Sater staet by het vat, en een luipaert ligt aen 's godes voeten; hoog vier voet, tien duim, breed drie voet, tien duim, gegraveert door Pieroliri, doek.

4. Christus over zonde en dood zegepralende; de Zaligmaeker zit op zyn graf met een vaendel staf in de linker hand, en een witte mantel omslingend zyne leden welke een engel, die aen zyne zyde met de eene knie op het graf knield, vasthoudt; aen de overzyde zyn twee engelen.

De tegenstrydigheyd van het witte kleur van dezen mantel, en eene overdryvende donkere onweers wolk, zyn niet weinig aengenaemheid aen dit tafereel toedragende; hoog vyf voet, vier duim, breed vier voet, drie duim, doek. Er bestaet eene gravuer na dezelve door Nalazzopillo.

5. Een groote veldslag, zynde Hendrik IV, welken zyne vyanden te Ivry verslaegd. Een uitgebreid strydperk bedekt met talryke stryders, zoo wel te peerd als te voet; tusschen de verwarring van de strydende legers zyn drie krygsmannen, de eene in wapentuig met eenen korten degen op eenen moedigen draver schynt ernstig gewond te zyn door de speer van zynen tegenkamper, wiens driftig peerd van zyn vyand in den hals is aengevallen. Aen de regter zyde van deze en meer na voren is de koning in vollen draf op een castanje bruin peerd gezeten, na hen rydende over hoopen van verslagene vyanden; agter deze groep is een hevige schok van peerden volk waer in er menige dapper stryden, aen de andere zyde ligt een verslage krygsman, welken eene schurk ontkleet, een weinig van daer is een standaerd

drager, die naer het midden punt reydt, voorgegaen door een gros voetvolk. De uitval van den slag schynt aengeduid door Belona die uit den hemel nederdaelt, haren degen en schild dragende, en de overwinning met den vredetak in de hand. Het meestendeel van deze schildery is enkelyk geschetst, en geen figuer is ten vollen afgewerkt, het geheel is echter van Rubens meesterlyke hand; hoog twaelf voet, zeven duim, breed vier-en twintig voet, doek.

6. De zegepralende stoet na den slag van Ivri. De koning wordt verbeeld op een prachtige wagen met gulden dryfwerk versierd gezeten, hy houdt een olyf tak in zyne hand en is in een allerkostbaerst wapentuig uitgedoscht, en een gryze mantel vlot langs achter over zyne schouders, hy is door de overwinning en den vrede opgevolgd, van de eerste ontfangt hy eene kroon op zyn ontbloot konings hoofd. De wagen is met vier witte wonderfraeije dravers bespannen, welke door de Trouw en Minerva gevoerd worden. Soldaten, zegeteekenen, samengesteld uit standaerden, wapenen en muziek instrumenten verheerlyken de wage, welken door eene menigte krysgevangenen omringd is.

Op den voorgrond bevindt zich een ouden man en vrouw, benevens onderscheidene jonge vrouwen met hunne kinderen, welke den overwinnaer toejuichen.

In de veiling der verzameling van den ridder G. Watson Taylor, in 1823, werd de schets dezer schildery voor een-en vyftig guineen verkocht, en is thans in de verzameling van lord Wharneliffe.

Dit en 't voorgaende tafereel levert zoo wel een zonne klaer bewys op van 's meesters verheven vernuft, als van zyne wondere kennis in kleur en uitvoering; hoog twaelf voet, zeven duim, breed vier-en twintig voet, doek.

Beide deze tafereelen zyn gegraveerd door Lorenzini.

Naer alle waerschynlykheid waren deze beide stukken bestemd voor de galery van Henrik IV. welke Rubens op bevel van de koningin Marie de Medicis heeft begonnen te schilderen, en door de peysscheurende gebeurtenissen, welke Vrankryk in een bloedbad veranderde, niet ten uitvoer gebragt.

84. — *Bladz.* 307.

Rubens schreef aengaende deze schildery aen den H[re] Justus Sutterman 't volgende:

« *Al signor Giusto Sutterman,*

Spero, che V. S. averà ricevuta la mia dopo la data della sua ultima del 10. di Febbrajo, per la quale accusai la ricevuta della tragedia, e li diedi le debite grazie per tal favore.

Ora occorre a dirmi, che il sig. Schutter è venuto a trovarmi oggi in casa, e sì mi ha contato 142. fiorini e 14. pracq, per complimento dell' intero pagamento di quel quadro, ch' io feci d'ordine di V. S. per suo servizio, di che ho dato al sig. Schutter la quietanza. Io mi sono informato dal sig. Annoni per potere parlarne con cartezza, il quale mi dice, aver mandato la cassa con il suo quadro tre settimane sono alla volta di Lilla, onde passerà di longo verso Italia. Piaccia al sig. Iddio di fargliello capitare ben condizionato in breve tempo, come spero, poichè le strade di Germania, colla presa de Hannaulb, e la rotta data a Roiymar saranno rinettate d'ogni male intoppo. In quanto al soggetto della pittura egli è chiarissimo, di maniera che con quel poco, che ne scrissi a V. S. da principio, il rimanente si dichiarerà all' occhio giudizioso di V. S. meglio forse, che per mia relazione. Contuttociò per ubbidire a V. S. lo esplicherò con poche parolo. La principal figura è Marte, che lasciando il tempio di Jano aperto (il quale in tempo di pace secondo gli costumi Romani stava serrato) va col scudo e la spada insanguinata minacciando a i popoli qualche gran ruina, curandosi poco di Venere sua dama, che si sforza con carezze, ed abbracciamenti a ritenerlo, accompagnata dalli suoi Amori e Cupidini. Dalla altra banda Marte vien tirato dalla furia Aletto, con una face in mano, e duoi mostri accanto, che significano la peste e la fame, compagni inseparabili della guerra. Nel suolo giace rivolta una donna con un liuto rotto, che denota l'armonia, la quale è incompatibile colla discordia della guerra: siccome ancora una madre col bambino in braccio, dimostrando, che la fecondità, generazione e carità vengono traversate dalla guerra, che corrompe e distrugge ogni cosa. Ci è di più un architetto sottosopra colli suoi strumenti in mano, per dire, che ciò, che in tempo di pace vien fabbricato per la comodità e ornamento delle città, si manda in ruina, e gettasi per terra per la violenza dell' armi. Credo, sebben mi ricordo, che V. S. troverà ancora nel suolo, di sotto i piedi di Marte, un libro, e qualche disegno in carta, per inferire, che egli calca le belle lettere, ed altre galanterie. Vi deve esser di più un mazzo di frezze o saette col laccio, che le stringeva insieme, sciolto; che era, stando unite, l'emblema della Concordia, siccome ancora il caduceo e l'ulivo, simbolo della pace, che finsi giacerli a canto. Quella matrona lugubre; vestita di negro e col velo stracciato, e spogliata delle sue gioje e d'ogni sorte d'ornamenti, è l'infelice Europa, la quale già per tanti anni soffre le rapine, gli oltraggi e le miserie che sono tanto nocive ad ognuno, che non occorre specificarle. La sua marca è quel globo, sostenuto da un angeletto, o Genio con la croce in cima, che denota l'Orbe cristiano. Questo è quanto posso dirne a V. S. e mi par troppo, poichè V. S. con la propria sagacità l'averebbe facilmente penetrato; onde non avendo altro con che trattenerla, o tediarla, mi raccomando di vivo cuore nella sua buona grazia, e resto in eterno.

D'Anversa il 12. di Marzo l'anno 1638.

P. S. Jo temo, che stando tanto tempo una pittura fresca incollata ed incassata, ben potrebbono smarrire un poco gli colori, e particolarmente le carnagioni, e le bianche ingiallirsi qualche poco; che però sendo V. S. si grand'uomo nella nostra professione, vi rimedierà facilmente con esporlo al sole, lasciandolo per intervalli; e quando fusse necessario, ben potrà V. S. con mia permissione metterci la sua mano, e ritoccarlo, dove sarà di bisogno, o per disgrazia, o per mia dappocaggine, con che di nuovo le bacio le mani [1].

PIETRO PAOLO RUBENS. »

VERTALING :

Aen den Heer Justus Sutterman.

Ik hoop dat UEd. mynen brief na dato van uwen laetsten van 10 February, zult ontvangen hebben, door denwelken ik den ontvang van het treurspel melde, en u myne verschuldigde dankbaerheid over deze gunst betuigde.

Heden heb ik te melden dat de Heer Schutter my van daeg 't huis is komen vinden, en my 142 gulden, 14 stuivers tot voldoening van de gansche betaling der schildery die ik ten zynen dienste op UEd. order gemaekt heb, waervan ik den Heer Schutter kwittantie heb gegeven. Ik ben by den Heer Annoni ter bevraging geweest, om er over met zekerheid te kunnen spreken, dewelke my zegt de kist met zyne schildery over dry weken langs den weg van Ryssel gezonden te hebben, van waer zy langzaem naer Italiën zal doorgaen. God geve dat hy dezelve in kort in goeden staet ontvange, gelyk ik hoop, alzoo de wegen van Duitschland, door het innemen van Hannaw, en de nederlaeg van Weymar, met alle soorten van ongemak zullen belemmerd zyn. Wat aengaet het onderwerp van het tafereel, het is zeer duidelyk, derwyze dat met het weinige dat ik er UEd. in het begin heb over geschreven, het overige zich aen UEd. schrandere oog zal verklaren, mogelyk beter dan door myne beschryving. Nochtans om UEd. te gehoorzamen, zal ik het met weinige woorden uitleggen. Het voornaemste beeld is Mars, dewelke uit den tempel van Janus (die in vredenstyd volgens de Romeinsche gebruiken gesloten was) komende, met den schild en het bebloed zwaerd de volkeren met

een groot verderf gaet drygen, niet achtende op Venus zyne vrouw, die zich bevlytigt met liefkozing en omhelzingen hem terug te houden, deze is vergezeld van hare minnegoden en kupidos. Aen den anderen kant word Mars getrokken door de helsche razerny, Alecte met eene fakkel in de hand en twee monsters aen hare zyde, die de pest en den hongersnood verbeelden, onafscheidbare gezellen des oorlogs. Op den grond ligt nedergeworpen eene vrouw met eene gebrokene luit, dewelke de *Harmonie* verbeeldt, die met de tweedracht des oorlogs tegenstrydig is: alsmede nog eene moeder met haer kind in den arm, toonende dat de vruchtbaerheid, de voortteeling en liefde door den al bedervenden en vernielenden oorlog verhinderd worden. Er is verder een bouwkundige omver geworpen met zyne werktuigen in de hand, om aen te wyzen dat hetgene dat in vredenstyd tot gemak en sieraed der steden wordt opgebouwd, tot verderf wordt gebracht en ter aerde geworpen door het geweld der wapenen. Ik geloof, als ik my wel herinner, dat UEd. nog op den grond zal vinden, onder de voeten van Mars, een boek en zekere teekening op papier, om aen te duiden dat hy de fraeije letteren met de voeten treedt, en andere schoonheden. Er moet nog een bos pylen of schechten zyn, met den band, die ze te zamen bond gebroken, hetwelk, gebonden zynde, het zinnebeeld der eendracht was, alsmede de slangroede en den olyftak, afbeeldsel van den vrede, die ik geschilderd heb liggende bezyde. Die rouwige vrouw, in het zwart gekleed en met den gescheurden slaier, en beroofd van hare juweelen en alle slacht van sieraden, is het ongelukkige Europa, dat reeds gedurende zoo veele jaren lydt van rooven, hoon en ellende, die ieder een zoo nadeelig zyn, dat het onnoodig is zich daer op uittebreiden. Haer kenteeken is dien wereld bol, door eenen kleine engel of genie gehouden met het kruis op het opperste, dat de christene wereld beteekend. Dit is hetgeen ik er UEd. kan van zeggen, en het schynt my te veel, want met zyne eigene schranderheid zou UEd. het gemakkelyk bevat hebben; hebbende dan niets anders om dezelve te onderhouden of te vervelen, beveel ik my met ganscher harte in hare goede gunst, en blyf voor altyd.

Uit Antwerpen den 12 Maert 1638.

P. S. Ik vrees dat eene versche schildery zoo lang ingepakt en ingekist, de verwen wel een weinig zouden kunnen verschieten; en byzonder, de vleeschkleuren, en de witte een wynig geel worden; hetwelk nochtans zoo zynde, zal UEd. zoo grootman in onze kunst, gemakkelyk herstellen met dezelve in den zonneschyn te zetten, ze van tyd tot tyd daeruit latende, en als het noodig ware, zou UEd. er met myn toelaten de hand wel aen mogen steken, en wat ophalen, waer het van noode zal zyn, of door ongeluk, of door myne zorgeloosheid, hiermede kus ik nog eens uwe handen.

PIETRO PAOLO RUBENS.

85 — *Bladz.* 308.

De schilderyen dezer galerie werden door de fransche overheerschers naer Parys vervoert in de galerie van den Louvre geplaetst, en in 1816 wedergehaeld; thans verheerlyken ze wederom, benevens het volgende tafereel, dit prachtig paleis.

De H. Franciscus, in zyn geestelyk gewaed, knielende op de uiterste zyde van een bank met de handen op de borst gekruist, en het aenzicht hemelwaerts, van waer eene glinsryke licht strael na hem uitschitterd; een doods hoofd, een kruis en een geessel liggen nevens hem. Geschilderd in navolging van de bolonische school, hoog vyf voet, breed drie voet, twee duim, gegraveerd door Hogalli.

86. — *Bladz.* 311.

Thans ontwaerd men buiten de hier vermelde, ook de volgende schilderyen :

1. Een sater, levensgroote.
2. Twee nymphen
3. Een bachus feest.
4. Mercurius en Argus.
5. De roof van Proserpina, samengesteld uit levensgroote beeltenissen. Dit zelve onderwerp bevindt zich in de verzameling van Marlborough.

Deze kostbare schilderye toont Pluto met de naekte en woelende nymph op zyne ermen, en in zyne vlugt opgevolgd door vier van hare gezellinnen waer van er eene in de hoedanigheid van Pallas met een helm, speer en schild. Eene andere vrouw houd den boord van Proserpinas mantel vast, terwyl er twee overige achterwaerts blyven. De schoone wagen der godheid word door vier moedige dravers voortgetrokken, welke met spoed na den oceaen rennen, aen welker boord twee naekte nereiden aen 't speelen zyn, terwyl twee kupidos den vlugtenden minzieken god volgen; hoog zes voet, acht duim, breed dertien voet, drie duim. Doek gegraveerd door Soutman.

Deze overschoone schildery geheel door den meester uitgevoert, is vol van schoonheden welke aen diergelyk onderwerp toepasselyk zyn.

6. Een venus welken kupido vast houdende is; naer Titiaen.
7. Progne en hare zuster Philomela welke aen Thereus koning van Thracie het hooft van zyn zoon, van welks lyk hy juist aen 't eeten was geweest, aenbieden. Dit afgrysselyk voorkomen heeft den monark doen over de tafel vallen voor de welke hy aen 't feesten zat, gegraveerd door Galle.

8. Het hooft van Flora met bloemen opgecierd.

9. Vulkanus, smeedende.

10. Perserus en Andromeda.

11. Een landschap waer in men de H. Maegd Maria en het kind Jesus door eenige engelen gevolgd, ontwaerd.

12. Adam en Eva in het aerts-paradys, na Titiaen.

13. De H. Joris op een moedige draver gezeten en het helsche wangedrog verdryvende.

14. De verheffing van 't kopere serpent; dit schynt eene van 's meesters leerlingen vervaerdigde kopy te zyn, welke door Rubens geretoucheerd is. Er bestaet eene gravuer na de zelve, door Bolswert.

15. Neptunes op zyn wagen door moedige zee peerden getrokken.

Een diergelyk voorwerp bevind zich in de Dresden galerie.

16. Een Olymphus met eenen goden raed.

17. Philippus IV. van Spanje op eenen moedigen draver gezeten.

Er bestaet eene print, verbeeldende dezen vorst te peerd, gegraveerd door P. De Jode.

In eene andere word hy verbeeld met vier. boven zyn vorstelyk hoofd, vliegende engelen, twee dezer dragen een wereldsbol, en eenen (den godsdienst) heeft eene kroon en een kruis in de hand, achter den koning bevind zich eenen zwarten dienaer met een helmet op het hoofd. Dezelve draegd geen naem van graveerder.

18. De beeltenis van Sir Thomas More; het aenzicht is verbeeld in 3/4 profil, een zwarte kap bedekt het hoofd, en het kleed bestaet uit eenen donkeren mantel, welkers kap en omzoom van pels zyn, zyne handen zyn te saemen gevouwen en in de eene is hy een rol papier houdende.

Dit portret werd door Rubens op 's konings verzoek, volgens Hamholbein, geschilderd voor de koninklyke verzameling van Madrid.

19. De schaking van Galimede.

20. Herkules rustende.

21. Apollo die zynen wagen geleid.

22. Horhesus welken de wilde beesten bekoord, deze is een voornaem tafereel.

23. Een freije landschap met eene geestelyke processie; den priester welken dezelve geleid, zit te peerd en draegd het H. Sacrament.

24. De aenbidding der wyzen; Rubens begon dit tafereel te Antwerpen en werkte het zelve te Madrid tydens zyn gezantschap af; men beweerd dat de schilder zyn eigene beeltenis, te paerd zittende, onder de groep der wyzen heeft geplaetst.

25. Twee oudermans, de hoofden zyn vry en meesterlyk uitgewrocht.

26 Twee kleine landschappen; het eene verbeeld Diana op de jagt.

27. Het oordeel van Midas; eene allerschoonste schildery.

29. Phaeton en Apollo.
30. Narcissus by eene fontein.
31. Kupido en de bachanalen, na Titiaen.
32. Herkulus de waterslang vernielende.
33. Het bad van Diana, na Titiaen.
34. De vervoering van Helena door Paris; deze beelden zyn levens-groote.
35. Orpheus welken Euridice verlost. Deze schildery is een gezicht van de benede wereld, Pluto met den drietand op zyn troon, Proserpina in 't zwart gekleed bevind zich aen zyne zyde, die waerschynlyk hem het aen haer beloofde verzoekt. Een hond ligt aen henne voeten, aen de overzyde bevind zich Orpheus en Euridice, de eerste, met zyne lier, verdwynt met voorzorg uit de tegenwoordigheid der godheden, gevolgd door zyne schoone vrouw die naekt is behalven in de lenden.

De voorzael van het treurvol verblyf staet open en achter de zelve word de vlyt gezien. Er bestaet eene gelithographieerde teekening na dit tafereel, en eene print, waer Cerberus aen plutos zyde zit; Orpheus heeft daer de armen rondom Euridices hals geslingerd en keerd zich zonder voorzorg naer haer; twee beeltenissen loosheid en tweedracht.

36. Den val der reuzen.
37. De drie bevalligheden.
38. Europa.
39. Venus en Adonis; na Titiaen.
40. De geesseling van Christus; afgewerkte schets van de schildery van 't zelfde onderwerp der voormalige predikheeren kerk te Antwerpen.
41. De nymphen door de Saters verrascht.
42. De zegenprael van Bachus, samenstel van zes levensgroote beeltenissen.
43. Een groote leeuwe jagt.
44. De roof van Hippodamia; tusschen de verwarring der Cintauren en Lapiden ontwaerd men een jongeling welken over een altaer springt, en Hippodamia in de leden grypt om haer van den rug van eenen Cintaur te rukken en van zyne omhelsing te bevryden, gegraveerd door Bailliu.

87. — *Bladz.* 315.

De zolderstukken der kapel van Whitehal, eertyds de eetzael, werden door Rubens ten jare 1630. geschilderd; deze zyn verdeeld in nege deelen en verbeelden een onderwerp uit het bestuer van Jacob I.

Het ovael middelstuk vertoond de koning Jacob I. op de wolken gezeten

met een wereldbol onder zyne voeten, gedragen door een arend (zinnebeeld van magt); aen de linkerzyde is eene vrouw in de gedaente der regtvaerdigheid welke hy onder zyne bescherming neemt; aen zyne regte zyde is eene andere vrouw, waerschynlyk schotland, met een rookend wierook vat in hare hand (zinnebeeld der opoffering van een konings lievend volk); en een derde vrouw met een boek in de hand (de wet verbeeldende); tien kinderen en twee engelen zweven boven hem in de locht met de zinnebeelden van 't koninkdom, andere blazen eene trompet terwyl twee overige zich met de zinnebeelden van vrede en koophandel vertoonen.

Dit stuk noemt men de vergoding van koning Jacob.

Een ander kompartiment verbeeld de koning Jacob in koninklyk gewaed op een troon gezeten, aen zyne linker zyde is Bellona met het blixem vuer in de hand, voor hem is een gewapend figuer knielende met de toorts van tweedragt; van dit zinnebeeld keerd de koning zich met afschrik en verontwaerdiging naer twee vrouwen, welke den vrede en overvloed verbeelden die elkander omhelzen; voor hen staet merkuer die de oorlogs geesten, nyd en haet, door 't aenraeken van zyn vrede staf verzoent; twee engelen met een kroon vliegen in de locht boven 's konings hoofd. Een derde kompartiment verbeeld de koning, in jaren gevorderd, op een troon gezeten met zynen scepter in de hand welken hy na een kind (Karel I.) uitreikt, welk gedragen word door twee vrouwen (Schotland en Ierland), terwyl Brittanje dat er achter staet, tevens met de twee andere, een konings kroon boven zyn hoofd houd.

Eene menigte wapentuig legt van voren 't welk en kupido met eene brandende kaers aen de vlammen overleverd; aen de zyde des konings zyn twee zinnebeeldige figuren, twee engelen vlieden boven 't tooneel met het koninklyk wapen van 't vereenigd ryk.

Vier andere kompartimenten verbeelden, zinnebeeldig, de deugden van 's konings magt, en 't vaderlyk bestuer door eene vrouw met eenen breidel in de hand, hebbende den opstand onder hare voeten; de welvaerendheid en vaderlandsche eer komen onder konings gedaente van een overvloeds hoorn in de ermen voorwaerts, de magt word door herkules verbeelddie met zyn knots de haet vernield, de wysheid onder de gedaente van Minerva verdryft den oproer.

De oorspronklyke teekeningen waren voormaels in de verzameling van Karel I.

De schetsen van het tweede en derde kompartiment zyn in 1788 verkogt, by de veiling der verzameling van Horion, voor 910 guldens; in 1795 by het veilen der gene van Johan Reynold voor 180 guineen; en zyn thans in bezit van den colonel H. Baillie.

Vorsterman heeft het ovael middelstuk geetst, en Gribelin, de gansche samenstel in 1720.

In het Britannisch Museum zyn de volgende tafereelen :

1. Diana met twee nymphen welke naekt naer eene vermoeiende jagt rusten, de godin leunt tegen een boom, en een der nymphen is aen hare regte zyde de andere aen hare linke; een breed tapytwerk word door twee saters tot schuilplaets ontrold welke met nieuwsgierigheid deze naekte nymphen aenschouwen; jagtgetuig en een menigte wild ontwaert men op den voorgrond.

Dezen samenstel heeft Rubens met behulp zyner leerlingen uitgewrocht; Geetst door Earlon.

2. Portret van den Aerts-hertog Albert met ongedekten hoofde, in harnas met een breede spaensche kraeg aen den hals en een kommando stok in de rechter hand, op een schoon grys slag peerd gezeten; hoog twaelf voet, breed nege voet; geschildert op doek.

3. De H. Martinus in glinsterend wapentuig uitgedoscht, een helmet met zwarte pluimen op het hoofd en op een schoon grys peerd gezeten, verdeeld zynen scharlaeken mantel aen twee arme menschen; den eenen is op den voorgrond met den rug na den aenschouwer gekeerd, den anderen ontwaert men in profil met een bleek geelkleurig wezen zich met dankbaerheid, voor 't ontfangene weldaed, buigende. Achter deze is eene groote vrouw met zwart afhangende hair met een kind in hare ermen en een ander aen hare zyde; de H. is op een kleine afstand aen zyne rechte zyde door twee ruiters vergezeld, de naeste heeft eene wonder schoone kryshaftige houding en is op een schoon gryze draver, met ontblooten hoofd, gezeten; het hoofd van den tweeden, met een helmet, ziet men alleen, waer achter het gedeelte van een gebouw; het overig van den achtergrond is een wolkige locht; hoog acht voet, vier duim, breed zeven voet, tien duim; geschildert op doek, en gegraveerd door Chambers.

De H^r^ Bagnol kocht het zelve in Spanjen.

4. De verbeeltenis van Helena Fourment, Rubens tweede huisvrouw, in drie kwaert profil, met gekruiste handen, lingwaerts gekeerd, haer schoon kastanje kleurig hair is met peerlen en bloemen opgeciert, zy is gekleed met een geel satyne rok en keurslyf met een zwart zyde overkleed en doorgesnede mouwen, 't welk met witte satyn en ryke kanten omzoomd is, een langs achter, staende kraeg omringd haren hals, van welken eene ryke peerl snoer afhangt.

Men verhaelt dat dit portret tot in 1819 in Rubens familie gebleven is, en als pendant van 't stroeijen hoedje diende, waernaer het tot de verzameling van den Baron Stiers d'Aertselaer overging, welken het, uit er hand, aen een koopman in schilderyen verkogt, waerdoor het naer Parys gezonden werd, wanneer het in handen van een Britannische onderdaen kwam welken het in 1820, voor 800 guineen aen zyne Britannische Majesteit verkocht.

Lord Johan Reynolds in : Tour Thrsugh Flanders spreekr er met veel lof

van, zoo wel onder betrekking van kleur als van teekening; op het oogenblik dat hy schreef was het in bezit van den Hr kanonik van Parys, welken aen Rubens vermaegdschapt was.

Op de achterzyde van het peneel dezer schildery, is eene lichte maer zeer fraeije bruine schets door Rubens uitgewrocht, verbeeldende de standvastigheid van Scipion.

5. Een landschap 't welk met eene rivier doorsneden is (men zegt de Themsche met Windsor in de verte); by het middenpunt en op het uiteinde van den voorgrond is een St Joris met zynen voet op den nek van den verwonnen draek, en bied aen een konings dochter het einde van den draed, om het gedrogt te binden.

Deze twee figuren zyn de beeltenissen van Karel I. en Henrietta Maria, zyne gemalin.

Aen de regte zyde is eene groep van vier vrouwen welke de vernieling van 't monster betreuren, aen henne zyde bevinden zich ontzielde lichamen, waer van zich twee kinderen met afschrik verwyderen. De wapenbode van de heyligen zyn aen de linkerzyde, een dezer is van 't hoofd tot de voeten gewapend op een grys peerd gezeten, de andere staet aen de verdere zyde nevens zyn peerd 't welk hy met den toom vast houd; achter deze zyn negen figuren welke op eene verhevene bank staen en het voor aen zynde tooneel aenschouwen. Drie vrouwen zyn aen het uiteinde van den samenstel welke elkander minzaem omhelzen en de daden van den Heiligen met verwondering aenschouwen; twee engelen welke beide eene kroon dragen vlieden den overwinnaer te gemoet; hoog vier voet, vyf duim, breed zeven voet, geschildert op doek.

Gegraveerd door Lienand voor de galerie d'Orleans, benevens eene andere print welke na eene schildery van Teniers schynt geetst te zyn, in welke men verscheide figuren van de oorspronklyke samenstel gemist.

Deze schildery is aengewezen in de catalogus van Karel I. bladz. 166, no 1, als de groote St Joris, en is daer beschreven als van Endgmion Porter gekocht te zyn; men zegt nochtans dat Rubens dezelve aen dezen Monark schonk om hem zyne erkentenis te betuigen over de gunsten waer mede hy van zyne koninklyke mildheid begunstigd werd.

Het voorwerp werd uitgekozen als eene eerbewyzing aen de Engelsche natie.

Wanneer de staetsorkaen 's konings verzameling verspreide werd dezelve door het huis van Orleans gekocht, in de veiling dezer galerie ten jare 1798, werd ze voor 1000 guineen, door den Hr Morland gekocht, van welke ze tot de Britannische verzameling overging.

6. Eene H. familie; de H. Maegd Maria vertoond haer met het kind Jesus op haren schoot, zyn regten erm is om zyn moeders hals geslingerd; de H. Joannes staet nevens de moeder gods en reikt zyn erm aen den zalig-

maker uit voor welken de H. Franciscus zich in aenbidding buigt ; de H. Elisabeth is achter den zaligmaker en de H. Joannes aen zyne linker zyde ; hoog zeven voet, drie duim, breed zes voet ; geschildert op doek.

In de verkooping der verzameling van den Heere Paillet, in 1814, werd ze voor 6000 franken verkocht.

Een diergelyke schildery bevindt zich in de verzameling van den Hr J. P. Miles te Bristol ; hoog vyf voet, acht duim, breed zes voet, zeven duim, geschilderd op doek.

Deze werd in 1820 op de verkooping van den Hr Christie voor 240 ponden sterlings verkocht.

7. De Sabinen roof ; deze stoute daed is met veel sierlykheid verbeeldt in het forum van de nieuwelings opgerechte stad Roomen,

Romelus de veldheer zit lingwaerts op eene verheving en geeft het voorbereid teeken aen zyne soldaten. De voorgrond is bekleed door drie onderscheidene groepen ; de middenste bestaet uit drie vrouwen, waer van de voornaemste door haer gebaerte de wanhoop uitdrukt, eene andere aenroept den bystand der goden tegen het geweld van drie soldaten. In de derde groep ontwaert men een ruiter te peerd welke alle mogelyke arbeid aenwendt om eene fraeije en lustige Sabiensche vrouw op zyn slag peerd te plaetzen, en word in zyne pooging door eenen soldaet ondersteund, terwyl eenen anderen zynen moedigen draver by den toom houdt. Op de tweede vlakte regtwaerts is eene groep van ongeveer veertien jonge vrouwen welke door den moedigen aenval in eene uiterste ontsteltenis zyn.

De omstandigheid vertoont eene verscheidenheid van belangryke en lieftallige vrouwen uit welke er verscheide van de romeinen ruwelyk aen 't kiezen zyn. in den afstand heeft den schilder, als den glans der stad voorziende, een zege-boog en een gebouw, als pantheon verbeeldt, benevens de militaire spelen en andere plegtigheden die het voorwendsel waren om de jonge Sabinsche vrouwen aentelokken.

Dit voordbrengzel alhouwel slechts een afgewerkte studie, is geschildert in 's kunstenaers besten trant hoog vyf voet, zes duim ; breed zeven voet, negen duim ; geschilderd op paneel. Geetst door Martinasie.

Dit tafereel wel eer in 't bezit van Mevrouw Bosschaert, alhier te Antwerpen, wilde de goede kender Ridder Verhulst, graeg bezitten en bood er te vergeefs 17,850 guldens voor, Sir Joshan Reynolds, zegt het in 1781, voor 22,000 guldens te koop gezien te hebben ; 't werd vervolgens de eigendom van den Hr Jules Angerstein, en is door zyne erfgenamen aen deze nationale galerie, benevens het overig zyner verzameling, verkogt.

8. Eene beeltenis van den schilder in een ouderdom van ongeveer twee-en veertig jaer, drie kwaert profil naer de linke zyde ziende, het hoofd gedekt met den hoed van spaenschen ridder verciert met eene diamante eekel ; het kleed is een zwarte spansche mantel, hy heeft een goude keten aen den hals.

Deze wonderschoone schildery heeft altoos de verwondering van elken aenschouwer opgewekt, voor den waren kender is ze van 't grootste belang en waerde; hoog twee voet negen duim en half, breed twee voet negen duim; de cataloog der tafereelen van Karel I. n° 2 bl. 126, zegt dat dit stuk aen dezen vorst door Lord Danby werd aengeboden.

9. Beeltenis van den broeder van den hertog van Mantua in wapenrusting, hoog twee voet negen duim, breed een voet tien duim, paneel; ziet de cataloog van Karel I. bl. 127, n° 11.

10. Zinnebeeldigen samenstel zinspelende op vrede en oorlog; in het middenpunt van dezen samenstel, welken uit veertien figuren bestaet is een schoone naekte vrouw die zogt uit haere borst perst en in den mond van een kind laet vloeien; aen de regte zyde en meer naer de voorzyde is een sater op zyne knie gezeten die uit een overvloeds hoorn een menigte vrugten wegwerpt (een luipaert speelt met dezelve) na drie kinderen die onder het geleide van twee kupidos aenkomen, een dezer kupidos heeft eene toorts in de hand en plaets een roozenkrans op 't hooft van 't oudste kind, agter de sater zyn twee nymphen waer van de eene goude en zilvere vaten draegt, en de andere op eene trommel speeld; agter deze groep, die eendragt vrede en overvloed beduid, is Minerva, die hun van den aenval des oorlogs beschermd, verbeelt onder de gedaente van een gewapend man door twee harpyen vergezeld, den agtergrond is een landschap; hoog zes voet, vyf duim, breed negen voet, acht duim; geschilderd op doek.

De geschiedenis zegt dat Rubens deze schildery aen Karel I. aenbood in 't jaer 1630, en in de cataloog der schilderyen van dien vorst, gemaekt in 1649, staet het onder den naem van *peace and plenty* (vrede en oorlog) n° 1, bladz. 3, en andermael onder dat van *Peace an war* (vrede en oorlog) n° 13 bladz. 86; geschat op 100 pond st. het werd agtervolgens de eigendom van prins Doria in wiens paleis in Italie het onder den titel van: Rubens familie te zien was.

Door staetkundige gebeurtenissen geraekte het uit de Doria familie, alsdan werd het verkogt door den H. Irvine, in 1802 na Engeland gezonden, en 't zelve jaer noch verkogt door den Hr. Buchanan aen den Marquis van Stafford voor de somme van 3000 guineen; gegraveerd in de Stafford galerie door J. Heath. Deze schildery werd aen de nationale galerie door den Markgraef van Stafford in 1827 aengeboden.

11. De valkenaer. Portret van een man in 't voorkomen van een valkenaer, met eene schoone harik op zyne hand, zyn kleed is een zwarte mantel met peltery omvoedert, een witte hangende kraeg, en zwarte hoed; Dit stuk is onderscheiden door 's meesters vry karakter glans van kleur en natuerlykheid der wezenstrekken van 't portret; hoog 4 voet 6 duim, breed 3 voet 5 duim, geschildert op paneel, verkogt in de verzameling van den Hertog van Praslin, in 1793, voor 1,000 fs; in 1800 by

32

de te koop veiling der verzameling van den Hr Geldermeester voor 4050 guldens.

12. Studie voor het O. L. Vrouw Hemelvaert tafereel van het altaer der regtwaertsche kapel der kerk van het voormalig professie huis der societeit Jesus te Antwerpen; hoog drie voet, vier duim; breed een voet, twee duim; paneel.

Verkogt in de verzameling van John. Pulling, in 1801 voor 565 guineen, en in de gene van Simon Clarke, in 1802 voor 410 guineen.

13. Pan die Syrinx agtervolgd. Het voorwerp verbeeld een boschagtig landschap met een fraei boschgezigt, op den voorgrond is pan die van eene ruwe bank springt om de nimf syris te agtervolgen, die tusschen eenen hoop riet in een stroom eene schuilplaets zoekt; hoog twintig voet, breed zes-en twintig voet; geschilderd op paneel.

Verkogt in de verzameling van Walschporter in 1810. voor 1000 guineen.

14. De lake weide; heuvelig landschap schoon vercierd met boomen water beesten en figuren, het meeste van deze zyn aen de regte kant en van vooren, samengesteld uit twee vrouwen waer van de eene een fruit korf op haer hoofd draegd, de andere heeft een melk kan, by hen rust een hoorn beest en eenige duiven hazen op den grond; een weinig verder is een stier met vier melk beesten waer van eene door eene vrouw gemolken word, aen de andere zyde staet eene ton met eetwaer, en een man die zyn peerd in een vyver laet drinken, men ontwaerd in den afstand eene kerk.

Dit glansryk voortbrengzel welk onder de beste werken van Rubens gerekend word, maekte deel der schilderyen door dezen kunstenaer agtergelaten, bleef in de familie met het spaensch hoedjen, en ging over aen den heer van Havere te Antwerpen, by wie het door den Hr Nieuwenhuis van Brussel voor 30.000 fs werd gekogt, van wie het aen den Hr De la Haute in Engeland, in 1812, overging en dan aen Z. M. Gegraveerd door van Uden en Neefs; hoog twee voet, tien duim, breed vier voet, een duim, paneel.

15. Uitgestrekt gezigt over een vrugtbaer land, door hoogtens en laegtens doorsneden, vercierd met boeren huizen, gehugten en eenen glinsterenden weg; een stroom vloeid tusschen ruwe met boomen beplante oevers, onder de verschillige figuren die over eenen heuveligen weg gaen is een man met eene kar, welke met eetwaren geladen is, voorgegaen door eene vrouw te peerd, en een man op een ezel waer nevens een voet ganger met een jongen hert op zynen rug; onderscheidene hoorn vee en eene kudde schapen gaen voor dezelve, aen de regte zyde en naby den voorgrond is een man en vrouw die langs een style heuvel op den weg komen; gegraveerd door van Kessel en Browne.

16. Beeltenis van Balthazar Gerbier, zyne vrouw en nege kinderen; hoog zeve voet, breed tien voet; doek gegraveerd door Mac. Hardell, Brooshaw, en Walker.

Dit tafereel schynt meer door Ant. van Dyck geschildert te zyn als door Rubens zelve.

17. Philip IV. van Spanje, te peerd, de vorst ontrent 45 jaer oud is in $^3/_4$ profil, eeu geele hoed met witte veder op zyn hoofd, in schoon met goud vercierd harnas, en met een donkere gryze zyde mantel omhangen, buffel ledere handschoenen aen de handen, en een stok in de regter hand, terwyl de linke den toom van zyn grys peerd houd. Eene vrouw in de gedaente van de overwinning met een lauwer kroon en een palmtak vlied agter hem, den agtergrond toont een groot veld, op welkers einde een ruitery gevegt te zien is; hoog acht voet, vier duim, breed zeve voet.

Een schoone teekening na deze schildery werd verkogt byde te koop veiling der verzameling van Lempereur, in 1785, voor 620 fs.

88. — *Bladz.* 316.

By de te koop veiling der eigendommen van Karel I. in 1649 te Londen, werden deze acht historische tafereelen verkocht.

Het derde en vyfde werd in 1829 te Roomen aen John Vennon verkocht.

89. — *Bladz.* 318.

Deze galerie tydens het republikaensch en keizerlyk bewindt, zoo prachtig met vervoerde tafereelen verheerlykt, is thans door de gene van het Luxembourgsche, op bladz. 120 vermeldt, en de volgende samengesteld:

Aengaende de vervaerdigde galerie van 't Luxemburgsche, en de nog uittevoerene, schryft Rubens in zyn brief van 26 December 1625, aen Valavés, het volgende: «. . . A vous dire la vérité, et en confidence, toute cette affaire ne me coutera pas la peine d'écrire une seconde lettre. . . . Au reste, en comptant les voyages, et le temps que j'ai été retenu à Paris, sans aucune recompense extraordinaire, cet ouvrage de la reine-mère m'a été très-onéreux; si nous ne faisons pas entrer en ligne de compte la générosité du duc de Buckingham dans cette occasion. »

In zyn brief aen den Hr De Valavés, van 26 Februari 1626, zegt hy nog de betaling der teekeningen voor tapyten welke hy op order en voor den dienst van den koning geleverd heeft wagtende is.

Volgens zyn brief aen Peiresc, van 6 Augustus 1635. heeft hy, deze galerie doen graveren, hy zegt: « . . . . . . Ma parti adverse prétend que je retire, avec mes estampes, des sommes immenses de la France, et que je cherche a continuer mon monopole, au préjudice du public, etc. Cela est si faux, que j'ose affirmer avec serment de n'avoir jamais ni directement, ni par l'entremise d'autrui, envoyé dans toute la France d'autres exemplaires de mes estampes, que ceux destinés à la bibliotheque

royale, et pour en faire présent à quelques amis, ou, d'après votre demande, quelque peu; adressés à Mr Tavernier, qui ne m'a jamais demandé, de lui en envoyer d'avantage: de maniere que si c'est en ceci que gît la difficulté, je consens bien volontiers que mes estampes soient bannies de tout le royaume de France; le reste de l'Europe me suffira pour en retirer quelque honneur que j'estime bien au-dessus de tout autre intérêt (che stimo assai pici ch'alcun altro interesso), je suis homme pacifique, et j'abhorre la chicane à l'égale de la peste, ainsi que toute autre espèce de dissentions, et je pense que le premier vœu de tout galant homme doit être celui de pouvoir vivre avec la tranquillité d'esprit (publicé et privation, et prodesse multis, nocere nemini), je suis faché que tous les rois et tous les princes ne soient pas de ce caractère (nam quiquid illi delirant, plectuntur Achivi). »

1. Elias door een engel in de woestyn gevoed, de propheet in een dieren huid gekleed, een breede mantel van zyne schouder afhangende staet voor den engel van welken hy honger en dorst zadende spys ontfangt; de figuren zyn grooter als natuer; geschildert op doek voor 't klooster van Lorches by Madrid, het werd by de inrukking der fransche legerbenden, tydens het keizerryk, vervoert en in 1815 niet wedergegeven; geetst door Lauwers en Paneels.

In 1816 werd dit tafereel door de experten van 't Muzeum 30,000 fs geschat.

2. De zegeprael van Christus zinnebeeldig verbeeldt door eene vrouw staende op eenen ryk vercierden wagen eene kelk in hare hand en een engel aen hare zyde die een kruis vast houd, by hen staet eenen globe en verscheide andere figuren; hoog veertien voet, nege duim, breed achtien voet, drie duim, doek. Geschat in 1816 door de experten van 't Muzeum 160,000 fs.

3. De aenbidding der wyzen, samengesteld uit elf figuren; geschildert op doek. Ziet de vyftiende aenteekening.

4. De Maegd met den Zaligmaker in hare ermen omringd van bloemen, de bloemen zyn van Breughel; hoog vyftien duim. breed twaelf duim, geschat 3,000 fs.

5. De Chynspennink, schildery voor 't grootste deel door zyne leerlingen geschildert, geschat 50,000 fs.

6. Christus aen 't kruis; de zaligmaker heeft den geest gegeven, de H. Maegd, St Jan en Magdalena zyn nog tegenwoordig, de eerste heeft groote smert en staet aen den regten kant, hare handen te samen ziet zy na den Zaligmaker, aen de andere zyde is St Jan in een scharlaken kleed die ook na den Zaligmaker ziet, aen den voet van 't kruis staet Maria Magdalena die deszelfs voeten omhelsd, meest door zyne leerlingen geschilderd; hoog een voet, drieduim, breed acht voet, acht duim, doek, geschat 8,000 fs

7. Diogenes omringd door een menigte volk zoekt in vollen dag, met een lantaern in de hand, een heerlyk man; aen zyne zyde zweeven twee met

hem spottende kinderen, geschilderd op doek; hoog zes voet, een duim, breed zeven voet, acht duim; geschat in 1816 op eene waerde van 70,000 fs.

Men beweerdt dit tafereel door eenen zyner leerlingen vervaerdigd is, en door Rubens zelf overschildert.

8. Een twee gevegt by de gragten van een kasteel. Men ontwaert twee ridders die malkaer dapper bestryden, met eene wonderbare uitdrukking van vreedheid verder ziet men nog vier andere gewapende ridders, een wapenbode en twee schildknapen; het landschap is door de stralen eener ryzende zon verlicht; geschildert op paneel, hoog twee voet, drie duim, breed drie voet, acht duim; geschat in 1816 op eene waerde van 20,000 fs.

In de laetste dagen der maend April 1824, werd dit stuk dyna vernield, door een dolle franschman die dacht zich te vreken over het noodlottig gevolg van een twee gevegt, en den middel gevonden had om sterk water op dit tafereel te werpen, 't welk niet te voordeelig uitviel, het gelukte de kunsthersteIders van 't muzeum deze schildery, waer voor de kunstminnaren veel eerbied hebben, te herstellen.

9. Beeltenis van eene vrouw met twee kinderen.

Deze vrouw in een ouderdom van ongeveer twee-en-twintig jaer, in drie kwaert profil, is lucht gekleed en heeft een spane hoed, met eene pluim op het hoofd, waervan eene tedere schaduw op haer wezen is; het jongste kind zit op haer schoot en 't andere is aen hare zyde, geschildert op doek; hoog drie voet, vyf duim, breed twee voet zes duim; gegraveerd voor de Musée français, en door M. Convay, met een enkel kind.

Deze schildery welke men zegt de beeltenis van Rubens tweede gemalin en twee zyner kinderen te zyn, gedeeltelyk geschetst, werd by de veiling der verzameling van den Hr De la Live, in july 1769, verkogt voor fs 20.000; in 1777 by Randon de Bonsel voor fs 18,000; in 1784; by den graef de Vaudreuil voor fs 20.000; en in 1816 door de experten van 't muzeum, fs 35,000 geschat.

10. Bergagtig landschap met een rivier doorsneden, en gebouwen aen derzelver oevers, by eene steene brug, eene tweede houte brug meer naer den voorgrond, en op den voorgrond een kudde schapen met verscheide figuren, een schaepherder aen den voet van een boom der regte zyde die zoo even op zyne luit gespeeld heeft, en ziende na er een regenboog die de wolken aen de andere zyde doorkliefd; hoog 3 voet, 9duim, breed 5 voet, 3 duim, paneel, geschat fs 10,000.

11. Een vrouwe portret, men zegt van de familie Boonen, 't welk men ook voor dat van zyne eerste gemalin, Isabella Brants, neemt; zy is op drie kwaert profil in een ouderdom van ongeveer zes-en-twintig jaer verbeeldt, haer hair is donker bruin met een koninklyke hoofd band van diamanten vercierd; zwart zyden keurslyf geborduert met goude kant en bloemen, een drievuldige goude diamante keten hangt van voren af en word door hare

hand vastgehouden, geschildert op paneel; hoog een voet elf duim, breed een voet vyf duim.

In de veiling der verzameling van de Barones de Boonen te Brussel, in 1776, is deze schildery voor 2025 guldens verkogt.

12. Landschap met het uitwerksel der zon op den mist, aen de regte zyde is een bosschaedje op een ruwe hoogte, een net hangt tusschen twee boomen, de eigenaer van dit net zit op deze hoogte na vogels te wagten, en twee vrouwen en een man die hem nazien, rusten op den voorgrond, twee andere mannen doorzagen een hout, in de verte een water molen; hoog een voet, 5 duim, breed twee voet, zeven duim, doek, geschat 8000 fs.

13. De vlugt van Loth en zyne dogters.

14. De vlugt na Egypten, uitwerksel van maenen schyn.

15. Thomyris, koningin der Scythen, welke het hoofd van Cyrus in een met bloedgevuld vat steekt.

16. De beeltenis van Jan Richardot.

Men eigent dit portret ten onregte aen van Dyck toe.

17. Beeltenis van Elisabeth van Bourbon dochter van Henrik IV. en gemalin van Philip IV. koning van Spanje; zy is gezeten en heeft een rieker roosen in hare hand.

90 — *Bladz.* 320.

Deze kunstryke galerie werd tydens de fransehe omwenteling naer Londen vervoerd en aldaer door het huis van Orleans in beleening gesteld.

2. De kuisheid van Scipio, is in 1798 aen Lord Berwick voor 800 guineen verkogt; in 1823 aen Philips voor 1500 pond sterling; in 1826 aen Yates voor 660 guineen.

4. Venus van de jagt wederkeerende, is in 1768 te Londen voor 400 guineen verkogt.

5. Geschat in 1798, 600 pond sterling.

6. Geschat in 1798 2000 guineen; verkogt in de verkooping der verzameling van Lord Kinniard voor 3000 guineen; vervolgens is het gekogt door den Hr T. Penryce welken 't als een familie eigendom behoud.

7. Werd in 1798, aen den graef van Darnley voor 1200 guineen verkogt.

8. Werd in 1798, 400 guineen geschat.

Den no 1. der geschiedenis van Constantinus werd in 1798, 150 guineen geschat.

2. Werd 100 pond sterling geschat.

4. Is in 1798, 200 guineen geschat, en werd in 1823 by Stenley door Henrik Brooksbank, voor 130 guineen gekogt.

5. In 1798, 200 guineen geschat en verkogt aen Philip. Stephens, in wiens verkooping dezelve, in 1810, voor 430 guineen verkogt werd, in 1822 by Lord Ranelagh voor 130 guineen en thans by Rogers.

6. Geschat in 1798, 150 guineen, in de verkooping van Lord Liverpool, in 1829, voor 42 guineen verkogt, en thans by Vernon.

7. In 1708 geschat 150 guineen, by Lord Liverpool verkogt voor 100 guineen, thans by vernon.

8. Geschat in 1798, 200 guineen; te koop gesteld, in 1823, in de veiling van Stenley en ingekogt voor 61 guineen; thans by Brooksbank.

9. Geschat in 1797, 100 guineen by Stanley ingehouden voor 41 guineen; thans by Brooksbank.

10. Geschat in 1798 en verkogt aen Philip Stevens voor 70 guineen, in 1810 voor 111 guineen, en in 1829 voor 43 guineen.

11. In 1798 geschat 80 guineen; in 1823, by Stenley ingekogt voor 35 guineen; thans by Brooksbank.

12. Geschat in 1798 100 guineen.

91. — *Bladz.* 321.

Deze schildery voormaels in 't bezit van den graef van Cobenzl, en in 1823 in de Britanische galerie ten toon gesteld, werd den eigendom van den prins van Saxe Cobourg.

92. — *Bladz.* 321.

Aengaende dit tafereel hebben wy geene stellige inligting konnen bekomen.

93. — *Bladz.* 321.

Dit tafereel benevens de overige maekte deel der tydens het oostenryks staetsbesteur van vernietigde geestelyke gestigten afkomstig in veiling gestelde schilderyen, werd alsdan voor rekening van Lodewyk XVI. koning van Vrankryk, gekogt; de fransche keizer schonk de zelve tydens zyn bewindt aen het muzeum van Brussel,

94. — *Bladz.* 322.

Deze schilderye een van 's meesters gemeenste voordbrengsels is noch in deze thans parochiale kerk.

95. — *Bladz.* 323.

In de keizerlyke paleizen bevinden zich thans de negen volgende schilderyen :

1. De H. familie; de H. maegd is op den grond gezeten met den zaligmaker op den schoot, die met een lam speeld, aen zyn zyde is St-Jan die speelsgewys zyne oor vastgrypt, terwyl de H. Elisabeth zich agter deze laetste bevind en de twee kinderen met een vrindelyke blik aenspreekt, hoog dertien duim, breed nege duim; gegraveerd door Earlon, eertyds in de Hougton galerie.

2. Silena en de Saters. In het middenpunt van den samenstel is eene dronke silena met een kruik in de hand, ondersteund door een vrouwelyke sater en eene negerin aen de andere zyde, van vore zyn twee vrouwelyke saters op den grond, een van deze voed twee jonge, tusschen een boschje van boomen agter dezelve zyn twee boschgoden; hoog twee voet, elf duim, breed drie voet, zes duim; paneel, gegraveerd door Soutman en in de Houghton galery door Earlon. Een geschilderde en met olyverw geretoucheerde teekening, studie voor de voorgaende, werd verkogt in de verzameling van den hertog van Tallard in 1756 voor fr. 60.

3. De dood van het rendier; het toneel verbeeldt een rotzig landschap met een stroom van water op den voorgrond, waer in het afgematte dier zynen laetsten sprong heeft gedaen, en waer het door zyne onmedelydende vyanden word aengerand, gegraveerd; door Ward in de Hougton galerie.

4. Een vrouwen beeldnis, middelbare groote, van voren gezien, met een kap en zwart zyden kleed verbeeld in eenen leunstoel, met een moffel op den schoot; gegraveerd door Watson in de Houghton galerie.

5. Een landschap met eenige ruwe rotzen in het middenpunt van den agter grond, boomen en bosschaedjes, een slegte weg slingerd op den voorgrond, en daeld in een vallei, by welke een wagen is door twee peerden getrokken, op een van deze zit de voerman, terwyl een man aen de zyde van het gespan douwd om het omvallen te beletten, een half ligt veroorzaekt door het afgaen van de zon en het opgaen van de maen verligt dit tafereel, hoog twee voet, tien duim, breed vier voet, een duim; paneel, gegraveerd door Bolswert, en in de Houghton galerie door J. Browne. Deze schildery was voormaels in de galerie van den Markgraef de Lassé.

6. Heleagre en Atalanta, geholpen door talryke honden die het calydoniaensch zwyn aenvallen, twee dezer jagers te peerd ryden in vollen draf; hoog tien voet, zeve duim, breed twintig voet, nege duim, doek; gegraveerd in de Houghton galerie door Earlon. Deze samenstel verschild van andere van het zelve onderwerp; Heleagre word hier aen de linker zyde

verbeeldt en Atalanta aen de regte het razend dier koomt tusschen beide na voorcn geloopen.

7. Jesus in het huis van Simon den Pharisée. De zaligmaker word in profil van zyne linke zyde gezien, zyn gebaerd en uitdrukking verbeeld dat hy op Simons aenmerkingen antwoordt, betrekkelyk Maria Magdalena, welke knielt, en zyne voeten gezalfd hebbende dezelve met haer hair afdroogt; en Jesus antwoordende zegde hem : Simon ik heb u iets te zeggen, en hy zegde Meester zeg het! Er was een zekere bankhouder die twee schuldenaren had, de eene was hem 500 denarissen en de andere 50 schuldig ; en alzoo zy niets hadden om te betalen scholt hy het hun beide kwyt.

Zeg my dan wie van deze twee zal hem meest liefhebben? deze vraeg heeft in den Pharisé, en zyne vier vrienden die aen zyne linker zyde staen de grootste verwondering opgewekt, terwyl de leerlingen van Jesus, die aen zyne rechter hand staen, zyne woorden schynen na te luisteren. Vier knechten komen, met tallooren en spyzen voor de tafel, binnen.

8. Een borstbeeld, 't welk men zegt dat van Helena Fourment te zyn; haer wezen is van bovenmet krollen vercierd; hoog twee voet, breed tien voet acht duim, paneel.

Gegraveerd door Michel in de Houghton galerie.

9. Drie jonge leeuwen aen den ingang eener spelonk, de middelste rekt zich speelsgewyze uit op een stuk rots; hoog vyf voet zes duim breed acht voet, doek.

Gegraveerd door Walker in de Houghton galerie.

De acht eerste schilderyen maekten voormaels deel der Houghton galerie en werden in ongeveer 1795, door den Hertog van Oxford, aen hare keizerlyke majesteit Katharina, verkocht.

96. — *Bladz.* 332.

Dit tafereel ontwaert men thans in de verzameling van Lord Peel.

97. — *Bladz.* 334.

Deze schildery is thans de eigendom der juffrouwen Knyf te Antwerpen.

98. — *Bladz.* 335.

Deze beeltenis eener jonge vrouw 't welk men zegt degene eener zekere Mej. Lunden te zyn, heeft 's meesters spaenschen zwarten vloeren ridders hoed met witte en zwarte veders verciert op 't hoofd, en is fraei in den ryken trant van dien tyd uitgedoscht met een zwart vloeren keurslyf, scharlaken mouwen en witte schouderlappen, vercierd met rose linten en een duister-

kleurige sluier welken over hare schouder geworpen is, de handen zyn van voren over elkaer gekruist en de linke houd den sluier vast; haer kleur is allerfraeist, de hoed die een weinig voorwaerds hangt werpt een schaduw op haer wezen 't welk door de weerketzing harer witte borsten allerfraeist voorkomt; zy word verbeeld staende voor 't uiterste eener venster by een helderen zonneschyn, 't welk aen 't aengenaem voorkoomen niet weinig beidragende is; hoog twee voet, zeve duim, breed een voet, tien duim, paneel.

Het schynt in eenen oogenblik van vrolykheid en geestdrift vervaerdigd te zyn, en nooyt heeft de schilderkunst iets treffender opgeleverd! ten tyde van Rubens was dit portret reeds onder den naem van spaensch hoeyken vermaerd, later indien van spaenen hoeyken, in het fransch : chapeau paille, en alzoo is de nederduitsche benaming tot de gene van : stroeyen hoeyken overgegaen.

Men zegt dat Rubens dit ware meesterstuk zoo zeer achte dat hy er zich nooyt heeft willen van ontmaken, in de kataloog zyner schilderyen welke men na zyne dood heeft uitgegeven staet het zelve onder den nº 122 aengeteekent; na de dood van 's meesters gemalin werd het den eigendom der familie Lunden, van welke het tot den Hr van Havre, overging, en later tot den Baron stiers van Aertselaer, mits de somme van 50,000 fs, by wiens overlyden het door deszelfs erfgenamen verkocht werd in eene openbare veiling te Antwerpen den 29 july 1822 aen een engelsche handelaer in schilderyen voor de somme vaan 32,700 guldens, onbegrepen de by de voorwaerde bepaelde verhooging van 10 pc.

Korts na deszelfs aenkomst te Londen werd het, na verlangen zyner brittannische majesteit, na Carlton Howe gezonden waer het een veertiental dagen verbleef, men verhaelde aen den eigenaer zyne majesteit, schoon men hem de prys te hoog zegde te zyn, zeer vergenoegd was over dit stuk; de eigenaer had er met genoegen 's konings galerie zien mede verheerlyken en wilde zich gaerne vergenoegen met zulke belooning als men goed zoude gedagt hebben hem boven den inkoop prys te schenken; men biede hem ter ruiling eenige andere schilderyen van te weinig aenbelang, waer door deze zaek onafgedaen bleef; by zyne aenkomst te Londen had hy eene winst van 500 ponden sterling geweigerd door dien hy meende het zelve aen zyne majesteit te zullen verkoopen.

In Maert 1823 werd het den toon gesteld in Stanley 's rooms, oldbond street, te Londen; gedurende de 4 maenden dat het aldaer ten toon gesteld was werd het door meer dan 20,000 persoonen bezichtigd, en alle nieuwsbladeren spraken er met den grootsten lof van; thans verheerlykt het zelve de galerie van Robert Peel.

LEVENSBESCHRYVING

VAN

RUBENS VOORNAEMSTE LEERLINGEN.

ANTONIUS VAN DYCK.

Antonius van Dyck, het derde kind dat François van Dyck. in tweede huwelyk by Maria Cuypers, verwekte, is geboren te Antwerpen in het huis genaemd : *S. Paulus in het kasteel van Ryssel*, gestaen in de korte nieuw straet en thans bewoond door den heer van Tichelen, geteekend wyk 3, nº 300.

Den 23 meert 1599, werd hy in O.-L.-V. kerk gedoopt.

Francois van Dyck, koopman, doch niet in lynwaed, zoon van Antonii, en Cornelia Pruytlinck, trouwde eerstmael den 4 october 1587 met Maria Comperis, waer van eenen zoon, Joannes van Dyck, gedoopt 15 july 1589, en jong gestorven. Den 6 february 1590 trouwde hy voor de tweede mael met Maria Cuypers, of Cuperis, en won by haer twaelf kinderen, te weten : Catharina, gedoopt 18 october 1590, trouwde den 2 mey 1610 met Adriaen Diercx, notaris te Antwerpen ; Cornelius, gedoopt 25 september 1591, jong overleden. Maria, gedoopt 30 october 1592, trouwde met Lancelot Lancelots; Franciscus, gedoopt 29 october 1594, jong gestorven; Cornelia, gedoopt 22 july 1599, jong gestorven ; Cornelia, gedoopt 4 januari 1598, werd begyn op het begynhof te Antwerpen ; Antonius onzen vermaerden schilder; Susanna, gedoopt 15 september 1600, werd ook begyn te Antwerpen; Anna, gedoopt 9 december 1601 werd religieuse te Facons binnen Antwerpen ; Magdalena, gedoopt 27 january 1604, jong gestorven; Theodore, gedoopt 7 april 1605, werd kanonik regulier in de voormalige Abtdye van den H. Michael, binnen Antwerpen, en later pastor te Minderhout; Elisabeta gedoopt 2 october 1606, ook begyn op het begynhof te Antwerpen.

In het jaer 1609 werd Ant. van Dyck, als leerling by Henrik van Balen, aengenomen, die hem in de grondregels der teeken-en schilderkunst onderwees en van wien hy overging tot de school van Rubens, welken welhaest van Dyck 's bekwaemheid en iver bemerkte; en daer zyn leerling zoetaerdig van inborst was, opende hy hem al de geheimen der teeken-en-schilderkunst.

Rubens raedde hem zich uitsluitend met het portret schilderen bezig te houden om dat hy voorzag dat zyn leerling hier in zou uitmunten; ten anderen deed hy hem het noodzakelyke eener rondreize zien, om zyne studie op een breeder tooneel voortlezetten; ten dien einde schonk Rubens hem een zyner schoone spaensche peerden, waermede van Dyck, de reis naer Italien ondernam.

Hy zette zich eerst te Florencien, en daer na te Genua neder, alwaer hy zyn penseel op het naer schilderen der werken van Titiaen en Pauolo Veronese, oefende; het is by het bestuderen van de wezenstrekken dezer tafereelen welke hy in onderscheiden gestalten nabootste, dat hy dat hooge top van bekwaemheid bereikte. Hy reisde alzoo voorts naer Venetien, Roomen, en andere Italiaensche steden, in gezelschap met de Hertogin van Arundel, welke hem tederlyk toegenegen was. Hy verliet deze reisgezellinne te Turin, om naer zyn vaderland terug te keeren.

By zyn eerste verblyf te Antwerpen, vervaerdigde of verkocht hy onder andere schilderyen, eene aen de EE. PP. Augustynen, voor een der Altaren henner kerk, waer voor men hem de somme van 600 guldens betaelde, als blykt by hen register getiteld: *Arium Augustiniarum* bladz. 131. alwaer staet: « 1628. *Hoc anno procurata est pictura admodum elegans, S*ti *Augustini in extasi contemplantis Divino attributa a Domino van Dyck depicta. Constitit* 600 *florenis* (x). »

In den jare 1617 à 1618. wanneer Peeter Goetkint, deken was, is Antonius van Dyck, als meester schilder by de sint Lucas Gilde aengenomen, in 1634 werd hy deken der zelfde Gilde gekozen en in die hoedanigheid op den lyst aengeteekend.

Alhoewel hy eene groote bekwaemheid bezat weerdeerde men eerstonds dezelve niet doordien Rubens ryken geest de aendagt bemeesterde. Van Dyck echter naer hooger aenzien dingende ondernam eene reis naer Londen, alwaer de kunsten de bescherming van Karel I. genoten; by zyne aenkomst aldaer herbergde hy ten huize van den schilder Geldorp, met inzigt van aen de koning aengeboden te worden; maer dit voorwerp mislukt zynde keerde hy na een kort verblyf weder naer Antwerpen.

De koning later overdenkende welken verdienstelyken kunstenaer hy kon

(x) 1628. Dit jaar is bezorgd geweest eene zeer fraeije schildery van den H. Augustinus in verukking voor de goddelyke eigenschappe door den heer Van Dyck, betaeld voor de schildery 600 guldens.

aenwerven, beveelde aen sir Kenelm Digby, welkers portret van Dyck tydens zyn verblyf te Londen geschilderd had, terug te komen. In welkers verzoek hy aenstonds inwilligde en by zyne aenkomst werd hem een verblyf by 's konings kunstenaers te Blackfriars, geschonken, alwaer de koning hem verscheidemal te water kwam bezoeken, want hy een byzonder genoegen vond in hem te zien werken, hy ontfing hem menigmael in zyne gehoorzael, en belastte hem de portretten der koningin, zyner kinderen en verscheiden zyner hovelingen te schilderen; men gelastte hem ook met het vervaerdigen der schilderyen die men noodig achtte tot het bekleeden van de muren der kapel van *White-hall*, welker plafon stukken door Rubens geschildert zyn, maer aengezien hy er 80,000 ponden sterlings voor eischte, werd dit niet ten uitvoer gebragt.

Den 5 july, 1632, werd hy van wege de koning in het paleis van St James, tot ridder geslagen, het volgende jaer werd hy 's konings schilder genoemd, en met een jaerwedde van twee-honderd ponden sterlings beschonken.

Zyne vrienden eene voorbarige dood vreezende door zyn ongebonden leven raedden hem zich in den huwelyken staet te begeven, ten einde zyne reeds eenigzins wankelende gezondheid niet meer te krenken; de graef Arundel, zyn voornaemste vriend en die de meeste invloed op hem had, beschikte hem de hand van Justiana, Anna, Ruthven, eene der schoonste vrouwen van groot Brittanje, uit een der edelste geslagten van Schotland.

Hy stierf te Londen den 9 december 1641, en werd met grooten luister in St Paulus kerk, nevens de grafstede van John of Gaunt, begraven.

Dit zyn eenig huwelyk verwekte hem eene eenige vrouwelyke spruit die in eersten huwelyk met den edelen Hr Stepney, was verbonden geweest, van welken zy eenen zoon had die kruideniers handelaer was, en vader van den vermaerden dichter George Stepney, geboren in 1663.

De weduwe van Antonius van Dyck trouwde in tweeden huwelyk met Richard Pryse, deze was zoon van sir John of Newton Abercham, welken in de maend augusti 1641, baron werd genoemd en zonder afstammelingen stierf.

Van Dyck behandelde met veel geluk de historie maer in het portret schilderen was hy uitmuntend, en geen kunstoefenaer heeft hem tot heden in vernuft van licht-en schaduw verdeeling geevenaerd.

Hy gaf de hoofden een alleraengenaemst voorkomen, en bezielde dezelve met eene wonderlyke uitdrukking.

In sommige zyner portretten heeft hy de hartstochten tot het verhevenste punt uitgewrocht; wat de uitdrukking der wezenstrekken aengaet, blyft hy zonder weêrga; hy wist al of het ware zyne voorwerpen met ziel en lichaem op den doek te brengen.

Zyne teekening is nauwkeurig zuiver en aengenaem in de kleinste vormen; de handen bootste hy uitstekend volmaekt en gelykend.

In de kleedingen, ontwaert men eene groote eenvoudigheid in de plooien, breedvoerig uitgewerkt met natuerlyken val en heerlyk van kleuren.

Men ontwaerdt in zyne historische tafereelen minder eigenaerdigheid en vuer dan in de Rubeniaensche, maer daer hy zich gansch op het portret schilderen toelegde, terwyl Rubens niet dan het historische behandelde, moest er natuerlyker wyze dit verschil tusschen de twee groote mannen ontstaen. Het is ook wel waerschynlyk dat van Dyck by meerdere oefening in het historische zou uitgemunt hebben.

De portretten welke hy tydens zyn eerste zes of zeven jarig verblyf in Groot Brittanje vervaerdigde, worden voor de beste zyner stukken gehouden; nochtans bemerkt men reeds in eenige, niet tegenstaende de ervarenheid van zyn penseel, 's meesters vlugheid van werken

Het beviel hem somtyds, eenige zyner vervaerdigde portretten, in 't koper te etsen, dat hy met veel leven en kracht uitvoerde.

By het inrukken der fransche krygsbenden, deden de hen verzellende kommissarissen een twintigtal zyner tafereelen wegnemen en naer Parys voeren, alwaer dezelve de galerie van den Louvre verheerlyk hebben. De keizer schonk er eenige aen de in de departementen opgerechte muzeums; na het vrede traktaet van Parys, zyn er door onze afgevaerdigde vyftien wedergehaeld; waer onder begrepen een Christus aen het kruis, voormaels tot het klooster der EE. PP. Augustynen behoorende, 't welk de fransche keizer tydens zyn bewindt aen het muzeum der stad Rennes schonk, waer van men aen onze afgevaerdigde ook de wedergaef weigerde; den Hr van Regemorter, lid der kommissie, begaf zich met twaelf Oostenryksche krygsmannen vergezeld naer Rennes om de wedergaef van dit tafereel te bewerkstelligen, 't welk men hem weigerde, waer op hy zich met de hem verzellende krygsmannen in het muzeum begaf en de schildery door hen deed wegnemen, 't welk de fransche amptenaren als steene beelden aenschouwden.

In het muzeum van Antwerpen zietmen er vyf onder dewelke zich degene bevindt die voormaels tot de kerk der Predikheerinnen behoorde en door Anthonius van Dyck op verzoek van zynen vader, uit dankbetuiging van den loffelyken onderstand welke dit gesticht hem verscnaft had, geschilderd en geschonken werd. Het portret van Alexander Scaglia, voormaels de eigendom van 't minderbroeders klooster, aenziet men als eene kopy; het oorspronkelyk maekt thans deel der galerie van wylen den Hr Schamp d'Aveschoot te Gend, welke verzameling op 14 September 1840. door den Hr van Regemorter, in veiling zal gesteld worden.

JACOBUS JORDAENS.

Jacobus Jordaens werd geboren te Antwerpen, en den 20 mei 1593, in de hoofdkerk gedoopt. Hy was zoon van Jacobus Jordaens, lynwaertier, en van Barbara Van Wolschaten.

Ten jare 1607 werd hy als leerling by Adam Van Oort, Rubens eerste meester, aengenomen, en later werkte hy onder het toezigt van Rubens.

In 1615 werd hy als meester schilder by de Sint Lucas gilde aengenomen.

Den 15 mei 1616, trouwde hy met Catharina Van Oort, Adam 's dochter in O. L. V. kerk te Antwerpen.

Van zyne vroege jaren af verlangde hy door eene rondreis in Italie, zyn vernuft te gaen oefenen, en daer zyn huwelyk een hinderpael aen de volbrenging van dit voornemen was, moest hy zich zelven vergenoegen met het bestuderen van de voordbrengzels der Italiaensche school welke hy kon bekomen, en voornamentlyk de gene van Basan, Caravaccio, Titiano, en Pauolo veronese, welke hy door het nauwkeurig nabootzen in zynen geest

printte, waer door hy tot een zeer hooge top van bekwaemhied stieg, en hier voor was hy aen Rubens toegenegenheid niet weinig verschuldigd, na wiens dood hy de eerste historie schilder hier ten lande werd (ziet de een en zeventigste aenteekening).

Met eene wonderbare snelheid en gemak het penseel behandelende, heeft hy een groot getal tafereelen, vervaerdigd; men verhaelt dat hy het landschap waerop Pan en Syrinks verbeeld staen en welkers figuren levensgrootte zyn, op zes dagen schilderde.

De faem zyne bekwaemheid buiten 's lands verkondigd hebbende, aenzocht Karel Gustaf, koning van Zweden, hem twaelf schildereyen te vervaerdigen, verbeeldende het lyden van Jesus; in 1628 verkocht hy aen de EE. PP. Augustynen te Antwerpen, een altaer tafereel voor hunne kerk; in het huis-ten bosch, in den Haeg, vervaerdigde hy een tafereel van eene buitengewoone grootte verbeeldende de heldendaden van Frederik. Henrik Van Nassau, waer hy den prins op een triomph wagen met vier witte moedige dravers bespannen, en met eere teekens en zinnebeeldende groepen omringd, verbeeld heeft.

Alhoewel Rubens zoo verre boven Jordaens uitmunt, is deze nochtans wat kragt en doorlugtigheid der kleuren, het tooverachtige der schaduwen en de getrouwheid der navolging betreft, den grooten meester vergelykenswaerdig: deze gaven bezit Jordaens in zulken hoogen graed dat men hem met regt den eersten rang der schilders zyner school toekent

Marinus, P. De Jode, en voornamentlyk Bolswert, hebben veel naer zyne schilderyen gegraveerd.

Hy schepte somtyds behagen in het etsen zyner vervaerdigde schilderyen, en heeft onder andere gegraveerd de verdryving der kooplieden uit den tempel; eene afdoening van het kruis; Jupiter en Zo; Jupiter gevoed met het melk der geyt Amaltheus; de onthoofding van Argus door Mercurius. enz. deze gravuren met sterk water zyn vry en levend uitgewrocht.

De franschen vervoerden by hunnen inval in deze landen, een twaelftal zyner tafereelen, van welke er slechts drie zyn wedergekomen.

Den 11 october 1639, kocht Jordaens het huis de Halle Van Turnhout genaemd, gestaen in de Hoogstaet en thans geteekend wyk 4 N° 2593 by transport van Nic. Bacx.

In het jaer 1641 herbouwde hy hetzelve naer de plans van eigen vinding, en maekte het door bouw-beeldhouw-en schilderkunde vergelykenswaerdig aen een prachtig paleis.

Zyne erfgenamen verkochten het zelve aen Jacobus Ambachts, by transport van meester Allefelt qq. in dato 27 september 1708.

In dit transport staet onder andere als volgt:

« Compareerde d'Heer Johan Jacob Wierts presiderende raedt en de rekenmeester van syne majt van Groot Brittanien; en de vrouw Susanna Catha-

rina Wierts syne sustere met heer Anthonis Sticher raedt ordinaris in den hove van Hollandt, Zeelandt en de Vrieslandt haren man en de momboir, eenige naergelaetene kinderen en de erfgenaemen van wylen heer Johan Wierts president van den raede van Brabant in 'S Gravenhage en de vrouwe Anna Catharina Jordaens syne wettige huysvrouwe, die eenig kindt en de erfgenaeme was van wylen d'Heer Jacques Jordaens en de jouffrouw Catharina Van Oort, syne huysvrouwe 7bris 1708. »

De tegenwoordige eigenaer en bewoonder, de Hr Vander Linden, kocht het zelve in het jaer 1823 en herbouwde deszelfs voorgevel in den hedendaegschen trant, de prachtige voorzael van het voorhuis welke de gedaente van een grieksch kruis had, en deszelfs diepte en breedte bereikte, werd gedeeltelyk tot de nieuwe kamers ingenomen, waerdoor haer schoone parket geschonden werd; de agtergevel van het voorhuis, benevens den genen van het achtergebouw, dat Jordaens werkhuis was, is behouden gebleven; den rechter en linker gevel van het plein, alhoewel die voor geene pragt moesten zwigten, zyn ook afgebroken; in den regter vleugel bevindt zich des schilders prachtig salet dat thans voor magazyn wordt gebruikt. Deszelfs zolder schilderyen werden door Jordaens in het jaer 1652 geschildert; de muren zyn insgelyks met schilderyen bekleed, maer deze zyn geene voortbrengzels van Jordaens penseel en bevinden zich thans alle in eenen beklagelyken toestand.

Wanneer de vorige eigenaer, de Hr Solvyns dezen eigendom kocht was dezelve nog gansch in den toestand waer Jordaens hem in gebragt en gelaten had, men verkocht gedurende acht dagen de kunststukken welke dit huis verheerlykten, ja zelfs de deuren door Jordaens eigen penseel versierd; het is deze eigenaer die den gevel van den linken vleugel afgebroken heeft en een uitgang in de Rendier straet gemaekt.

Jordaens, alhoewel hy van roomsche catholyke ouders afstamde, omhelsde kort na zyn huwelyk den hervormden godsdienst, zoo als zyn meester en schoonvader Van Oort deed, en bygevolg vindt men geene zyner kinderen op de catholyke doopregisters opgeschreven; zyn graf-steen welke men te Put nog ziet op de plaets waer de protestantsche kerk stond die in 1809 werd afgebroken, maekt melding van eene dochter Isabella die benevens haren vader op den 18 october 1678 overleed, het grafschrift van dezen graf-steen luidt als volgt :

HIER LEET BEGRAVEN
IAVQUES IORDAENS SCHILDER
BINNEN ANTWERPEN STERF DEN
18 OCTOBER A° 1678
ENDE
EERBAR CATHARINA VAN OORT
SYN HVYSVROVWE STERF DEN
17 APRIL A° MVI^{c}LIX
ENDE
IOUF^{r} ELISABETH IORDAENS
HAERE DOCHTER STERF DEN
18 OCTOBER A° 1678

CHRISTVS IS DE HOPE
ONSER HEERLYCKHEYT

Andere biographen, en den Heer N. Cornelissen in : *Messager des sciences et des arts*, verhaelt dat zyne ouders, en huisvrouw tot den hervormden godsdienst behoorden en hy in den zelven opgevoed werd, wy meenen thans dezen misslag door het boven verhaelde genoegzaem hersteld te hebben.

EINDE.

INHOUD.

Voorbericht VII
Voorrede op deze nieuwe uitgave XI
Inleiding XVII
Voor-ouders van P. P. Rubens 14
Verblyf van P. P. Rubens in Italie 26
Vertrek van Rubens uit Italie naer de Nederlanden. 39
Huwelyk van Rubens met Isabella Brants 46
Werken van Rubens in de stad Brussel. 59
Werken van Rubens in de stad Antwerpen 72
Rubens onderneemt de galerie van het paleis der koninginne van Vrankryk, Marie de Medicis te schilderen en zyn vertrek ten dien einde naer Parys. 115
Werken van Rubens in de stad Mechelen 138
Dood van Isabella Brants 145
Werken van Rubens in de stad Lier. 152
Rubens reis naer het hof van Madrid 155
id. id. Londen 163
id. tweede id. Madrid 168
Copy naer de brief ter bevestiging van den ridder-tytel door Philips IV aen Rubens geschonken. 170
Tweede huwelyk van Rubens met Helena Fourment 172
Schilderyen van Rubens in de Abtdye van Affligem 173
Schilderyen van Rubens in de parochiale kerk van Aelst. 177
Schilderyen van Rubens te Gent. 179
id. id. te Leuven. 181
id. id. te Brugge. 182
id. id. te Doornik 182

INHOUD.

Schildery van Rubens ontrent Namen 184
Schilderyen id. te Ryssel 184
Schildery id. te St-Omer. 185
id. id. te Wynoxbergen 185
Rubens reize naer Holland 186
Uitlegging der zinnebeeldige schilderyen voor de eerepoorten te Antwerpen ontworpen 193
Karakter en levenswys van Rubens. 242
Dood van Rubens. 259
Catalogus der schilderyen en rariteiten van Rubens kabinet 268
Opgave der meeste schilderwerken van Rubens, alsmede de plaetsen en steden waer dezelve gevonden worden 290
Te Dusseldorf. 292
Te Manheim 296
Te Weenen 297
In Beyeren. 301
Te Augsbourg 304
Te Hessen Cassel. 304
Te Turin 305
Te Milanen 305
Te Modena. 306
Te Mentua. 306
Te Florence 306
Te Genua. 307
Te Rome 308
In Spanje 310
In Engeland 315
In Schotland 317
In Vrankryk 317
Te Lorches 320
Te St Amand. 321
Te Kameryk 321
Te Gent. 321
Te Aken 321
Te St Petersbourg 322
Voornaemste leerlingen van Rubens 336
Vergelyking der schilderwerken van de beroemdste Italiaensche schilders, met die van Rubens 336
De aenteekeningen 359
Levenschetzen van Rubens voornaemste leerlingen. 507

10=

